

T. C.

**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI**

**DİNİ YÖNELİM VE DİNİ GRUP ÜYELİĞİNİN KENDİNİ
AYARLAMA İLE İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA**

DOKTORA TEZİ

BÜŞRA KILIÇ AHMADİ

BURSA- 2017

T. C.

**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI**

**DİNİ YÖNELİM VE DİNİ GRUP ÜYELİĞİNİN KENDİNİ
AYARLAMA İLE İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA**

DOKTORA TEZİ

Büşra KILIÇ AHMADİ

Danışman:

Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ

BURSA- 2017

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Psikolojisi Bilim Dalı'nda 711121005 numaralı Büşra Kılıç Ahmadi'nin hazırladığı *Dini Yönelim, Kendi Ayarlama ve Dini Grup Üyeliği İlişkisi Üzerine Bir İnceleme* konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 25/08/ 2017 Cuma günü ~~14:00~~ ~~16:30~~ saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının ~~başarılı~~.....(başarılı/başarısız) olduğuna ~~oybirliği~~... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ
Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. İbrahim GÜRSES
Uludağ Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa KOÇ
Balıkesir Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Ali Ulvi MEHMEDOĞLU
Marmara Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Ahmet ALBAYRAK
Uludağ Üniversitesi

25/08/2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 28/07/2017

Tez Başlığı / Konusu: *Dini Yönelim, Kendini Ayarlama ve Dini Grup Üyeliği İlişkisi Üzerine Bir İnceleme*

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 237.. sayfalık kısmına ilişkin, 28/07/2017 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 4. 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza
28/07/2017

Adı Soyadı: Büşra KILIÇ AHMADI

Öğrenci No: 711121005

Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Programı: Din Psikolojisi

Statüsü: Doktora

Danışman

Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum *Dini Yönelim ve Dini Grup Üyeliğinin Kendini Ayarlama İle İlişkileri Üzerine Bir Araştırma* başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarım kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

06.09.2017

Adı Soyadı : Büşra KILIÇ AHMADİ

Öğrenci No : 711121005

Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Programı : Din Psikolojisi

Statüsü : Y.Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Büşra KILIÇ AHMADI
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Din Psikolojisi
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Sayfa Sayısı : xvii+237
Mezuniyet Tarihi : .../.../ 2017
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ

DİNİ YÖNELİM VE DİNİ GRUP ÜYELİĞİNİN KENDİNİ AYARLAMA İLE İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Kendini ayarlamanın dini yönelim ve dini grup üyeliği ile ilişkisini konu edinen bu çalışma, kuramsal ve amprik olmak üzere iki eksende ilerlemektedir. Özellikle kendini ayarlamanın kavramsal köken ve etiyoloji gibi yapısal tartışmalar çerçevesinde detaylı bir şekilde incelendiği çalışmada, dini yönelim ve dini grup hakkında da genel bilgilere yer verilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, iç güdümlü-dış güdümlü dini yönelimin ve dini grup üyeliğinin kendini ayarlama üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını, varsa bu etkinin yönünü ve derecesini tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda, Bursa’da ikamet eden 16-65+ yaş aralığında yer alan 437 kadın, 369 erkek olmak üzere toplam 806 kişiden oluşan örneklem grubuna, kendini ayarlamanın ölçümü için “Gözden Geçirilmiş Kendini Ayarlama Ölçeği” ve dini yönelimin tespiti için “Dini Yönelim Ölçeği” uygulanmıştır. Toplanan veriler SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, iç güdümlü dini yönelim ile kendini ayarlama arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin varlığını, dış güdümlü dini yönelim ile kendini ayarlama arasında ise daha güçlü, anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, kendini ayarlama ile dini grup üyeliği arasında anlamlı bir ilişkinin saptanmadığı da araştırma bulguları arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kendini Ayarlama, Benlik, Dini Yönelim, Dini Grup Üyeliği.

ABSTRACT

Name and Surname : Büşra KILIÇ AHMADİ
University : Uludag University
Institute : Institute of Social Sciences
Field : Philosophy and Religious Studies
Branch : Psychology of Religion
Degree Awarded : PhD
Page Number : xvii+237
Graduation Date : ... / ... / 2017
Supervisor (s) : Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ

A RESEARCH ON THE RELATIONSHIP OF RELIGIOUS ORIENTATION AND RELIGIOUS GROUP MEMBERSHIP WITH SELF- MONITORING

This study, which investigates the relationship between self-monitoring, religious orientation and religious group membership, has two dimensions: Theoretical and empirical. Theoretically it includes structural debates regarding self-monitoring especially it focuses on its conceptual roots and ethiology. The aim of this study is to find out whether intrinsic-extrinsic religious orientation and religious group membership has meaningful effect on self-monitoring and to determine the direction and the strength of effect if it exists. In accordance with this purpose, empirically “Religious Orientation Scale” and “Revised Self-Monitoring Scale” are applied to sample group which consists of 437 female and 369 male participants who live in Bursa. The data which is collected by the scales has been analyzed by using SPSS software. The results revealed that there is a meaningful positive correlation between intrinsic religious orientation and self-monitoring and also it shows that there is a stronger meaningful positive correlation between extrinsic religious orientation and self monitoring. In addition, no meaningful relationship between religious group membership and self-monitoring has been confirmed.

Key Words: Self-Monitoring, Self, Religious Orientation, Religious Group Membership.

ÖNSÖZ

İnsanın, ilişkide olduğu kişi sayısı kadar benliğe sahip olduğu iddiasını taşıyan sosyal benlik düşüncesi, bir yandan insan benliğinin karmaşık yapısına işaret etmekteyken, diğer taraftan sosyal ilişkilerin bireyin hayatındaki dönüştürücü etkisine vurgu yapmaktadır. Bireyin ötekiyle olan her iletişim ve etkileşiminden yeni bir rol türemekte ve her rol de birey için yerine getirilmesi gereken yeni sorumluluklar anlamına gelmektedir. Üstlendiği her yeni rol ile birlikte yeni davranış kalıpları edinen birey, süre giden sosyalleşme süreci içerisinde geniş bir davranış repertuarına sahip olmaktadır. Böylece farklı insanlarla kurduğu farklı ilişkiler boyunca farklı davranışlar sergileme kabiliyetini edinen birey için samimiyet ile yapmacıklık arasındaki çizgi keskinliğini yitirmeye başlamakta ve bu da bireyin dünyasındaki tutum ve davranış farklılığının güçlenmesine sebep olabilmektedir. Bireyin çevresindeki diğer insanların müşahedesine açtığı kamusal görünüşleri ile kişisel gerçeklikleri arasındaki bu farklılıklar, kendini ayarlama tartışmalarının çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Kendini ayarlama ve dindarlık ilişkisini konu edinen bu çalışma, giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte çalışmanın konusu, amacı ve önemi, temel kavramları, sınırlılıkları özlü bir şekilde ele alınmıştır. Üç ana başlıktan oluşan birinci bölümün ilk kısmında, kendini ayarlamanın düşünsel ve tarihsel arka planının anlaşılması için benlik kavramı etraflıca incelenmiştir. Özellikle sözü edilen kavram, William James, Sigmund Freud, Heinz Kohut, Gordon Allport, Herbert Mead gibi sosyal bilimcilerin psikolojik yaklaşımları çerçevesinde ortaya konulmuştur. İkinci kısmında, tezimizin ana kavramını oluşturan kendini ayarlama tartışmalarına detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Son kısmında ise dindarlık bahsi, dini yönelim perspektifi üzerinden işlenmiş, dindarlığın ve dindarlığın bir alt formu olarak dini grup dindarlığının benlik üzerindeki etkilerine değinilerek bölüm noktalanmıştır. İkinci bölümde araştırmanın metodolojisine değinilirken üçüncü bölümde ise yapılan analizlerden elde edilen bulgulara, bulguların ilgili diğer araştırma sonuçlarıyla mukayeseli olarak yorumlarına yer verilmiştir. Sonuç bölümünde araştırma bulguları tezin hipotezleri çerçevesinde analiz edilmiş ve daha sonra yapılacak olan araştırmalara ışık tutması adına birkaç öneri sunulmuştur.

Elbette bu çalışma, pek çok kişinin katkısıyla ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda öncelikle, akademik birikimi ve tecrübesiyle çalışmalarına yön veren kıymetli hocam Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ Bey'e şükranlarımı sunuyorum. Tez jürimde bulunan kıymetli görüşleriyle çalışmamı güçlendiren sayın hocalarım Doç. Dr. İbrahim GÜRSES, Doç. Dr. Ahmet ALBAYRAK, Prof. Dr. Ali Ulvi MEHMEDOĞLU ve Doç. Dr. Mustafa KOÇ Beylere müteşekkir olduğumu belirtmek isterim. Lisans yıllarımdan bugüne kadar kendilerinden çok şey öğrendiğim muhterem hocalarım Dr. Akif HAYTA, Doç. Dr. Kasım KÜÇÜKALP, Doç. Dr. Kemal ATAMAN, Prof. Dr. Hüseyin KAHRAMAN Beylere ve rahle-i tedrisinden geçtiğim bütün hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmanın alan araştırması kısmında katılımcılara ulaşma ve anketlerin uygulanması noktasında büyük yardımları olan, başta Münevver AKARSU, Ayla ARSLAN, Semra ÖZGÜ, Pelin GÜMÜŞ, Hülya TURAN, Mine KILIÇ, Kenan AKARSU olmak üzere çalışmama destek olan bütün yakınlarıma, gönüllü olarak araştırmama katılan ve samimiyetle anketleri yanıtlayan katılımcıların her birine ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Aynı şekilde, çalışmamın istatistikle ilgili bölümünde kendisine danıştığım sayın hocam Prof. Dr. Nuran BAYRAM'a, verilerin girişi ve analizi sürecinde bana destek olan Tuğba ARSLAN, Aysu AKARSU ve Ayşegül AKARSU'ya müteşekkirim. Tezimin bir bölümünü okuma zahmetinde bulunan Derya ENSARİOĞLU ve Esra İRK'e, benim için her zaman moral ve motivasyon kaynağı olan kıymetli dostlarım Dr. Seda ENSARİOĞLU ile Ü. Betül KANBUROĞLU ERGÜN'e ve Grup Varta'ya teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak, tezimi okuyarak yapıcı eleştirileriyle çalışmamın zenginleşmesi için önemli katkılar sunan çok kıymetli eşim Dr. Akbarshah AHMADİ'ye şükranlarımı sunuyorum.

Bu çalışmayı, varı ve yoğuyla beni destekleyen, dualarıyla her zaman yanımda olan muhterem babacığım Mustafa KILIÇ'a ve sevgili anneciğim Sevilay KILIÇ'a ithaf ediyorum.

Büşra KILIÇ AHMADİ

Bursa/2017

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ	iii
DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar	xiii
KISALTMALAR	xvii
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	5
3. KONU İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	6
3.1.Yurt İçinde Yapılan Çalışmalar	6
3.2.Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar.....	8
4.ARAŞTIRMANIN TEMEL KAVRAMLARI	9
4.1.Benlik.....	9
4.2.Kendini Ayarlama.....	10
4.3.Dindarlık	10
4.4.Dini Yönelim	11
4.5.Dini Grup	11
5.ARAŞTIRMA SORULARI	12
6.ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	12

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. BENLİK KAVRAMI VE TEMEL YAKLAŞIMLAR.....	14
1.1.Benlik	14
1.2.Benliği Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar	20
1.2.1.William James.....	20
1.2.2. Psikanalitik Yaklaşım	21
1.2.3. Heinz Kohut ve Kendilik Psikolojisi	24
1.2.4. Gordon Allport ve Kişilik Psikolojisi	27
1.2.5. Hümanistik Yaklaşım	28
1.2.6. Sembolik Etkileşimci Yaklaşım.....	31
1.3.Benliğin Gelişimi	35
2. KENDİNİ AYARLAMA	37
2.1. Kendini Ayarlamanın Yapısı.....	38
2.1.1. Kendini Ayarlamanın Kavramsal Kökeni.....	39
2.1.2. Kendini Ayarlamanın Etiyolojisi	46
2.2.Bir Kişilik Teorisi Olarak Kendini Ayarlama	53
2.3. Kendini Ayarlaması Yüksek ve Düşük Bireylerin Özellikleri	58
2.4. Kendini Ayarlamanın Ölçülmesi.....	69
2.5. Kendini Ayarlama ve Dindarlık	74
3.DİNDARLIK	77
3.1. Dindarlık ve Benlik	81
3.2.Dini Grup Dindarlığı	90
3.2.1.Dini Grup	90
3.2.2.Dini Grup Üyeliği ve Benlik İlişkisi.....	93

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

1. ARAŞTIRMANIN METODU	100
2. ARAŞTIRMANIN MODELİ VE DEĞİŞKENLERİ.....	100
3. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ.....	102
4. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ.....	103
5. ARAŞTIRMAYA KATILANLARIN NİTELİKLERİ	105
6. ARAŞTIRMADA KULLANILAN VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	110
6.1.Kişisel Bilgi Formu.....	110
6.2.Gözden Geçirilmiş Kendini Ayarlama Ölçeği.....	111
6.3.Dini Yönelim Ölçeği.....	113

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

1. ÖLÇEKLERLE İLGİLİ BULGULAR.....	115
1.1. Güvenirlilik Analizi	115
1.2. Normallik Analizi	117
1.3.Araştırmada Kullanılan Ölçekler Arası Korelasyonlar.....	118
2. KENDİNİ AYARLAMA, DİNİ YÖNELİM VE DİNİ GRUP ÜYELİĞİNİN GENEL PROFİLİ.....	120
2.1. Kendini Ayarlama.....	120
2.2. Dindarlık	126
3. KENDİNİ AYARLAMA VE DEMOGRAFİK YAPI.....	136
3.1. Kendini Ayarlama ve Cinsiyet.....	136
3.2. Kendini Ayarlama ve Yaş.....	140
3.3. Kendini Ayarlama ve Eğitim Durumu.....	146

3.4. Kendini Ayarlama ve Medeni Durum	152
3.5. Kendini Ayarlama ve Meslek	154
3.6. Kendini Ayarlama ve Yaşanılan Yer	161
3.7. Kendini Ayarlama ve Sosyo-Ekonomik Durum Algısı	166
4. KENDİNİ AYARLAMA, DİNDARLIK VE DİNİ GRUP ÜYELİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	172
4.1 Kendini Ayarlama ve Dindarlık Arasındaki İlişki.....	173
4.2. Kendini Ayarlama ve Dini Grup Üyeliği Arasındaki İlişki.....	187
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	193
BİBLİYOGRAFYA	205
EKLER.....	232
ÖZGEÇMİŞ.....	236

TABLolar

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Yaşa Göre Dağılımı	106
Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Cinsiyete Göre Dağılımı	106
Tablo 3. Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	107
Tablo 4. Araştırmaya Katılanların Medeni Duruma Göre Dağılımı	107
Tablo 5. Araştırmaya Katılanların Mesleğe Göre Dağılımı.....	108
Tablo 6. Araştırmaya Katılanların Yaşanılan Yere Göre Dağılımı.....	109
Tablo 7. Araştırmaya Katılanların Sosyo-Ekonomik Durum Algısına Göre Dağılımı	109
Tablo 8. Araştırmaya Katılanların Dini Grup Üyeliğine Göre Dağılımı	110
Tablo 9. Araştırmada Kullanılan Ölçekler Ve Alt Faktörlerine Ait Güvenirlik Katsayıları	116
Tablo 10. Kendini Ayarlama Ölçeği Ve Alt Faktörlerine Ait Normallik Analizi Sonuçları	118
Tablo 11. Araştırmada Kullanılan Ölçekler Arası Korelasyonlar.....	118
Tablo 12. Kendini Ayarlama Ölçeği Ve Alt Boyutlarının Ortalamaları Ve Puan Karşılıkları	120
Tablo 13. Katılımcıların Kendini Ayarlama Düzeylerine Göre Dağılımı.....	122
Tablo 14. Katılımcıların Kendini Ayarlama Puanlarına Dair Frekans Tablosu.....	123
Tablo 15. Dine znel önem Verme Düzeyi, İ Güdümlü Ve Dış Güdümlü Dini Yönelim Korelasyonu	126
Tablo 16. Katılımcıların Dine znel önem Verme Düzeyi	127
Tablo 17. İ Güdümlü Dini Yönelim Alt Ölçeğine Ait Ortalama Ve Puan Değerleri.....	129
Tablo 18. Dış Güdümlü Dini Yönelim Alt Ölçeğine Ait Ortalama Ve Puan Değerleri.....	131
Tablo 19. Katılımcıların Dini Yönelim Biçimlerine Göre Dağılımı.....	132
Tablo 20. Katılımcıların Dini Grup Üyeliğine Göre Dağılımı.....	133
Tablo 21. Dini Grup Üyeliği Ve Dine znel önem Verme Düzeyine Göre Dağılımı	134
Tablo 22. Katılımcıların Cinsiyete Göre Kendini Ayarlama Merkezi Eğilim Ölçüleri.....	136
Tablo 23. Kendini Ayarlamanın Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşmasına Dair Sonuçlar (T-Testi).....	137
Tablo 24. Kişisel Sunumu Ayarlama Becerisinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşmasına Dair Sonuçlar (T-Testi)	139
Tablo 25. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılığın Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşmasına Dair Sonuçlar (T-Testi)	139
Tablo 26. Kendini Ayarlama Puanlarının Yaşa Göre Dağılımı	140
Tablo 27. Kendini Ayarlamanın Yaş Değişkenine Göre Farklılaşması İle İlgili Sonuçlar (Anova).....	141

Tablo 28. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi Alt Ölçeği Puanlarının Yaşa Göre Dağılımı	143
Tablo 29. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisinin Yaş Değişkenine Göre Farklılaşması İle İlgili Sonuçlar (Anova)	144
Tablo 30. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık Alt Ölçeği Puanlarının Yaşa Göre Dağılımı	145
Tablo 31. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılığın Yaş Değişkenine Göre Farklılaşması İle İlgili Sonuçlar (Anova)	145
Tablo 32. Kendini Ayarlamamanın Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	146
Tablo 33. Kendini Ayarlamamanın Eğitim Değişkenine Göre Farklılaşması İle İlgili Sonuçlar (Anova)	147
Tablo 34. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisinin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	149
Tablo 35. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisinin Eğitim Değişkenine Göre Farklılaşması İle İlgili Sonuçlar (Anova)	149
Tablo 36. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılığın Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	150
Tablo 37. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılığın Eğitim Değişkenine Göre Farklılaşması İle İlgili Sonuçlar (Anova)	151
Tablo 38. Kendini Ayarlamamanın Medeni Durum Değişkenine Göre Farklılaşmasına Dair Sonuçlar (T-Testi)	152
Tablo 39. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisinin Medeni Durum Değişkenine Göre Farklılaşmasına Dair Sonuçlar (T-Testi)	153
Tablo 40. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılığın Medeni Durum Değişkenine Göre Farklılaşmasına Dair Sonuçlar (T-Testi)	154
Tablo 41. Kendini Ayarlama Puan Ortalamalarının Mesleğe Göre Dağılımı.....	155
Tablo 42. Kendini Ayarlamamanın Meslek Değişkenine Göre Farklılaşması İle İlgili Sonuçlar (Anova)	156
Tablo 43. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi Puan Ortalamalarının Mesleğe Göre Dağılımı	157
Tablo 44. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisinin Meslek Değişkenine Göre Farklılaşması İle İlgili Sonuçlar (Anova)	158
Tablo 45. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık Puan Ortalamalarının Mesleğe Göre Dağılımı	159
Tablo 46. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılığın Meslek Değişkenine Göre Farklılaşması İle İlgili Sonuçlar (Anova)	161
Tablo 47. Kendini Ayarlama Puan Ortalamalarının Yaşanan Yere Göre Dağılımı. 162	
Tablo 48. Kendini Ayarlamamanın Yaşanılan Yer Değişkenine Göre Farklılaşması İle İlgili Sonuçlar (T-Testi)	162
Tablo 49. Kişisel Sunumu Değerlendirme Becerisi Puan Ortalamalarının Yaşanılan Yere Göre Dağılımı.....	164

Tablo 50. Kişisel Sunumu Değerlendirme Becerisinin Yaşanılan Yer Değişkenine Göre Farklılaşması İle İlgili Sonuçlar (T-Testi)	165
Tablo 51. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık Puan Ortalamalarının Yaşanılan Yere Göre Dağılımı.....	165
Tablo 52. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılığın Yaşanan Yer Değişkenine Göre Farklılaşması İle İlgili Sonuçlar (T-Testi)	166
Tablo 53. Kendini Ayarlama Puan Ortalamalarının Sosyo-Ekonomik Durum Algısına Göre Dağılımı	167
Tablo 54. Kendini Ayarlamamanın Sosyo-Ekonomik Durum Algısı Değişkenine Göre Farklılaşması İle İlgili Sonuçlar (Anova)	167
Tablo 55. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi Puan Ortalamalarının Sosyo-Ekonomik Durum Algısına Göre Dağılımı.....	169
Tablo 56. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisinin Sosyo-Ekonomik Durum Algısı Değişkenine Göre Farklılaşması İle İlgili Sonuçlar (Anova)	170
Tablo 57. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık Puan Ortalamalarının Sosyo-Ekonomik Durum Algısına Göre Dağılımı.....	171
Tablo 58. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılığın Sosyo-Ekonomik Durum Algısı Değişkenine Göre Farklılaşması İle İlgili Sonuçlar (Anova).....	171
Tablo 59. Kendini Ayarlamaya Göre Dini Yönelim Dağılımı.....	173
Tablo 60. Kendini Ayarlama İle İç GÜdümlü Dini Yönelim Arası Korelasyon Sonuçları	174
Tablo 61. Kendini Ayarlama İle İç GÜdümlü Dini Yönelim Arası Basit Regresyon Sonuçları	176
Tablo 62. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi İle İç GÜdümlü Dini Yönelim Arası Korelasyon Sonuçları.....	178
Tablo 63. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık İle İç GÜdümlü Dini Yönelim Arası Korelasyon Sonuçları	178
Tablo 64. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık İle İç GÜdümlü Dini Yönelim Arası Basit Regresyon Sonuçları	179
Tablo 65. Dış GÜdümlü Dini Yönelim Alt Ölçeğinden Alınan Puan Kategorisine Göre Kendini Ayarlama Ortalama Puan Dağılımı.....	180
Tablo 66. Kendini Ayarlama İle Dış GÜdümlü Dini Yönelim Arası Korelasyon Sonuçları	180
Tablo 67. Kendini Ayarlama İle Dış GÜdümlü Dini Yönelim Arası Basit Regresyon Sonuçları	182
Tablo 68. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi İle Dış GÜdümlü Dini Yönelim Arası Korelasyon Sonuçları.....	182
Tablo 69. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi İle Dış GÜdümlü Dini Yönelim Arası Basit Regresyon Sonuçları	183
Tablo 70. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık İle Dış GÜdümlü Dini Yönelim Arası Korelasyon Sonuçları	184

Tablo 71. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık İle Dış GÜdümlü Dini Yönelim Arası Basit Regresyon Sonuçları	184
Tablo 72. Kendini Ayarlama İle Dine ÖZnel Önem Verme Düzeyi Arası Korelasyon Sonuçları	185
Tablo 73. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi İle Dine ÖZnel Önem Verme Düzeyi Arası Korelasyon Sonuçları	186
Tablo 74. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık İle Dine ÖZnel Önem Verme Düzeyi Arası Korelasyon Sonuçları.....	186
Tablo 75. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık İle Dine ÖZnel Önem Verme Düzeyi Arası Basit Regresyon Sonuçları.....	187
Tablo 76. Kendini Ayarlama Ve Dini Grup Üyeliği Arası Korelasyon Sonuçları ..	188
Tablo 77. Dini Grup Üyeliği Değişkenine Göre Kendini Ayarlama Dağılımı	188
Tablo 78. Kendini Ayarlamanın Dini Grup Üyeliği Değişkenine Göre Farklılaşmasına Dair Sonuçlar (T-Testi)	189
Tablo 79. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisinin Dini Grup Üyeliği Değişkenine Göre Farklılaşmasına Dair Sonuçlar (T-Testi)	190
Tablo 80. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılığın Dini Grup Üyeliği Değişkenine Göre Farklılaşmasına Dair Sonuçlar (T-Testi)	191

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a. g. m.	: Adı geçen makale
ANOVA	: Analysis of Variance
Bkz.	: Bakınız
B.	: Baskı
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
D.Y.	: Dini Yönelim
ed.	: Editör
G-KAÖ	: Gözden Geçirilmiş Kendini Ayarlama Ölçeği
Kad	: Kendini ayarlaması düşük
KAÖ	: Kendini Ayarlama Ölçeği
Kay	: Kendini ayarlaması yüksek
N	: Katılımcı Sayısı
S	: Standart Sapma
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan sayfaya
sd	: Serbestlik derecesi
T.D.V	: Türkiye Diyanet Vakfı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
X	: Ortalama

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

İnsanoğlu doğuştan getirdiği sosyal bir varlık olma özelliği dolayısıyla içerisinde bulunduğu topluma ayak uydurmayı çok erken dönemlerinden itibaren renmeye başlamaktadır. Geniş toplum zincirinin bir halkası gibi hareket etmeyi renen birey, ihtiyaı olan onayı elde ederek sosyalleşmenin getirisi olan imkanlardan faydalanırken, kendi rotası üzere hareket etmekte ısrar eden birey ise toplum tarafından keskin bulunabilmekte ve ötelenme ihtimaliyle karşı karşıya kalabilmektedir. Anlamalı ilişkiler benliğin önemli bir parçasını oluşturduğu ve aidiyet asli ihtiyaçlarından biri olduđu¹ için birey, ötelenme veya dışlanma ihtimaliyle karşılaşmamak adına duygu, eylem ve kararlarını az ya da çok bu ihtiyaı doğrultusunda şekillendirmektedir.² Aidiyet, sağlıklı her birey için evrensel bir ihtiyaken, ilişkinin seyrine yön verme, rol paylaşımı, durumsal (situational) ipuçlarının kullanımı gibi hususlarda bireyler arasında farklılıklar görülmektedir. Kendini ayarlama (self-monitoring) teorisi de bireylerin bu noktadaki ayrılıklarına bir açıklama getirme iddiasıyla ortaya çıkmıştır.

Amerikalı sosyal psikolog Mark Snyder tarafından geliştirilen kendini ayarlama teorisi³, hem sosyal psikologların hem de bir kişilik özelliği olmaya namzetliği dolayısıyla kişilik psikologlarının dikkatlerini üzerine çekmiştir. Bu ilginin sebebi olarak, teorinin ortaya atıldığı yıllarda kişilik psikolojisine ve onun merkezinde yer alan “kişisel özellik” (trait) ve “durumlar arası tutarlılık” (cross-situational consistency) kavramlarının akademik çevreler tarafından teveccüh görmeye başlaması gösterilebilir. Zira söz konusu dönemde, daha önce zamanın bilimsel paradigması (buna düşünce sistemi de diyebiliriz çünkü psikolojide paradigma seviyesine yükselen bir ereve olmadığı iddiaları söz konusudur) olan

¹ Roy F. Baumeister, Mark R. Leary, “The Need to Belong: Desire For Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation”, *Psychological Bulletin*, C. 117, S. 3, 1995, ss. 520-521.

² Roy F. Baumeister, Jean M. Twenge, “The Social Self”, *Handbook of Psychology*, C. 5, (ed.) Irving B. Weiner, New Jersey, John Wiley & Sons. Inc., 2003, s. 328.

³ Mark Snyder, *Public Appearances Private Realities: The Psychology of Self-Monitoring*, New York, W.H. Freeman and Company, 1987.

davranışçılık tarafından kabul görmeyen, bireysel farklılıklar, kişilik eğilimleri gibi hususlar yeni bir araştırma alanı olarak revaç bulmaya başlamıştır.⁴ Bu noktada kendini ayarlama, hem kişisel hem kişiler arası yönelimlerin (orientation) anlaşılması için hem kişilik psikologlarını hem sosyal psikologları ilgilendiren bütüncül bir bakış açısı sunma iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Bu iddia aslında psikoloji araştırmalarının temel problemlerinden birine dair çözüm umudu taşımaktadır: Davranışı belirleyen, birey dışındaki harici unsurlar mıdır yoksa bizzat bireyin içsel yönelimleri midir (trait versus situation)? Dolayısıyla tutuma bakılarak davranışın öngörülmesi mümkün müdür?

Davranışın belirleyicilerinin tespiti, bireylerin davranışlarını tahmin edebilme ve nihayetinde bireyi kontrol edebilme problemi, modern dönemin önemli meselelerinden biri olmuştur. Zira her şeyi kendi aklına irca ettiren modern insan için tüm doğaya hakim olma arzusu sebebiyle belirsizlik ve öngörülemezlik son derece rahatsız edici ve kabul edilemez olmuştur. Davranış bilimciler de bireyin eylemleri ile tutum, özellik ve eğilimleri (disposition), yani davranış ve altta yatan benlik kavramları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarabilmek için uzun çalışmalar yapmışlardır. Teorinin ortaya çıktığı dönemin büyük sorunsallarından birini teşkil eden “Davranışı ne belirler?” sorusuna, sosyal bilim dünyası tarafından temel olarak iki farklı cevap verilmiştir: Bunlardan biri davranışın altında yatan temel etkenin kişisel özellikler olduğunu iddia ederken, diğeri davranışın bireyin içerisinde bulunduğu durum tarafından yönlendirildiğini ifade etmektedir. Bireyin biricik özelliklerle donanmış olduğuna inanan kişilik psikologları, kişisel özelliklerden yola çıkarak davranışı anlamaya çalışmışlardır. Ancak araştırmalar neticesinde, yalnızca kişisel özellik kavramının davranışı öngörmede yetersiz kaldığı ve eylemlerin her zaman arka plandaki eğilimlere dair güvenilir ipuçları sunmadığı kanısına varmışlardır.⁵ Sosyal psikologların yürüttüğü çalışmalar ise tutumların sözlü ifadesi ile gözlenen sosyal davranış arasında zayıf ve tutarsız bir ilişkinin söz konusu

⁴ Steven W. Gangestad, Mark Snyder, “Self-Monitoring: Appraisal and Reappraisal”, *Psychological Bulletin*, C. 126, S. 4, 2000, s. 532.

⁵ Walter Mischel, “Toward A Cognitive Social Learning Reconceptualization of Personality”, *Psychological Review*, C. 80, S. 4, 1973, ss. 253-254.

olduğunu göstermiştir.⁶ Yani bireyin belli durumlarda belli tutumları takındığı ve netice olarak durumun analiziyle bireyin davranışının tahmin edilebileceği iddiası doğrulanamamıştır. Ayrıca da tutumlardaki her değişimin davranışa yansımadağı⁷, yani tutumlara bakarak davranış tahmin etmenin ya da davranışlardan doğru bir şekilde tutumları çıkarmanın da her zaman mümkün olmadığı yine sosyal psikologların görüşleri arasında yer almaktadır. Dolayısıyla denilebilir ki hem durumun davranış belirlediğini iddia eden sosyal psikologlar hem de bireysel özelliklerin davranış üzerinde etkin olduğunu iddia eden kişilik psikologları gerçeğin yalnızca tek boyutunu görebilmişlerdir.

Yapılan araştırmalar bazı insanların kişisel özelliklerinde daha tutarlı/istikrarlı olduklarını, bu sebeple davranışlarının kişisel özelliklerine göre tahmin edilebilme ihtimalinin daha yüksek olduğunu, ancak bazı insanların ise davranışlarındaki değişikliklerde durumsal değişkenlerin etkili olduğunu göstermiştir.⁸ Dolayısıyla durumlar arası tutarlılığın kişiye göre farklılık gösteriyor olması, bireyi buna güdüleyen etmenlerin neler olduğu ya da bu durum kişisel bir dinamiğin sonucuysa hangi kişisel özelliklerin bireyin tutarlı davranışını sürdürmesi noktasındaki ısrarını beslediği sorusunu gündeme getirmiştir.

İnsanın sosyal davranışını açıklama gayesindeki bu soruya cevaben kendini ayarlama teorisi, indirgemeci teorilerin aksine, kapsamlı bir bakış açısı sunma iddiasını taşımaktadır. Bu bakış açısı bireyleri temel olarak iki grupta ele almayı hedeflemektedir. Davranış dışsal unsurlar, yani durum tarafından belirlenen grup kendini ayarlaması yüksek (**kay**) bireylerden oluşmaktayken, davranışları üzerinde kendi içsel eğilimlerinin etkili olduğu diğer grup ise kendini ayarlaması düşük (**kad**)* bireyleri içermektedir. Bu demektir ki **kay** bireylerin tutumlarına bakarak davranışlarını tahmin etmek ne kadar güçse, **kad** bireyler için bu o kadar muhtemeldir. Yani **kay** bireyin davranışını tahmin etmek için içerisinde bulunduğu

⁶ Allan W. Wicker, "Attitudes versus Actions: The Relationship of Verbal and Overt Behavioral Responses to Attitude Objects", *Journal Of Social Issues*, C. 25, S. 4, 1969, ss. 64-66.

⁷ Leon Festinger, "Behavioral Support For Opinion Change", *Public Opinion Quarterly*, C. 28, S. 3, 1964, s. 416.

⁸ Daryl J. Bem, Andrea Allen, "On Predicting Some of the People Some of the Time: The Search for Cross-Situational Consistencies in Behavior", *Psychological Review*, C. 81, S. 6, s. 517.

* Tezin bundan sonraki kısımlarında **kad** ve **kay** kısaltmaları kullanılacaktır.

durumun özelliklerini bilmek gerekmektedir. Aynı şekilde bir **kay** bireyin davranışını etkilemek ya da değiştirmek için de içerisinde bulunduğu durum üzerinde kontrol sağlamak gerekmektedir.⁹ Elbette ki durumsal özelliklerin bu denge üzerinde etkili olduğundan da söz etmek gerekmektedir. Bireyin aşına olmadığı bir durumda ya da resmi davranış kalıplarını gerektiren bir durumda kendi kişilik özellikleri doğrultusunda davranma olasılığı daha düşük olmaktadır; kendisini rahat hissettiği, aşına olduğu bir ortamda durumun gerekliliklerinden daha az etkilendiği de bir vakiadır.¹⁰ Yani bazı durumlar bireyi **kay** olmaya sevk ederken, bazı durumlar **kad** eğilimini destekler bir mahiyet arz edebilir.

Özetle, kendini ayarlama ne kişilik psikologlarının yaptığı gibi yalnızca bireye odaklanmakta ne de sosyal psikologlar gibi sadece durumun bireye baskın geldiği örnekler üzerinden hareket etmektedir. Bunun yerine, bir taraftan durumun birey üzerindeki etkisine vurgu yaparak sosyal psikolojiyle bağ kurarken, diğer taraftan bireyin kişiliğinin belirleyiciliğine atıf yaparak kendisini kişilik psikolojisi literatüründe konumlandırmaktadır.

Bu çalışmada, dinin, bireyin duygu, düşünce ve davranış zincirini bütünüyle kuşatarak kendisi, çevresindeki diğer varlıklar ve Yaratıcısıyla ilişkilerini tanzim ettiği, bu özelliği sebebiyle hem tutum hem de davranış bazında insanı etkisi altına alan en güçlü faktörlerden biri olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda, sosyal davranışın belirleyicilerinden biri olan dine bağlılığın, sosyal davranış stratejisi olarak değerlendirilebilen kendini ayarlama ile bağlantılı olabileceği düşünülmektedir. Bu çerçevede, bu çalışmanın ana konusunu kendini ayarlama ile dindarlık arasındaki ilişki oluşturmaktadır. Çalışmada kendini ayarlama bir benlik alt başlığı olarak ele alınırken dindarlık, dini yönelim üzerinden değerlendirilecektir. Bu minvalde iç güdümlü-dış güdümlü (intrinsic-extrinsic) dindarlığın bireylerin kendini ayarlama düzeyleri üzerindeki etkisi incelenecektir. Ayrıca bir dindarlık formu olarak dini grup dindarlığının kendini ayarlama üzerinde bir etkisinin olup olmadığının ortaya çıkartılması için dini grup mensubiyeti esas alınacak ve dini

⁹ Mark Snyder, "Self-Monitoring Processes", *Advances in Experimental Social Psychology*, 1-53, (ed.) Leonard Berkowitz, C. 12, New York, Academic Press, 1979, s. 113.

¹⁰ Laura A. Brannon, Valerie K. Pilling, "Personality and Social Behavior", *Encyclopedia of Social Psychology*, C. 2, (ed.) Roy F. Baumeister - Kathleen D. Vohs, California, SAGE Publications, 2007, ss. 657-658; Snyder, "Self-Monitoring Processes", ss. 113-114.

gruba mensup olan bireyler ile olmayan bireylerin kendini ayarlama düzeyleri karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilecektir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Kendini ayarlama ve dindarlık ilişkisini konu edinen bu çalışmanın amacı, dindarlık yönelimleri ile kendini ayarlama düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını ve varsa bu ilişkinin yönünü saptamaktır. Bu bağlamda çalışma, iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlığa sahip bireylerin kendini ayarlama düzeylerini inceleyerek dini yönelimin kendini ayarlama ile olan ilişkisini değerlendirecektir. Ayrıca dini grup üyeliğinin kendini ayarlama düzeyi üzerindeki etkisini sınamak da çalışmanın diğer amacını oluşturmaktadır.

Batı'da yetmişli yıllar itibariyle kavram olarak çalışılmaya başlanması ve doksanlı yıllarda araştırmalara çokça konu olarak sosyal psikolojinin gözde konularından birini oluşturmasına karşın kendini ayarlama, görebildiğimiz kadarıyla yerli literatürde yeterince yer alamamıştır. Bu sebeple çalışmamız entelektüel arka planı, yapısı ve ölçümüyle ilgili tartışmalara genişçe yer vererek kendini ayarlama teorisini detaylı bir şekilde incelemektedir. Kendini ayarlama teorisinin din psikolojisi alanına tanıtılması noktasında bir adım olması dolayısıyla önem arz eden bu çalışma, kendini ayarlama ve dindarlık ilişkisini inceleyen çok az sayıda alan araştırmasından biri olması dolayısıyla alana özgün değer katmayı ummaktadır. Batı'da, özellikle Anglofon dünyada, yukarıda değinildiği gibi çeşitli değişkenlerle ilişkisi bağlamında incelenen kendini ayarlamanın, dindarlık ile ilişkisini doğrudan konu edinen araştırma sayısı sınırlı düzeyde kalmıştır. Yerli literatürde bu ilişkiyi analiz eden iki doktora çalışması söz konusu iken, bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla Batı literatüründe de iki çalışma bulunmaktadır. Bu bağlamda elinizdeki çalışmanın hem ülkemizde hem de Batı'da yapılan birkaç araştırmadan biri olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, dini grup üyeliği ve kendini ayarlama ilişkisini konu edinen çalışmamız dışında başka bir araştırma tespit edilememiş olup, bu anlamda araştırmamızın öncü bir çalışma olarak değerlendirilebileceğini ifade etmek mümkündür.

Bütün bunların dışında, alan araştırmalarının önemli bir kısmında olduğu gibi kendini ayarlama konusunda da çalışmalar, ulaşım kolaylığı, ekonomik olması ve kısa sürede çok kişiye uygulanabilmesi dolayısıyla zaman tasarrufu sağlaması

sebebiyle üniversite öğrencileri üzerinde yapılmaktadır. Bizim çalışmamız ise 16-65+ yaş grubunu hedef alarak yetişkin çoğunlukta olan bir katılımcı grubu üzerinde yürütüldüğü için ayrıca önem arz etmektedir.

3. KONU İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

3.1.Yurt İçinde Yapılan Çalışmalar

Bir araştırma konusu olarak kendini ayarlamanın yerli literatüre tanıtılması, büyük oranda, Hasan Bacanlı'nın *Kendini Ayarlama Becerisinin Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi*¹¹ isimli doktora çalışması ile olmuştur. Doksanlı yıllardan itibaren yerli araştırmacıların dikkatlerini üzerine çekmeye başlayan kendini ayarlama, özellikle lisansüstü çalışmalar kapsamında, psikolojiden eğitim bilimlerine ve hatta sağlık bilimlerine kadar farklı alanlarda farklı değişkenlerle ilişkisi bağlamında incelemeye tabi tutulmuştur. Daha önce zikredildiği gibi, genel olarak kendini ayarlama üzerine yürütülen yerli araştırma sayısı çok olmamakla birlikte, kendini ayarlama ve dindarlık ilişkisine odaklanan yerli çalışmaların ise oldukça sınırlı olduğu görülmektedir.

Başlı başına olmasa da kendini ayarlama ve dindarlık ilişkisine alt bir konu olarak yer veren ilk yerli araştırma olarak Mustafa Koç'un doktora çalışması gösterilebilir. Yetişkin bireylerde dindarlık ve benlik kavramı ilişkisini inceleyen Koç çalışmasını, 2002-2008 yılları arasında Bursa ilinde ikamet eden öğretmen, doktor, avukat, din görevlisi ve serbest meslek olmak üzere beş meslek grubundan 475 yetişkin katılımcı üzerinde yürütmüştür. Benlik kavramı değişkenleri olarak benlik saygısı, kendini ayarlama ve empati kavramını ele alan Koç, dindarlık değişkeninin ölçümünde Allport&Ross tipi bir dini yönelim ölçeğini, kendini ayarlamanın ölçümünde ise Snyder'ın Kendini Ayarlama Ölçeğinin Türkçeye uyarlanmış versiyonunu kullanmayı tercih etmiştir. Araştırma neticesinde katılımcıların dini yönelimlerine göre kendini ayarlama düzeyleri arasında önemli derecede anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Buna göre, iç güdümlü dini yönelim ile

¹¹ Hasan Bacanlı, *Kendini Ayarlama Becerisinin Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Ankara, 1990.Çalışmanın kitaplaştırılmış hali için bkz. Hasan Bacanlı, *Sosyal İlişkilerde Benlik: Kendini Ayarlama Psikolojisi*, İstanbul, MEB Yayınları, 1997.

kendini ayarlama arasında negatif yönlü bir ilişki söz konusuysen, dış güdümlü dini yönelim ile kendini ayarlama arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yani katılımcıların iç güdümlü dindarlık düzeyleri arttıkça kendini ayarlama puanlarının azalmakta olduğu, dış güdümlü dindarlık düzeylerinin artmasıyla birlikte kendini ayarlama puanlarının da arttığı gözlenmiştir.¹² Ayrıca meslek gruplarına göre kendini ayarlama düzeyinde anlamlı farklılıklar olduğu da ortaya konulmuştur. Buna göre çalışmada ele alınan meslek grupları arasında en yüksek kendini ayarlama ortalaması doktorlara aitken en düşük kendini ayarlama ortalamasının ise din görevlilerine ait olduğu görülmüştür.

Bu başlık altında ele alınabilecek bir diğer çalışma ise Özlem Altunsu Sönmez'in *Religiosity, Self-Monitoring and Political Participation: A Research on University Students* başlıklı doktora çalışmasıdır. Bahsi geçen çalışma, 2010-2011 eğitim/öğretim yılında üniversite öğrencisi olan 872 kişiden oluşan katılımcı grubu incelemiştir. Dindarlığı dini yönelim modeline dayanarak analiz eden Sönmez, çalışmasında Allport&Ross tipi dini yönelim ölçeği kullanırken, kendini ayarlamanın ölçümünde ise Snyder ve Gangsted'in güncellediği, Kendini Ayarlama Ölçeğinin Türkçeye uyarlanmış versiyonunu kullanmıştır. Bu çalışma da Koç'un çalışmasına paralel şekilde kendini ayarlama ile iç güdümlü dini yönelim arasında negatif yönlü, dış güdümlü dini yönelim arasında ise pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur.¹³ Başka bir ifadeyle, iç güdümlü dini yönelime sahip bireylerin kendini ayarlama puanlarının daha düşük olduğu, dış güdümlü dini yönelime sahip olanların ise kendini ayarlama ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

¹² Mustafa Koç, *Yetişkinlik Döneminde Dindarlık ile Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 2008, ss. 184-187.

¹³ Özlem Altunsu Sönmez, *Religiosity, Self-Monitoring and Political Participation: A Research on University Students*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Ankara, 2012. ss. 341-343. Kitaplaştırılmış hali için bkz. Özlem Altunsu Sönmez, *Religiosity, Self-Monitoring & Political Participation: A Research on Turkey*, LAP LAMBERT Academic Publishing, 2013.

3.2.Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar

Kendini ayarlamaya dair çalışmaların aslında daha eskilere gittiği literatür araştırmalarında görülse de, sistematik bir teori olarak başlangıcı Snyder'ın 1974 tarihli çalışmasına dayandırılmaktadır. Snyder, "Self-Monitoring of Expressive Behaviour" isimli makalesinde bireylerin ne ölçüde dışavurumcu davranışlarını kontrol edebileceği sorusuyla yola çıkmıştır. Bu bağlamda Standford Üniversitesi'nden 16 erkek öğrenci, 24 kadın ve erkek oyuncu, psikiyatri bölümünde yatan 31 erkek hastadan oluşan katılımcı grubu üzerinde çalışmasını yürüten Snyder, bu üç grup içerisinde en yüksek kendini ayarlama puanına sahip olan grubun oyuncularından oluşan grup olduğunu, onları öğrencilerin takip ettiğini ve nihayet en düşük puan ortalamasının psikiyatri bölümünde yatan hastalara ait olduğunu tespit etmiştir.¹⁴

Snyder'ın çalışmasını takiben çok sayıda araştırma, kendini ayarlamayı odağına alarak çeşitli değişkenlerle ilişkisi çerçevesinde incelemiştir. Özellikle 80'li ve 90'lı yıllardaki popüleritesine rağmen, yurtdışında yapılan çalışmalardan kendini ayarlamının dindarlık ile ilişkisini çözümlenmeyi amaçlayan alan araştırmalarının sayısının da tespitlerimize göre, özellikle Anglofon dünyada, çok kısıtlı (yalnızca iki) olduğu görülmektedir. Bu araştırmalardan ilki, Brian Kojetin ve Mark Snyder'ın "Self-Monitoring and Religiosity" başlıklı bildirimlerinde sundukları çalışmalarıdır. Psikoloji bölümünde okuyan 214 üniversite öğrencisi üzerinde yaptıkları araştırmada Kojetin ve Snyder, Allport tipi dini yönelim ölçeğine ilaveten Batson'ın arayış yönelimi maddelerine ve Snyder'ın Kendini Ayarlama Ölçeğinin 18 maddelik versiyonuna, öznel dindarlık algısını ölçmeye yönelik sorulara ve kiliseye katılımı sınanan bir maddeye yer vermiştir. Araştırmaları sonucunda Kojetin ve Snyder, **kad** bireylerin, **kay** bireylere kıyasla, daha yüksek öznel dindarlık algısına ve daha yüksek kilise katılım oranlarına sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Yine **kad** bireylerin daha yüksek iç güdümlü dini yönelim puanlarına sahip oldukları görülürken, dış güdümlü dini yönelim açısından **kay** ve **kad** bireyler arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Son olarak, **kay** bireylerin arayış yönelimi

¹⁴ Mark Snyder, "Self-Monitoring of Expressive Behavior", *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 30, S. 4, s. 536.

maddelerinden **kad** bireylere göre daha yüksek puanlar aldıkları ortaya konulmuştur.¹⁵

Diğer çalışma ise J. D. Ragsdale'in "Relational Communication Competence in High and Low Christian Religious Commitment: A Research Note" isimli araştırmasıdır. 167 üniversite öğrencisi üzerinde yürüttüğü çalışmada Ragsdale, iç güdümlü-dış güdümlü dindarlık ile iletişim değişkenleri arasındaki ilişkiyi konu edinmiştir. Kendini ayarlamayı da diğer iletişim değişkenleri arasında ele alan Ragsdale, kendini ayarlamamanın, özellikle kişisel sunumu düzenleme becerisi alt boyutunun, iç güdümlü dindarlık ile aynı yönde ilişki içerisinde olduğunu tespit etmiştir.¹⁶

4.ARAŞTIRMANIN TEMEL KAVRAMLARI

4.1.Benlik

Benlik, psikoloji literatüründe kişilik başlığı altında, kişiliğin öznel yanı şeklinde ele alınmaktadır. Zira klasik tanımlarda benliğin, bireyin kendisi hakkındaki görüş ve kanılarından oluştuğu kabul edilmektedir.¹⁷ Genel olarak bakıldığında benlik (self, ego), kişiyi diğer kişilerden ayırt etmekte ve kişiler arası farklılıkları vurgulamaktadır.¹⁸ Bu sebeple bireyin kendisini etrafındaki herkes ve her şeyden ayrı bir yapı olarak hissetmesi şeklinde tanımlanabilir.¹⁹ Burada belirleyici olan bireyin süregiden kimliğine dair bilinç sahibi olmasıdır.²⁰ Yani benliğin, bireyin kendisi hakkındaki bilinçli bilgisi olduğu ve bu bilginin de insanın kendisi üzerindeki algı ve kanaatleri ile başkalarının kendisine dair fikirlerinin birleşiminden oluştuğu ifade edilebilir.

¹⁵ Brian A. Kojetin, Mark Snyder, "Self-Monitoring and Religiosity", (the Annual Convention of the American Psychological Association'da sunulmuş bildiri, Washington, D.C., Ağustos 1986), ss. 4-7.

¹⁶ J. D. Ragsdale, "Relational Communication Competence in High and Low Christian Religious Commitment: A Research Note", *Review of Religious Research*, C. 35, S. 3, 1994, s. 271.

¹⁷ Feriha Balkış Baymur, *Genel Psikoloji*, İnkılap İstanbul, Kitabevi, 2004 s. 285.

¹⁸ Nuran Hortaçsu, *Ben Biz Siz Hepimiz*, Ankara, İmge Kitabevi, 2007, s. 11.

¹⁹ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, 2. B., Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2003, s. 123.

²⁰ James Drever, *The Penguin Dictionary of Psychology*, 22. B., Middlesex, Penguin Books, 1979, s. 262.

4.2.Kendini Ayarlama

Kendini ayarlama, bireylerin sosyal durumlarda ötekine karşı sergiledikleri benlik sunumları ve dışavurumcu davranışları üzerindeki kontrol derecelerini ifade eden bir kavramdır.²¹ Yani kendini ayarlama, kişinin kendi davranışlarını gözlemesi, değerlendirmesi ve durumun gerekleri doğrultusunda düzenlemesini kapsayan bir sürece işaret etmektedir.²² Başka bir anlatımla kendini ayarlama, bireyin içerisinde bulunduğu ortam kaynaklı sinyallere karşı hassasiyet göstermesi, sinyalleri yorumlayarak gerekli ipuçlarına dönüştürmesi, bu ipuçlarını kendi sözlü-sözsüz bütün dışavurumcu davranışlarını kontrol etmede ve düzenlemede kullanması sürecini içeren bir kavramdır. Tanımdan anlaşılacağı üzere kendini ayarlama, duruma uygun imaj üretimi adına davranış değiştirebilme becerisini ifade etmektedir. Kendini ayarlamanın bir kabiliyet, yetenek, kişilik özelliği ya da kişiler arası yönelim mi olduğu hususu tartışmalı olmakla birlikte²³, çoğunluk tarafından kabul gördüğü üzere, toplum içerisinde yaşayan her sağlıklı birey az ya da çok kendini ayarlama tekniklerinden yararlanmaktadır.

4.3.Dindarlık

Genel olarak dindarlık, belli bir dinin inanç ve öğretilerinin belli zaman ve şartlarda, bir kişi, grup ya da toplum tarafından yaşanması olarak tanımlanmaktadır.²⁴ Bu açıdan bakıldığında dindarlığın, bireyin benimsediği din tanımını hayata geçirmesi, dini her şeyiyle kendi hayatına mal etmesi anlamına geldiği söylenebilir. Dinin, bireyin inanç, duygu, davranış ve bilgi dünyasına nüfuz eden çok boyutlu bir kavram olması²⁵, dindarlığın çok boyutlu bir şekilde incelenmesi gerekliliğini beraberinde getirmiştir. 1950’li yıllardan itibaren akademik çalışmalarda bu gereklilik göz önüne alınmış ve dindarlık çok boyutlu bir değişken olarak

²¹ Mark Snyder, *Public Appearances Private Realities*, ss. 4-5; Mark Snyder, “Self-Monitoring”, *The Blackwell Encyclopedia of Social Psychology*, (ed.), Antony S. R. Manstead - Miles Hewstone, Oxford, Blackwell Publishing, 1995, s. 515.

²² Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2000, s. 583.

²³ Hasan Bacanlı, “ Kendini Ayarlaması Yüksek ve Düşük Bireylerin Kişilik Özellikleri”, (Eğitim Bilimleri I. Ulusal Kongresi’ne sunulan bildiri), *Bildiriler IV: Eğitimde Psikolojik Hizmetler* (24-28 Eylül 1990, Ankara), ss. 459-466.

²⁴ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, İstanbul, Dem Yayınları, 2010, s. 43.

²⁵ Raymond F. Paloutzian, *Invitation to the Psychology of Religion*, 3. B., New York, Guilford Press, 2017, s. 12.

incelenmeye başlanmıştır.²⁶ Bu çalışma ise dindarlığı, iki boyutlu bir yapı olarak inceleyen dini yönelim modeli üzerinden değerlendirecektir.

4.4.Dini Yönelim

Bireylerin dine yönelim derecelerini esas almak suretiyle Gordon Allport ve Michael Ross, dindarlığın ölçümü hususunda, iki kutuplu bir dindarlık modeli geliştirmiştir. Dindarlığın derinlemesine boyutları olarak da bilinen iki boyuttan oluşan bu model, dindar bireylerin dış güdümlü dindarlar ve iç güdümlü dindarlar olmak üzere iki kutba ayrılabilceği iddiasını taşımaktadır. Dış güdümlü dindarlar dini kullananlar, iç güdümlü dindarlar ise dini yaşayanlar şeklinde tanımlanabilmektedir. Bu bakış açısına göre dış güdümlü dindarlık yönelimine sahip bireyler dini, daha değerli buldukları bir hedefe ulaşabilmek amacıyla kullanmaktadırlar. İç güdümlü dini yönelime sahip bireyler için ise güdüleyici faktör dinin kendisidir. Onlar için dinden öte bir amaç söz konusu olmadığından diğer bütün ihtiyaçlarını dini inançlarıyla uyumlu hale getirmektedirler.²⁷

4.5.Dini Grup

Ortak normlara bağlı olan ve bu normlar temelinde rol paylaşımına sahip olan iki ya da daha fazla bireyden oluşan yapı grup olarak adlandırılmaktadır.²⁸ Her din bir toplumda doğup yayıldığı ve birleştirici bütünleştirici etkisi dolayısıyla insanları bir araya getirerek topluluklar oluşturduğu için dini grup, sosyal grubun bir alt kümesi şeklinde değerlendirilmektedir.²⁹ Dini grupların genel olarak, dini değerlerinin muhafazası, aktarımı ve bunların mensuplarının davranışlarına yansımaları sağlayarak onların dini ihtiyaçlarını karşılamak iddiasını taşıdığını ifade etmek mümkündür.³⁰

²⁶ Faruk Karaca, *Din Psikolojisi*, Trabzon, Eser Ofset, 2011, ss. 94-95.

²⁷ Gordon W. Allport, J. Michael Ross, "Personal Religious Orientation and Prejudice", *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 5, S. 4, 1967, s. 434.

²⁸ Nils G. Holm, *Din Psikolojisine Giriş*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2004, s. 28.

²⁹ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi Dersleri*, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1993, s. 190.

³⁰ Gülay Cezayirli, "Dini Grup ve Toplumsal Grup", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 37, S. 1, 1997, s. 374.

5.ARAŞTIRMA SORULARI

Araştırmanın temel problemini, ‘dini grup üyesi olan ve olmayan “16-65+” yaş aralığındaki bireylerde kendini ayarlama düzeyi ile dindarlık arasındaki ilişki’ oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın alt soruları şöyle sıralanabilir:

1. Araştırma grubunun kendini ayarlama düzeyleri nedir?
2. Araştırma grubunun demografik değişkenlere göre kendini ayarlama düzeyleri değişmekte midir?
3. Araştırma grubunun dini yönelim oranları nedir?
4. Araştırma grubunun dini yönelimleri ile kendini ayarlama düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki söz konusu mudur?
5. Araştırma grubunun cemaat mensubiyeti olup olmaması ile kendini ayarlama düzeyi arasında anlamlı bir ilişki söz konusu mudur?

6.ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

- Kendini ayarlama ve dindarlık ilişkisini incelemeyi amaçlayan bu çalışma, benimsediği modelle sınırlıdır.
- Kendini ayarlamayı ölçmek için kullandığı “Gözden Geçirilmiş Kendini Ayarlama Ölçeği”yle ve dini yönelimi ölçmek için kullandığı “Dini Yönelim Ölçeği” ile sınırlıdır.
- Bursa ilinde ikamet eden “16-65+” yaş grubundaki bireylerden rastgele seçilmiş olan 806 kişilik katılımcıdan oluşan örneklem ile sınırlıdır.
- Alan araştırmasının yapıldığı zaman dilimi olan 2017 yılıyla sınırlıdır.
- Araştırmadan elde edilen bulgular, katılımcıların verdiği cevapların doğruluğu varsayımı ile sınırlıdır.
- Kendini ayarlama kavramının psikoloji ve sosyoloji dışında eğitim bilimleri ve sağlık bilimleri gibi çeşitli alanlarda farklı anlamlarda kullanımları mevcuttur. Eğitim bilimlerinde kavram, bireyin kendi

davranışını gözlem, kayıt ve kontrol aşamalarından geçirerek hedeflenen davranışa ulaşmasını içeren bir eğitim stratejisi olarak ele alınırken, sağlık bilimlerinde bireyin kendi hastalık seyirinin kontrol ve sorumluluğunu üstlenerek tedavide etkin rol alması anlamında kullanılmaktadır. Ancak bu çalışmada kendini ayarlama kavramı, sosyal psikoloji bakış açısıyla sınırlıdır.

- Kendini ayarlama kavramının sosyal bilim literatüründe, kendini izleme, kendini gözleme, kendini kurgulama, öz-izleme, öz-ayarlama, öz-gözlem, izlenim ayarlamacılığı gibi çeşitli alternatif kullanımları bulunmaktadır. Alternatif kullanımların çokluğu, esasında kavrama dair bir çeviri ya da isimlendirme sorununa işaret etmektedir ki, bu da üzerinde çalışılması gereken bir husus olarak görünmektedir. Bu çalışmada, her ne kadar sahip olduğu anlam haritasını çok iyi ifade ettiği söylenemese de, temel eserlerdeki kalıplaşmış kullanımı sebebiyle kendini ayarlama isimlendirmesi tercih edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. BENLİK KAVRAMI VE TEMEL YAKLAŞIMLAR

1.1.Benlik

İnsanın, kimliği ve neliği soruları etrafında şekillenen kendisi üzerine düşünme faaliyetinin tarihine bakıldığında, benliğin insanlık için ne denli temel bir sorun olduğu görülecektir. Bu bağlamda benlik çalışmalarının, Sokrates ve Platon'un ruhun (the soul) gerçek benlik olduğu düşüncesiyle başladığı ve bunun Descartes'ın "Düşünüyorum öyleyse varım" (Cogito ergo sum) sözündeki ben (I) ile aslında düşünceleri kastetmesine yani düşüncelerim eşittir ben fikrine dönüştüğü ileri sürülebilir. Bu düşüncenin daha sonra, Locke ile tecrübe eden ben'e, Hume ile tecrübelerin toplamı olan ben'e, Kant ile gözlemlenebilen empirik benliğe ve Mill ile hafızadan beslenen benlik fikrine evrilerek nihayet günümüz benlik psikologlarının başlangıç olarak kabul ettiği William James'e taşındığını iddia etmek mümkündür.¹ Bireyin kendisini algılayış tarzı, tercihlerini ve hayattan beklentilerini doğrudan etkilediği² için benliğin, bireyi konu edinen her araştırma alanında odak teşkil ettiği söylenebilir. Dolayısıyla benlik felsefeden sosyolojiye kadar pek çok sosyal bilim disiplinine konu olmuş ve farklı şekillerde tanımlanan köklü bir kavram olmuştur. Ancak bu çalışma sınırları içerisinde benlik, yalnızca psikoloji disiplini çerçevesinde incelemeye tabi tutulacaktır.

Yukarıda işaret edildiği üzere üzerinde konsensüs sağlanmış bir tanıma sahip olmayan benlik, psikoloji literatüründe kişilik başlığı altında, kişiliğin öznel yanı şeklinde ele alınmaktadır.³ Zira klasik tanımlarda benliğin, bireyin kendisi

¹ John Hattie, *Self-Concept*, UK, Psychology Press, 2014, ss. 10-15.

² Kenneth J. Gergen, *The Concept of Self*, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1971, s. 2.

³ Adem Şahin, *Ergenlerde Dindarlık ve Benlik: Dindarlığın Ergen Benliğine Etkisi Üzerine Bir Araştırma*, Konya, Adal Ofset, 2007, s. 36.

hakkındaki görüş ve kanılarından oluştuğu kabul edilmektedir.⁴ Bu da benliğin, kişilik adı verilen meta yapının bireyin düşünce süzgecinden geçmiş subjektif yüzü olduğunu iddia etmektir ve bu görüş daha sonra sembolik etkileşimciler tarafından genişletilerek yeni bir boyut daha kazanmıştır. Genel olarak bakıldığında benlik (self, ego), kişiyi diğer kişilerden ayırt etmekte ve kişiler arası farklılıkları vurgulamaktadır.⁵ Bu sebeple bireyin kendisini etrafındaki herkes ve her şeyden ayrı bir yapı olarak hissetmesi şeklinde tanımlanabilir.⁶ Burada belirleyici olan bireyin süregiden kimliğine dair bilinç sahibi olmasıdır.⁷ Yani benlik, bireyin kendisi hakkındaki bilinçli bilgisidir. Bu bilgi ise insanın kendisi üzerindeki algı ve kanaatleri ile başkalarının kendisine dair fikirlerinin birleşiminden oluşmaktadır. Anlaşıldığı üzere benlik, klasik tanımında ifade edildiği gibi, salt kişisel bir kavram olmaktan ziyade, sosyal bağlam tarafından şekillendirilen⁸, yani çevresel etkiye açık, dinamik, kültür tarafından inşa edilen, çok boyutlu ve hiyerarşik bir mahiyet arz etmektedir.⁹

Erken dönem araştırmacıları genellikle benliğin tek boyutlu (unidimensional) bir yapıya sahip olduğunu ya da pek çok faktörden oluşan ancak bu faktörlerden birinin diğerlerini ayırıştırılmalarına müsaade etmeyecek şekilde baskıladığı bir yapıyı savunmuşlardır.¹⁰ Buna karşın benliğin çok boyutlu yapısına dair iddia ortaya koyanlar da olmuştur. Bu görüşün öncülerinden sayılan Richard Shavelson ve arkadaşlarına göre, benlik kavramının yedi temel özelliğinden biri çok yönlü (multifaced) olmasıdır. Buna göre benlik kavramı organize, çok yönlü, hiyerarşik, istikrarlı (stable), gelişimsel, değerlendirmeye açık ve değişebilen bir yapı sergilemektedir.¹¹ Son dönem çalışmaları tek boyutu temel alan bakış açısının sığ olduğunu ve bu perspektiften bakarak davranışlardaki çeşitliliği açıklayabilmenin

⁴ Feriha Balkış Baymur, *Genel Psikoloji*, İnkılap İstanbul, Kitabevi, 2004 s. 285.

⁵ Nuran Hortaçsu, *Ben Biz Siz Hepimiz*, Ankara, İmge Kitabevi, 2007, s. 11.

⁶ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, 2. B., Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2003, s. 123.

⁷ James Drever, *The Penguin Dictionary of Psychology*, 22. B., Middlesex, Penguin Books, 1979, s. 262.

⁸ Nuri Bilgin, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü*, 3. B., İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2016, s. 49.

⁹ Stephen G. Rayner, "Aspects of Self as Learner: Perception, Concept and Esteem", (ed.)Richard J. Riding – Stephen G. Rayner, *International Perspectives on Individual Differences*, Westport, Ablex Publishing, 2001, s. 26.

¹⁰ Elizabeth L. Sondhaus, Richard M. Kurtz, Michael J. Strube, "Body Attitude, Gender, and Self-Concept: A 30-Year Perspective", *The Journal of Psychology*, C. 135, S. 4, 2001, s. 414.

¹¹ Richard J. Shavelson, Judith J. Hubner, George C. Stanton, "Self-Concept: Validation of Construct Interpretations", *Review of Educational Research*, C. 46, S. 3, 1976, s. 411.

mümkün olmadığını ifade etmektedir.¹² Bu nedenle günümüzde benlik, tek boyuttan oluşan hantal, yalıtılmış bir yapıdan ziyade, çok boyutlu, bireyin tecrübeleriyle ilişki halinde olan esnek bir yapı şeklinde değerlendirilmektedir.

Aynı düzlemde, benliğin tikelliği-çoğulluğu tartışmaları da psikoloji geleneğinde yerini almıştır. Bireyin ömrü boyunca karşılaştığı çeşitli durumlar arasında kişiliğinde bir tutarlılık sağlaması gerektiği düşüncesi benliğin tikelliği perspektifini doğurmuştur.¹³ Bu bakış açısının savunucuları düşüncelerini Erik Erikson'un ego-kimliği tanımlamasına dayandırmaktadırlar. Bu perspektife göre ego-kimliği, bireyin kendi içsel aynılığı ve başkalarının ona dair algılarındaki devamlılığa olan güvenidir¹⁴. İlgili görüşün savunucuları buradan yola çıkarak, bireyin içsel aynılığa ve devamlılığa sahip olması gerektiğini, yani geçen zamana ve akıp giden yaşanmışlıklara rağmen kendisini hep aynı kişi olarak görebilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Buna ilaveten, bireyin sosyal çevresinde yer alan ötekinin de bireydeki aynılık ve devamlılığa şahit olabilmeleri gerekmektedir.¹⁵ O kadar ki, birey rol değişkenliğinin en aşağı düzeyi olan rol katılığı (role rigidity) sınırları dahilinde bile olsa bu bir psikolojik uyumsuzluk belirtisi olarak algılanmamaktadır.¹⁶

Diğer taraftan, benlik kavramının bireyin ötekiyle olan etkileşimine dayandığını ve bu sebeple genellikle bağlama özgü olduğunu iddia eden William James'e referansla benliğin çoğulluğu fikrini savunanlar da mevcuttur.¹⁷ Bu görüş sahipleri benliği, hayatın sosyal alanlarıyla ilişki halinde olan ve değişen ilişki örüntülerinde yeni yüzlere kavuşarak türeyegiden bir yapı olarak algılamaktadırlar. Örneğin birey yaşamı süresince pek çok rol üstlenmekte, bu roller üzerinden farklı kişilerle farklı ilişkiler kurmakta, zamanla üstlendiği rolü ve bunun getirisi olan

¹² Hazel Markus, Elissa Wurf, "The Dynamic Self-Concept: A Social Psychological Perspective", *Annual Review of Psychology*, C. 38, 1987, s. 301.

¹³ Brent W. Roberts, Eileen M. Donahue, "One Personality, Multiple Selves: Integrating Personality and Social Roles", *Journal of Personality*, C. 62, S. 2, 1994, s. 200.

¹⁴ Erik H. Erikson, *Childhood and Society*, London, Paladin Grafton Books, 1987, s. 235.

¹⁵ Jack Block, "Ego Identity, Role Variability, and Adjustment", *Journal of Consulting Psychology*, C. 25, S. 5, 1961, s. 392.

¹⁶ Block, a.g.m., ss. 395-396.

¹⁷ William James, *The Principles of Psychology*, New York, Henry Holt and Company, 1890, ss. 293-296.

normları içselleştirmekte, böylelikle role özgü benlik kavramı geliştirebilmektedir.¹⁸ Bu iki görüşün sentezi ise benliğin çoklu bir yapıya sahip olduğu ancak devamlılığını ve tutarlılığını koruyan bir işletim sistemi ile çalıştığı yorumuyla yapılmıştır.¹⁹ Böylelikle bireyin sosyal ortamı, ilişki seyri, rolleri değişse de, kendine dair algıları belli bir temelde ayniyetini sürdürmektedir. Özetle söylenebilir ki, benliğin çoğulluğu düşüncesi, rol yayılması (role diffusion) yaşayan, sabitesiz ve dolayısıyla kimlikten kimliğe bürünen hastalıklı bir insan tasavvuruna çıkmak zorunda değildir. Çoğul ama devamlılığını koruyan yeknesak bir benlik anlayışının, bireyi sosyal aktör olarak gören kendini ayarlama teorisine de temel teşkil ettiğini iddia etmek mümkündür.

Geleneksel anlamda benlik genel olarak, doğuştan getirilen, bir kez şekil aldıktan sonra değişime karşı direnç gösteren, durağan ve sabit bir formda değerlendirilmiştir.²⁰ Bu, davranışın belirleyicisi olarak kalıcı değer ve eğilimlere, yani kişisel özelliklere atıf yapmaları ve bireysel farklılıklar üzerinden durum analizleri yapmaları dolayısıyla daha ziyade psikoloji kökenli araştırmacıların (kişilik psikologlarının) savunduğu bir görüş olarak nitelendirilebilir. Bu görüşe göre benlik, tecrübeyi şekillendiren bağımsız bir yapı izlenimi uyandırmaktadır. Bunun aksine sosyoloji kökenli araştırmacılar (sosyal psikologlar), durumun benlik üzerindeki etkilerine odaklanma eğilimindedirler ve dolayısıyla benliği değişen durum, bağlam ve erişilen bilgiye karşı hassas dinamik bir yapı olarak değerlendirmektedirler.²¹ Bu bakış açısı ise tecrübe tarafından şekillendirilen bağımlı değişken hüviyetinde bir benlik algısına çıkmaktadır. Günümüzde artık bu dikotominin yerini, her iki görüşün birleşiminden oluşan yeni bir senteze bıraktığı söylenebilir.²² Bu perspektif benlik

¹⁸ Peter J. Burke, Judy C. Tully, "The Measurement of Role Identity", *Social Forces*, C. 55, S. 4, 1977, s. 883; Sheldon Stryker, "Traditional Symbolic Interactionism, Role Theory, and Structural Symbolic Interactionism", (ed.) Jonathan H. Turner, *Handbook of Sociological Theory*, New York, Springer, 2001, ss. 219-220.

¹⁹ Roberts, Donahue, a.g.m., s. 213.

²⁰ Hasan Bacanlı, *Sosyal İlişkilerde Benlik: Kendini Ayarlamının Psikolojisi*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, ss. 13-14.

²¹ Dan P. McAdams, "Personality Psychology", *Encyclopedia of Psychology*, C. 6, (ed.) Alan E. Kazdin, s. 124.

²² Jennifer Crocker, Amy Canevello, "Self and Identity Dynamics of Persons and Their Situations", *The Oxford Handbook of Personality and Social Psychology*, (ed.) Kay Deaux - Mark Snyder, Oxford, Oxford University Press, 2012, s. 265.

gelişiminin epigenetik* olduğunu iddia etmektedir. Buna göre benlik, bireyin sosyal gelişimi üzerinde kalıcı etkiler bırakmak üzere, çevrenin etkisi ve genetik mirası birleştiren epigenetik sahanın ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Bireyin düşünce ve davranışları, kendi kişisel özelliklerine dayanmakla birlikte, çoğunlukla sosyal bir bağlam içerisinde ortaya çıkmaktadır. Her birey farklı özellik ve eğilimlerle doğmuş olsa da, bunlar başkalarının etkisi altında şekillenmekte ve çevresel faktörler tarafından tetiklenebilmekte ya da devre dışı bırakılabilmektedir.²³ Özetle, benliğin hem kalıtsal, yani doğuştan getirilen bir tarafı hem de çevre tarafından şekillenen etkiye açık bir tabiatı söz konusudur.²⁴ Bir başka anlatımla, benlik kısmen sabit temel özelliklere sahipken, aynı zamanda dış etkenlerle etkileşime girerek değişkenlik gösterebilmektedir. Bu sebeple, durum ve kişisel özelliklerin davranışın oluşumu için interaktif bir ilişki içerisinde olduğu, yani bazı durumlarda bazı kişilerin davranışında kişisel özelliklerin bazı durumlarda ise durumsal özelliklerin belirleyici olduğu söylenebilir.

Son zamanlarda psikologların benlik üzerine yaptıkları çalışmaların üç başlık etrafında yoğunlaştığı görülmektedir: Benlik kavramı (self-concept), benlik saygısı (self-esteem) ve benlik sunumu (self-presentation). Bu üç başlığın aslında benliğin üç boyutunu temsil ettiği iddia edilebilir. Buna göre, bireyin kendisiyle ilgili görüşlerini içeren benlik kavramı benliğin bilişsel yönüne işaret ederken, bireyin kendi değerine dair değerlendirmelerini kapsayan benlik saygısı duygusal yönüne, bireyin toplum tarafından arzu edilen imajlar bırakabilmek adına davranış sergilemesi şeklinde tanımlanan benlik sunumu ise benliğin davranışsal yönüne atıf yapmaktadır.²⁵ Benliğin bahsi geçen çok yönlü yapısı çok sayıda benlik alt kavramının türemesine olanak sağlamıştır.²⁶ Ayrıca yakın zamana kadar tartışmalara fazlasıyla konu olmuş, psikologları iki kutba ayıran temel sorunlardan birini teşkil etmiştir. Bu çalışmanın

* Epigenetik, biyolojide, DNA dizisindeki değişikliklerden kaynaklanmayan, ama aynı zamanda irsi (kalıtsal) olan, gen ifadesi değişikliklerini inceleyen bilim dalıdır. Diğer bir deyişle, irsi olup genetik olmayan fenotipik varyasyonları incelemektedir. Bu değişiklikler hücreyi ya da organizmayı doğrudan etkilemektedir ancak, DNA dizisinde hiçbir değişiklik gerçekleşmemektedir.

²³ Bruce Hood, *Benlik Yanılsaması*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014, s. 142.

²⁴ Walter Mischel, Yuichi Shoda, "A Cognitive-Affective System Theory of Personality: Reconceptualizing Situations, Dispositions, Dynamics, and Invariance in Personality Structure", *Psychological Review*, C. 102, S. 2, ss. 246.

²⁵ Nuri Bilgin, a.g.e., s. 50.

²⁶ Murat Yıldız, "Benlik-Kavramı ve Benliğin Gelişiminde Dinin Rolü", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 23, 2006, s. 90.

ana konusunu oluşturan kendini ayarlama da benlik alt kavramları arasında ele alınmaktadır.

Bireyin sahip olduğu tutum, inanç, niyet, norm, rol ve değerlerin benliğinin bir boyutunu oluşturduğu bilgisi, benliğin işlev alanının genişliği hakkında ipuçları sunmaktadır. Benliğin en temel işlevinin insanı diğer herkes ve her şeyden ayırarak onu eşsiz bir birey haline getirmesi olduğu iddia edilebilir. Böylelikle benlik bireye sosyal dünyada yer alma imkanı sunmakta; kendisine, çevresindeki ötekine ve dünyaya dair tutarlı bilgiler yekûnu sağlayarak bireyde bir devamlılık hissi uyandırmakta ve nihayetinde kimlik duygusunun bilişsel temelini oluşturmaktadır.²⁷ Dolayısıyla benliğin bireyin dünyaya bakışı, davranışları ve sosyal ilişkileri üzerinde etki sahibi olduğu söylenebilir. Zira bilinmektedir ki benlik, çevreden alınan bilginin toplanmasında, işlenmesinde ve değerlendirilmesinde aktif rol üstlenmektedir.²⁸ Benliğin işlevlerini, bazı benlik kavramları üzerinden okumak da mümkündür. Öyle ki, kişi benlik bilgisi (self-knowledge) sayesinde kendisi hakkındaki bilgilerini organize edebilmektedir. Benlik denetimi (self-control) ile kendi davranışlarına hükmedebilmekte, dürtülerini dizginleyebilmekte, planlar yapabilmekte ve kararlar alabilmektedir. Benlik sunumu ile öteki insanlar üzerinde arzu ettiği imajı bırakabilmekte ve benlik saygısı yoluyla kendisi hakkında pozitif veya negatif görüş tarzları edinebilmektedir. Bu şekilde kendisi ve çevresiyle sağlıklı bir ilişki kurabilmekte, çevresine uyum sağlamaya muktedir olabilmekte ve son kertede içsel bütünlüğe erişebilmektedir. Bunun yanı sıra, kendisini kaygıdan uzak tutabilmek ve öz-saygısını muhafaza edebilmek adına savunma mekanizmalarını kullanmak da benliğin önemli işlevleri arasında yer almaktadır.²⁹

Kendini ayarlama teorisi benliğin umuma karşı sergilenen tezahürü ile yalnızca birey tarafından bilinen ya da gözlenen tezahürü arasında bir farklılık söz konusu olduğu ön kabulüyle ortaya atılmış ve bu farklılık oranında insanların birbirlerinden ayrıldıkları iddiasıyla inşa edilmiştir. Burada önemli olan bireyin kendi

²⁷ Özcan Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, 17. B., İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 2005, ss. 64-67.

²⁸ Harry C. Triandis, "The Self and Social Behavior in Differing Cultural Contexts", *Psychological Review*, C. 96, S. 13, s. 506.

²⁹ Elliot Aronson, Timothy D. Wilson, Robin M. Akert, *Social Psychology*, 8. B., New Jersey, Pearson, 2013, s. 106.

benliğinin nelerden müteşekkil olduğuna dair inançlarıdır. Dolayısıyla kendini ayarlama çalışmaları benlik üzerine yapılmış çalışmalardır ve haddi zatında yukarıda işaret edildiği üzere, kendini ayarlama bir benlik alt kavramı olarak değerlendirilmektedir.

1.2.Benliği Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar

1.2.1.William James*

Benlik bahsi, sosyal psikoloji, kişilik psikolojisi, bilişsel psikoloji, nöropsikoloji, gelişim, klinik, kültürlerarası psikoloji gibi alt alanlarda önemli bir yer tutarak psikoloji alanını adeta kuşatmıştır³⁰. Bu ilginin canlanmasında William James'in benliğin psikolojinin temel kavramı olduğu iddiasının etkili olduğu söylenebilir. Psikolojiye yapılan temel bir katkı şeklinde nitelendirilen *Principles of Psychology* adlı eserinde James, benlik bahsini detaylı bir şekilde ele almış³¹ ve Duane Schultz'un işaret ettiği gibi benlik bahsini psikoloji literatürüne kazandırmıştır.³²

İlgili eserinde James benliği, bir kişinin sahip olduklarının toplamı olarak tanımlamaktadır³³. Bu tanımlamayı yaparken James'in kastettiği yalnızca kişinin bedeni ya da spiritüel varlığı değildir. Bireyin benliği, yaşamı süresince sahip olduğu en maddisinden en manevisine kadar, her bir nesne ya da değişken tarafından kuşatılmıştır.³⁴ Zira bir nesneye veya şeye sahip olduğumuzda, onu artık "benim" şeklinde ifade etmekteyizdir: Benim gözlüğüm, benim itibarım, benim kabiliyetim gibi. Dolayısıyla James'in düşünce sisteminde benlik birey hayatta olduğu sürece, müktesebatında yaşanacak değişimler sebebiyle, yeniden yapılanma halinde olan dinamik bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

* Konunun entelektüel arkaplanı William James'e dayandığı için bu başlık, tezin ilerleyen bölümlerinde detaylı şekilde ele alınacaktır.

³⁰ Stanley B. Klein, "What is the Self?: Approaches to a Very Elusive Question", *Social Cognition*, C. 30, S. 4, 2012, s. 363.

³¹ William James, *The Principles of Psychology*, ss. 291-401.

³² Duane Schultz, *A History of Modern Psychology*, 3. B., New York, Academic Press, 1981, s. 148.

³³ James, a.g.e., ss. 291-292.

³⁴ Bruce Hood, *Benlik Yanılsaması*, s. 205.

William James benliği iki yönlü bir yapı olarak düşünmüştür. Ona göre benliğin bir aktif/bilen yönü, bir de pasif/bilinen yönü söz konusudur.³⁵ Bilen taraf olarak kastedilen kişinin kim olduğuna dair bütün bildiklerini kapsayan benlik-kavramına, bilinen taraf ise kişinin kendisi üzerine düşünebilme yetisini ifade eden benlik-farkındalığına tekabül etmektedir. Kimlik duygusu da bu iki yönün bütünlüklü bir hale gelmesiyle oluşmaktadır.³⁶ Özetle söylenebilir ki James'in benliğin tanımlanmasındaki belki de en büyük katkısı, onun çok yönlü ve dinamik yapısına dair düşünceleri olmuştur. Böylelikle bireyin birden fazla benliğe sahip olduğu fikrini öne sürerek James, benlik hakkındaki çalışmalara öncülük etmiş, sosyal psikoloji araştırmaları için temel teşkil edecek bir girizgah oluşturmuştur.

1.2.2. Psikanalitik Yaklaşım

James'ten sonra benlik çalışmaları, dönemin paradigmasına şekil veren davranışçı ekolün doğa bilimlerinin metodolojisini psikolojiye uyarlama çabası sebebiyle subjektif olguları bilimselliğin dışında görmesinin bir getirisi olarak bir süreliğine kesintiye uğramıştır.³⁷ Ancak psikanalitik akımın kurucusu olan Sigmund Freud'un kişiliği tanımlama çabaları neticesinde ileri sürdüğü modellerin tartışılabilir yapısı, dikkatleri tekrar benlik bahsine çekmiştir.

Freud bir zihin (mind) veya kişilik modeli olan psikanalizi, bilinçaltı süreçleri inceleme metodu ve bir tedavi yöntemi olarak geliştirmiştir. Psikanalitik gelenek, bilhassa Freudyen gelenek, kişilik gelişiminde, bilinçaltı süreçlerin, çatışmaların, savunma mekanizmalarının, Oedipus kompleksinin, cinsel dürtünün merkeziyetinin önemine vurgu yaparak bunların kişiliğin anlaşılmasında anahtar kavramlar olduklarını iddia etmektedir.³⁸

Kişilik incelemeleri dahilinde Freud öncelikle, ilk defa *Düşlerin Yorumu* isimli çalışmasında detaylandırdığı topografik modeli öne sürerek kişiliğin üçe

³⁵ James, *a.g.e.*, ss. 371-373.

³⁶ Elliot Aronson, Timothy D. Wilson, Robin M. Akert, *Sosyal Psikoloji*, 7. B., (çev. Okhan Gündüz), İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2012, s. 241.

³⁷ Murat Yıldız, "Benlik-Kavramı ve Benliğin Gelişiminde Dinin Rolü", ss. 91-92.

³⁸ Drew Westen, Glen O. Gabbard, Kile M. Ortigo, "Psychoanalytic Approaches to Personality", *Handbook of Personality*, (ed.) Oliver P. John, Richard W. Robins, Lawrence A. Pervin, New York, The Guilford Press, 2008, s. 61.

ayrıldığına iddia etmiştir: Bilinç, bilinç öncesi ve bilinç altı.³⁹ Burada bilinç, insanın farkındalık alanını kapsamakta, tüm kişiliğin görünen yüzeysel ve önemsiz bir kısmını oluşturmaktadır. Bilinçaltı ise insan davranışının ateşleyicisi olan içgüdüleri kapsamakta ve bu bölge bireyin farkında olmadığı karanlık bölgeyi temsil etmektedir. Farkındalığın ulaşmadığı karanlık bilinçaltından farklı olarak bilinç öncesi ise aktif olarak bastırılmamış, kolayca bilince çağırılabilir formdaki materyalleri içermektedir.⁴⁰

Bu model, yalnızca bilinç düzeyleri üzerinden kişiliği açıklamaya çalıştığı ve bu perspektif insan davranışını yönlendiren saiklerin anlaşılmasında kısır kaldığı için yetersiz görülmüştür.⁴¹ Bunun üzerine Freud, id-ego-süper ego olarak bölümlendirdiği yapısal modeli inşa etmiştir. İd, topografik modelin bilinçaltı'sı gibi Freud'un ilkel düşünce dediği temelde işlemektedir. Arzuları temsil etmekte, hazza ulaşmak ve acıdan kaçınmak için psişeye baskı yapmaktadır. Süper ego ise bilinçlidir. Vicdan ya da vicdanın toplumsal formu olan ahlakı ve hali hazırda olandan ziyade ideal olanı temsil etmektedir. Bu şekilde süper ego idden gelen isteklere ahlaki açıdan cevap vermek amacıyla işlemektedir. Bu üçlü yapılanmanın orta katmanını oluşturan ego ise psikolojide kullanılan benlik kavramına karşılık gelerek arzular, gerçeklik ve ahlak arasındaki dengeyi sağlama işlevini görmektedir.⁴² Yani idin süregelen istekleri ile süper egonun yasaklamaları arasında seçimler yaparak psişenin rahatlamasını ve bireyin gündelik hayatına devam edebilmesini sağlamaktadır.

Freud, insan davranışı ve kişiliği hakkında ilk kapsamlı teori ortaya atan kişi olması sebebiyle psikoloji tarihinde önemli bir yeri hak etmiştir. Kendisinden sonra gelen kuramcılar onun kurduğu temel ve ileri sürdüğü ana kavramlar üzerinden kuramlarını inşa etmişlerdir.⁴³ Ancak Freud'un teorisi belirli noktalardaki kısıtlılıkları dolayısıyla kendi takipçileri tarafından da eleştiriye uğratılmıştır. Özellikle üç eleştiri odağı Neo-Freudyen ekolün doğmasına sebebiyet vermiştir.

³⁹ Sigmund Freud, *The Interpretation of Dreams*, New York, The Macmillan Company, 1913, ss. 483-493.

⁴⁰ Duane Schultz, *A History of Modern Psychology*, s. 329.

⁴¹ Engin Geçtan, *Çağdaş Yaşam ve Normaldışı Davranışlar*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993, s. 45.

⁴² Bkz. Sigmund Freud, "The Ego and The id", *The Standard Edition of the Complete works of Sigmund Freud*, J. Strachey (ed.), C. 19, London, The Hogart Pres, 1994, ss. 12-66; Westen, Glen, Ortigo, a.g.m., s. 65.

⁴³ Jerry M. Burger, *Personality*, 8.B., Belmont, Wadsworth, 2011, s. 63.

Bunlardan ilki Freud'un kişilik gelişiminin erken çocukluk döneminde (ilk 5-6 yıl) tamamlandığı ya da büyük oranda şekillendiği iddiasıdır. Zira Neo-Freudyenler çocukluğun önemli olduğunu, ancak ergenlik ve erken yetişkinlikteki deneyimlerin de kişilik gelişiminde etkili olduğunu savunmaktadır. Aslında bu iddianın psikoloji bilimine dikkatlerden kaçmaması gereken bir katkısı olmuştur. Freud'un çocukluk dönemine yaptığı vurgu, bu dönemin detaylı bir şekilde incelenmesini sağlamış ve çocuk psikolojisi adı altında bir disiplinin oluşumunun önünü açmıştır. Diğer eleştiri konusu, içgüdülerin birey üzerindeki belirleyici etkisine dair düşüncelerden oluşmaktadır. Böylelikle bireyin içerisinde yaşadığı toplum ve kültürün etkisi göz ardı edilmiştir. Üçüncü nokta ise Freud'un insan kişiliğinin karanlık tarafına kilitlenmiş olmasıdır. Bu tutum insan doğasının küçük düşürülmesine ve onurunun zedelenmesine sebep olmuştur.⁴⁴

Yukarıda bahsi geçen eleştirilerden yola çıkan Freud'un takipçileri, kendi ayırım noktaları üzerinden yeni bakış açıları geliştirerek psikanalitik geleneğin devamını sağlamışlardır. Bunlar arasında cinsellik gibi bilinçaltı güdüler yerine sosyal arzular gibi bilinçli güdülere odaklanan, üstünlük çabası fikrine ve kişilik gelişiminde ebeveyn etkisi ile doğum sırasının önemine vurgu yaparak bireysel psikoloji şeklinde adlandırdığı ekolün kurucusu olan Alfred Adler; kolektif bilinçaltının ve burada yer alan çeşitli kalıtsal arketiplerin varlığını savunarak psişeye mistik bir perspektiften yaklaşan analitik psikolojinin babası Carl Gustav Jung; benliği kişinin kimlik oluşturma ihtiyacını gidermek üzere çalışan güçlü ve bağımsız bir yapı olarak tanımlayan ve benlik psikolojisi olarak adlandırılan sistemin kurucusu ve de yaşam boyu gelişim fikri temelinde bugün hala kullanılan kişilik gelişim evrelerinin fikir babası Erik Homburger Erikson; kişilik üzerindeki biyolojik etmenlerden çok kültürel ve toplumsal etkilerin altını çizen yaklaşımı, nevroz ve kadın psikolojisi üzerine görüşleriyle psikanalize katkılarıyla tanınan Karen Horney; bireyin kişiliğinin kişiler arası ilişkilerden azade bir şekilde düşünülemeyeceğini ve insanı anlamının onun çeşitli durumlardaki davranışlarını gözlemlemekle mümkün olabileceğini iddia eden Harry Stuck Sullivan; genel olarak insanların kişisel özgürlüklerinden ve bireyselliklerinden kaçmaya güdülenmiş olduğu iddiasıyla Erich Fromm; çocukluk döneminin iç çatışmalar ve dürtüler zaviyesinden değil, çocuğun

⁴⁴ Burger, a.g.e., s. 96.

kendisi için önemli yere sahip kişi veya nesnelere ilişkileri zaviyesinden incelenmesi gerektiği iddiası ile bilinen nesne ilişkileri ekolü sayılabilir⁴⁵.

Freud'un inşa ettiği ve daha sonra takipçileri tarafından geliştirilen psikanalitik teori, pek çok araştırmacıdan farklı cenahlardan, bazen kısmi bazense külli reddiyeler içeren eleştiriler almıştır ve günümüzde de almaya devam etmektedir. Öyle ki eleştiri oklarının zaman zaman teoriden direkt Freud'un karakterine doğru yöneltildiği dahi olmuştur. Buradan bakıldığında psikanaliz için resim karmaşık görünse de, ilgili ekol ruhsal hayatın (mental life) zenginliğinin ve karmaşıklığının farkındalığını uyandırma çabasına giren ve bu hususta ses getirebilmiş birkaç teoriden biri olma mesabesine eriştiği görülmektedir⁴⁶. Böylelikle tüm artı ve eksileriyle psikanalitik gelenek, psikoloji tarihine adını silinmemek üzere yazdırmış gibi görünmektedir.

1.2.3. Heinz Kohut ve Kendilik Psikolojisi

Heinz Kohut, Amerikan Psikanaliz Birliği'nin başkanlığını yaptığı sıralarda geleneksel Freudyen teoriden kopmuş ve takipçileriyle birlikte *kendilik* psikolojisi ekolünün temellerini atmıştır. Psikalanalitik çizgide çalışmalarını yürüten Kohut'un Freudyen ekolden ayrıldığı en önemli husus narsisizm olmuştur. Freud narsistik libidoyu, libidinal enerjinin egoya yönelmesi şeklinde tanımlamış ve bunun yaşamın erken dönemlerinde söz konusu olduğunu, ilerleyen gelişim dönemleriyle birlikte nesne libidosuna dönüştüğünü iddia etmiştir⁴⁷. Kohut ise, narsistik libido ile nesne libidosunun birbirine evrilen değil, birbirinden ayrı olan ve eş zamanlı şekilde varlıklarını sürdüren yapılar olarak düşünmüştür.⁴⁸ Kohut'a kadar narsisizm tamamıyla olumsuz hatta iyileşmesi mümkün olmayan patolojik bir durum olarak değerlendirilirken, Kohut ile birlikte normal gelişim sürecinin bir parçası olarak

⁴⁵ Drew Westen, "Pschoanalysis: Theories", *Encyclopedia of Psychology*, C. 6, (ed.) Alan E. Kazdin, New York, Oxford University Press/American Psychological Association, 2000, ss. 345-346; Murat Yıldız, "Benlik-Kavramı ve Benliğin Gelişiminde Dinin Rolü", ss. 93-96.

⁴⁶ Morris N. Eagle, "Psychoanalysis", *Encyclopedia of Psychology*, C. 6, (ed.) Alan E. Kazdin, New York, Oxford University Press/American Psychological Association, 2000, s. 344.

⁴⁷ Sigmund Freud, "On Narcissism: An Introduction (1914)", *Freud's "On Narcissism: An Introduction"*, (ed.) Joseph Sandler- Ethel Spector Person- Peter Fonagy, London, Karnac Books, 2012, ss. 4-6.

⁴⁸ Bkz. Gildo Consolini, "Kernberg Versus Kohut: A (Case) Study In Contrasts", *Clinical Social Work Journal*, C. 27, S. 1, 1999, ss. 74-75.

adedilmiş ve kişilik bozukluğu raddesine gelindiğinde dahi iyileştirilebilir olduğu kanaati hakim olmaya başlamıştır.⁴⁹

Kohut psikanaliz sınırları içerisinde kişiyi tanımlamak için en uygun ifadenin *kendilik* olduğunu ve kendiliğin de kalıtsal faktörler ve çevresel etkilerin karşılıklı etkileşimiyle ortaya çıktığını iddia etmektedir. Yani bireyin doğuştan itibaren bir *kendilik* yapısı bulunmaktadır ve başlangıçta gelişmemiş olan bu yapının gelişimi için diğer insanlarla etkileşime girmeye ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacın ilksel tezahürü *kendilik-kendilik* nesnesi ilişkisi sürecinde gözlenmektedir. Bu ilişki sürecinde hem çocuğun ihtiyaçları karşılanmakta hem de çocuk zamanla yeni kalıplar edinerek *kendilik* nesnesine olan gereksinimini aza indirmekte ve böylece doğal bir gelişim seyri göstermektedir.⁵⁰ Bu sebeple *kendilik* psikolojisinin Freudyen ekolden ayrıldığı bir diğer nokta olarak insan gelişiminin çatışmaya dayanmayan doğal bir gelişim olduğu fikri gösterilebilir.⁵¹

Kohut, bireyin bütünlüklü bir *kendilik* geliştirebilmesinin çocukluk döneminde *kendilik* nesnesiyle sağlıklı bir ilişki kurabilmesine bağlı olduğunu ileri sürmüştür. *Kendilik* nesnelere, kişinin kendi parçası olarak gördüğü nesnelere, iki tip *kendilik* nesnesinden bahsedilebilir: İlki çocuğun mükemmeliyet duygusunu kabul eden ve buna cevap veren *kendilik* nesnesidir ki bu aynalayan *kendilik* nesnesi olarak bilinmektedir. Diğerisi ise çocuğun hatasızlık ve tüm güçlülük (omnipotence) timsali olarak kendisini özdeşleştirebileceği *kendilik* nesnesidir ve bu da ülküleştirilmiş ana-baba imagosu olarak ifade edilmektedir.⁵²

Çocuk ben ile ben olmayı ayırabileceği döneme kadar, arkaik narsistik dönem olarak adlandırılacak bir süreçten geçmektedir. Bu süreçte çocuk tüm güçlü durumdadır ve *kendilik* nesnesine tüm güçlülüğünün gösterisi olarak büyükmeci kendiliğinin sunumlarını yaparak ondan sevgi ve samimiyetle kendiliğini kabul etmesini, yani büyükmeciliğini aynalamasını beklemektedir. Bu

⁴⁹ İrem Anlı, *Narsistik Kişilik Bozukluğu ve Sınır Kişilik Bozukluğu Tanısı Alanların Narsistik Gelişim Hattındaki Konumlandırılmalarının Kendilik Psikolojisi Kuramına Göre Karşılaştırılmaları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2005, s. 27.

⁵⁰ Heinz Kohut, *Kendiliğin Çözümlemesi*, 2. B., İstanbul, Metis Yayınları, 2004, ss. 39-46.

⁵¹ Bkz. Cüneyt İşcan, *Kendilik Ruhbilimi*, Ankara, Compos Mentis Yayınları, 1995, ss. 17-18.

⁵² Heinz Kohut, Ernest S. Wolf, "The Disorders of the Self and their Treatment: An Outline", *International Journal of Psycho-Analysis*, S. 59, 1978, s. 413.

evrede anne aynalama görevinin ifasında isteksiz veya yetersiz kaldığında çocukta gözlenebilecek en muhtemel sorun özsaygı eksikliği, utanç ve narsistik öfkedir. Ancak bu süreçte çocuk *kendilik* nesnesiyle fiziksel bir kopuş yaşamaz ve ondan yeterli ilgiyi almada bir sıkıntıyla karşılaşmazsa sağlıklı narsizmin temelleri atılmış olmaktadır.⁵³ Böylelikle çocuk kendi benliğinin sınırlarının ayırıcısına vararak yeni bir gelişim dönemine geçmiş olmaktadır. Bu dönemde artık anne veya annenin yerini alan kişi çocuk için sınırsız beklenti nesnesi olmaktan çıkmış olsa da, eskisi kadar güçlü olmamakla birlikte üküleştirilmiş anne imagosu ile özdeşim süreci devam etmektedir. Bu süreçte anne çocuğunun büyükmeci *kendilik* gösterilerini aynalamak suretiyle çocuğun annenin düşünce-davranış tarzı repertuarını dönüştürerek içselleştirmesine yardımcı olmaktadır. Eğer anne yerinde ve zamanında aynalama görevini doğru bir şekilde yürütemezse bu durum çocuğun çoklu *kendilik* kristalciklerini birleştirerek uyumlu ve tutarlı bir hale getirmesine, yani saygın, özgün, güçlü ve bütünlüklü bir kendiliğe sahip olabilmesine ket vurabilmektedir. Bu durumda çocuğun ilerleyen yaşlarında da sığınacak liman arayışı devam edebilmekte, kendince kuvvet timsali olarak gördüğü kişi ya da kurumlara aşırı bağlılığı söz konusu olabilmektedir. Nihayetinde her iki dönemde sorunlar yaşanması halinde Kohut'un *kendilik* bozukluğu olarak adlandırdığı psikopatolojiler vuku bulabilmektedir.⁵⁴

Günümüzde *kendilik* psikolojisi en güçlü psikanalitik ekoller arasında yer almaktadır. Kohut'tan sonra farklı isimlerin öncülüğünde farklı çizgilere ayrılan *kendilik* psikolojisinin özellikle Avrupa'nın çeşitli yerlerinde kurulan enstitü ve topluluklarla kurumsallaşmaya başladığı görülmektedir. Bahsi geçen ekole artan ilgi ve desteğin yanında psikanalizin ileri sürdüğü mitlere karşı koymada ve psikanalizin yanlışlarından kendini arındırmada başarısız olduğuna dair ciddi eleştiriler yöneltenler de olmuştur.⁵⁵

⁵³ Özden Terbaş, "Kendilik Psikolojisi Kuramına Göre Kendilik Bozuklukları: Bir Olgu Sunumu", *Türk Psikiyatri Dergisi*, C. 15, S.1, 2014, s. 71.

⁵⁴ Kohut, Wolf, a.g.m., ss. 413-414.

⁵⁵ Berrin Göksu, *Kişisel Özdeşlik Kavramı Üzerine Felsefi ve Psikolojik Bir İnceleme*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2002, ss. 156-157.

1.2.4. Gordon Allport ve Kişilik Psikolojisi

Gordon Willard Allport, kişilik psikolojisi alanını tanımlamak ve sistematize etmek üzere çalışmalarını kişilik üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bu minvalde psikolojinin bir alt alanı olarak kişilik psikolojisini, sosyal psikoloji ve sosyolojiden ayırmak için yürüttüğü araştırmalarda, kişiliği şekillendiren faktörlere değil, kişiliğin kendisine odaklanan çalışma alanı şeklinde tanımlamıştır⁵⁶.

Allport kişilik psikolojisini ayırıcı özellik (trait) kavramı üzerine yerleştirmiştir. Ayırıcı özellik kuramları kişiyi bir kişilik özelliğini sergileme derecesine göre kategorize etmektedir ve genel olarak bu kişilik özelliklerinin geçen zamana ve değişen duruma göre kararlılık gösterdiğini kabul etmektedir⁵⁷. Ancak Allport, ayırıcı özelliklerin nöropsikolojik kavramlar olduğunu, yani sinir sistemindeki fiziksel unsurlardan kaynaklandığını ileri sürmekle birlikte, davranışın değişen çevresel etkilerden izole olmadığını da ifade etmektedir.⁵⁸ Ona göre kişinin davranışında değişken bir tabiat vardır, ama bunun beraberinde değişmeyen durağan kalan bir taraf da söz konusudur. İşte bu kısım ayırıcı özelliklerin belirleyici olduğu kısımdır.⁵⁹ Zira Allport'un alana getirdiği yenilik, pek çok insanda ortak olarak bulunan özellikler (saldırganlık gibi) ile bireyin karakteristiği olan özellikler arasında ayırım yapmak olmuştur. Bu sebeple Allport'un William James'in insanlar arasındaki ortak özellikler düşüncesinden ve bireysel kişilik özellikleri fikrinden etkilendiğini ve bu ikisinin sentezinden bir görüş inşa ettiğini ileri sürenler de olmuştur⁶⁰.

Ayırıcı özellik yoğunluklu çalışmaları dolayısıyla Allport'un, Beş Faktörlü Model'in oluşumunda öncü rol oynadığını iddia etmek mümkündür⁶¹. Ayrıca, Allport ayırıcı özellikleri bireyin içinde (in our skin) yer alan reel varlıklar olarak gördüğü için ve bu özelliklerin altta yatan nedensel bir mekanizmadan

⁵⁶ Bkz. Nicole B. Barenbaum, David G. Winter, "History of Modern Personality Theory and Research", *Handbook of Personality*, 3. B., (ed.) Oliver P. John-Richard W. Robins-Lawrence A. Pervin, New York, The Guilford Press, 2008, ss. 8-9.

⁵⁷ Jerry Burger, *Personality*, s. 150.

⁵⁸ Gordon W. Allport, Henry S. Odbert, "Trait-Names: A Psycho-lexical Study", *Psychological Monographs*, S. 47, 1936, ss. 9-17.

⁵⁹ Gordon W. Allport, "The General and The Unique in Psychological Science", *Journal of Personality*, S. 30, 1962, ss. 409-410.

⁶⁰ Margaret Alic, "Gordon Willard Allport", *Gale Encyclopedia of Psychology*, 2. B., (ed.) Bonnie Strickland, Michigan, Gale Group, 2001, ss. 28-29.

⁶¹ Barenbaum, Winter, a.g.m., s. 9.

kaynaklandıklarını iddia etmesi sebebiyle, Oliver John'un ifade ettiği üzere, aslında Beş Faktörlü Model'in aynı zamanda ilk eleştirmenlerinden olmuştur⁶². Özetle, bireyin biricikliğini esas alan Allport, hem davranışçı hem psikanalitik kişilik anlayışına karşı çıkarak kendi personalistik yaklaşımını geliştirmiş ve kişilik psikolojisinin oluşumuna katkı sağlamıştır.

1.2.5. Hümanistik Yaklaşım

Hümanistik yaklaşım temel olarak insanın kişisel gelişimi ve kendi kaderini belirlemek için gerekli kapasiteye sahip olduğu vurgusu üzerinde şekillenmiştir⁶³. İlgili bakış açısının içerisine doğduğu bilimsel atmosfere bakıldığında, psikoloji disiplini hakimi olan iki ekol göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki, insanı bilinçaltı kaynaklı içgüdülerinin ve geçmiş yaşantılarının esareti altında hayatını sürdürmeye çalışan bir nesne olarak değerlendiren Freudçu psikanalitik yaklaşımdır. Diğeri ise insanı, çevresinden gelen uyarıcılara cevap veren çok gelişmiş makinaya benzeten davranışçı yaklaşımdır ki hümanistik bakış açısı davranışın kontrolünü birey dışındaki faktörlere atfeden bu iki yaklaşıma da karşı çıkmıştır.⁶⁴ Hümanistik perspektif insana karşı karamsar bakış açısını reddeden, onu eşsiz kabul eden ve bireye kendi yazgısının yönetmeni olmaya muktedir bir potansiyel bahşeden bir söylemle ortaya çıkmıştır.⁶⁵ Dolayısıyla hümanistik psikolojinin nihai amacı, insanlara kendi iç potansiyellerinin farkına varmada ve sahip oldukları yetenekleri harekete geçirmede yardım etmek⁶⁶ olduğunu ifade etmek pekala mümkündür.

Hümanistik psikolojiye göre kişilik, bireyin dünyaya bakış açısına ve ona dair inançlarına dayanmaktadır.⁶⁷ Bu bakış açısı, insan doğasını tabiatı gereği iyi olarak kabul etmektedir. Yani insan, gizli karanlık güçlerin, sabit genetik belirleyicilerin ya da çevresel etmenlerin tahakkümü altında olmaktan ziyade, özgür seçimler

⁶² Oliver P. John, Richard W. Robins, "Gordon Allport Father and Critic of the Five-Factor Model", *Fifty Years of Personality Psychology*, (ed.) Kenneth H. Craik- Robert Hogan- Raymond N. Wolfe, New York, Springer Science+Business Media, 1993, ss. 225-226.

⁶³ Rod Plotnik, Haig Kouyoumdjian, *Introduction to Psychology*, 9. B., Belmont, Wadsworth, 2011, s. 442.

⁶⁴ Timothy Moore, "Humanistic Psychology", *Gale Encyclopedia of Psychology*, 2. B., (ed.) Bonnie Strickland, Michigan, Gale Group, 2001, s. 313.

⁶⁵ Jerry Burger, *Personality*, s. 275.

⁶⁶ Moore, a.g.m., s. 313.

⁶⁷ James W. Kalat, *Introduction to Psychology*, 8. B., Belmont, Thomson Wadsworth, 2008, s. 542.

yapabilecek yeterliliğe sahip, üretken, dünyayı kendi algılarıyla şekillendirebilen aktif fail, obje değil subje bir varlıktır.⁶⁸ Kısaca bu zaviyeden bakıldığında görünen tablo kendi seçimlerinin ürünü olan bireyi resmetmektedir.

Bu yaklaşımın temel karakteristikleri, kişinin dünyayı algılayış ya da yorumlayış tarzının kendisi için gerçekliğin ta kendisi olduğunu vurgulayan fenomenolojik perspektif, parçaların eşsiz bir yekun oluşturduğunu iddia eden (birey farklı kişisel özelliklerinin, çabalarının, kabiliyet ve arzularının yörüngesi dahilinde başarılı ya da başarısız olmaktadır) bütünlükçü bakış ve bireyin potansiyelini maksimum düzeyde kullanabilmesini ifade eden kendini gerçekleştirme (self-actualization) kavramıdır.⁶⁹ Dolayısıyla bir teorinin hümanistik yaklaşım çerçevesinde değerlendirilebilmesinin ön şartları bahsi geçen karakteristikleri taşımasıyla sağlanmış olmaktadır.

Hümanistik yaklaşımın iki önemli temsilcisi Carl Rogers ve Abraham Maslow'dur. Psikoloji eğitiminden önce teoloji formasyonu alan Rogers'ın insana bakışında aldığı teoloji eğitiminin etkileri görülmektedir denilebilir. İnsanı tabiaten iyi ve tüm potansiyelini kullanmaya güdülenmiş bir varlık olarak değerlendiren Rogers, kişilik gelişiminin ardındaki itici gücün kendini gerçekleştirme olduğunu ileri sürmektedir.⁷⁰ Ayrıca benlik kavramı ve ideal benlik arasındaki ayrıma dikkat çeken Rogers, her bireyde böyle bir ayrımın olduğunu, ancak bu ikisi arasındaki uçurum büyüdükçe kişinin kendisini rahatsız hissettiğini, uçurum kayboldukça da kişinin kendini gerçekleştirmeye o denli yaklaştığını ileri sürmektedir.⁷¹ Bunun için hümanist psikoloji bireylerin benlik kavramlarını ideal benlikleri doğrultusunda geliştirmelerine ya da ideal benliklerini revize ederek gerçeğe yakın hale getirmelerine yardım etmeyi gaye edinmektedir.⁷² Zira bu perspektif bazı psikolojik rahatsızlıkların ideal benlik-gerçek benlik arasındaki uyumsuzlıklardan

⁶⁸ Dennis Coon, John O. Mitterer, *Introduction to Psychology: Gateways to Mind and Behavior*, 12. B., Belmont, Wadsworth, 2010, s. 409.

⁶⁹ Plotnik, Kouyoumdjian, a.g.e., s. 442.

⁷⁰ Carl R. Rogers, "A Theory Of Therapy, Personality, and Interpersonal Relationships, As Developed in The Client-Centered Framework", *Psychology: A Study of Science*, C. 3 (Formulations of :The Person and The Social Context), Sigmund Koch (ed.), New York, McGraw Hill Book Company, 1959, s. 196.

⁷¹ Rogers, a.g.m., ss. 203, 205-206.

⁷² Kalat, a.g.e., s. 542.

kaynaklandığına inanmaktadır.⁷³ Kısaca, kişilik gelişiminde Rogers'a göre olmazsa olmaz olan koşulsuz olumlu kabulden bahsetmek gerekmektedir. Bu da bireyin yeni fikir ve eylemlere kendisini açabilmesine, sahip olduklarını en verimli şekilde kullanabilmesine, yani kısaca kendisini gerçekleştirebilmesi için çevresinden kesin kabul görmüş olmasına bağlıdır.⁷⁴

Abraham Maslow ise, hümanistik psikolojinin manevi babası olarak bilinmektedir ve bu akımın parlamasında en çok emeği geçen kişi olarak kabul edilmektedir.⁷⁵ Maslow'un teorisinin merkezinde de kendini gerçekleştirme kavramı yer almaktadır.⁷⁶ Ona göre her bireyin doğuştan getirdiği bir kendini gerçekleştirme eğilimi bulunmaktadır. Ancak bu eğilimin aktive olması belli bir ihtiyaçlar dizisinin giderilmesiyle mümkün olabilmektedir. Bu ihtiyaçlar, fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyacı, ait olma ve sevgi ihtiyacı, saygı görme ihtiyacı şeklinde sıralanmakta ve son olarak da kendini gerçekleştirme ihtiyacı gelmektedir.⁷⁷ Bu hiyerarşiye göre bir sonraki basamak için yeterli enerjinin elde edilebilmesi adına önceki basamakta yer alan ihtiyacın karşılanması gerekmektedir. Çünkü ancak böylelikle en üst ihtiyaç olan kendini gerçekleştirme için gerekli şartlar sağlanabilmektedir.⁷⁸

Maslow'a göre kendini gerçekleştiren bireyler (the actualized), yüksek motivasyona sahip, durdurulamaz, kendini üstün gören (self-righteous) güçlü bireylerdir. Böylesi bireyler zirve tecrübeler (peak experiences) yaşamaktadırlar ve kendilerini güçlerinin zirvesinde hissetmektedirler. Kapasitelerini en iyi ve en yüksek derecede kullanmakta, kendilerini her zamankinden daha bütünleşmiş, daha zeki, daha parlak, daha ufuklu, daha sorumluluk sahibi, daha üretken, daha aktif, korku ve kaygılarından arınmış ve daha zarif görmektedirler. Zirve tecrübesi yaşayanlar kendi gerçek benliklerine her zaman olduklarından daha yakındırlar, bu sebeple de daha içten ve doğal bir şekilde eylemde bulunabilmektedirler.⁷⁹ Bu da onları daha eşsiz ve özgün kılmakta, anı yaşayabilen, geçmişin olumsuzluklarından ve geleceğin

⁷³ Coon, Mitterer, a.g.e., s. 486.

⁷⁴ Rogers, a.g.m., ss. 223-225.

⁷⁵ Duane Schultz, *A History of Modern Psychology*, s. 387.

⁷⁶ Robert A. Wicklund, Martina Eckert, *The Self-Knower: A Hero Under Control*, New York, Springer Science+Business Media, 1992, ss. 25-26.

⁷⁷ Abraham Harold Maslow, *Motivation and Personality*, New York, Harper & Row Publishers, 1970, ss. 35-58; Schultz, a.g.e., s. 387.

⁷⁸ Plotnik, Kouyoumdjian, *Introduction to Psychology*, s. 443.

⁷⁹ Abraham Harold Maslow, "Peak Experiences As Acute Identity Experiences", *American Journal of Psychoanalysis*, S. 21, 1961, ss. 254-257.

kaygılarından arı bir biçimde bugünü en verimli şekilde değerlendiren bireyler haline getirmektedir.

Maslow'un psikolojiye en büyük katkısının, insanoğluna insanlığını yeniden hatırlatmak olduğu kabul edilmektedir. Zira psikanalitik yaklaşımın ve davranışçılığın hakimiyetindeki psikoloji sınırlı, yeniliğe ve sınırların aşılmasına karşı şüpheli bir bakışa sahipken⁸⁰ hümanistik psikoloji bireye tüm prangalardan kurtularak kendiliğinin zirvesini yaşamayı öğütlemiştir. Bununla birlikte hümanistik yaklaşımın eleştirilen tarafları da söz konusu olmuştur. Temel kavramlarının belirgin bir şekilde tanımlanmamış olması eleştiri noktalarından birini teşkil etmektedir. Buna göre, kendini gerçekleştirme ya da potansiyelin tam kullanımı gibi anahtar kavramların net bir şekilde tanımlanamaması, örneğin kendini gerçekleştiren bireyin tespitini imkan dışına çıkarmaktadır. Bireyin tecrübe ettiği halin zirve deneyim mi ya da hoş vakit geçirmek mi olduğunun ayrımı bu zaviyeden bakıldığında bulanık görünmektedir. Ayrıca her bireyin kendi içerisinde keşfedilmeyi bekleyen bir potansiyelle doğmuş olması fikrinin, önceden belirlenmişlik düşüncesini çağrıştırdığı, dolayısıyla hümanistik yaklaşımın özgür irade vurgusuna ters düştüğü şeklinde eleştiri yöneltenler de söz konusu olmuştur.⁸¹

1.2.6. Sembolik Etkileşimci Yaklaşım

Sembolik etkileşimcilik, bireylerin ötekiyle etkileşime geçerek kendi sosyal gerçekliklerini nasıl tanımladıkları ve kendilerini nasıl anladıklarını inceleyen Kuzey Amerika sosyal psikolojisindeki temel bakış açılarından birini oluşturmaktadır. Bu bakış açısının pragmatizm ve canlıların çevrelerine uyum sağlayış tarzını inceleyen Amerikan felsefesinden beslendiği düşünülmektedir⁸². Yaklaşımın genel iddiası, benliğin toplumu yansıttığı ve sosyal davranışı organize ettiği kabulüne dayanmaktadır. Buna göre toplum bir iletişim ya da sembolik etkileşim ağıdır ve insanların etkileşimleri boyunca yeniden üretilmektedir. Böylelikle hem toplum hem

⁸⁰ James E T. Bugental, "Abraham Harold Maslow", *Encyclopedia of Psychology*, C. 4, (ed.) Alan E. Kazdin, s. 119.

⁸¹ Jerry Burger, *Personality*, ss. 302-303.

⁸² Stephen L. Franzoi, "Symbolic Interactionism", *Encyclopedia of Social Psychology*, (ed.) Roy F. Baumeister- Kathleen D. Vohs, California, SAGE Publications, 2007, s. 961.

de birey etkileşimden türemekte⁸³ ve bu etkileşime bağlı olarak değişim geçirmektedir. Yani ne toplum ne de birey sosyal etkileşim olmaksızın varlık sahibi olarak görülmemekte, ancak etkileşim sürecinde bir varlık alanı kazanabilmektedir. Bu görüşe göre bireyler olaylara maruz kalmamakta, aksine onları üretmektedirler⁸⁴. Dolayısıyla bireyin davranışları kültür, toplum vs. gibi sabit nesnel yapılar tarafından belirlenmemekte, birey pasif bir varlık olarak ele alınmaktan ziyade daha özgür, aktif ve fail konumunda değerlendirilmektedir denilebilir.

Bu yaklaşıma göre sosyal gerçeklik değişmez ve sabit bir yapıda değildir. Bireyler kendi sosyal hayatlarını ötekiyle girdikleri sosyal etkileşimler üzerinden yeniden inşa etmektedir ve bu etkileşim sürecinin en temel bileşeni sembollerdir. Zira semboller taraflar tarafından paylaşılan anlamlar taşımaktadır⁸⁵. Semboller olmaksızın bireylerin birbirleriyle etkileşime geçmesi mümkün değildir ve etkileşimin olmadığı bir ortamda toplumdaki bahsetmek de imkan sınırları dışında görünmektedir⁸⁶. Kısaca bireyler hayatlarını sürdürmek için anlamlara ve onların taşıyıcılığını yapacak sembolere ihtiyaç duymaktadırlar.

Sembolik etkileşimciliğin kurucusu olarak Amerikalı sosyolog George Herbert Mead kabul edilmektedir. Aslında sembolik etkileşimcilik adını öğrencisi Herbert Blumer kurgulamış olsa da Mead perspektifin teorik çerçevesinin, Blumer ise temel prensiplerin inşasında öncü olarak nitelendirilmektedir.⁸⁷ Bu yönüyle Mead sosyal teori içerisinde çok önemli bir yere sahip olmuştur, zira yirminci yüzyılın başlarında Amerikan psikolojisi ve sosyolojisini kuşatmış olan mekanik ve pasif benlik anlayışını kırarak toplumsal bir fenomen olarak nitelendirdiği benliğin kökenini hem dışsal hem içsel boyutları açısından incelemiştir.⁸⁸ Mead düşüncesine göre benlik, bireyin kendisine dışarıdan bakabilmesiyle gelişebilmektedir. Bireyin kendisine bir nesne gibi dışarıdan bakabilmesi ise, onun kendisini bir başkasının yerine koymasıyla mümkün olabilmektedir. Yani bireyin benliğinin gelişiminin,

⁸³ Sheldon Stryker, "Symbolic Interaction Theory", *Encyclopedia of Psychology*, C. 6, (ed.) Alan E. Kazdin, s. 527.

⁸⁴ Nuri Bilgin, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü*, s. 340.

⁸⁵ Franzoi, a.g.m., s. 962.

⁸⁶ Martin Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, 4. B., (çev. Ümit Tatlıcan v.d.), İstanbul, Sentez Yayıncılık, 2011, s. 336.

⁸⁷ Özcan Güngör, "Sosyolojik Bir Teori Olarak Sembolik Etkileşimciliğin Ontolojik Temeli ve Din Olgusu", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 13, S. 1, 2013, s. 61.

⁸⁸ Alan Swingewood, *A Short History of Sociological Thought*, New York, The Macmillan Press, 1984, s. 266.

onun ötekinin rolünü alma yeteneğine bağlı olduğu ve aldığı rollerin sayısı arttıkça benliği de giderek kompleks bir hal almaya başladığı ifade edilebilir. Böylece ötekiyle iletişimi zorunlu kılan benlik, bu özelliği sebebiyle sosyal bir yapı olarak nitelendirilmiştir. Zira bu düşünceye göre birey doğuştan bir benlikle doğmamakta ve toplumsal ilişkiler sürecinde bir benlik geliştirmektedir.⁸⁹ Böylelikle benliğin bir özne (I) bir de nesne (me) yanı sıra söz konusu olmaktadır. Mead, düşünen özne olarak ben ile öteki tarafından algılanan nesne benli benlik kavramının paralel parçaları şeklinde düşünmüştür. Ferdi ben ya da iç ben olarak da bilinen özne ben, bireyin kendisi hakkındaki düşüncelerine dayanmakta, ötekiyle olan etkileşimlerinden ve buna binaen kendisinin bu etkileşimleri algılayış tarzından etkilenmektedir. Sosyal ben, dış ben ya da nesne ben ise bireyin, ötekinin kendisi hakkındaki yorumlarının ve kendisinden beklenen davranış kalıplarının farkında olmasıyla oluşmaktadır. Nesne ben ile birey ötekinin kendisine karşı tutumlarından ve içerisinde bulunduğu toplumun normlarından haberdar olmakta, böylelikle de üyesi olduğu toplumun tutum ve değerlerini içselleştirmektedir. Nesne ben ile özne ben sürekli çatışma halinde bulunmakta ve bu çatışma hali ise bireydeki öz-denetimin temelini oluşturmaktadır.⁹⁰ Yani birey kendi içsel arzu ve ihtiyaçları ile içerisinde bulunduğu toplumun normları/beklentileri arasında gitgeller yaşamaktadır. Birey toplumun kendisinden ne beklediğini öngörebilmek adına ortak tutum ve değerlerin yansıması olan bir imge geliştirmektedir. Her bireyin benliğinin bir kısmını oluşturan ve genelleştirilmiş öteki olarak adlandırılan bu imge yoluyla benlik kemale yaklaşmış olmaktadır.⁹¹ Böylelikle Mead düşüncesinde benliğin, hem biyolojik, hem psikolojik ve hem de sosyolojik kökeni olan çok yönlü bir kavram olarak ortaya çıktığı ileri sürülebilir.⁹²

Mead düşüncesine esin kaynağı olan Horton Cooley de sembolik etkileşimciliğin fikri arka planında izleri görülen araştırmacılar arasındadır. Cooley benliğin ortaya çıkışının, kalıtımsal faktörlerin oluşturduğu zemin üzerinde bireyin ötekiyle ve bütün olarak toplumla etkileşimiyle olduğunu ileri sürmüştür. Buradan

⁸⁹ George H. Mead, *Mind, Self & Society: From The Standpoint of a Social Behaviorist*, Chicago, The University of Chicago Press, 1937, ss. 135-144.

⁹⁰ Mead, a.g.e., ss. 173-178.

⁹¹ Mead, a.g.e., ss. 152-164.

⁹² Margaret M. Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, 5. B., (çev. Hayriye Erbaş), Ankara, Palme Yayıncılık, 2012, s. 233.

yola çıkarak Cooley, ayna benlik düşüncesini geliştirmiştir. Ayna benlik, bireyin kendisine ötekinin bakış açısıyla bakması ve kendisini bu zaviyeden değerlendirmesini ifade etmektedir.⁹³ Buna göre birey öncelikle ötekinin kendisini nasıl gördüğünü ve daha sonra da bu görüntüye dayanarak onu nasıl yargıladıklarını hayal etmektedir. Sonuç olarak da bu hayali değerlendirmeye gurur ya da utanç formunda bir duygusal tepki geliştirmektedir.⁹⁴ Böylelikle bu değerlendirme süreci, bireyin kendi öz-değerine dair sahip olduğu yargıları olumlu ya da olumsuz manada etkileyebilmektedir. Sembolik etkileşim geleneğinin öncülerinden biri olarak kabul edilen diğer isim Erving Goffman'dır. Sosyal hayatı bir tiyatral performansa benzeten Goffman'a göre, insanlar sahnede rol icra eden aktörler gibi ötekiler üzerinde bırakacakları izlenimleri benlik sunumlarını kontrol ederek uyarlamaktadırlar.⁹⁵

Sembolik etkileşimcilik, bireysel davranışları incelemenin ötesine geçemediği, bu sebeple genel bir toplum portresi çizmekten aciz kaldığı ve büyük ölçekli toplumsal değişimlere bir açıklama getiremediği şeklinde eleştirilere muhatap olmuştur. Bu yaklaşım, bireye yaptığı aşırı vurgu sebebiyle toplumun insan davranışı üzerindeki etkisini gözden kaçırdığı noktasında da eleştiriler alırken aynı zamanda bireyin duygularını dikkate almadığı yönünde de eleştirilmiştir.⁹⁶ Dolayısıyla sembolik etkileşimciliğin ne sosyolojik açıdan ne de psikolojik açıdan tam anlamıyla yeterli bulunmadığı söylenebilir.

Özetle, bireyi öteki bireylerden ayıran ve onun kim olduğuna dair tanımlamaları içeren benliği, bireyin içerisinde yetiştiği toplumdan azade şekilde düşünmenin isabetli olmayacağı açıktır.⁹⁷ Düşünsel arka planı itibariyle sembolik etkileşimcilikten beslendiği görülen kendini ayarlama teorisi de bireyin içerisinde bulunduğu durum ve ortama göre davranış değişikliği gösterebileceğini, dolayısıyla farklı benlik sunumları sergileyebileceğini söyleyen, çevresiyle ilişki halindeki dinamik benlik anlayışının savunucularından biri olarak değerlendirilebilir.

⁹³ Charles Horton Cooley, *Human Nature and The Social Order*, New York, Charles Scribner's Sons, 1902, ss. 151-153.

⁹⁴ Simine Vazire, "Looking-Glass Self", *Encyclopedia of Social Psychology*, (ed.) Roy F. Baumeister-Kathleen D. Vohs, California, SAGE Publications, 2007, s. 534.

⁹⁵ Bkz. Erving Goffman, *The Presentation of Self in Every Day Life*, New York, Doubleday Anchor Books, 1959.

⁹⁶ Martin Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, s. 338.

⁹⁷ Nuran Hortaçsu, *Ben Biz Siz Hepimiz*, s. 13.

1.3.Benliğin Gelişimi

Benlik gelişimi doğum ile başlayan bir süreçtir. Ancak başlangıçta çocuk kendi benliğinin farkında değildir.⁹⁸ Çocuğun kendisinin çevresindeki ötekilerin bir parçası olmadığını anlaması, yani kendisini diğer herkes ve her şeyden ayrı bir varlık olarak tecrübe etmesi, Jean Piaget'nin duyuşal motor dönemi olarak adlandırdığı doğumdan iki yaşa kadarki süreci kapsayan dönemde gerçekleşmektedir.⁹⁹ Bu dönemde kendi uzuvlarını tanımaya ve kendi benliği hakkında bir imaj geliştirmeye başlayan çocuk, 18-20 aya geldiğinde aynada kendisini tanıyabilmektedir. İlerleyen gelişim dönemleriyle birlikte çocuk yeni bilişsel kabiliyetler kazanmaya başlamakta ve bu kabiliyetleri üzerinden çevresiyle etkin iletişime geçmeye başlamaktadır. Özellikle dil gelişiminin benlik üzerindeki etkisi önemli kabul edilmektedir.¹⁰⁰ Çünkü çocuk dil kazanımıyla birlikte kendi benliğine atıfta bulunmaya, benliği üzerinde düşünmeye ve konuşmaya başlamaktadır. Yine dili kullanmaya başlayan çocuk “iyi”- “kötü” gibi etiket ifadeleri öğrenmekte ve ilerleyen dönemlerde buna bağlı olarak kendi davranışlarını değerlendirme imkanı elde etmektedir.¹⁰¹ Bu da çocuğun kendisi hakkındaki düşüncelerinin detaylandırılmasına, yani benlik gelişimine doğrudan katkı sağlamaktadır. Aynı şekilde çocuğun öteki üzerindeki kendi imajlarını fark etmesi de benliğe farklı bir boyut kazandırmaktadır. Bahsi geçen öteki, ilk yıllarda çocuğun ailesinden ibaret iken daha sonra irtibatla bulunduğu herkesi içerisine almakta ve çevresindeki ötekinden aldığı geri bildirimleri çocuk benliğine mal etmektedir. Bu şekilde benlik, çocuğun kendisine bakışı ve ötekinin ona bakışının toplamı haline gelmiş olmaktadır.¹⁰² Böylelikle çocuğun çevresiyle iletişimi arttıkça benlik daha kompleks bir hal almaya başlamakta ve yaşantılarıyla paralel olarak benliği de gelişmektedir. Orta çocukluk dönemine doğru çocuğun belli alanlardaki yeteneklerini keşfetmesi ve bu yeteneklerini öteki bireylerle kıyaslayabilme kazanımını sağlaması da yine benlik gelişimini önemli

⁹⁸ Hayati Hökelekli, *Psikolojiye Giriş*, 4. B., Bursa, Emin Yayınları, 2013, s. 169.

⁹⁹ Henry Gleitman, James Gross, Daniel Reisberg, *Psychology*, 8. B., New York, W. W. Norton & Company, 2011, s. 553.

¹⁰⁰ Susan Harter, *The Construction of the Self: Developmental and Sociocultural Foundations*, 2. B., New York, The Guilford Press, 2012, s. 14.

¹⁰¹ Harter, a.g.e., ss. 14-15.

¹⁰² Kurtman Ersanlı, *Benliğin Gelişimi ve Görevleri*, 3. B., Ankara, Tarcan Matbaa, 2012, s. 40.

oranda etkilemektedir. Buna göre sosyal karşılaştırma yapabilecek kognitif yeterliliği sağlayan çocuk kendi gerçek benliğine dair fikir sahibi olabilmektedir.¹⁰³

Ergenlik dönemine gelindiğindeyse, soyut düşünme, içe bakış (introspection) ve özyansıtmanın (self-reflection) gelişimiyle birlikte benlik yeni bir düzeye geçmektedir. Bu düzey itibariyle birey pek çok farklı rolü ve rollerle ilintili olan benlikleri bir arada üstlenmektedir. Burada önemli olan ise bahsi geçen farklı rol ilintili benliklerden uyumlu bir sistem oluşturabilmektir.¹⁰⁴ Ancak bu dönemde henüz farklı rollerin entegresini sağlayacak bilişsel yeterliliğe erişemediği için içsel tutarlılık elde edemeyen birey, çoklu benlikleri arasında çatışmalar yaşamakta ve hangisinin gerçek benliği olduğu noktasında karmaşaya maruz kalmaktadır. Ergenliğin erken dönemlerinden geç dönemlerine doğru bu çatışmaların normalleşmesi ve benliklerin entegrasyonu başlasa da, problemin tam anlamıyla çözüme kavuşması yetişkinlik döneminde söz konusu olabilmektedir.¹⁰⁵

Bireyin “kim”liğine ve “ne”liğine dair düşünceleri yaşamı boyunca yenilenen bir niteliğe sahip olduğu için benlik gelişimini belli bir evreyle sınırlandırmak doğru değildir. Benlik, bireyin doğuştan getirdiği kalıtsal özellikler ile çevresiyle etkileşiminin süregiden sentezi olduğu için yaşam süresince gelişmekte ve dönüşmektedir. Bireyin başından sonuna kadar geçirdiği her gelişim evresinde yaşananlar, bahse konu olduğu gibi benliği geliştirerek kemale yaklaştırabileceği gibi, depresyon, narsizm, davranış bozukluğu (conduct-disorder) benzeri psikopatolojilere sebep olarak benliği rayından çıkarma potansiyeli de taşıyabilmektedir.¹⁰⁶ Tecrübelerinin bireyi hangi kutuba yönlendireceği noktasında ise ebeveynin çocuk yetiştirme tarzından sosyo-ekonomik durumuna, hayatta olup olmamalarından sahip oldukları çocuk sayısına kadar ailevi etkenlerin, çocuğun sosyal çevresini oluşturan arkadaş grupları, okul ortamı gibi çevresel etkenlerin ve bunun yanında bireyin doğuştan getirdiği cinsiyet, fiziksel özellikler, bedensel sağlık gibi kalıtsal etkenlerin birlikte faaliyet gösterdiği iddia edilebilir.¹⁰⁷

¹⁰³ Harter, a.g.e., ss. 14-15.

¹⁰⁴ Kurt W. Fischer, “A Theory of Cognitive Development: The Control and Construction of Hierarchies of Skills”, *Psychological Review*, C. 87, S. 6, 1980, ss. 494-496.

¹⁰⁵ Susan Harter vd., “The Development of Multiple Role-Related Selves During Adolescence”, *Development and Psychopathology*, S. 9, 1997, ss. 837-839.

¹⁰⁶ Susan Harter, *The Construction of the Self: Developmental and Sociocultural Foundations*, s. 15.

¹⁰⁷ Ersanlı, a.g.e., ss. 55-106.

2. KENDİNİ AYARLAMA

Kendini ayarlama teorisinin ileri sürüldüğü yıllarda sosyal psikologların tartıştığı temel konuların iki başlık etrafında toplanması mümkündür. Birincisi, davranışı kişisel özelliklerin mi yoksa bireyin içinde bulunduğu durumun mu belirlediği meselesidir. İkinci husus, tutumlara bakarak davranışların öngörülmesinin imkanı ve davranışların ne kadar tutumları yansıttığı sorularına dayanmaktadır. Bu minval üzere kendini ayarlama teorisi ise, kendini ayarlaması düşük (**kad**) şeklinde adlandırılan bir grup bireyin davranışları üzerinde kişisel özelliklerin belirleyici olduğunu, yani bu grubun tutum-davranış tutarlılığının yüksek olduğunu; kendini ayarlaması yüksek (**kay**) bireyleri kapsayan diğer grubun davranışlarının ise daha çok durumsal olarak nitelendirilen özellikler tarafından belirlendiğini, bu sebeple bu bireylerin tutumlarından davranışlarını öngörmenin daha zor olduğunu ileri sürerek her iki temel tartışmayı çözüme kavuşturma iddiasında olmuştur.

Kurulu bir sosyal düzen içerisinde doğan bireyin hayatını devam ettirebilmesi, ait olduğu sosyal gruba uyum sağlaması ve kendisini düzenin uyumlu çalışan bir parçası haline getirmesiyle mümkün olabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında bireyin kendi sözlü-sözsüz dışavurumcu davranışını gözlemesi, içerisinde bulunduğu durumun gerekliliklerini okuyarak davranışı üzerinde bu gereklilikler doğrultusunda kontrol ve düzenleme faaliyetine girmesini ifade eden kendini ayarlama kavramı, doğuştan getirilen bir sosyal beceri ya da bir kişilik özelliği olarak değerlendirilebilir.

İnsanların kişiler arası süreçleri inşa edişlerindeki bireysel farklılıklar Mark Snyder'ın dikkatini bu alana çeken husus olmuştur. Bireylerin sözlü-sözsüz davranışlarını dışsal ipuçlarına göre ayarladıkları ölçüde birbirlerinden ayrıldıkları iddiası, sosyal psikolog Mark Snyder tarafından ileri sürülmüştür. Bu bağlamda Snyder, bireyleri kamusal görüntüleri (public appearances) ve kişisel gerçekleri (private realities) arasındaki uyumsuzluk derecesine göre **kay** bireyler ve **kad** bireyler olarak iki kategoride değerlendirmektedir. Buna göre, “doğru yerde, doğru zamanda, doğru insan” olmak için kendi kişisel gerçeklerinden feragat ederek içerisinde bulunduğu ortama göre imaj sergileyen birey **kay** birey olarak nitelendirilirken; umuma karşı sergilediği tavır ile kendi kişisel tutumları arasında bir tutarlılık yakalamaya çalışan birey de Snyder tarafından **kad** birey olarak karakterize

edilmiştir.¹⁰⁸ Bu minvalden bakıldığında, durumlar arası davranış stabilitesine sahip **kad** bireyin, duruma uygun imaj sergilemek için kendi değer, düşünce ve tutumlarına kulak tıkayan **kay** bireyden daha olumlu, daha sağlıklı ve daha olması gereken bir tablo çizdiği düşünülebilir. Ancak, unutulmamalıdır ki her iki eğilimin de farklı durumlarda farklı avantajları söz konusudur.

Yukarıda tanımlandığı gibi kendini ayarlama, bireylerin sosyal durumlarda ötekine karşı sergiledikleri benlik sunumları ve dışavurumcu davranışları üzerindeki kontrol derecelerini ifade eden bir kavramdır.¹⁰⁹ Yani kendini ayarlama, kişinin kendi davranışlarını gözlemesi, değerlendirmesi ve durumun gerekleri doğrultusunda düzenlemesini kapsayan bir sürece işaret etmektedir.¹¹⁰ Başka bir anlatımla kendini ayarlama, bireyin içerisinde bulunduğu ortam kaynaklı sinyallere karşı hassasiyet göstermesi, sinyalleri yorumlayarak gerekli ipuçlarına dönüştürmesi, bu ipuçlarını kendi sözlü-sözsüz bütün dışavurumcu davranışlarını kontrol etmede ve düzenlemede kullanması sürecini içeren bir kavramdır. Tanımdan anlaşılacağı üzere kendini ayarlama, duruma uygun imaj üretimi adına davranış değiştirebilme becerisini ifade etmektedir. Kendini ayarlamanın bir kabiliyet, yetenek, kişilik özelliği ya da kişiler arası yönelim mi olduğu hususu tartışmalı olmakla birlikte¹¹¹, çoğunluk tarafından kabul gördüğü üzere, toplum içerisinde yaşayan her sağlıklı birey az ya da çok kendini ayarlama tekniklerinden yararlanmaktadır.

2.1. Kendini Ayarlamanın Yapısı

Kendini ayarlama, dışavurumcu davranış, benlik sunumu ve sözsüz duygusal göstergelerin kontrolü şeklinde formüle edilen bir yapıya sahiptir. Entelektüel arka planı incelendiğinde, William James'in çoklu sosyal benlik düşüncesi, sembolik etkileşimciler tarafından ileri sürülen benliğin toplumsal orijini fikrine binaen

¹⁰⁸ Mark Snyder, *Public Appearances Private Realities: The Psychology of Self-Monitoring*, New York, W.H. Freeman and Company, 1987, s. 4.

¹⁰⁹ Snyder, a.g.e., ss. 4-5; Mark Snyder, "Self-Monitoring", *The Blackwell Encyclopedia of Social Psychology*, (ed.), Antony S. R. Manstead - Miles Hewstone, Oxford, Blackwell Publishing, 1995, s. 515.

¹¹⁰ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2000, s. 583.

¹¹¹ Hasan Bacanlı, " Kendini Ayarlama Yüksek ve Düşük Bireylerin Kişilik Özellikleri", (Eğitim Bilimleri I. Ulusal Kongresi'ne sunulan bildiri), *Bildiriler IV: Eğitimde Psikolojik Hizmetler* (24-28 Eylül 1990, Ankara), ss. 459-466.

izlenim yönetimi geleneği ve Erving Goffman'ın detaylandığı tiyatro gibi hayat metaforunun izleri göze çarpmaktadır. Kavramın düşünsel arkaplanı ile ilgili tartışmalara önceki bölümlerde değinildiğinden dolayı bu bölümde yalnızca kavramsal köken ve etiyoloji çalışmalarına yer verilecektir.

2.1.1. Kendini Ayarlamanın Kavramsal Kökeni

Bireylerin benlik sunumları üzerinde kontrol sağlayabildikleri düşüncesi, pek çok benlik teorisinin temel doktrinleri arasında yer almaktadır. Dolayısıyla kendini ayarlamanın da benlik sunumunun değişkenliğine vurgu yapan klasik benlik teorilerinin entelektüel arka planının izlerini taşıdığını¹¹² ve kurgu itibarıyla benlik sunumunun değişkenliğine vurgu yapan benlik teorilerinin arasında ele alındığını söylemek mümkündür.¹¹³ Psikoloji biliminin öncülerinden William James, *The Principles of Psychology* adlı eserinde benlik konusuna yer vererek daha önceleri felsefi tartışmaların nesnesi olan benliği, psikolojinin sınırları içerisine çekmiştir. James adı geçen eserinde sosyal benlikten bahsederken, bireylerin farklı ortam ve kişi örüntülerine farklı benlikler sunduklarını¹¹⁴ iddia ederek aslında kendini ayarlama teorisinin temel ayaklarından birini inşa etmiştir. James'in benlik sunumunun duruma özgüllüğü nosyonu, daha sonra sembolik etkileşim akımında yankı bulmuş ve izlenim yönetimi teorisinin oluşumunu etkilemiştir. İzlenim yönetimi ise, sosyal etkileşimin, muhatabın gözünde istenilen imajın oluşturulabilmesi için sözlü-sözsüz benlik sunumlarını kontrol etme yeteneğini gerektirdiği¹¹⁵ temel argümanı üzerine oturmaktadır. Bahsi geçen kontrol yeteneğinin, başarılı sahne aktörlerine atfedilen nitelikler arasında yer alıyor olması¹¹⁶, meseleyi Goffman tarafından detaylandırılan tiyatro gibi hayat metaforuna

¹¹² Snyder, "Self-Monitoring Processes", s. 87.

¹¹³ Stephen R. Briggs, Jonathan M. Cheek, "The Role of Factor Analysis in The Development and Evaluation of Personality Scales", *Journal of Personality*, C. 54, s. 1, 1986, s. 113.

¹¹⁴ William James, *The Principles of Psychology*, C. I, New York, Henry Holt and Company, 1890, ss. 293-295.

¹¹⁵ Mark R. Leary, Robin M. Kowalski, "Impression Management: A Literature Review and Two-Component Model", *Psychological Bulletin*, C. 107 S. 1, 1990, s. 34.

¹¹⁶ John T. Metcalf, "Empathy and The Actor's Emotion", *Journal of Social Psychology*, C. 2, S. 2, 1931, ss. 235-237.

bağlamaktadır.¹¹⁷ Dolayısıyla, kendini ayarlama teorisini oluşturan sacayağının ikincisini izlenim yönetimi geleneği oluşturmaktayken, diğerinin kökü tiyatrovvari hayat metaforuna dayanmaktadır.

2.1.1.1. William James'te Sosyal Benlik

Bireylerin farklı durumlarda farklı şekillerde davranışta bulunma eğilimine sahip oldukları iddiasını taşıyan kendini ayarlama teorisinin, yukarıda işaret edildiği gibi, William James'in çoklu benlik düşüncesinden ilhamla ortaya çıktığı bilinmektedir.¹¹⁸ Bireylerin birden fazla benliğe sahip oldukları fikrini öne sürerek James, benlik hakkındaki çalışmalara öncülük etmiştir. Benliğin farklı bileşenlerden oluştuğunu iddia eden James'e göre bireyin benliği "benim" diye ifade ettiği şeylerin toplamından oluşmaktadır.¹¹⁹ Dolayısıyla kendi bedeninden manevi dünyasına, ayakkabı bağcığından duygularına kadar benim diye nitelendirdiği her şey bireyin benliğini oluşturmaktadır.

James'e göre benlik ya düşüncenin objesi ya da subjesidir. Düşüncenin objesi olan benlik, yani bilinen benlik (me), empirik benlik iken; düşüncenin subjesi olan, yani bilen benlik (I) salt benliktir (the pure ego). Salt benlik, bilimin konusu olmaktan çok uzak metafiziksel bir bahistir.¹²⁰ Benliğin bilimin inceleyebileceği, üzerinde konuşup tartışabileceği tarafı ise empirik benliktir. Buradan hareketle James, "benlik nelerden oluşur?" sorusuna, dört alt bileşenden müteşekkil sistematik bir cevap vermiştir. Buna göre, maddi benlik (the material self), sosyal benlik (the social self), spiritüel benlik (the spiritual self) ve salt benlik (pure ego) benliğin bileşenlerini oluşturmaktadır.¹²¹ Bireyin bedeni, giyim-kuşamı, ailesi, evi, mal varlığı maddi benliğini oluşturmaktadır. Bu unsurlardan herhangi birini yitirdiğinde ya da herhangi birine bir zarar geldiğinde birey bundan doğrudan etkilenmektedir. Dolayısıyla maddi benliği oluşturan bu unsurlar kıymeti kendinden kaim, benliğin temel ayrılmaz öğeleridir. Bu açıdan bakıldığında maddi benliğin, Abraham

¹¹⁷ Briggs, Cheek, "The Role Of Factor Analysis in The Development And Evaluatbn of Personality Scales", s. 113.

¹¹⁸ Mark Snyder, *Public Appearances Private Realities*, s. 7.

¹¹⁹ William James, *The Principles of Psychology*, s. 291.

¹²⁰ James, a.g.e., ss. 321-330.

¹²¹ James, a.g.e., s. 292.

Maslow'un oluşturduğu ihtiyaçlar hiyerarşisinin ilk dört basamağına tekabül ettiği söylenebilir. Yani maddi benlik, insan bedenini ve bedeni örtüp koruyan giyim-kuşamı kapsamaması sebebiyle fizyolojik ihtiyaçları; aile, ev ve mal varlığını kapsamaması dolayısıyla güvenlik ihtiyacını; yine aileye yaptığı vurguyla ait olma ihtiyacını; giyim-kuşam ve mal varlığının, sosyal kabul üzerindeki etkisi düşünüldüğünde de saygı ihtiyacını çağrıştırdığı iddia edilebilir.¹²²

Spiritüel benlik ise benliğin en özel (intimate) bölümüdür. Bu bölüm, bireyin düşünen, duygulanan, bazı psişik meleke veya eğilimleri olan tarafını ifade etmektedir. Yani bireyin kendisine dair algı ve değerlendirmelerini kapsamaktadır. James'in ifadelerine göre spiritüel benlik yalnızca rasyo veya rasyonel işlemler yardımıyla anlaşılabilir bir yapıda değildir. O, bilinen ya da bilinebilecek bir şey olmanın yanında aslında hissedilen bir şeydir.¹²³

Sosyal benlik ise bireyin sosyal çevresinden aldığı kabul (recognize) olarak tanımlanmaktadır.¹²⁴ James'e göre birey, kendisini tanıyan ve zihninde onun imajını taşıyan insanların sayısınca sosyal benliğe sahiptir ve bu sosyal benlikler birbirlerinden çok farklı olabilmektedir.¹²⁵ Çünkü ona göre birey, çevresindeki çeşitli insan veya insan gruplarına karşı farklı yönlerini sergilemektedir. Bir kimse mahallesindeki kasapla konuştuğu gibi amiriyle konuşmaz ya da kişinin öğretmeninin yanında takındığı üslup ile yakın arkadaşının yanında takındığı üslup farklıdır. Dolayısıyla bireyin her insan tekinin zihnindeki imajı farklıdır ve bu imajlar doğrultusunda şekillenen her sosyal ilişki biricik olma özelliğine sahiptir. Bireyin ilişkileri adedince sosyal benliğe sahip olduğu iddiası, kendini ayarlama teorisinde daha da detaylandırılmış ve bireydeki davranış değişimleri muhatapın etkisine ilaveten çeşitli içsel (bazı karakteristik özellikler, kalıtım, yetenek gibi) ve dışsal (değişen zaman-mekan örüntüsü, bireyin içinde yetiştiği aile ve dönemin paradigması gibi) etmenlerle açıklanmaya çalışılmıştır.

¹²² Abraham H. Maslow, *Motivation And Personality*, 2. B., New York, Harper & Row, Publishers, 1970, ss. 35-45.

¹²³ James, a.g.e., ss. 296-297.

¹²⁴ Sheldon Stryker, "Traditional Symbolic Interactionism, Role Theory, and Structural Symbolic Interactionism", *Handbook of Sociological Theory*, (ed.) Jonathan H. Turner, New York, Kluwer Academic/Plenum Publishers, 2002, s. 214.

¹²⁵ James, a.g.e., s. 294.

Bireyin çeşitli durumlarda farklı şekillerde davranma yelpazesini James izzet-i nefis kavramıyla sınırlandırmıştır. Buna göre, insanlar izzet-i nefisini korumak amacıyla bazı davranışları sergilemekte ya da bazı davranışlardan kaçınmaktadır.¹²⁶ Zira kişinin izzet-i nefsi, onun kendi gözündeki imajdır ve bu imajın korunması benlik/lerin korunması anlamına gelmektedir. Örneğin gemi batmak üzereyken sıradan bir yolcu gemiyi düşünmeksizin terk edecekken geminin kaptanı yolcuların gözü önünde kaçmayı onuruna yediremeyebilmekte ve gerekirse gemiyle birlikte suların derinliklerine gömülmeyi yeğleyebilmektedir. Yani, James'in çevreye göre davranış değişikliğini öngören sosyal benlik düşüncesi ucu açık bir iddia olmayıp, bireyin izzet-i nefisini korumak için durumun gerektirdiği bazı davranışlardan kaçınabileceğini ya da beklenenin tam aksine eylemde bulunabileceğini ifade etmektedir. James'in bu iddiası, daha sonra Snyder'da hiçbir değer kaygısı olmaksızın bukalemun gibi içerisinde bulunduğu ortamın rengini alan **kay** birey portresi üzerinden yeniden yorumlanmıştır.

2.1.1.2. İzlenim Yönetimi

James'in bireylerin kendisini tanıyan kişiler adedince benliğe sahip olduğu fikri, Gordon, Schlenker, Cooley, Thomas ve Mead gibi teorisyenler tarafından geliştirilmiş ve benlik - sosyal etkileşim (social interaction) çerçevesinde tanımlanmaya başlanmıştır.¹²⁷ Buna göre kişinin öteki bireylerle kurduğu ilişkinin niceliğiyle orantılı şekilde benliklere sahip olduğu ileri sürülmüştür. Bu fikir daha sonra rol teorisyenlerinin düşünce dünyalarında yeniden inşa sürecine girmiş ve benlik insanların oynadığı sosyal rollerin bir yansıması olarak tanımlanmıştır. Buna göre insanlar bir tiyatro üzerinde kültür tarafından yazılmış senaryoları oynamakta ve toplumun kendilerine biçtiği her rol bir benliğe tekabül etmektedir.¹²⁸

İzlenim yönetimi geleneği de ortama (setting) göre benlik düşüncesinin ortaya çıkmaya başladığı 19. yüzyılın başlarında, erken dönem sembolik etkileşimcilerin düşünceleri üzerinde filizlenmeye başlamıştır. İlk defa Goffman

¹²⁶ James, a.g.e., ss. 295-296.

¹²⁷ Mark Snyder, *Public Appearances Private Realities*, s. 7.

¹²⁸ Stryker, a.g.m., s. 217.

tarafından *The Presentation of Self in Everyday Life* adlı eserinde kullanılan izlenim yönetimi terimi, kişilerin sosyal etkileşim içerisinde olduğu diğer bireylerin kendileri hakkındaki izlenimlerini etkileme çabasını ifade etmektedir.¹²⁹ Zira bireyler bu izlenimler doğrultusunda başkaları tarafından değerlendirilmekte ve muameleye tabi tutulmaktadır. Hatta sembolik etkileşimcilerin iddia ettiği üzere¹³⁰ bu izlenimlerin bireylerin kendileri hakkındaki düşüncelerini etkilemesi bile mümkündür.¹³¹ Dolayısıyla bireylerin izlenimleri, yani benlik sunumları üzerinde kontrol sağlama çabaları gerekli motivasyon kaynağına sahip olduğu ileri sürülebilir.¹³² Bu zaviyeden bakıldığında Goffman'ın sosyal gerçekliğin inşasında en asli rolü benlik sunumuna atfetmesi anlaşılır olmaktadır.

Ötekinin gözünde belli bir izlenimi uyandırma çabasının altında yatan saikler incelendiğinde, iki temel faktör öne çıkmaktadır: Sosyal onay arzusu ve etkileşimin (interaction) sonucunu kontrol etme güdüsü.¹³³ İzlenim yönetimine başvuran birey o anki duruma uygun bir izlenim oluşturma çabasına girerek hedefteki kişi ya da kişilerden olumlu değerlendirme alma, onlar üzerinde güç kurma veya olumsuz eylemlerinin sonuçlarını hafifletme isteğinde olabilir. Bu isteklerini gerçekleştirmek amacıyla kişi, duruma uygun olan benlik imajı üzerinde düşünmekte ve bu imajı oluşturabilmek için elverişli olan izlenim yönetimi stratejisini seçmektedir. İzlenim yönetimi stratejileri üzerine çeşitli sınıflandırmalar yapılmış olsa da, bu sınıflandırmalar arasında en çok kullanılan Jones ve Pittman'ın sınıflandırması olmuştur. Buna göre bireylerin sıklıkla başvurduğu izlenim yönetimi stratejileri şöyle sıralanabilir:

1. Kendini Kabul Ettirme (Ingratiation): Ötekileri etkilemek, onların beğenisini kazanmak için tasarlanmış stratejik davranışları kapsamaktadır.

¹²⁹ Erving Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life*, New York, Double Day Anchor Books, 1959, ss. 1-3.

¹³⁰ James T. Tedeschi, Marc Riess, "Identities, the Phenomenal Self, and Laboratory Research", *Impression Management Theory and Social Psychological Research*, (ed.) James T. Tedeschi, New York, Academic Press, 1981, s. 4.

¹³¹ Leary, Kowalski, "Impression Management: A Literature Review and Two-Component Model", s. 34.

¹³² Goffman, a.g.e., s. 8.

¹³³ Snyder, a.g.e., s. 8.

2. Yıldıрма (Intimidation): Bireyin hedef kişi ya da kişileri kendisinin tehlikeli olduğu noktasında ikna etme çabalarını kapsayan davranışları ifade etmektedir.
3. Kendini Yükseltme (Self-Promotion): Bireyin liyakatli görünmek için yetenek, kabiliyet ve başarılarını vurgulayarak sergilemesini içermektedir.
4. Örneklendirme (Exemplification): Bireyin yapılması gerekenden daha fazlasını yaparak ötekiler tarafından ahlaki açıdan değerli, kendini adanmış biri olarak görülmesi için başvurduğu stratejiyi ifade etmektedir.
5. Yalvarma (Supplication): Bireyin zayıf taraflarını ve kusurlarını açığa çıkararak muhtaç izlenimi uyandırmak için başvurduğu stratejidir.¹³⁴

Her bireyin çoğunluk tarafından şekillendirilmeye tahammül ya da müsaade etme derecesi farklı olduğu için izlenim yönetimi stratejilerini kullanma ihtiyaçları açısından da bireyler arasında farklılıklar olacağı açıktır. Buna göre dıştan yönetimli (outer-directed) bireyler sosyal kimlikleri hakkında daha kaygılı ve hassas olmaları dolayısıyla öteki bireylerin beklentilerine göre şekil değiştirmeye daha eğilimlidirler. İçten yönetimli (inner-directed) bireyler ise daha çok kişisel-özel kimliklerini koruma güdüsüyle hareket ettikleri için ötekiler tarafından oldukları gibi kabullenilmek isterler ve sonuç olarak benlik sunumlarını kendi tutum ve inançları doğrultusunda şekillendirme eğilimine sahiptirler.¹³⁵ Kendini ayarlama da sosyal ipuçlarına duyarlılık dereceleri ve bu ipuçlarını davranışlarının kontrol ve yönetiminde kullanma yoğunlukları açısından bireyler arasında ne gibi farklılıklar olduğu hususuna odaklanmaktadır. Dolayısıyla izlenim yönetimi geleneğinin kendini ayarlama teorisinin oluşumuna, entelektüel arka planının şekillenmesi bağlamında ne derece katkı sağladığı gözler önündedir. Fakat bu durum iki kavramın birbirinin alternatifi olabileceği şeklinde yorumlanmamalıdır. Kendini ayarlama düzeyi ile

¹³⁴ Edward E. Jones, Thane S. Pittman, "Toward a General Theory of Strategic Self-Presentation", *Psychological Perspectives on the Self*, (ed.) Jerry Suls, C. 1, Hillsday, Erlbaum, 1982, ss. 235-248.

¹³⁵ Barry R. Schlenker, "Impression Management", *Encyclopedia of Psychology*, (ed.) Alan E. Kazdin, C. 4, New York, Oxford University Press/American Psychological Association, 2000, s. 237.

izlenim yönetimi stratejilerinin etkili kullanımını arasında doğru orantılı bir ilişkinin söz konusu olduğunu gösteren araştırma sonuçlarının ortaya koyduğu gibi¹³⁶, bu iki kavram birbiriyle ilintili olmakla birlikte, farklı yapılara işaret etmektedir. Zira kendini ayarlama, izlenim yönetimini de içine alan daha geniş bir çerçeveyi temsil etmektedir.

2.1.1.3.Tiyatro Gibi Hayat Metaforu

Dünyanın bir tiyatro sahnesine benzetilme serüvenini Snyder, Shakespeare ile başlatmaktadır. Shakespear, *As You Like It* adlı eserinde bütün dünyanın koca bir sahne olduğunu ve bütün insanların da birer oyuncudan ibaret olduğunu söylemektedir. Snyder, kendini ayarlama teorisini geliştirirken bu düşünceden etkilendiğini belirtse de¹³⁷, bu fikri sosyal bilim alanına taşıyan Erving Goffman olmuştur. Goffman, insanların muhataplarının gözünde arzu ettikleri imajı oluşturabilmek için benlik sunumu kontrol kabiliyetine sahip olmaları gerektiğini ileri sürmektedir ki, ancak böyleleri başarılı sosyal kişiler (social performer) olabilmektedirler. Snyder da Goffman tarafından tarif edilen bu başarılı sosyal kişilerin, Metcalf'ın tasvir ettiği¹³⁸ yüksek empati sahibi ve başarılı sahne oyuncularına çok benzediğini ifade etmektedir.¹³⁹

Goffman'a göre benlik, ne davranışçı psikologların iddia ettiği üzere salt çevresindeki uyarılardan etkilenen pasif bir varlıktır ne de sembolik etkileşimcilerin iddia ettiği gibi eylemde olan aktörün mülkiyeti altındadır. Goffman benliği bireyin öteki bireylerle ilişkileri esnasında ortaya çıkıp bu ilişkinin seyrine göre şekil alan bir yapı olarak tanımlamaktadır. Sosyal ortamın bir sahne olduğunu ileri süren Goffman'a göre, sosyal etkileşim içerisinde olan bireyler ise oyuncu ve seyirciler olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre her özel durum bir sahneyi, o özel durumun gerekleri ve kendisini izleyen seyircilerin beklentileri doğrultusunda hareket ederek kendisini izleyicilerine kabul ettirme uğraşında olan birey ise aktörü

¹³⁶ Bu husustaki araştırma sonuçları için bkz. William H. Turnley, Mark C. Bolino, "Achieving Desired Images While Avoiding Undesired Images: Exploring the Role of Self-Monitoring in Impression Management", *Journal of Applied Psychology*, C. 86, S. 2, 2001, ss. 351-360.

¹³⁷ Mark Snyder, *Public Appearances Private Realities*, ss. 5-6.

¹³⁸ John Metcalf, "Empathy and the Actor's Emotion", ss. 235-238.

¹³⁹ Snyder, a.g.e., s. 9.

çağrıştırmaktadır. Benlik de böylelikle aktör ile seyirci arasındaki etkileşimin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Her yeni rol yeni bir etkileşimi getireceği için birey üstlendiği sosyal roller adedince benliğe sahip olmaktadır.¹⁴⁰ Bu perspektiften bakıldığında Goffman düşüncesi üzerinde, ilk benlik psikoloğu olarak kabul edilen James'in etkisini görmek mümkündür. Önceki başlıktan hatırlanacağı üzere James, benliğin sosyal etkileşimle ortaya çıktığını, bu etkileşim doğrultusunda şekillendiğini ve bireyin üstlendiği sosyal roller adedince benliğe sahip olduğunu iddia etmekteydi.

Kısaca günlük hayat, bireyin bir oyun dahilinde rollerini (benlik sunumlarını) sergilediği bir tiyatro sahnesidir. Nasıl ki her oyunda sergilediği rollerle aktör izleyicinin beğenisini almak arzusundaysa, birey de sosyal etkileşim içerisinde bulunduğu bireyleri etkileme ve onların beğenisini alma güdüsüyle davranışlarını şekillendirmektedir. Bu nedenle Goffman'ın sosyolojik bakış açısı dramaturjik sosyoloji olarak tanımlanmaktadır.¹⁴¹

2.1.2. Kendini Ayarlamanın Etiyolojisi

Daha önce de belirtildiği gibi, kendini ayarlama stratejilerine başvurma sıklıkları açısından bireyler iki gruba ayrılmaktadır: Kendini ayarlaması yüksek bireyler ve kendini ayarlaması düşük bireyler. Bu iki grup arasındaki belirgin farklılıklara sonraki bölümlerde değinilecek olmakla birlikte, **kay** ve **kad** ayrımının kabaca, davranışları başkaları tarafından yönetilenler, yani dıştan yönetimliler (other-directedness) ve davranışları kendi güdümünde olanlar, yani içten yönetimliler (inner-directedness) nüansı üzerine oturduğu söylenebilir.

Kendini ayarlamanın sosyal durum ve ortamlarda ortaya çıkıyor olması, onun yalnızca sosyal-çevresel faktörlerin ürünü olduğunu düşündürebilir. Ancak kavramın ilksel kökenlerine ilişkin incelemeler, hem biyolojik-genotipsel faktörlerin hem de

¹⁴⁰ Erving Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life*, ss. 252-255; Erving Goffman, "The Presentation of Self", *Life As Theater: A Dramaturgical Sourcebook*, (ed.) Dennis Brissett – Charles Edgley, 2. B., New Brunswick, AldineTransaction, 2005, ss. 129-139.

¹⁴¹ Metin Kılıç, "Dramaturjik Teori Ekseninde Spor", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 18, S. 1, 2015, s. 132.

çevresel faktörlerin bu süreçte belirleyici olduğunu göstermektedir.¹⁴² Buna göre kendini ayarlamadaki bireysel farklılıkların azımsanmayacak bir kısmı genetik nedenlere dayanmaktadır. Yani bireyler doğuştan getirdikleri birtakım karakteristik özellikleri dolayısıyla kendini ayarlama eğilimli olabilmekte ya da tam aksi söz konusu olabilmektedir.

Kavramın biyolojik kökenine atıf yapmak, yaşamının erken dönemlerinden itibaren bireyde kendini ayarlamının söz konusu olabileceğini hatırlatmaktadır. Başka bir anlatımla, kendini ayarlama noktasındaki bireysel farklılıkların çocukluk döneminden itibaren gözlemlendiği söylenebilir.¹⁴³ Elbette ki bu, kendini ayarlamının çocukluk döneminde bütün boyutlarıyla ortaya çıkıp sabitlendiği anlamına gelmemektedir. Birey, hayatının erken dönemlerinde kendini ayarlamayı çok sınırlı bir şekilde kullanmaktayken, yıllar geçtikçe bireyin sahip olduğu potansiyeli kullanma şekli ve alanları çeşitlilik göstermektedir.¹⁴⁴ Buradan hareketle Snyder, çocukların mizaç ve dil edinimi farklılıklarının incelenmesinin, kendini ayarlamının ilksel doğasının daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayabileceğini ileri sürmektedir.¹⁴⁵

Bilindiği üzere mizaç, bir kişinin duygusal ve devinimsel yönünü ifade eden¹⁴⁶, otomatik davranışsal tepkileri yapılandıran ve büyük oranda kalıtım yoluyla edinilen bir kişilik bileşenidir.¹⁴⁷ Bahsi geçtiği üzere büyük oranda kalıtımla kazanılan mizaç, yapılaşmış belirgin kişilik özelliklerini değil, genel davranış ve duygu durum eğilimlerini ifade etmektedir.¹⁴⁸ Yani, bu genel eğilimlerin tutarlı kişilik özelliklerine dönüşmesi, çevresel faktörler ile kalıtımın karmaşık etkileşim sürecinin bir ürünü olmaktadır.

¹⁴² Heike Wolf v.d., "Self-Monitoring and Personality: A Behavioural-Genetic Study", *Personal and Individual Differences*, S. 47, 2009, s. 29.

¹⁴³ Gary J. Lautenschlager, William G. Graziano, "Conducting Research on the Development of Social Behavior: The Case of Self-Monitoring", *Contemporary Social Psychology*, C. 14, S. 2, 1990, s. 92.

¹⁴⁴ Steve Gangestad, Mark Snyder, "'To Carve Nature at Its Joints': On the Existence of Discrete Classes in Personality", *Psychological Review*, C. 92, S. 3, 1985, s. 340.

¹⁴⁵ Mark Snyder, *Public Appearances Private Realities*, s. 136.

¹⁴⁶ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, s. 272.

¹⁴⁷ Feyal Çam Çelikel v.d., "Cloninger's Temperament and Character Dimensions of Personality in Patients with Major Depressive Disorder", *Comprehensive Psychiatry*, S. 50, 2009, s. 556.

¹⁴⁸ Jerry M. Burger, *Personality*, 8. B., USA, Wadsworth, 2011, s. 230.

Literatür mizacın doğuştan getirilen ve yaşam sürecinde çok az değişime uğrayan sabit bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁴⁹ Kişilik teorisyenlerinin tek ağızdan ifade ettikleri üzere, bireyler arası mizaç farklılıklarının bebeklikten itibaren gözlemlenebilir dışavurumları söz konusudur. Yani mizaç farklılıkları, 0-12 ay arası bebeklerde dahi görülen davranış farklılıklarını beraberinde getirmekte ve mizaç ile davranış arasındaki bu bağ bireyin yaşı ilerledikçe daha da karmaşık bir hal almaktadır.¹⁵⁰ Örneğin, sosyal uyarıcılara duyarlı olma, çevredeki değişimlere uyum sağlama gibi hususlarda bebeklerin birbirlerinden ayrıldığı bilinmektedir. Snyder'a göre bu farklılıklar kendini ayarlamamanın ilksel belirtileri olabilir ve kavramın biyolojik-genetik kökeni de böylelikle mizaç üzerinden bir açıklamaya kavuşturulabilir.¹⁵¹ Benzer bir bakış açısına Rothbart ve Derryberry'de de rastlamak mümkündür. Adı geçen sosyal bilimcilere göre de mizaç, öz-düzenleme (self-regulation) hususunda bireyler arası farklılıkları beraberinde getirmektedir.¹⁵² Yani Rothbart ve Derryberry'e göre de davranış üzerindeki kontrol derecesinin bireyler arasında çeşitlilik göstermesinin temel nedeni, bireylerin farklı mizaçlara sahip olmasında yatmaktadır.

Kavramın biyolojik-genetik kökenini sınamak için tek yumurta ve çift yumurta ikizleri üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Tek yumurta ikizleri tamamen aynı genetik materyale sahipken, çift yumurta ikizleri genetik materyalleri ortalama olarak yüzde elli oranında paylaştığından, kendini ayarlamamanın biyolojik-genetik kökenini test etmek için uygun örneklem olarak ikizler seçilmiştir. Araştırma sonuçları tek yumurta ikizlerinin kendini ayarlama uyumlarının mükemmel yakın olduğunu, çift yumurta ikizlerinde ise uyum düzeyinin daha düşük olduğunu göstermiştir.¹⁵³ Elbette ki bu sonuçlar, kendini ayarlamamanın doğuştan getirilen,

¹⁴⁹ Melikenaz Yalçın, *Ergenlerde Mizaç Özelliklerinin ve Ebeveyn Kabul-Reddinin Yıkıcı Davranışlar Üzerine Etkisi*, Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın, 2004, ss. 10-11.

¹⁵⁰ H. Hill Goldsmith v.d., "Roundtable: What is Temperament? Four Approaches", *Child Development*, C. 58, S. 2, 1987, s. 507.

¹⁵¹ Snyder, a.g.e., s. 136.

¹⁵² Douglas Derryberry, Marry Klevjord Rothbart, "Emotion, Attention and Temperament", *Emotions, Cognition & Behavior*, (ed.) Carroll Izard, New York, Cambridge University Press, 1984, s. 132.

¹⁵³ Araştırmalarla ilgili detaylı bilgi için bkz. Robert H. Dworkin, *Genetic Influences on Cross-Situational Consistency*, (Second International Congress on Twin Studies'de sunulmuş bildiri), Washington, D.C., 1977; Steven W. Gangestad, *On the Etiology of Individual Differences in Self-*

değişmez, kalıp bir eğilim olduğunu iddia etmemektedir. Bireyler doğuştan bazı yetkinlikler veya kabiliyetlerle dünyaya gelseler de bu yetkinlikleri kullanmak için uzun sosyalleşme ve öğrenme süreçlerine ihtiyaçları vardır. Zaten genlerin bizatihi psikolojik veya davranışsal karakterleri yoktur; onlar sadece belli bir sosyal ortam içerisinde gelişip şekillenen psikolojik ve davranışsal özellikleri etkileyebilirler. Zira genetik faktörler davranışsal yönelimde değil, o yönelimin gelişmesi için bir eğilimin oluşmasında belirleyici olabilmektedir.¹⁵⁴ Yani davranışı sabitlemekten öte, genler çevresel faktörlerin etkisiyle değişiklik gösterebilecek olan davranış aralıklarını belirlemektedir. Örneğin utangaçlık geni ile doğan bir çocuk, ailesinin sosyalleşme teşviki üzerine utangaçlığı üzerinde belirli bir noktaya kadar kontrol sağlayabilirken, çevresinden bu yönde destek görmeyen bireyin utangaçlık kaderi olabilmektedir.¹⁵⁵

Aşağıda bahsedileceği üzere çevresel koşulların bireyin kişiliği üzerindeki etki alanı çok geniş ve kabule şayan olmakla birlikte, bireylerin çevresel faktörlerden etkilenim derecelerinin yine genler tarafından tayin edildiği iddiasında olan teoriler de mevcuttur. Bunlardan biri olan diferansiyel duyarlılık (differential susceptibility) teorisine göre, geleneksel görüşün aksine, bireylerin mizaçları, onların çevresel koşullardan ne kadar ve ne yönde etkilenecekleri hususunda belirleyici olmaktadır.¹⁵⁶ Yani aynı çevresel faktörler altında yetişen ve aynı eğitim süreçlerinden geçen bireylerin bile yaşadıklarına farklı tepkiler vermeleri ya da yaşadıklarından farklı şekillerde etkilenmelerinin sebebi doğuştan getirdikleri mizaçsal özellikleridir. Belsky'nin öne sürdüğü diferansiyel duyarlılık teorisine göre bireyler mizaç özellikleri açısından ikiye ayrılır: Sabit mizaçlı (fixed) ve plastik mizaçlı (plastic) bireyler. Buna göre sabit mizaçlı bireyler etrafında olup bitenlerden (yetiştirilme koşulları, ebeveynin sosyalleşme çabaları vs.) pek etkilenmezken, plastik mizaçlı

Monitoring and Expressive Self-Control: Testing the Case of Strong Genetic Influence, Minnesota Üniversitesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1984.

¹⁵⁴ Mark Snyder, *Public Appearances Private Realities*, ss. 129-138.

¹⁵⁵ Plotnik, Kouyoumdjian, *Introduction to Psychology*, s. 466.

¹⁵⁶ Bruce Ellis v.d., "Differential Susceptibility to the Environment: An Evolutionary–Neurodevelopmental Theory", *Development and Psychopathology*, S. 23, 2011, ss. 7-25; Jay Belsky vd., "For Better and Worse: Differential Susceptibility to Environmental Influences", *Current Directions in Psychological Science*, C. 16, S. 6, 2007, ss. 301-302.

bireyler çevresel etkenlere karşı oldukça duyarlıdır.¹⁵⁷ Belsky'nin yapmış olduğu bu sınıflandırma, Snyder'ın **kad** ve **kay** birey ayrımını hatırlatmaktadır.

Yetişkinlerde kendini ayarlamanın köken itibariyle anlaşılabilmesi amacıyla Snyder'ın işaret ettiği benzer bir yapıya dil kazanım modellerinde rastlanmaktadır.¹⁵⁸ Nelson'un 2-3 yaş çocukları üzerinde yapmış olduğu dil kazanım modeli ayrımına göre göndergesel çocuklar (referential), dili, olan bitenleri aktarmak için bir iletişim aracı olarak görmekte ve bu amaçla öğrenmeye başlamaktadır. Dışavurumcu (expressive) olarak adlandırılan diğer gruptaki çocuklar ise dili ötekinin dikkatini üzerine toplamak üzere öğrenip kullanmaktadır.¹⁵⁹ Buna göre göndergesel grupta yer alan çocukların dil edinimi daha çok geniş isim dağarcığı geliştirme yoluyla olmaktadır. Dışavurumcu çocuklar ise, daha çok insanlarla muhatap olmada işe yarayacak kalıplaşmış sözcük grupları ve ifadeler (teşekkür ederim gibi) üzerinden dili öğrenmektedirler. Snyder'a göre, Nelson'un bu ayrımı, **kad** ve **kay** birey ayrımıyla paralellik arz etmektedir. Zira **kad** bireylere benzer şekilde göndergesel çocuklar sosyal bağlama ilgisizken, **kay** bireyler ve dışavurumcu çocuklar için ise durum tam aksi yöndedir. Bu da kendini ayarlamanın farklı yaşlardaki emareleri olarak yorumlanabilmektedir.¹⁶⁰ Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır ki, o da Nelson'un yapmış olduğu ayrımın çevresel faktörlerden kaynaklı olmasıdır. Çünkü Nelson'un dışavurumcu grubunda yer alanlar, çoğunlukla ailenin ikinci çocuklarıdır ve eğitim seviyesi yüksek ailelerden gelmektedirler.¹⁶¹ Üniversite öğrencilerinde dindarlık, kendini ayarlama ve politik katılım üzerine yaptığı doktora çalışmasında Sönmez, anne-babanın eğitim seviyesi ve kendini ayarlama ilişkisine yer vermiş ve ebeveynin eğitim durumuna paralel bir şekilde kendini ayarlama puanlarında da bir artış olduğunu tespit etmiştir.¹⁶² Dolayısıyla ilgili araştırma,

¹⁵⁷ Jay Belsky, "Differential Susceptibility to Rearing Influences", *Origins of The Social Mind: Evolutionary Psychology and Child Development*, (ed.) Bruce J. Ellis - David F. Bjorklund, New York, The Guilford Press, 2005, s. 142.

¹⁵⁸ Snyder, a.g.e., ss. 136-137.

¹⁵⁹ Katherine Nelson, "Structure and Strategy in Learning to Talk", *Monographs of the Society for Research in Child Development*, C. 38, S. 1/2, 1973, ss. 21-24.

¹⁶⁰ Snyder, a.g.e., s. 137.

¹⁶¹ Katherine Nelson, "Individual Differences in Language Development: Implications for Development and Language", *Developmental Psychology*, C. 17, S. 2, 1981, ss. 172-173.

¹⁶² Özlem Altunsu Sönmez, *Religiosity Self-Monitoring and Political Participation: A Research on University Student*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Ankara, 2012, ss. 285-286.

Snyder' a ait olan dışavurumcu çocuk-**kay** birey benzetmesinin isabetli olabileceği noktasında destekleyici veriler sunmaktadır.

Nelson'un ayrımını kendini ayarlamanın çevresel kökeninin bir emaresi olarak yorumlamak da mümkündür. Benzer şekilde, çocuklarda gözlenen kendini ayarlama göstergelerinin, yetişkinlerde gözlenenlerden çok daha sınırlı olması¹⁶³ kendini ayarlamanın biyolojik arka planının yanı sıra sosyal-çevresel yönünün de olduğunu göstermektedir. Bireyler yaşamlarının önemli bir parçasını teşkil eden ve gelişim psikologlarınca zorunlu gelişim ödevi olarak nitelendirilen¹⁶⁴ sosyalleşme süreçleri esnasında kendini ayarlama eğilimini doğuracak tecrübeler edinebilmektedirler. Örneğin, ebeveyni ya da bakıcısından yeterince ilgi görememiş olan çocuk, onların ilgi, dikkat ve saygılarını kazanabilmek için bazı stratejiler, yani kendini ayarlama stratejileri geliştirebilmektedir.¹⁶⁵ Aynı şekilde, çocuklukta arkadaş seçiminin de bireyin kendini ayarlama düzeyini etkilediği bilinmektedir. Çocukluk döneminde kendisine benzer özelliklere sahip çocukları arkadaş edinmenin bireyi **kad** birey olmaya; kendilerinden farklı karakter ve yeteneklere sahip çocuklarla arkadaşlık etmenin ise **kay** bireyler olmaya yatkın hale getirebileceği bilinmektedir. Çünkü kendisinden çok farklı çocuklarla zaman geçirmek bireye geniş bir davranış repertuarı kazandırırken, kendisine benzer kişilerle muhatap olmak bireyin yeknesak bir repertuar edinmesine sebep olmaktadır. Ayrıca anne-babaların bu arkadaşlıkları onaylama ve çocuğu bu noktada cesaretlendirme durum ve düzeyleri de bireyin gelişmekte olan kendini ayarlama yönelimleri üzerinde etkili olmaktadır.¹⁶⁶

Kendini ayarlamanın kültürden kültüre değişiklik arz ediyor olması da yine çevresel değişkenlerin kavram üzerindeki baskınlığının bir ifadesi olarak yorumlanabilir. Bireyci toplumlar ve kolektivist toplumlar arasında yapılan karşılaştırmalı araştırmalar, bu iki toplum biçimi arasında kendini ayarlama açısından önemli farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Gudykunst ve arkadaşları ABD, Japonya ve Kore'de yürüttükleri çalışmanın sonucunda, bireyci bir toplum şeklinde nitelendirilen ABD'de kendini ayarlama ortalamasının, kolektivist toplumlar olarak

¹⁶³ Snyder, a.g.e., s. 140.

¹⁶⁴ Erik H. Erikson, *Childhood and Society*, London, Paladin Grafton Books, 1977, ss. 222-247.

¹⁶⁵ Paul T. Fuglestad, Mark Snyder, "Self-Monitoring", *Handbook of Individual Differences in Social Behavior*, (ed.) Mark R. Leary, Rick H. Hoyle, New York, The Guilford Press, 2009, s. 576.

¹⁶⁶ Mark Snyder, *Public Appearances Private Realities*, s. 141.

değerlendirilen Japonya ve Kore'ye göre belirgin bir şekilde yüksek olduğunu saptamıştır.¹⁶⁷ Yine Gudykunst'un yürüttüğü diğer bir çalışmada; bireyci toplumlar olarak ABD ve Avustralya, kolektivist toplumlar olarak da Japonya, Hong Kong ve Tayvan'dan toplanan katılımcılar üzerinde yürütülen alan araştırması sonuçlarıyla da bireyci olarak ifade edilen toplumların kendini ayarlama ortalamasının kolektivist olarak değerlendirilen toplumlara göre belirgin bir şekilde yüksek olduğu tespit edilmiştir.¹⁶⁸ İlk bakışta, kolektivist toplumlarda kişiler arası ilişkilere büyük önem veriliyor olması, bireyci toplumlarda ise “ben” düşüncesinin hakim olması, araştırma sonuçlarının aksi bir beklentiye sebep olabilmektedir. Kolektivist toplumların teşvikine¹⁶⁹ paralel şekilde, **kay** bireylerin de birincil gündem maddesinin içerisinde buldukları çevreye uyum sağlamak olduğu düşünülebilir. Ancak sanıldığı aksine **kay** bireylerin benlik sunumları pasif bir başkalarına uyma eylemi değil, aktif bir imaj yansıtma sürecidir.¹⁷⁰ Ayrıca bireyci toplumlarda, kolektivist toplumlarda olduğu gibi yakın teması önemseyen ilişkiler yerine, daha çok ihtiyaca yönelik, bireyin kendi refahını önceleyen, formel ilişkilerin yoğunlukta olması da araştırma sonuçlarının yorumlanmasında yardımcı olabilir.

Özetle, ebeveynin kendini ayarlama yönelimlerinden, çocuğun içerisinde büyüdüğü evin oda sayısına kadar pek çok çevresel faktörün kendini ayarlama eğilimleri üzerinde etkin olduğu yapılan araştırma sonuçlarıyla ortaya konmuştur.¹⁷¹ Haddizatında farklı çevresel-demografik değişkenlere sahip olmak, farklı sosyalleşme süreçlerinden geçmeyi ve farklı sosyalleşme tarzları edinmeyi gerektireceği için kendini ayarlama ile çevresel değişkenlerin doğrudan ilişkili olacağı açıktır. Böylelikle hem biyolojik-genetik eğilimlerin hem de sosyal-çevresel faktörlerin birleşerek ya da birbirleriyle etkileşerek, sosyal davranışın gelişim seyrini şekillendirildiğini söylemek mümkündür.¹⁷² Erken dönemlerdeki çok sınırlı alanlara

¹⁶⁷ William B. Gudykunst, Seung-Mock Yang, Tsukasa Nishida, “Cultural Differences in Self-Consciousness and Self-Monitoring”, *Communication Research*, C. 14, S. 1, 1987, s. 24.

¹⁶⁸ William B. Gudykunst v.d., “A Cross-Cultural Comparison Of Self-Monitoring”, *Communication Research Reports*, C. 6, S. 1, 1989, ss. 9-12.

¹⁶⁹ Roy F. Baumeister, Jean M. Twenge, “The Social Self”, *Handbook of Psychology*, C. 5, (ed.) Irving B. Weiner, New Jersey, John Wiley & Sons. Inc., 2003, s. 343.

¹⁷⁰ Gangestad, Snyder, “Self-Monitoring: Appraisal and Reappraisal”, s. 546.

¹⁷¹ Snyder, a.g.e., ss. 141- 153.

¹⁷² Norman D. Henderson, “Human Behavior Genetics”, *Annual Review of Psychology*, S.33, 1982, s. 431; Robert H. Dworkin, “Genetic and Environmental Influences on Person-Situation Interactions”,

ait küçük farklılıklar, sosyalleşme ve tecrübe kazanma süreçlerinin sonrasında çoğalmakta ve çeşitlenmektedir. Yani belli eğilimlerle doğan çocukların, yaşam süreçleri boyunca etkileşimde oldukları çevrelerinin yönlendirmesiyle farklı kendini ayarlama düzeylerine sahip bireyler haline geldikleri söylenebilir.

2.2. Bir Kişilik Teorisi Olarak Kendini Ayarlama

Kendini ayarlama, daha önce belirtildiği üzere, sistematik bir teori olarak ilk defa 1974 yılında Mark Snyder tarafından ileri sürülmüştür. Snyder'ın ifade ettiği üzere, kendini ayarlama özünde, bireylerin dışavurumcu davranışları, benlik sunumları ve sözsüz duygusal göstergeleri üzerinde kontrol sağlayabildikleri ve dahi sağladıkları önermesini taşımaktadır.¹⁷³ Bu bağlamda teori üzerine yapılan ilk araştırmalar, bireylerin ne ölçüde sosyal ipuçlarına dikkat ettikleri ve bu ipuçlarını kendi davranışlarına kılavuz olarak kullandıkları; duygu göstergelerini ve sözsüz iletişim kanallarını kontrol etme ve izlenim yönetimi stratejilerine başvurma sıklıkları üzerinde yoğunlaşmıştır. Yapılan araştırmaların sonuçları göstermiştir ki kendini ayarlama hususundaki bireysel farklılıklar, bireylerin kendilerini ve başkalarını nasıl algıladıklarıyla ilgilidir.¹⁷⁴ Buna göre kendilerini dış çevrelerinin bir parçası olarak gören dıştan yönetimli bireyler **kay** bireyler olurken, iç çevrelerine odaklı içten yönetimli bireyler ise **kad** bireyler olmaya yatkındırlar.¹⁷⁵ Bu cihetle kendini ayarlamanın, bireylerin dünya görüşleri, sosyal durumlardaki davranışları ve dahası ötekiyle ilişkileriyle bağlantılı bir yapıya sahip olduğu ileri sürülebilir.¹⁷⁶ Bu da yine, kendini ayarlamanın benlik kavramları ve sosyal ilişkilerle, yani kişilik psikolojisi ve sosyal psikolojiyle olan temasını gün yüzüne çıkartmaktadır.

Kendini ayarlama bireylerin kendileri hakkındaki duygu ve düşünceleri, sosyal durumlardaki davranışları ve ötekiyle etkileşimlerini harekete geçiren ve

Journal of Research in Personality, S. 13, 1979, ss. 279-293; Peter Borkeau v.d., "Genetic and Environmental Influences on Person-Situation Profiles", *Journal of Personality*, C. 74, S. 5, 2006, ss. 1463-1476.

¹⁷³ Mark Snyder, "Self-Monitoring Processes", s. 86.

¹⁷⁴ Christopher Leone, "Self-Monitoring: Individual Differences in Orientations to the Social World", *Journal of Personality*, C. 74, S. 3, 2006, s. 635.

¹⁷⁵ Edward E. Sampson, "Personality and The Location of Identity", *Journal of Personality*, C. 46, S. 3, 1978, s. 567.

¹⁷⁶ Snyder, a.g.m., s. 86.

yönlendiren faktörler üzerinde etki sahibidir. Dolayısıyla kendini ayarlamanın sonuçlarını bilişsel, davranışsal ve kişiler arası olmak üzere üç farklı alanda gözlemlemek mümkündür. Bireylerin kendi davranışlarını anlamlandırma ve açıklama tarzları bilişsel sosyal psikolojinin çalışma alanına girmektedir. Kendini ayarlama teorisi de bireylerin kendi davranışlarına yaptıkları yüklemeler hususunda bir perspektif sağlamaktadır. Buna göre **kay** bireyler davranışlarına durumsal açıklamalar getirme eğilimindeyken, **kad** bireyler ise eğilimsel (dispositional) yüklemeler yapmaktadırlar.¹⁷⁷ Bir başka ifadeyle, **kay** bireyler kendilerini değişen şartlar üzerinden yeniden tanımlamakta, dolayısıyla davranışlarına yükledikleri anlamları da yine bu değişen şartlar paralelinde güncellemektedir. **Kad** bireyler ise eylemlerinin sebeplerini sıralarken içsel tutum ve eğilimleri odaklı ifadelere daha çok başvurmaktadır. Örneğin, **kay** bir genç erkek uzun saç tercihini açıklarken, grubunun beğenisine, karizmatik görünme isteğine ya da zamanın modasına atıf yaparken; **kad** genç ise muhtemelen kendisine yakıştığını veya tarzının bu şekilde olduğunu ifade edecektir.

Kad bireylerin davranışları üzerindeki tahakkümünü gözler önüne seren araştırma sonuçları, **kay** bireylerin kolaylıkla ve de herhangi bir çaba göstermeden davranışlarını değiştirdiği şeklinde yanlış yorumlanmamalıdır. Zira kendini ayarlayan birey basit bir mantıkla, düz bir şekilde, ötekinin davranışlarından elde ettiği ipuçlarını kopyalamaktan ziyade onların davranışlarının altında yatan olasılıkları anlamak için daha fazla çaba sarf etmektedir.¹⁷⁸ Yani bireyin kendi söz ve fiillerini değiştirme girişimi, önemli bir zihinsel gayret sürecini gerektirmektedir.¹⁷⁹ Bu süreç de konuyu kendini ayarlamanın kognitif alandaki yansımalarına getirmektedir. Kendini ayarlama düzeyi yüksek ya da düşük olsun her bireyin takip ettiği bilişsel sürecin, durumun mahiyetini okuyabilmeyi, kişinin kendi benliğini tanımasını ve sosyal çevresinde yer alan ötekiler hakkında bilgi edinmesini ihtiva

¹⁷⁷ Mark Snyder, "Cognitive, Behavioral, and Interpersonal Consequences of Self-Monitoring", *Perception of Emotion in Self and Others*, (ed.) Patricia Pliner et. al., New York, Plenum Press, 1979, s. 189.

¹⁷⁸ Ellen Berscheid v.d., "Outcome Dependency: Attention, Attribution, and Attraction", *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 34, S. 5, 1976, s. 988.

¹⁷⁹ William Ickes, Richard D. Barnes, "The Role of Sex and Self-Monitoring in Unstructured Dyadic Interactions", *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 35, S. 5, 1977, s. 327.

ettiği görülmektedir.¹⁸⁰ Bilindiği üzere sosyal bir varlık olarak insan, genel olarak davranışının duruma uygunluğu hususuna dikkat etmektedir.¹⁸¹ Aynı şekilde, her birey eylemlerini planlarken kendi benlik şemasına¹⁸² ve de sosyal dünyasının önemli bir parçasını teşkil eden ötekine dair bilgiye ihtiyaç duymaktadır. Zira birey, kendisi hakkındaki geçmiş tecrübelerini saklayıp işlediği benlik şemaları¹⁸³ olmaksızın sosyal durumlarda davranışlarına nasıl yön vereceğine karar vermekte güçlük yaşar. Ayrıca birey zihninde öteki bireyler hakkında prototipler oluşturmaktadır¹⁸⁴, bunlardan yola çıkarak belirli bir durumda nasıl doğru insan olunacağına dair fikir edinmekte ve bu da doğru zamanda doğru davranışı sergilemesine yardımcı olmaktadır.¹⁸⁵ Elbette ki duruma, bireyin kendi kişiliğine ve ötekine atfedilen bilgilerin kombinasyonları ve kullanım yoğunlukları bireyden bireye değişiklik arz edecektir. Bu bireyler arası farklılık da **kad-kay** birey ayrımında can bulmaktadır. Buna göre **kay** birey, ötekine dair bilgiye daha çok önem vermekteyken, **kad** birey ise kararlarını sahip olduğu içsel nitelikler üzerine bina edeceği için kendi benliği hakkındaki bilgiye daha fazla ihtiyaç duymaktadır.

Kay ve **kad** bireyler arasındaki davranış yönelimi farklılıklarının altında yatan psikolojik süreçleri anlamak için farklı kendini ayarlama eğilimleri olan bireylerin benlik kavramlarının incelenmesi önem taşımaktadır. **Kay** bireyler kimliklerini, içerisinde buldukları durumların karakteristikleri üzerinden tanımlamaktadırlar. Dolayısıyla **kay** bireylerin benlik kavramlarının, daha çok öteki insanlarla olan ilişkilerinin bir yansıması olduğu söylenebilir. **Kad** bireylerde ise durum tam aksi istikamettir. **Kad** bireylerin davranışlarına yön veren kendi içsel duygu, düşünce ve inançlarıdır. Yani **kad** bireyler davranışlarını içerisinde buldukları ortamdan ziyade, kendilerine atfen yönlendirirler. Buradan da anlaşılacağı üzere **kad** bireyin kamusal davranışları ile özel benlik kavramları

¹⁸⁰ Snyder, "Self-Monitoring Processes", s. 104.

¹⁸¹ Richard H. Price, Dennis L. Bouffard, "Behavioral Appropriateness and Situational Constraint as Dimensions of Social Behavior", *The Psychology of Social Situations: Selected Readings*, (ed.) Adrian Furnham - Michael Argyle, New York, Pergamon Press, 1981, ss. 35-36.

¹⁸² Hazel Markus, "Self-Schemata and Processing Information About the Self", *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 35, S. 2, 1977, s. 64.

¹⁸³ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, s. 124.

¹⁸⁴ Nancy Cantor, Walter Mischel, "Prototypicality and Personality: Effects on Free Recall and Personality Impressions", *Journal of Research in Personality*, C. 13, S. 2, 1979, ss. 202-204.

¹⁸⁵ Snyder, a.g.m., ss. 105-106.

arasında daha yüksek bir uyum söz konusuyken, **kay** bireyler için bu uyum daha minimal düzeyde kalmaktadır.¹⁸⁶ Uyum odaklı **kay** birey değişen ortam-durum örüntüsüne göre yeni benlik imajları üretirken, prensip odaklı **kad** birey “ben kimim?” sorusuna verdiği cevaplar doğrultusunda davranışta bulunmaktadır. Bu da **kay** bireyin karşılaştığı her yeni durumda yeniden benlik inşasına giriştiği, **kad** bireyin ise sahip olduğu kimlik üzerinden yoluna devam ettiği anlamına gelmektedir.

Kendini ayarlamamanın bilişsel alandaki sonuçlarından bir diğeri de tutum-davranış tutarlılığı meselesinde yankı bulmaktadır. **Kay** bireyler, inandıkları ile yaptıklarının her zaman örtüşmek zorunda olmadığını düşünürken, **kad** bireylere göre eylemler gerçek duygu ve düşünceleri yansıtmak durumundadır.¹⁸⁷ Dolayısıyla kendi tutumuna ters düşen bir davranışta bulunmak ya da kendi tutumunun aksi bir inanca sahipmiş gibi görünmek **kay** bireyde bir bilişsel çelişkiye yol açmazken, **kad** birey için bu durum en kısa sürede çözülmesi gereken bir probleme işaret etmektedir. Ancak yine burada **kay** ve **kad** birey arasındaki farklılıkta genel kabulün dışında bir ayrıntı söz konusudur. **Kad** bireyin eylemlerinin içsel tutumlarının sözcüsü olduğu doğrudur, ancak bu, **kad** bireyin hep aynı paralelde davranıyor olduğunu ispatlamamaktadır. Zira insan kendi içerisinde iniş çıkışları olan psişik bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla içinden geldiği gibi davranan **kad** birey bu iniş çıkışlardan, genellikle olumlu benlik imajı sergileme gayesinde olan **kay** bireye nazaran, daha fazla etkilenebilmektedir.¹⁸⁸ Kısaca, **kad** bireyler prensipleri doğrultusunda hareket etme gayesi taşıdıkları için tutum ve davranışları arasındaki paralelliği önemserken, **kay** bireyler ise düşünce ve eylemlerinin aynı doğrultuda olmasının zorunlu olduğunu düşünmemektedir.

Kendini ayarlamamanın, davranış boyutunda da izlerine rastlamak mümkündür. Kendini ayarlayan birey yalnızca kendisi ve çevresi hakkındaki düşüncelerini şekle sokmakla kalmamakta, aynı zamanda öteki bireyler üzerinde bıraktığı imajları kontrol edebilmek amacıyla izlenim yönetimi taktikleri de uygulamaktadır. Yapılan araştırmalar da bireylerin kendini ayarlama düzeyleri paralelinde izlenim

¹⁸⁶ Mark Snyder, “Self-Monitoring Processes”, s. 107.

¹⁸⁷ Mark Snyder, *Public Appearances Private Realities*, ss. 39-40.

¹⁸⁸ William Ickes, Mary Anne Layden, Richard D. Barnes, “Objective Self-Awareness and Individuation: An Empirical Link”, *Journal of Personality*, C. 46, S. 1, 1978, ss. 157-158.

yönetimine başvurma motivasyonuna sahip olduklarını göstermektedir.¹⁸⁹ **Kay** bireyler, davranışlarını şekillendirmede yardımcı olacağı düşüncesiyle sosyal ortamlarda olup bitenleri dikkat ve merakla gözlemlerken, **kad** bireyler için sosyal ipuçları çok anlam ifade etmemektedir. Dolayısıyla **kay** bireyler var olan ortam-durum örüntüsünü dikkate alarak benlik sunumu sergilerken, **kad** bireyler kendi kişisel tutumları, içsel yönelimleri ve benlik kavramlarını yansıtan benlik sunumları sergilerler. Kısaca **kay** bireylerin benlik sunumunda duruma özgünlük esasken, **kad** bireylerde böyle bir hal söz konusu değildir.¹⁹⁰ Aynı şekilde benlik sunumundaki duruma özgünlük, sosyal davranış değişkenliğine yol açmaktadır. Yani **kay** bireylerin davranışlarında durumlar arası değişkenlik söz konusu iken, **kad** bireylerin sosyal davranışları duruma göre değişiklik göstermemektedir.¹⁹¹ Özetle, kendini ayarlayan bireyin benlik sunumlarını ve sözlü sözsüz bütün dışavurumcu ifadelerini kontrol etme ihtiyacı hissetmesi ve bu minvalde eylemde bulunması, kendini ayarlamanın davranışsal alandaki etkisini ortaya koymaktadır.

Yukarıda bahsedildiği gibi, **kay** bireyler geniş benlik sunumu repertuarına sahipken, **kad** bireylerin benlik sunumları daha az esnek bir yapıya sahiptir. Ancak mesele dışavurumcu davranış olduğunda, dengelerin tersine döndüğü görülmektedir. Buna göre **kay** bireylerin dışavurumcu davranışlarında tutarlılık söz konusuysen, **kad** bireylerin dışavurumcu davranışlarının değişken bir tabiata sahip olduğu söylenebilir. Zira **kay** birey içinden geldiği gibi davranmak yerine, sosyal olarak istenir imajlar sergileme gayretindedir.¹⁹² Dolayısıyla **kay** birey her daim olumlu bir imaj üretimi peşindeyken, **kad** birey hissettiği gibi davranacağı için dışavurumcu davranışları durumlar arası değişkenlik arz edebilmektedir. Yani **kad** bireylerde ön plandaki benlik sunumunda durumlar arası tutarlılık söz konusuysen, arka plandaki dışavurumcu davranışta değişkenlik söz konusu olabilmektedir. **Kay** bireylerde ise benlik sunumları değişkenlik arz ederken, dışavurumcu davranışta bir tutarlılık bulunduğu söylenebilir.¹⁹³

¹⁸⁹ Turney, Bolino, "Achieving Desired Images While Avoiding Undesired Images", s. 355.

¹⁹⁰ Mark Snyder, "Self-Monitoring Processes", ss. 92-95.

¹⁹¹ Snyder, a.g.m., ss. 95-96.

¹⁹² Richard Lippa, "Expressive Control, Expressive Consistency, And The Correspondence Between Expressive Behavior And Personality", *Journal of Personality*, C. 46, S. 3, 1978, ss. 457-458.

¹⁹³ Snyder, a.g.m., ss. 96-97.

Bireyin bilişsel ve davranışsal safhalardaki eylemlerini etkileyen kendini ayarlama kavramının, kişiler arası ilişkilerde de bir yansımasının olması beklenmektedir. Araştırma sonuçları, **kay** bireylerin iletişimin başlatılmasında ve sürdürülmesinde etkin rol aldığını göstermektedir.¹⁹⁴ Bu da, duruma ve içerisinde bulunduğu ortamın gereklerine göre davranış değiştirme eğiliminde olan **kay** bireyin kişiler arası süreçlerin yönetimindeki girişkenliğine ve muhatabına umduğunu verdiği ya da en azından onda böyle bir ön imaj uyandırdığı için sosyal alandaki başarısına işaret etmektedir. Yani **kay** bireylerin, sosyal etkileşimin oluşumunda, yönlendirilmesinde ve devamlılığının sağlanmasında **kad** bireylere nazaran daha belirleyici bir konumda yer aldıkları söylenebilir. Bu, **kay** bireylerin **kad** bireylere kıyasla iletişim noktasında daha aktif olduklarını gösteriyor olsa da, kurdukları iletişimin niteliği hakkında bilgi vermemektedir. Zira daha sonraki başlıklarda değinileceği üzere **kay** bireyler daha sığ, samimiyetten uzak, politik iletişim tarzlarını tercih etmekteyken, **kad** bireyler derin, duygusal arka plana sahip uzun soluklu diyaloglar kurma eğilimindedir.

Özetle bir teori olarak kendini ayarlama, sosyal hayatın anatomisine dair önemli bilgiler sunduğu için, ortaya atıldığı günden bu yana, özellikle sosyoloji ve psikoloji alanlarındaki çalışmalara çokça konu olmuştur. Bireyin zihninde, eylemlerinde ve sosyal ilişkilerinde ciddi yansımaları olan kendini ayarlamanın daha net bir şekilde anlaşılabilmesi amacıyla sonraki başlıkta **kad** ve **kay** birey hakkındaki tartışmalara yer verilecektir.

2.3. Kendini Ayarlaması Yüksek ve Düşük Bireylerin Özellikleri

Bireyler sosyal imaj ve kamusal görüntüler üretmeleri, bu üretime değer vermeleri ve ürettikleri imajları doğru yer ve zamanda kullanmaları açısından birbirlerinden ayrılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında başkalarını etkilemek amacıyla imaj üretimi ve sunumu hususunda mahir olan **kay** bireyler, bu özellikleri sebebiyle sosyal pragmatistlere benzetilirken; bu durumu riyakarlık olarak gören, dolayısıyla dışavurumcu davranış kontrolünde isteksiz ve hatta kimi psikologlarca yeteneksiz

¹⁹⁴ Mark Snyder, *Public Appearances Private Realities*, ss. 193-194; Ickes, Barnes, “The Role of Sex and Self-Monitoring in Unstructured Dyadic Interactions”, ss. 327-329.

kabul edilen **kad** bireyler ise prensipli bireylere benzetilmektedir.¹⁹⁵ Buradan yola çıkılarak konu ele alındığında bu başlangıçtan türeyen pek çok ayırım noktasının olduğu görülmektedir.

Kendini ayarlaması yüksek ve düşük bireyler arasındaki en temel ayırım, dikkat yönetimi farklılığı üzerine oturmaktadır. **Kay** bireyler enerjilerinin çoğunu dış dünya ile meşgul olmakta harcarken, **kad** bireylerin odakları kendi iç dünyaları olmaktadır. Buna göre **kay** bireylerin gündemini ilişkide oldukları kişilerin rol, imaj ve tezahürleri şekillendirmekteyken; **kad** bireyler kendi içsel arzu, değer ve yönelimlerine kulak vermektedirler.¹⁹⁶ Bu temel ayırımın sosyal alan üzerindeki etkilerinin izlerini çok farklı zeminlerde gözlemek mümkündür. Örneğin, mesaisini dış dünyayı gözlemek üzerine kurmuş olan **kay** bireyler insanların dış görünüşlerine daha çok önem verirken, **kad** bireyler muhataplarının sahip olduğu içsel güzelliklerin izini sürmektedirler.¹⁹⁷

Dikkat yönetimi hususunda bahsi geçen farklılıklar, **kad** ve **kay** birey ayırımında kilit rol üstlenmektedir. Dış dünya merkezli bir yaşam süren **kay** birey ile “her zaman kendin ol” mottosuyla hareket eden **kad** birey arasında sosyal bilginin kemiyet ve keyfiyeti açısından da ayrılıklar bulunmaktadır. Buna göre **kad** bireyler kendileri hakkında daha kapsamlı ve bilgi verici açıklamalar yapmakta, ancak konu ötekine geldiğinde aynı genişlikte bilgi sahibi olmadıkları görülmektedir. Bunun aksine **kay** bireyler, başkaları hakkında şümulü, aydınlatıcı bilgiler verebiliyorken, kendileri hakkındaki açıklamalarının daha kısır kaldığı gözlenmektedir.¹⁹⁸ Sosyal bilginin yönü ve derinliği, sosyal davranışın özünü teşkil ettiğinden, bireyler arası davranış farklılıklarının açıklanmasında önemli bir yere sahiptir.

Bireyin kendi benliğine dair tanımları, benlik kavramını oluşturmaktadır. “Ben kimim?” sorusuna verilen cevaplar, **kay** ve **kad** birey ayırımını netleştirir nitelik taşımaktadır. **Kay** bireyler, dış dünyanın değişken özellikleri üzerinden kendi benlik kavramlarını inşa ederken, **kad** bireyler sahip oldukları sabit tutum, değer ve

¹⁹⁵ Gangestad, Snyder, “Self-Monitoring: Appraisal and Reappraisal”, s. 531.

¹⁹⁶ Fuglestad, Snyder, “Self-Monitoring”, s. 580.

¹⁹⁷ Peter Glick, “Orientations toward Relationships: Choosing a Situation in Which to Begin a Relationship”, *Journal of Experimental Social Psychology*, C. 21, S. 3, 1985, s. 555.

¹⁹⁸ Mark Snyder, Nancy Cantor, “Thinking About Ourselves and Others: Self-Monitoring and Social Knowledge”, *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 39, S. 2, 1980, s. 231.

eğilimler bağlamında kendilerini algılamakta ve tanıtmaktadırlar.¹⁹⁹ Bu sebeple **kay** bireyler, durumlar arası değişikliklere uyum sağlayabilmek için esnek benlik algısına sahip uyumsal (adaptive) ve pragmatik varlıklardır. **Kad** bireyler ise kendilerini kim oldukları ve ne yaptıkları arasındaki tutarlılığa değer veren, prensip sahibi bireyler olarak tanımlanmaktadır.²⁰⁰ Kısaca, **kay** bireylerin benlik kavramları sosyal etkileşimlerinin ürünüken, **kad** bireylerin benlik kavramları kendi içsel eğilimleri üzerinden şekillendiği iddia edilebilir. Dolayısıyla **kay** bireylerin kimlikleri durumun ve değişen rollerin gerekleri tarafından belirlenirken, **kad** bireylerin kimlikleri eğilimsel faktörler ve kalıcı kişisel nitelikler tarafından belirlenmektedir.²⁰¹ Benlik kavramlarındaki bu ayrıma paralel olarak **kay** bireyler, sosyal roller hakkında yeterli bilgi sahibidir ve bu birikimini “doğru yerde, doğru zamanda, doğru insan olmak” için kullanmaktadırlar. Buna karşın **kad** bireyler ise, kendileri hakkında daha fazla bilgi sahibidirler ve bunu her durumda kendileri gibi olabilmek adına kullanmaktadırlar.²⁰²

İletişimin önemli saiklerinden biri olan dışavurumcu sunumların kontrolü noktasında da **kad** ve **kay** bireyler arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Zira kendini ayarlama teorisinin temel faraziyelerinden bir tanesi, insanların dışavurumcu davranışlarını kontrol etmeleri ölçüsünde kategorize edilebilecekleridir.²⁰³ **Kay** bireyler, hem kendi benlik sunumlarının ve dışavurumcu davranışlarının kontrolünde hem de öteki bireylerin dışavurumcu davranışlarının takibinde **kad** bireylere oranla daha hassas ve kabiliyetlidirler.²⁰⁴ Ötekilerin sözlü/sözsüz bütün ifadelerine karşı son derece dikkatli olan **kay** birey, bu ifadeleri aynı titizlikle deşifre eder, yorumlar ve buradan elde ettiği bilgileri kendi benlik sunumlarını şekillendirmede kullanır.²⁰⁵ **Kay** bireyin aksine, **kad** birey muhataplarının ifade ve sunumlarına karşı duyarsızdır. Çünkü **kad** birey, muhataplarının tezahürlerini değil, içsel değerlerini dikkate değer

¹⁹⁹ Edward E. Sampson, “Personality and The Location of Identity”, s. 567.

²⁰⁰ Mark Snyder, *Public Appearances Private Realities*, ss. 48-51.

²⁰¹ Christopher Leone, “Self-Monitoring: Individual Differences in Orientations to the Social World”, s. 636.

²⁰² Snyder, a.g.e., ss. 34-35.

²⁰³ Gangestad, Snyder, “Self-Monitoring: Appraisal and Reappraisal”, s. 530.

²⁰⁴ Mark Snyder, “Self-Monitoring of Expressive Behavior”, *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 30, S. 4, 1974, s. 536.

²⁰⁵ Janice Mill, “High and Low Self-Monitoring Individuals: Their Decoding Skills and Empathic Expression,” *Journal of Personality*, C. 52, S. 4, 1984, ss. 373-374; Snyder, a.g.m., s. 529.

bulmakta ve zaten kendi davranışlarına yön vermek için harici bilgiye ihtiyaç da duymamaktadır; sahip olduğu tutum, değer ve ilkeleri doğrultusunda eylemde bulunmaktadır. Benzer şekilde, Mill de yapmış olduğu araştırmasında, ötekilerin dışa vurumcu ifadelerini okuyarak davranışına yön veren **kay** bireylerin, muhatabının konuşmasından, sesindeki vurgu ve tonlamalarından niyetlerini doğru bir şekilde çıkarsama oranlarının **kad** bireylerden daha yüksek olduğunu bulmuştur.²⁰⁶

Kendini ayarlama düzeyi ile empatik anlayış arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırmada **kad** bireylerin, muhataplarının hislerini anlamada ve kendilerini onların yerine koyarak durumu değerlendirmede **kay** bireylere göre daha başarılı oldukları ortaya konulmuştur.²⁰⁷ Zira **kay** bireyler muhataplarını kontekstin bir unsuru olarak görmekte ve kontekst değişimi söz konusu olduğunda aynı insana farklı anlamlar yükleyebilmektedirler. Bu durumda, bir kişiyi farklı zaman ve mekan örüntülerinde aynı muameleye tabi tutan **kad** bireyin muhatabının duygu ve düşüncelerini anlama ve önemseme çabasının daha yoğun olması makul görünmektedir.

Kad ve **kay** bireylerin muhataplarını algılayış tarzları, arkadaşlık ilişkilerinde de farklı yaklaşımlar sergilemelerine sebep olmaktadır. Durumun gerekleri doğrultusunda hareket eden **kay** bireyin, rol değişimlerini hiçbir güçlükle karşılaşmaksızın sergileyebilmesi için esnek bir ilişkiler ağına ihtiyacı vardır. **Kad** birey ise aksine kendisi gibi olmasına olanak sağlayacak ilişkilerin arayışındadır.²⁰⁸ Bu minvalde **kay** bireylerin aktivite temelli, menfaat odaklı arkadaşlık ilişkilerine sahip oldukları söylenebilir. Yani **kay** bireyler, belirli aktiviteleri belirli bireylerle gerçekleştirdikleri kompartımanlaşmış sosyal dünyalara sahiptirler. Buna karşın **kad** bireyler duygu temelli, menfaat gözetmeyen ilişkiler kurmakta ve daha bütünlüklü, homojen bir sosyal dünya içerisinde yaşamaktadırlar.²⁰⁹ Dolayısıyla **kay** bireylerin arkadaşlıkları daha yüzeysel ve kısa ömürlüken, **kad** bireylerin arkadaşlıkları paylaşılan değerler üzerine kurulu, daha derin ve uzun solukludur.²¹⁰ Ayrıca **kad**

²⁰⁶ Mill, a.g.m., ss. 377-378.

²⁰⁷ Mill, a.g.m., s. 380.

²⁰⁸ Cristopher Leone, LouAnne B. Hawkins, "Self-Monitoring and Close Relationships", *Journal of Personality*, C. 74, S. 3, 2006, ss. 741-742.

²⁰⁹ Mark Snyder, Dave Smith, "Personality and Friendship: The Friendship Worlds of Self-Monitoring", *Friendship and Social Interaction*, (ed.) Valerian J Derlega - Barbara A Winstead, New York, Springer-Verlag, 1986, ss. 68-69, 73-74.

²¹⁰ Fuglestad, Snyder, "Self-Monitoring", s. 580.

bireylerin **kad** bireyler ile **kay** bireylerin ise **kay** bireyler ile arkadaşlık kurmaya eğilimli oldukları yapılan araştırmalar sonucu ortaya konulmuştur.²¹¹

Benzer şekilde romantik ilişki partnerlerinin seçimindeki öncelik sıralaması açısından da **kay** ve **kad** bireyler arasında farklılıklar söz konusudur. **Kay** bireylerin partner seçimindeki öncelikleri fiziki cazibe, sosyal statü, mali kaynak, eğlence tercihleri gibi maddi kaynaklı nitelikleri kapsarken; **kad** bireylerin daha çok dürüstlük, benzer inanç ve değerleri paylaşmak, sorumluluk, sadakat, nezaket ve denk eğitim seviyesi gibi içsel kaynaklı özellikler üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir.²¹² Ayrıca **kay** ve **kad** bireylerin aşk algılarında da ayrılıklar söz konusudur. **Kad** bireyler için kendisiyle ideal uyumu yakalayabilecekleri, hayat arkadaşlığı yapılabilecek ve aşık olunabilecek yalnızca bir kişi bulunurken; **kay** bireyler için aşk birden fazla kişiye karşı hissedilebilecek, hatta bazen aynı anda iki kişiye karşı bile hissedilebilecek bir duygudur. Aşk algılarındaki bu önemli fark, ilişkilerin derinliği ve ömrü üzerinde de etkili olmuş olacak ki **kay** bireyler daha sığ ve kısa dönemli romantik ilişkileri tercih ediyorken; **kad** bireyler ilişkilerinin samimi, özel ve uzun soluklu olması yönünde çaba göstermektedirler.²¹³ Evlilik ya da uzun dönem ilişki partneri seçimi söz konusu olduğunda ise Snyder kendini ayarlama yöneliminin eş seçiminde belirleyici olmadığı şeklinde bir aktarımda bulunmuş olsa da²¹⁴, **kay** bireyin kendisi gibi **kay** bireyi, **kad** bireyin de kendisi gibi **kad** bireyi eş olarak tercih ettiğine dair araştırma sonuçlarına da rastlamak mümkündür²¹⁵. Arkadaş seçiminde yönlendirici olan kendini ayarlama eğiliminin, eş seçimi gibi daha hayati bir kararda neden aktif olmadığı ya da aktifliğinin yeterince delillendirilemediği araştırılmaya muhtaçtır. Ancak **kay** ve **kad** bireylerin sosyal dünyaları farklı şekillendiği için romantik ilişkilerde olduğu gibi evliliğe adanmışlık

²¹¹ Mark Snyder, Jeffrey A. Simpson, "Self-Monitoring and Dating Relationships", *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 47, S. 6, 1984, ss. 1281-1291.

²¹² Melinda Jones, "Influence of Self-Monitoring on Dating Motivation", *Journal of Research in Psychology*, C. 27, S. 2, 1993, ss. 199-200.

²¹³ Mark Snyder, *Public Appearances Private Realities*, ss. 78-79; Félix Neto, "Love Styles and Self-Representations", *Personality and Individual Differences*, C. 14, S. 6, 1993, ss. 798-801.

²¹⁴ Snyder, a.g.e., s. 80.

²¹⁵ Stacy L. Norris, Richard L. Zweigenhaft, "Self-Monitoring, Trust, and Commitment in Romantic Relationships", *The Journal of Social Psychology*, C. 139, S. 2, 1999, s. 217.

ve evlilik doyumu noktasında da farklılıklar söz konusudur.²¹⁶ Yapılan araştırmalara göre **kad** bireyler, **kay** bireylere kıyasla evliliklerine daha fazla maddi ve manevi yatırım yapmaktadırlar.²¹⁷ Yine evlilik doyumu yaşayan bireylerin daha çok **kad** bireyler olduğu, evlilik doyumu yaşamayanların ise daha çok **kay** bireyler olduğu araştırma sonuçlarınınca desteklenmektedir.²¹⁸ Boşanma oranlarına bakıldığında ise yeni evli **kay** çiftlerin, yeni evli **kad** çiftlere oranla daha çok boşandığı²¹⁹; en az bir kez boşanmış olanların büyük çoğunluğunun **kay** bireyler, hiç boşanmamış olanların çoğunluğunun da **kad** bireyler olduğu görülmektedir.²²⁰

Benlik sunumunun bir sosyal beceri olarak değerlendirildiği²²¹ göz önüne alındığında kendini ayarlaması düşük ve yüksek bireyler arasında sosyal becerileri açısından da bir farklılık söz konusu olacağı açıktır. Değişen sosyal durumlarda nasıl davranış sergileyeceğini bilen, yüksek iletişim becerisi dolayısıyla ötekilerin sözlü-sözsüz mesajlarını ustaca alan ve uygun benlik sunumlarıyla durumun gereklerine uygun geri bildirimlerde bulunan **kay** bireylerin sosyal becerileri **kad** bireylere kıyasla daha yüksektir.²²² Benzer şekilde izlenim yönetimi taktiklerini uygulama sıklıkları açısından da **kay** ve **kad** bireyler arasında bir ayırım söz konusudur. Araştırma sonuçlarının da gösterdiği üzere, **kay** bireyler izlenim yönetimi taktiklerini **kad** bireylere oranla daha aktif ve sık bir şekilde kullanmaktadırlar.²²³ Başkalarının zihninde istenilen belirli bir imajı oluşturma faaliyeti²²⁴ olarak tanımlanan izlenim yönetimi, zaman zaman kendini ayarlama ile de aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak bir önceki bölümde anlatıldığı üzere bu iki kavramı birbirinden ayırmak gerekmektedir.

²¹⁶ Courtney N. Wright, Adrienne Holloway, Michael E. Roloff, “The Dark Side of Self-Monitoring: How High Self-Monitors View Their Romantic Relationships”, *Communication Reports*, C. 20, S. 2, 2007, ss. 107-108.

²¹⁷ Leone, Hawkins, “Self-Monitoring and Close Relationships”, s. 766.

²¹⁸ Christopher Leone, Irma Hall, “Self-Monitoring, Marital Dissatisfaction, and Relationship Dissolution: Individual Differences in Orientations to Marriage and Divorce”, *Self and Identity*, C. II, S. 3, 2003, s. 193.

²¹⁹ Fuglestad, Snyder, “Self-Monitoring”, s. 581.

²²⁰ Leone, Hall, a.g.m., s. 197.

²²¹ Michael Argyle, Adam Kendon, “The Experimental Analysis of Social Performance”, *Advances in Experimental Social Psychology*, S. 3, 1967, ss. 80-84.

²²² Adrian Furnham, Mark Capon, “Social Skills and Self-Monitoring Processes”, *Personality and Individual Differences*, C. 4, S. 2, 1983, ss. 176-177.

²²³ Turnley, Bolino, “Achieving Desired Images While Avoiding Undesired Images”, s. 355.

²²⁴ Leary, Kowalski, “Impression Management: A Literature Review and Two-Component Model”, s. 34.

Sosyal çevresine karşı duyarlı, içerisinde bulunduğu ortamın özelliklerine ve gereklerine, muhatap kitlenin beklentilerine dair bilgi toplamaya ilgili ve dolayısıyla imaj yönetiminde hayli kabiliyetli olan **kay** bireylerin sosyal statü ihtiyacı ile kendi inanç ve düşüncelerini ötekilerin düşüncelerine önceleyen **kad** bireylerin sosyal statü ihtiyacı arasında da tahmin edileceği üzere farklılıklar söz konusu olacaktır. Yapılan araştırmalar, **kay** bireylerin sosyal statü elde etmeye **kad** bireylerden daha çok motive olduklarını²²⁵ ve aynı şekilde sosyal statü ihtiyaçlarının **kad** bireylere nazaran daha yüksek olduğunu göstermektedir.²²⁶ Öteki bireylerden olumlu dönüt alma istek ve beklentileri göz önünde bulundurulduğunda, **kay** bireylerin, daha saygıdeğer, sosyal kabule daha şayan, daha güçlü birey izlenimi oluşturabilmek adına sosyal statüye daha fazla ihtiyaç duymaları öngörülebilir bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Kay bireylerin dikkatlerini sosyal ipuçları yakalamaya kanalize ettiklerinden ve dolayısıyla aynı ortamı paylaştıkları bireylerin tutum ve davranışlarını titizlikle gözlemlediklerinden daha önce bahsedilmişti. Konu bu bağlamda ele alındığında kendini ayarlama ile sosyal etkileşimde önemli bir rol icra eden²²⁷ bilinçsiz sosyal davranış taklitçiliği (mimicry of social behavior) arasında da bir ilişki öngörülebilir. **Kay** birey topladığı ipuçları yönünde benlik sunumunda değişikliğe gideceği için, yani karşısındakinin tutum ve davranışı ölçüsünde davranış sergileyeceğinden ötürü, tahmin edildiği üzere sosyal davranış taklitçiliğini (yüz ifadesi, tavır, duygular, jest ve mimikler, konuşma kalıpları, aksan) **kad** bireylere oranla daha sık yapacaktır. Araştırma sonuçları da bireylerin kendini ayarlama puanlarının davranış taklitçiliği üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Buna göre, taklit edilen davranış sayısı ile kendini ayarlama puanı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki söz konusudur.²²⁸ Bir başka araştırma da **kay** bireylerin, muhatapları kendilerinin

²²⁵ Francis J. Flynn v.d., “Helping One’s Way to the Top: Self-Monitors Achieve Status by Helping Others and Knowing Who Helps Whom”, *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 91, S. 6, 2006, s. 1125.

²²⁶ Flynn v.d., a.g.m., s. 1125.

²²⁷ Jessica L. Lakin vd., “The Chameleon Effect As Social Glue: Evidence For The Evolutionary Significance Of Nonconscious Mimicry”, *Journal of Nonverbal Behavior*, C. 27, S. 3, 2003, ss. 145-147.

²²⁸ Sarah Estow, Jeremy P. Jamieson, Jennifer R. Yates, “Self-Monitoring and Mimicry of Positive and Negative Social Behaviors”, *Journal of Research in Personality*, C. 41, 2007, s. 430.

akranları veya kendilerinden üst kişiler olduklarında²²⁹ ya da kendilerinden daha güçlü muhataplarla karşı karşıya olduklarında²³⁰, partnerleriyle iyi geçinme stratejisi olarak davranış taklitçiliğine daha çok başvurduklarını ortaya koymuştur.

Kamusal alan ve kişiye özel alan arasındaki davranış değişikliği kendini ayarlama için önemli bir ayırt ediciliğe sahip olduğundan ötürü öz farkındalık (self-awareness) durumları açısından da **kay** ve **kad** bireyler arasında farklılıklar söz konusu olmaktadır. Buna göre **kay** bireylerin kamusal öz-farkındalıkları (public self-awareness) yüksek iken, **kad** bireylerin ise bireysel öz-farkındalıkları²³¹ (private self-awareness) yüksektir.²³² Yani **kay** bireyler kendilerini izleyen başkaları olduğunda kendi benliklerine daha fazla odaklanmaktayken, **kad** bireylerde bir başkası tarafından izleniyor olmak öz-farkındalık üzerinde önemli bir etki yapmamaktadır denilebilir.

Yapılan araştırmalara göre **kay** bireyler, **kad** bireylere oranla daha arkadaş canlısı, sempatik ve daha az kaygılı benlik sunumları sergilemektedirler. Ayrıca, rol yapma kabiliyetleri açısından da **kay** ve **kad** bireyler arasında önemli farklılıklar söz konusudur. Örneğin, Lippa yaptığı araştırmanın sonucunda **kay** bireylerin, **kad** bireylere göre daha iyi “aktör”ler olduklarını ifade etmiştir.²³³ Kendini ayarlamının temel ölçütlerinden birinin imaj yönetimi ve rol yapma kabiliyeti olduğu düşünüldüğünde, araştırma sonuçlarının bekleneni verdiği görülmektedir.

Kendini ayarlama, bir duruma göre davranabilme kabiliyeti olarak yorumlanabileceğinden, **kay** ve **kad** bireyler arasında tutum-davranış tutarlılığı açısından bir farklılık olacağı açıktır. **Kad** bireylerde bu tutarlılığın **kay** bireylere

²²⁹ Clara Michelle Cheng, Tanya L. Chartrand, “Self-Monitoring Without Awareness: Using Mimicry as a Nonconscious Affiliation Strategy”, *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 85, S. 6, 2003, ss. 1173-1174.

²³⁰ Cheng, Chartrand, a.g.m., s. 1175.

²³¹ Özel öz-farkındalık, kişinin benliğinin içsel boyutlarına odaklanmayı ve dolayısıyla durum değişikliğine karşın davranışın sabit olma eğilimini ifade etmeyken; kamusal öz farkındalık, benliğin gözlenebilir dışsal boyutlarına odaklanma eğilimini yani duruma göre benliğin değişebilirliğini ifade etmektedir. Bkz. Lindsay George, Lusia Stopa, “Private And Public Self-Awareness in Social Anxiety”, *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, C. 39, S. 1, 2008, s. 60.

²³² William M. Webb v.d., “Interaction Between Self-Monitoring and Manipulated States of Self-Awareness”, *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 56, S. 1, 1989, ss. 73-74.

²³³ Richard Lippa, “Expressive Control And The Leakage Of Dispositional Introversion-Extraversion During Role-Played Teaching,” *Journal of Personality*, C. 44, S. 4, 1976, ss. 551-552.

nazaran kayda değer bir oranda fazla olduğu ortaya konulmuştur.²³⁴ **Kay** birey, inandığı ile yaptığının her zaman uyuşmadığının farkındadır, ancak çoğunlukla bu durum onda bir çelişki veya rahatsızlık hissi uyandırmamaktadır. Zira ona göre inandığı gibi davranma zorunluluğu diye bir şey söz konusu değildir. **Kay** bireylerin aksine **kad** bireyler, değişen durumun davranışını etkilemesine karşı dirençlidir, yani tutumları doğrultusunda davranışta bulunma eğilimine sahiptir.

Bireyin kişiliği ve yaşam tecrübesi seçimlerini etkilerken, diğer taraftan seçimleri de bireyi ve dolayısıyla yaşamını etkilemektedir. Bireyin kişiliği ve meslek tercihi arasında da böylesi çift yönlü bir ilişki söz konusudur. Kişi mesleğini kendi kişiliğine göre seçiyor olsa da, aynı zamanda yaşadığı yer, sosyal çevresi, yaşam kalitesi, ötekini algılayış şekli gibi sahip olduğu maddi manevi pek çok nitelik, seçtiği meslek tarafından tayin edilmektedir. Bu bağlamda **kad** bireylerin, sıcak, merhametli bir karaktere yatkın olmaları ve sahip oldukları yüksek empati kabiliyetleri sayesinde muhtaç insanlara karşı ilgili olmaları sebebiyle sosyal hizmetler ya da yardım kuruluşları gibi yerlerde çalışmaya eğilimli oldukları söylenebilir. Atılgan ve iddialı olmaya yatkın tabiatları sebebiyle **kay** bireylerin ise hukuk, politika, diplomasi, tiyatro gibi mesleklere daha uygun oldukları bilinmektedir.²³⁵ Bununla birlikte kendi kişiliğine uygun mesleği seçen **kay** bireyin, çevresinin mesleği doğrultusunda şekillenmesi ve etrafındakilerden sürekli pekiştirici dönütler alması sonucu, kişiliği sabit bir yapı halini alabilir. Tam aksine kendi kişiliğine uygun olmadığı halde gönüllü bir kuruluşta rol alan bir **kay** birey ise çevresinden aldığı dönütler sayesinde işine bağlanabilir ve kişiliğiyle bağdaşmayan bir işte bile başarıyı yakalayabilir. Ayrıca kendini ayarlama ve iş doyumunu arasında olumlu ilişkiler saptayan araştırmalar da mevcuttur.²³⁶ Buna paralel olarak araştırma sonuçları **kay** bireylerin iş performanslarının daha yüksek görüldüğünü söylemektedir.²³⁷ Ancak bu bakış açısının yanıltıcı olabileceğini de eklemekte fayda

²³⁴ Mark Snyder, Elizabeth Decker Tanke, "Behavior and Attitude: Some People Are More Consistent Than Others", *Journal of Personality*, C. 44, S. 3, 1976, ss. 512-513.

²³⁵ Mark Snyder, *Public Appearances Private Realities*, s. 87.

²³⁶ Zeliha Yiğitoğlu, *İzlenim Ayarlamacılığı ve İş Doyumu Arasındaki İlişkinin Sosyoekonomik Düzeye Göre İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009, s. 83.

²³⁷ David V. Day, Deidra J. Schleicher, "Self-Monitoring at Work: A Motive-Based Perspective", *Journal of Personality*, C. 74, S. 3, 2006, s. 692; Michael P. Wilmot, *Self-Monitoring Personality At*

vardır. Zira **kad** bireylerin, küçük grupların yöneticiliği gibi, kendi kişiliklerine uygun işlerde yer aldıklarında çok başarılı olduklarını gösteren araştırma sonuçları da mevcuttur.²³⁸ Ayrıca, kendini ayarlama eğilimi ile mesleki başarı (iş performansı) arasında doğrusal bir ilişki görünüyor olsa da, bunun **kay** bireyin imaj yönetimi kabiliyeti sayesinde kendisini olduğundan daha başarılı gösterebileceğinden kaynaklanıyor olma ihtimalini de hesaba katmak gerekmektedir.

Kendini ayarlama teorisi, bahsi geçtiği üzere, durum-kışı (person-in-situation) tartışmalarına çözüm sunma iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Bu sebeple, **kay** birey bir durumla karşılaştığında öncelikle durumun mahiyeti hakkında bilgi toplamakta, zihninde bu durum için en uygun kişinin bir prototipini inşa etmekte ve bu prototipe en yakın benlik sunumunu sergileme çabasına girmektedir. **Kad** birey de aynı şekilde öncelikle durum hakkında bilgi edinmekte, ancak daha sonra durumun gereklerini karşılayan bir prototip oluşturmak yerine, depoladığı eski bilgilere dönüş yapmakta ve daha önce buna benzer bir durumda nasıl davrandığını esas alarak kendi karakteri veya doğasına göre eylemde bulunmaktadır.²³⁹ Dolayısıyla **kay** birey, başkasına ait bir nitelikler manzumesine sahipmiş gibi davranarak dıştan güdümlü bir davranış modeli sergilerken; **kad** birey kendi içsel değer ve yönelimleri paralelinde davranışlarını şekillendirmektedir.

Kişilik bozukluklarına yatkınlıkları açısından **kad** ve **kay** bireyler arasında fark olup olmadığı hususunda araştırma sonuçları net bir tablo ortaya koyamamaktadır. Snyder yapmış olduğu araştırmalarda kendini ayarlama ile nevroitiklik, anksiyete, depresyon gibi kişilik bozuklukları arasında anlamlı bir ilişkiye rastlamadığını söylerken²⁴⁰, diğer taraftan nevroitiklik gibi bazı kişilik bozukluklarıyla kendini ayarlama arasında pozitif yönde güçlü korelasyon olduğu sonucuna varan araştırmacılar da bulunmaktadır²⁴¹. Kendini ayarlamanın bireye sağladığı esneklik, çabuk uyum sağlama gibi özellikler sayesinde **kay** bireylerin stres

Work Revisited: A Comparative Meta-Analysis, Nebraska – Lincoln Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Lincoln, 2011, ss. 75-76.

²³⁸ Snyder, a.g.e., s. 90.

²³⁹ Mark Snyder, "Self-Monitoring Processes", ss. 103-104.

²⁴⁰ Mark Snyder, *Public Appearances and Private Realities*, s. 112.

²⁴¹ Adrian Furnham, "Personality Correlates of Self-Monitoring: The Relationship Between Extraversion, Neuroticism, Type A Behaviour and Snyder's Self-Monitoring Construct", *Personality and Individual Differences*, C. 10, S. 1, 1989, s. 37.

ve depresyon benzeri psikolojik rahatsızlıklara karşı daha dirençli olduğu söylenebilir. **Kad** bireylerin ise farklı roller ve farklı ilişkileri yürütmedeki katı tavrı daha fazla problem veya çatışma yaşamalarına sebep olabilir. Snyder'ın yürütmüş olduğu bir araştırmanın sonuçları da bu yorumu destekleyen veriler sunmaktadır.²⁴² Buna göre hastanede yatmakta olan psikiyatri hastaları kendini ayarlama ölçeğinden düşük puanlar almaya eğilimlidir. Yani profesyonel yardım ve tedavi alacak derecede psikiyatrik sorunları olan hastalar düşük kendini ayarlama düzeyine sahip görünmektedir. Buna karşın Snyder, her iki uçta yer alan bireylerin de farklı kişilik problemleriyle karşı karşıya kalma ihtimallerinin olduğunu iddia etmektedir. Buna göre duruma uygun şekil almaya müsait olmayan katı psikolojik yapılarıyla **kad** bireyler otoriteryen kişiliğe yakın özellikler sergilemektedirler. Bukalemunvari tavırları²⁴³, sabitesiz duruşları ve her duruma uygun geniş rol repertuarları ile **kay** bireyler ise histrionik kişilik* tanımına yakın bir tablo çizmektedirler.²⁴⁴ Bu durumda, hem **kay** ve hem de **kad** bireylerin uçlara gittikçe değişik psikolojik rahatsızlıklara karşı yatkınlıklarının olabileceğini, ancak kendini ayarlama ile bu rahatsızlıklar arasında net ilişkiler ağının tespit edilemediğini söylemek mümkündür.

Son olarak kendini ayarlamanın cinsiyet ve yaş değişkenleriyle ilişkisine bakıldığında, kadınların daha çok kendini ayarlaması düşük bireyler grubunda, erkeklerinse yüksek kendini ayarlama skoruna sahip bireyler grubunda daha çok temsil edildiği görülmektedir.²⁴⁵ Ancak Türkiye'de yapılan araştırmaların sonuçları yurt dışındaki araştırma sonuçlarını destekler nitelikte değildir. İlgili araştırmalar, kendini ayarlama ve cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık tespit edememiştir.²⁴⁶ Yaş ve kendini ayarlama ilişkisine bakıldığında ise araştırma

²⁴² Mark Snyder, "Self-Monitoring of Expressive Behavior", s. 533.

²⁴³ David Matsumoto (ed.), *Cambridge Dictionary of Psychology*, New York, Cambridge University Press, 2009, s. 479.

* Histrionik kişilik, dikkat çekme çabası, abartılı hareketler, aşırı onay ihtiyacı, çocuksu tavırlarla tanımlanan kişilik bozukluğudur.

²⁴⁴ Snyder, a.g.e., ss. 112-114.

²⁴⁵ Angela Stewart, Lynn Carley, "Personality Characteristics of Extreme Scorers On The Self-Monitoring Scale", *Perceptual and Motor Skills*, S. 58, 1984, s. 204.

²⁴⁶ Mustafa Koç, *Yetişkinlik Döneminde Dindarlık ile Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 2008, ss. 137-138; Sönmez, *Religiosity Self-Monitoring and Political Participation: A Research on University Student*, s.283; Hasan Bacanlı, *Sosyal İlişkilerde Benlik: Kendini Ayarlamanın Psikolojisi*, İstanbul, MEB Yayınları, 1997, ss. 79-80; Yiğitoğlu, *İzlenim Ayarlamacılığı ve İş Doyumu Arasındaki İlişkinin Sosyoekonomik Düzeye Göre İncelenmesi*, s. 85.

sonuçları negatif yönlü bir ilişkiyi göstermektedir.²⁴⁷ Yani örneklem grubun yaş ortalamasındaki artışa paralel olarak kendini ayarlama skorlarında da artış görülmektedir. Bu da, insanların yaşa bağlı olarak bilişsel gelişimlerinde ilerlemeler kat etmeleri ve kendini ayarlama gibi kompleks süreçleri idare edebilme yetisi geliştirmeleriyle açıklanabilir.

2.4. Kendini Ayarlamının Ölçülmesi

Araştırmada kullanılan ölçekler ve özellikleri yöntem bahsinde ele alınacak olmakla birlikte, bu başlık altında, kendini ayarlamının ne ile ölçülüp ölçülemeyeceğine dair tartışmalara yer verilerek bir anlamda tanımlanması probleminin kronolojik bir özeti sunulacaktır.

Kendini ayarlama teorisine göre bireyler sosyal durum ve ortamlarda içerisinde buldukları sosyal bağlama (context) uygun davranış örüntüleri oluşturabilmek için bilgi arayışına girmektedirler. Bu hususta, bireyin genel olarak başvurabileceği iki bilgi kaynağından bahsedilebilir: Birincisi, bireyin kendi içsel durum, tutum ve kişisel yönelimleri iken ikinci kaynak dış çevreden toplanabilecek olan durumsal ipuçlarıdır.²⁴⁸ Kendini Ayarlama Ölçeği (KAÖ) de, bireylerin bahsi geçen kaynaklardan hangisini daha yoğunlukta kullandığını tespit etmek üzere yapılandırılmış bir ölçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAÖ ilk olarak 1974 yılında Mark Snyder tarafından, bireylerin benlik sunumlarını, dışa vurumcu davranışlarını ve sözsüz duygusal göstergelerini ayarlamadaki farklılıklarını ortaya çıkarmak üzere, 25 madde olarak hazırlanmıştır. Doğru-yanlış cevap sistemine sahip olan ölçek, psikometrik kusurları olduğu yönünde ciddi eleştiriler almıştır. Pek çok farklı araştırmacı tarafından kullanılan ve farklı açılardan yetersiz veya kusurlu bulunan ölçeğe yöneltilecek eleştirilerin en başında, ölçeğin Snyder'ın teoride tarif ettiği ve kendini ayarlama olarak adlandırdığı

²⁴⁷ Alan Reifman, Jill G. Klein, Sheila T. Murphy, "Self-Monitoring and Age", *Psychology and Aging*, C. 4, S. 2, 1989, s. 246.

²⁴⁸ Richard Lennox, "The Problem With Self-Monitoring: A Two-Sided Scale and a One-Sided Theory", *Journal of Personality Assessment*, C. 52, S. 1, 1988, s. 59.

yapıyı ölçmediği şeklindeki tenkitler gelmektedir.²⁴⁹ Aldığı eleştiriler doğrultusunda ölçek, problematik yapısından arındırılma gayesiyle, 1986 yılında Snyder ve Gangestad tarafından revize edilmiş ve 18 maddeye indirgenmiştir. Ölçek, bireyin kendi benlik sunumunun sosyal uygunluğu ile ilgilenme düzeyi, duruma uygun benlik sunumu sergilemekte kullanmak üzere sosyal kıyas bilgisine dikkat ediyor olması, kendi benlik sunumu ve dışavurumcu davranışını kontrol edebilme ve değiştirebilme kabiliyeti, bu kabiliyeti özel durumlarda kullanabilmesi, özel sosyal durumlara uyum sağlaması amacıyla dışa vurumcu davranışını ve benlik sunumunu ne ölçüde uyarladığını yoklayan ifadeler dizisinden oluşmaktadır.²⁵⁰

Ölçeğin geçerlilik çalışmaları kapsamında akran değerlendirmesi (peer-rating), kriter grubu (criterion group), duyguların ifadesi, ötekilerin davranışlarına karşı hassasiyet gibi ölçütler ele alınmıştır. Yapılan testler, ölçeğin geçerliliğini ispatlar mahiyette sonuçlar vermiştir.²⁵¹ Dolayısıyla Snyder, KAÖ'nün ölçmek istediği hususların tespitinde yeterli olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca kendini ayarlamının, benzer yapılardan ayrı bir konseptte sahip olduğunu ortaya koymak adına ayırdedici geçerlilik çalışmaları da yapılmış ve bu yapılar ile kendini ayarlama arasında önemsiz, istatistiksel olarak anlamlı olmayan ilişkiler tespit edilmiştir.²⁵² Kendini ayarlama ile bağlantılı olmadığı tespit edilen psikolojik yapıları sıralamak gerekirse: Onay ihtiyacı, makyevalyanizm, kontrol odağı, içten yönetimli-dıştan yönetimli sosyal karakter, sosyal bukalemun, alan bağımlılığı, Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri-Psikopatik Sapma Skalası (MMPI Pd), hipnoza yatkınlık, nevrotiklik, bastırma-duyarlılaştırma (repression-sensitization), başarıma anksiyetesi, zeka, akademik başarı, kamusal özbilinç, kişisel özbilinç, sosyal anksiyete, Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri-Yalan Skalası (MMPI L), Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri-Sosyal İçedönüklük Skalası (MMPI Si), mesleki ilgiler vd.²⁵³

²⁴⁹ Aron O'Cass, "A Psychometric Evaluation of a Revised Version of the Lennox and Wolfe Revised Self-Monitoring Scale", *Psychology&Marketing*, C. 17, S. 5, 2000, ss. 400-401.

²⁵⁰ Mark Snyder, "Self-Monitoring Processes", ss. 89-90.

²⁵¹ Mark Snyder, *Public Appearances Private Realities*, ss. 20-23.

²⁵² Snyder, a.g.e., ss. 24-27.

²⁵³ Mark Snyder, "Cognitive, Behavioral, and Interpersonal Consequences of Self-Monitoring", s. 188.

Snyder, KAÖ'nün yukarıda sayılan beş hipotetik bileşeni sorguladığını iddia etmiş olsa da, farklı araştırmacılar tarafından ölçek üzerinde yapılan ve ölçeğin daha çok üç faktöre yüklendiğini gösteren faktör analiz çalışmaları sonucunda fikrini değiştirmiş ve ölçeğin üç faktörlü yapısını kabul etmiştir. Buna göre bu üç faktör şöyle sıralanabilir: Dışa dönüklük (extraversion), dıştan yönetimlilik (other-directedness) ve rol yapma kabiliyeti (acting).²⁵⁴ Zaten ölçeğin beş değil de üç faktörlü olması, farklı boyutlar arası pozitif iç korelasyon gösterdiği ve dolayısıyla empirik açıdan uyumlu bir yapı arz ettiği sürece büyük bir kusur sayılmamaktadır. Daha önemli bir husus, gözlenen her faktörün bir ya da daha çok hipotetik bileşene tekabül etmesi meselesidir. Burada ise yalnızca dıştan yönetimlilik ile sosyal kıyas bilgisine dikkat arasında makul bir eşleşme görülmektedir. Dolayısıyla dışa dönüklüğün Snyder tarafından çizilen bileşenlerden birinde bir karşılığı görünmemektedir ki bu da önemli bir ölçek-yapı örtüşme problemi şeklinde nitelendirilmektedir.²⁵⁵ Yani bu durum ölçeğin, ölçmeyi iddia ettiklerini değil, başka değişkenleri ölçtüğü anlamına gelmektedir. Kısaca bu durum ölçeğin iç tutarlılığının düşük olabileceği şeklinde yorumlanabilir.

Ölçeğin çok faktörlü oluşu, kendini ayarlamamanın bütünlüklü bir yapısının olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir.²⁵⁶ Bu soru ise aslında daha temel bir meseleye gitmektedir ki, o da kendini ayarlama diye ayrı, bağımsız ve özgün bir yapının varlığının sorgulanmasıdır. Bu görüşte olanlardan bazıları kendini ayarlamamanın Beş Büyük Faktör kuramının dışadönüklük faktörü ile aynı içeriğe sahip olduğunu iddia etmiştir. Örneğin Lennox ve Wolfe, Snyder'ın KAÖ'sünü, bir kişilik özelliği olan dışadönüklüğü tespit eden bir yapıda olduğu hususunda eleştirmiştir.²⁵⁷ Buna göre KAÖ'den yüksek puan alan bireyler, dışadönük bireyler olarak nitelendirilebilirken, kendini ayarlama şeklinde ayrı bir yapının özelliklerini taşıyıp taşımadıkları sınıanmış olmamaktadır. Bunun üzerine Snyder'ın ölçeğini

²⁵⁴ Gangestad, Snyder, a.g.m., s. 533; Richard D. Lennox, Raymond N. Wolfe, "Revision of the Self-Monitoring Scale", *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 46, S. 6, 1984, s. 1349; Briggs, Cheek, "The Role of Factor Analysis in The Development and Evaluation of Personality Scales", s. 116.

²⁵⁵ Lennox, Wolfe, a.g.m., s. 1350.

²⁵⁶ Mark Snyder, "Psychology of Self-Monitoring", *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, (ed.) Neil J Smelser - Paul B Baltes, C. 20, New York, Elsevier, 2001, s. 13842.

²⁵⁷ Lennox, Wolfe, "Revision of the Self-Monitoring Scale", ss. 1350-1351.

dışadönüklük boyutuyla faktör analizine tabi tutan Lennox ve Wolfe, ölçeğin pek çok maddesinin birlikte bu boyuta yüklendiğini tespit etmiştir.

Lennox'un yapmış olduğu araştırmada Snyder'ın ölçeğinin dışadönüklük faktörü ölçeğin diğer kısmıyla ilgisiz bulunmuştur. Yani dışadönüklüğü ölçen maddelerin, kendini ayarlamayı ölçen diğer maddelerle ve doğal olarak Snyder'ın tanımladığı yapı ve bileşenlerle ilişkisizliği ileri sürülmüştür. Ayrıca Snyder'ın kendini ayarlamamanın yapısını oluşturan sacayaklarından biri olarak tarif ettiği “tiyatro gibi hayat” metaforu da Lennox'a göre kendini ayarlamamanın bir ölçütü olarak değerlendirilmemelidir. Zira Lennox yapılan araştırmaların Snyder'ın iddia ettiği sahne oyunculuğu (stage acting) ile sosyal oyunculuk (social acting) benzerliğini doğrulamadığını ve kendini ayarlama önemli olanın sahne oyunculuğu değil, sosyal oyunculuk olduğunu iddia etmektedir.²⁵⁸ Ancak Snyder, ölçeğinin faktörlerinden biri olan oyunculuk kabiliyeti (acting ability) ile aslında sosyal oyunculuğu kastetse de, oyunculuk sanatında iyi olanların sosyal oyunculukta da başarılı olabileceklerini öne sürmüş ve bunu yaptığı araştırmalarla da desteklemiştir.²⁵⁹

Bunun dışında Snyder, kendini ayarlamamanın üniter bir yapı olduğunu ifade etmiştir. Bu da bir kişinin kendini ayarlamacı olarak nitelendirilebilmesi için ölçeğin yalnızca bir faktörüne dair hasletleri değil, bütün faktörlerin niteliklerini üzerinde taşıması gerektiği anlamına gelmektedir. Fakat yapılan araştırmada dışadönüklük faktörünün özelliklerini taşıyan bireylerin cana yakın (outgoing) ve kendinden emin (confident) oldukları, ancak dıştan yönetimlilik faktörünün özelliklerini taşıyanların ise utangaç (shy) ve özgüven eksikliği (lacks self-confidence) yaşayan bireyler oldukları ortaya çıkmıştır.²⁶⁰ Yani bir kişi aynı zamanda hem utangaç hem kendinden emin bir karakterde olamayacağı için, kişinin Snyder'ın ifade ettiği faktörlerin hepsine birden sahip olabilmesi paradoksal bir durum arz etmektedir. Bir başka ifade ile yapılan araştırmalar Snyder'ın, kendini ayarlamamanın üniter bir yapıda olduğu iddiasını doğrulamamaktadır.

²⁵⁸ Richard D. Lennox, “The Problem With Self-Monitoring”, ss. 63-64.

²⁵⁹ Mark Snyder, *Public Appearances Private Realities*, ss. 185-187.

²⁶⁰ Richard D. Lennox, *Expressive Control and Sensitivity to Others' Expression: Validation of the Lennox-Wolfe Self-Monitoring Scale*, Texas Tech Üniversitesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Teksas, 1985, ss. 22-23.

Lennox ve Wolfe, KAÖ'nün yapısına dair yürüttükleri çalışmalarında Snyder'in çerçevesini çizmiş olduğu beş bileşenin dördünün (benlik sunumunu dönüştürme kabiliyeti hariç) sosyal anksiyete ile pozitif yönlü bir ilişki içerisinde olduğunu görmüştür.²⁶¹ Bu sonuç, Snyder'in **kay** bireylerin sosyal ilişkilerde iyi oldukları savının tam tersini gösterdiği için, bahsi geçen araştırmacılar ölçeğin reforme edilmesinin gerekli olduğu şeklindeki iddialarını daha da güçlendirme imkanı bulmuştur.

Yine kendini ayarlaması yüksek ve düşük bireyler şeklinde dikotomik bir ayrımın doğru olmadığını, dünya üzerindeki bütün insanların yalnızca **kay** ya da **kad** birey şeklindeki iki gruptan birine girmek zorunda olmadığını ifade eden eleştiriler de söz konusu edilmiştir.²⁶² Özetle, Snyder'in her iki ölçeğinin de düşük içsel tutarlılığı ve karmaşık faktör yapısı gibi psikometrik zayıflıkları dolayısıyla eleştiriye konu edildiği söylenebilir.²⁶³

Yukarıda sayılan problemlerin üstesinden gelebilmek için Lennox ve Wolfe ölçek maddelerini reforme etme gereği duymuş ve Snyder'in yazılarında kaleme aldığı beş bileşenli yapının yalnızca iki bileşenini alarak 13 maddeden oluşan 6'lı likert cevaplandırma tarzına sahip Revize Edilmiş Kendini Ayarlama Ölçeğini (R-KAÖ) geliştirmiştir. Dolayısıyla bu ölçek, iki kendini ayarlama tarzını ölçmek üzere geliştirilmiştir: Benlik sunumunu değiştirme kabiliyeti (7 madde) ve başkalarının dışı vurumcu davranışlarına hassasiyet (6 madde).²⁶⁴ Kendini ayarlamayı yapısal olarak iki bileşene indirgeyen ve yalnızca ölçümünde bu iki bileşeni tespit edecek maddelerin yer almasının yeterli olduğunu iddia eden bu araştırmacılar, böylelikle aslında kendini ayarlama tanımında yapılacak bir revizyonun taşıyıcısı olmuşlardır. Bu araştırmacılar kendini ayarlayan bireyi, başkalarının dışavurumcu davranışlarına

²⁶¹ Lennox, Wolfe, "Revision of the Self-Monitoring Scale", ss. 1350-1363.

²⁶² Stephen R. Briggs, Jonathan M. Cheek, "On the Nature of Self-Monitoring: Problems With Assessment, Problems With Validity", *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 54, S. 4, s. 674.

²⁶³ Kenneth M. Cramer, Jamie A. Gruman, "The Lennox and Wolfe Revised Self-Monitoring Scale: Latent Structure and Gender Invariance", *Personality and Individual Differences*, C. 32, 2002, s. 628.

²⁶⁴ Lennox, "The Problem With Self-Monitoring", ss. 70-71; Lennox, Wolfe, "Revision of the Self-Monitoring Scale", s. 1363.

karşı hassas ve kendi dışavurumcu davranışını sunma tarzlarını değiştirebilen birey olarak tanımlamaktadır.²⁶⁵

Lennox ve Wolfe'un R-KAÖ'sünü yapısal açıdan kritize etmek üzere yapılmış çalışmalar, ölçeğin hem farklı meslek grupları üzerinde hem de farklı zamanlara ait boylamsal çalışmalarda güvenle kullanılabilirliğini göstermiştir. Ayrıca yine aynı araştırma sonuçları, R-KAÖ'nün Snyder'ın her iki ölçek çalışmasında elde ettiğinden daha yüksek iç güvenilirliğe (internal reliability) sahip olduğunu ortaya koymuştur.²⁶⁶ Yine KAÖ'nün hem Snyder, hem Lennox ve Wolfe versiyonları kullanılarak yapılan karşılaştırmalı araştırmaların sonuçları da Lennox ve Wolfe uyarlamasının faktör yapısı itibariyle daha sağlam olduğunu ortaya koymaktadır.²⁶⁷

2.5. Kendini Ayarlama ve Dindarlık

Sosyal ilişkilerden meslek seçimine, dikkat yönetiminden evlilik doyumuna, tüketim alışkanlıklarından iş performansına kadar pek çok farklı değişkenle ilişkisi araştırılan kendini ayarlamanın dindarlıkla bağlantısı üzerinde yapılan çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bu bağlamda ilk girişimin Kotejin ve Snyder'ın 1986 tarihli araştırmalarıyla sağlandığı söylenebilir. Bahsi geçen araştırmacılar, üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada katılımcıların hem dini yönelimlerini hem kiliseye katılımlarını ve hem de öznel dindarlık algılarını tespit etmeyi hedeflemiştir. Elde ettikleri veriler, **kad** bireylerin **kay** bireylere nazaran daha sık kiliseye gittiğini göstermiştir. Aynı şekilde **kad** bireylerin iç güdümlü dini yönelimlerinin, **kay** olan bireylere kıyasla daha yüksek olduğu da araştırma sonuçları arasında yer almaktadır.²⁶⁸

²⁶⁵ Rick H. Hoyle, Richard D. Lennox, "Latent Structure of Self-Monitoring", *Multivariate Behavioral Research*, C. 26, S. 3, 1991, s. 512.

²⁶⁶ Lynn R. Anderson, "Test-Retest Reliability of the Revised Self-Monitoring Scale Over a Two-Year Period", *Psychological Reports*, C. 68, 1991, s. 1058; O'Cass, "A Psychometric Evaluation of a Revised Version of the Lennox and Wolfe Revised Self-Monitoring Scale", ss. 414-415.

²⁶⁷ F. Kelly Shuptrine, William O. Bearden, Jesse E. Teel, "An Analysis of the Dimensionality and Reliability of the Lennox and Wolfe Revised Self-Monitoring Scale", *Journal of Personality Assessment*, C. 54, S. 3&4, s. 521; Judith E. Larkin, "Are Good Teachers Perceived as High Self-Monitors?", *Personality and Social Psychology Bulletin*, C. 13, S. 1, 1987, s. 70.

²⁶⁸ Brian Kojetin, Mark Snyder, "Self-Monitoring and Religiosity", (the Annual Convention of the American Psychological Association'da sunulmuş bildiri, Washington, D.C., Ağustos 1986)", ss. 4-7.

Dindarlığın, kişisel ilişki süreçlerini kapsayan ilişkiyel iletişim üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak için 1994 yılında yürüttüğü çalışmasıyla Ragsdale, kendini ayarlama ve dindarlık ilişkisini anlamaya dair ikinci teşebbüsün sahibi olmuştur. Dindarlığı Batson ve Ventis tipi üçlü boyutlandırma üzerinden ölçmeyi tercih eden Ragsdale, Hristiyan inancı özelinde dini inancın yakın ilişkileri olumlu yönde etkileyeceği öngörüsüyle hareket etmiştir. İletişim sürecini etkileyen saiklerden biri olarak ele aldığı kendini ayarlamanın ise bireyin davranışlarına kendi şahsi tecrübelerine değil de dışsal duruma göre şekil vermesini ifade etmesi dolayısıyla gerçek-samimi ilişkileri öven Hristiyan inancıyla zıtlık arz edebileceğini ileri sürmüştür. Ancak araştırmasının sonuçları Ragsdale'in tahminlerini doğrulamamış ve kendini ayarlama ile iç güdümlü dindarlık arasında pozitif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir.²⁶⁹

Öğretmen, doktor, avukat, din görevlisi ve serbest meslek olmak üzere beş meslek grubundan oluşan yetişkin örneklemiyle çalışan Mustafa Koç da kendini ayarlama ve dindarlık ilişkisini inceleyen araştırmacılar arasında yer almıştır. Benlik kavramı değişkenleri ve dindarlık ilişkisini konu alan 2008 tarihli doktora çalışmasında Koç, kendini ayarlamaya bir benlik alt kavramı olarak yer vermiştir. Dindarlığı Allport tipi dini yönelim biçimleri perspektifinden ele alan araştırmasında, iç güdümlü dini yönelime sahip bireylerin kendini ayarlama puanlarının dış güdümlü dini yönelime sahip bireylerden daha düşük olduğu sonucunu elde etmiştir.²⁷⁰ Aynı şekilde katılımcıların dış güdümlü dindarlık düzeyleri arttıkça, kendini ayarlama seviyelerinde de artış olduğu görülmüştür.

Kendini ayarlama ve dindarlık ilişkisini konu edinen bir diğer araştırma Özlem Altunsu Sönmez tarafından yapılmıştır. Dindarlık, kendini ayarlama ve politik katılım ilişkisini ele alan doktora çalışmasında Sönmez, katılımcıların dindarlıklarını Allport'un dini yönelim biçimleri üzerinden kategorize ederek, dindarlığın bireylerin kendini ayarlama düzeyine bir etkisinin olup olmadığını üniversite öğrencileri üzerinde test etmiştir. Araştırmasının neticesinde Sönmez, iç güdümlü dindarlık

²⁶⁹ J. D. Ragsdale, "Relational Communication Competence in High and Low Christian Religious Commitment: A Research Note", *Review of Religious Research*, C. 35, S. 3, 1994, s. 271.

²⁷⁰ Mustafa Koç, *Yetişkinlik Döneminde Dindarlık İle Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 2008, s. 184.

yönelimine sahip katılımcıların çoğunluğunun kendini ayarlama düzeyi düşük bireyler olduklarını ve dış güdümlü dindarlık yönelimine sahip katılımcıların ise daha çok **kay** bireyler olduklarını ifade etmiştir²⁷¹. Böylelikle **kay** birey ile dış güdümlü dindarlık arasında bazı kişisel özellikler açısından bir benzeşmenin olduğu iddiası güçlenmiş görünmektedir.

Bunların yanında dindarlığın kendini ayarlamayı destekler nitelik taşıdığını savunanlar da bulunmaktadır. McCullough ve Willoughby'ın iddiasına göre dindarlık genel anlamda öz kontrolü artıran bir mahiyet taşıdığı için, öz-kontrol de kendini ayarlamamanın bir aşamasını oluşturduğu için dindarlık ve kendini ayarlama arasında doğrusal bir ilişki söz konusu olabilir.²⁷² Buna göre, tabiatüstü varlıklarla etkileşimde olma fikri insanları kendini ayarlamaya yönlendirmektedir. Bir başkası tarafından izlenme hissinin toplum yanlısı davranışları arttırdığını gösteren araştırmalar²⁷³ göz önüne alındığında, tabiatüstü bir varlık tarafından izleniyor olmanın öz-kontrol yoluyla kendini ayarlamayı arttırdığı düşünülebilir. Yine dini ortam ve toplulukların, katı kuralları dolayısıyla bireyi öz-kontrole sevk etmesinden²⁷⁴ hareketle kendini ayarlamayı teşvik eden yapılar oldukları araştırmacıların iddiaları arasında yer almaktadır. İç muhasebeyi gerekli kılan dini ritüellerin öz kontrolü artırıcı etkisi dolayısıyla kendini ayarlamayı tetiklediği düşüncesi de bu araştırmacıların dayanak noktalarından birini teşkil etmektedir.

Bu noktada dindarlığın tabiatı gereği kendini ayarlamayı destekler mahiyet taşıdığını iddia etmenin tartışmaya açık bir fikir olduğunu belirtmek gerekmektedir. Zira dinin emirleri doğrultusunda ya da yalnızca etik kaygılarla kendisini iyilik doğrultusunda geliştirmeye çalışan bireyi, prososyal davranışları sebebiyle sosyal bukaletun olarak etiketlemek doğru görünmemektedir. İç güdümlü dindarlık düzeyi yükseldikçe öteki bireylerle olumlu ilişkiler kurma oranının arttığını gösteren

²⁷¹ Özlem Altunsu Sönmez, *Religiosity, Self-Monitoring and Political Participation*, s. 341.

²⁷² Michael E. McCullough, Brian L. B. Willoughby, "Religion, Self-Regulation, and Self-Control: Associations, Explanations, and Implications", *Psychological Bulletin*, C. 135, S. 1, 2009, s. 86.

²⁷³ Melissa Bateson, Daniel Nettle, Gilbert Roberts, "Cues of Being Watched Enhance Cooperation in A Real-World Setting", *Biology Letters*, S. 2, 2006, s. 412.

²⁷⁴ Douglas T. Kenrick, Heather E. McCreath, "Person-Environment Intersections: Everyday Settings and Common Trait Dimensions", *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 58, S. 4, 1990, ss. 693-694.

araştırma sonuçları²⁷⁵, sosyal ilişkiler açısından iç güdümlü dindarlığın önemli bir fonksiyon icra ettiğini göstermektedir. **Kay** bireylerin de kendilerini içerisinde buldukları ortamdaki hakim görüşe göre şekillendirmeleri dolayısıyla diğer insanlarla çatışmak yerine uyumlu ilişkiler geliştirme amaç ve kabiliyetini taşıdığı söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında din, çoğu kez müntesiplerini uyuma, iç muhasebeye, ifrat ve tefritten kaçınmaya, grupla hareket etmeye davet ediyor olabilir. Ancak buradan hareketle dinin bireyi kendini ayarlamacı bir role sevk ettiğini söylemek, ölümden sonrasına dair tasvirler sunarak iyilikte devamı emreden dini, yanılısamalı mutluluk oluşturan afyon gibi görmeye benzemektedir. Böyle olduğu taktirde tüm toplum yanlısı davranışları, öz-kontrolü gerektirdiği gerekçesiyle kendini ayarlamacı davranış olarak değerlendirmek gerekmektedir ki, bu da toplumların samimi olmayan araç değerler üzerinde varlıklarını sürdürdüğünü, bireydeki iyilik yapma güdüsünün tamamıyla dış unsurlar tarafından güdülendiğini ve tam da Freudçu söylemlerle paralel yürüyen insanın tabiaten kötü bir varlık olduğu iddialarını kabul etmek anlamına gelmektedir.

Özetle, kendini ayarlamamanın teorik olarak dış güdümlü dindarlığa ya da tam aksine iç güdümlü dindarlığa benzediği iddialarını hem destekleyen hem de çürüten araştırma sonuçlarına rastlamak mümkündür. Dolayısıyla dindarlık ve kendini ayarlama değişkenleri arasında teorik bir benzerlikten çok, etkileşimden söz edilebileceğini ifade etmek yerinde olacaktır.

3.DİNDARLIK

Dindarlığı tanımlama çabasına girmeden önce daha temel bir mesele olan dinin ne olduğu hususuna değinmek gerekmektedir. Binlerce yıldır alimlerin düşünce dünyasını kuşatan bir kavram olan din, üzerinde uzlaşma sağlanmış bir tanıma sahip değildir. Zira yapılacak olan tanımın, hem doğal olanı hem doğaüstü olanı, hem ölümlüyü hem ölümsüzü, hem teizmi hem deizmi hem ateizmi, hem monoteizmi hem politeizmi, hem inancı hem ritüeli kapsamaması gerekmektedir ki bu da tek bir tanımla

²⁷⁵ Fatma Gül Cirhinlioğlu, *Üniversite Öğrencilerinde Utanç Eğilimi, Dini Yönelimler, Benlik Kurguları ve Psikolojik İyilik Hali Arasındaki İlişkiler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006, s. 99.

kuşatılamayacak kadar büyük bir anlam ağına işaret etmektedir.²⁷⁶ Dolayısıyla dini tanımlamaya dair her girişim aslında gerçekliğin bir kısmını içermekle yetinmek durumunda kalmaktadır. Kısmi din tanımlarını iki başlık etrafında toplamak mümkündür: Dini, sahip olduğu özü açısından yani “kutsal” fikri temelinde tanımlayan özsel yaklaşım²⁷⁷ ve dini bireye hizmet amacı üzerinden tasvir eden işlevselci yaklaşım²⁷⁸. Din psikolojisinin kullandığı şekliyle ise dinin, özel bir özü ve fonksiyonu birlikte ihata ettiği görülmektedir.²⁷⁹ Yani buna göre din, insani meselelerle ilgilenen bir kutsal anlayışını temsil etmektedir. Özetle söylemek gerekirse dinin bir ilahi bir de insani boyutu söz konusudur. İnsani boyutun ise, bir birey tarafından yaşanan bireysel, bir de toplumu ilgilendiren sonuçları açısından sosyal bir mahiyete sahip olduğu söylenebilir.²⁸⁰ Din psikolojisinin ise dinin daha çok bireysel yönüne odaklandığı, yani dinin bireyin inanç, duygu, davranış ve motivasyonları üzerindeki etkisini incelediği ifade edilebilir.²⁸¹ Bu da meseleyi dinin yaşanan formu olan dindarlığa getirmektedir.

Dinin çok boyutlu girift bir kavram olması dolayısıyla tanımlanmasında yaşanan ayrılıklar, farklı dindarlık tanımlarının da habercisi olmaktadır. Genel olarak dindarlık, belli bir dinin inanç ve öğretilerinin belli zaman ve şartlarda, bir kişi, grup ya da toplum tarafından yaşanması olarak tanımlanmaktadır.²⁸² Yani dindarlığın, bireyin benimsediği din tanımını hayata geçirmesi, dini her şeyiyle kendi hayatına mal etmesi anlamına geldiği söylenebilir. Dinin, bireyin inanç, duygu, davranış ve bilgi dünyasına nüfuz eden çok boyutlu bir kavram olması²⁸³, dindarlığın çok boyutlu bir şekilde incelenmesi gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Dindarlığın daha

²⁷⁶ Ralph W. Hood, Peter C. Hill, Bernard Spilka, *The Psychology of Religion: An Empirical Approach*, 4. B., New York, The Guilford Press, 2009, s.7.

²⁷⁷ Michael Argyle, Benjamin Beit-Hallahmi, *The Social Psychology of Religion*, New York, Routledge, 1975, s. 1.

²⁷⁸ Charles Daniel Batson, Patricia Schoenrade, W. Larry Ventis, *Religion and the Individual: A Social-Psychological Perspective*, Oxford University Press, 1993, s. 8.

²⁷⁹ Kenneth I. Pargament, *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*, New York, The Guilford Press, 1997, ss. 32-33.

²⁸⁰ Muhammet Kızılgöçer, “Dindarlık Üzerine Meta-Analitik Bir Çalışma Doğu Karadeniz Örneği”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 4, s. 1145.

²⁸¹ Brian J. Zinnbauer, Kenneth I. Pargament, “Religiousness and Spirituality”, *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*, (ed.) Raymond F. Paloutzian- Crystal L. Park, New York, The Guilford Press, 2005, ss. 23-24.

²⁸² Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, İstanbul, Dem Yayınları, 2010, s. 43.

²⁸³ Raymond F. Paloutzian, *Invitation to the Psychology of Religion*, 3. B., New York, Guilford Press, 2017, s. 12.

sistematik bir şekilde ele alınabilmesi, sınırlarının belirlenebilmesi ve ölçülebilmesi gayesiyle araştırmacılar çeşitli boyutlandırma çalışmaları yürütmüştür. Başlangıçta tek boyutta incelenen dindarlık olgusunun zamanla kompleks insan yapısıyla etkileşim halinde olan aktif ve dinamik bir mahiyet taşıdığı, yani tek bir boyut üzerinden işleyen tespit ve tanım sürecinin doğruyu yansıtmayacağı fark edilmesiyle çoklu boyutlandırmalara geçilmiştir.²⁸⁴ Ancak bireylerin birbirlerinden oldukça farklı olan dini hayatlarının psikolojik bakış açısıyla belli sınıflandırmalara tabi tutularak ortak ve ayrışan yönleri üzerinde çalışmak, yani dindarlık tiplerini oluşturmak kendi içerisinde birtakım zorluklar barındırmaktadır. Zira sınıflandırma çabası, bazı şemsiye kavramlar belirleyerek dini yaşayış biçimlerini bu kavramlar altına yerleştirmeyi gerektirmektedir. Bu da dinin tanımlanması kadar zorlu bir sürece işaret etmektedir.²⁸⁵ Bu sebeple birbirinden çok farklı dindarlık tiplerinden ve farklı boyutlandırma tarzlarından bahsetmek mümkündür. Bu çalışmada ise dindarlık, dini yönelim olarak ifade edilen derinlemesine boyutlandırma üzerinden ele alındığı için, dindarlık modelleri arasından yalnızca Allport ve Ross'un dindarlık tasnifine yer verilecektir.

Bireyin dini davranışını güdüleyen faktörleri iki kutba ayırmak suretiyle bir dindarlık modeli geliştiren Gordon Allport ve Michael Ross, dindarlığın ölçümü hususunda, özellikle psikoloji camiası tarafından çokça başvurulan bir sınıflandırmaya imza atmıştır. Oluşturdukları sınıflandırmanın ilksel zihni arka planını Allport'un Kramer ile birlikte yürüttüğü çalışma oluşturmuştur. Bu çalışmanın sonuçları, dine mensubiyeti olanların, herhangi bir dine mensup olmayanlardan daha önyargılı olduklarını göstermiştir.²⁸⁶ Buradan hareket ederek din ve önyargı ilişkisini inceleyen çalışmalarına devam eden Allport, tek tip bir dindarlıktan söz edilemeyeceği, ideal dindarlığın bireyi önyargıya sevk etmeyeceği öngörüsüyle yoluna devam etmiş ve ilk olarak 1950 tarihli eseri *The Individual and His Religion*'da bireydeki din duygusunu olgunlaşmış ve olgunlaşmamış olarak ikiye

²⁸⁴ Talip Küçükcan, "Can Religiosity Be Measured? Dimensions of Religious Commitment: Theories Revisited", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 1, 2000, s. 461.

²⁸⁵ Asım Yapıcı, "Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 2, 2002, s. 76.

²⁸⁶ Gordon W. Allport, Bernard M. Kramer, "Some Roots of Prejudice", *The Journal of Psychology*, S. 22, 1946, ss. 25-27.

ayırıştır.²⁸⁷ Böylelikle Allport, isimlendirmemiş de olsa meşhur sınıflandırmasının temelini atmış olmaktadır. Daha sonra 1954 yılında *The Nature of Prejudice* adlı eserinde iki çeşit dinden bahsetmiştir: İçselleştirilmiş (interiorized) ve kurumsallaştırılmış (institutionalized) din.²⁸⁸ Çalışmalarına ruh sağlığı ve din özelinde devam eden Allport, 1963 tarihli bir makalesinde tasnifini bugün kullanılan şekline yaklaştırmıştır: İç güdümlü (intrinsic) din ve dış güdümlü (extrinsic) din. Buna göre dış güdümlü din ruh sağlığına, iç güdümlü dinden daha az fayda sağlamaktadır.²⁸⁹ Böylece Allport'un dindarlık sınıflandırması son şekline hem anlam hem isimlendirme açısından en yakın halini almıştır. Tasnifin son şeklini ise Allport, çalışma arkadaşı Ross ile birlikte vermiştir. Onlara göre, bireylerin dini yaşama derinlikleri açısından iki grupta ele alınması yerinde olacaktır: İç güdümlü dindarlar ve dış güdümlü dindarlar. Görüldüğü üzere Allport zihnindeki çift kutuplu dindarlık tipolojisine en uygun isimlendirmeyi bulabilmek için çalışmalarını sürdürmüş ve nihai olarak iç güdümlü-dış güdümlü dindarlık adlandırmasında karar kılmıştır.²⁹⁰ Yani aslında Allport'un en başında olgunlaşmış-olgunlaşmamış dindarlık ayırımı yaparken de, iç güdümlü-dış güdümlü dindarlık ayırımı yaparken de aynı tiplere üzerinde durduğunu söylemek mümkündür.

En özet haliyle dış güdümlü dindarlar dini kullananlar, iç güdümlü dindarlar ise dini yaşayanlar şeklinde tanımlanabilir. Buna göre dış güdümlü dindarlık yönelimine sahip bireyler dini, daha değerli buldukları bir hedefe ulaşabilmek amacıyla kullanmaktadırlar. Yani böyle bireyler daha ilksel ihtiyaçlarına erişmek adına dini araç edinmektedirler. Bu sebeple dış güdümlü dindarların benimsedikleri dini öğretileri kendi gereksinimleri doğrultusunda şekilden şekle soktukları ve böylece kendi ihtiyaçlarına daha uygun hale getirdikleri de Allport ve Ross'un iddiaları arasında yer almaktadır.²⁹¹

²⁸⁷ Gordon W. Allport, *The Individual and His Religion*, New York, The Macmillan Company, 1959, ss. 52-74.

²⁸⁸ Gordon W. Allport, *The Nature of Prejudice*, Cambridge, Addison-Wesley Publishing Company, 1955, ss. 451-453.

²⁸⁹ Gordon W. Allport, "Behavioral Science, Religion, and Mental Health", *Journal of Religion and Health*, C. 2, S. 3, 1963, s. 193.

²⁹⁰ Hasan Kayıklık, "Allport'a Göre Dini Yaşayışa Gelişimsel Bir Açılım", *Dini Araştırmalar*, C. 5, S. 15, 2003, s. 135.

²⁹¹ Gordon W. Allport, J. Michael Ross, "Personal Religious Orientation and Prejudice", *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 5, S. 4, 1967, s. 434.

İç güdümlü dini yönelime sahip bireyler için ise güdüleyici faktör dinin kendisidir. Onlar için dinden öte bir amaç söz konusu olmadığından diğer bütün ihtiyaçlarını dini inançlarıyla uyumlu hale getirmektedirler. Dolayısıyla dini öğretileri şekillendiren olmak yerine onlara tamamen uyan ve onları içselleştiren bireyler oldukları söylenebilir.²⁹² Beit-Hallahmi, iç güdümlü-dış güdümlü ayrımının aslında geleneksel gerçek inanan (true believer) - takipçi (follower) ayrımına dayandığını ileri sürmektedir.²⁹³ Geleneksel anlamda bütün kalbi ve ruhuyla iman eden kişiye gerçek inanan, dışsal kaygıları dolayısıyla bir dinin doktrinlerine sözde bağlılık gösteren kişiye de yalnızca takipçi denilmektedir. Bu da Allport'un yapmış olduğu ayrımla örtüşmektedir.

Allport'un sınıflandırması yalnızca bireyin dini davranışını kriter almamakta, aynı zamanda davranışının altında yatan güdülerini ve belli ölçüde de dini davranışının bireyin hayatının diğer alanları üzerindeki etkisini dikkate almaktadır.²⁹⁴ Böylelikle Allport, dindar kabul edilen kimselerin sadece dini davranışlarından ötürü aynı kabul edilemeyeceğini ileri sürerek, "nasıl dindar?" sorusunu gündeme getirmiştir. Bu yönüyle yaptığı ayrım kıymetli olmakla birlikte, bu tasnifin dindar olanı dindar olmayandan ayırmak gibi bir gayesi bulunmamaktadır. Dolayısıyla yalnızca dindar bireyleri farklı açılardan ele almayı amaçlayan çalışmalarda kullanıma uygun iken, dindar olan ve olmayan bireyler arasındaki farklılığı ortaya koymayı hedefleyen çalışmalar için bu ölçek elverişli görünmemektedir.

3.1. Dindarlık ve Benlik

Bireyin hayatını hem dil, gelenek, sembollerle nesnel alanda hem de duygu, düşünce, davranışlara nüfuzuyla öznel alanda kuşatan dinin, bu özelliği dolayısıyla birey için başlı başına bir hayat tarzı alternatifini sunduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında dinin, bireyin kendisi odaklı düşünme faaliyetleri için birincil bir

²⁹² Allport, Ross, a.g.m., s. 434.

²⁹³ Benjamin Beit-Hallahmi, *Prolegomena to the Psychological Study of Religion*, Bucknell University Press, 1989, s. 63.

²⁹⁴ Rodney Stark, Charles Y. Glock, *American Piety: The Nature of Religious Commitment*, 3.B., Berkely, University of California Press, 1974, s. 18.

etki kaynağı olduğu iddia edilebilir. Dindarlık ve benlik ilişkisini inceleyen araştırmaların da genel itibariyle bu doğrultuda sonuçlar verdiği görölmektedir.

Dindarlık ve benlik ilişkisini ele alan araştırmaların sonuçlarına geçmeden önce, dindarlık hakkında yapılan hem özgürlüğe hem de esarete çıkan çift kapılı model perspektifine değinmek isabetli olabilir. Çünkü dindarlığın benliğe etkilerini gösteren tablo tek düze bir manzarayı işaret etmemektedir ve bu karmaşık tablonun doğru bir şekilde yorumlanabilmesi için bir şema ihtiyacı doğabilmektedir. Dinin bireyin psikojik yapısına olumlu katkılarını özgürlükler temelinde okuyan bu yaklaşıma göre, din bireyi en temelde ölüm korkusundan uzaklaştırarak özgürleştirmektedir. Ölüm hakkındaki sorularına cevap bulan dindar birey, yaşamdaki tehlikelerin birçoğundan beri olduğunu hissetmekte ve ölüm dışındaki diğer korkularından da özgürleşmektedir. Kendisini adadığı dinin emir ve yasalarını içselleştirerek bu çizgide hayatını sürdürmeyi hedefleyen dindar birey, benimsediğı yaşam biçimi dolayısıyla ahlaksızlıktan özgürleşmektedir. Dünyanın ve dünya üzerindeki her şeyin sonluluğunu ve aldatıcılığını öğrenen birey, dinin daha güzel ve ebedi olana dair vaatlerinden aldığı destekle sahip olma hırsından özgürleşmektedir. Ancak bütün bunlarla birlikte bu bakış açısı, dinin paradoksal bir şekilde esaret sebebi de olabileceğini iddia etmektedir. Buna göre dinin sunduğu bütün bu özgürlüklerin, sınırlandırıcı ve tutsak edici bir mahiyet arz etmesi de ihtimal dahilinde tutulmalıdır.²⁹⁵ Bu ihtimal, dinin müntesiplerini bağımlılıktan kurtaran bir bağımlılık olduğu imasını taşısa da, esaret ve özgürlük tartışmasının çözümü, “Nasıl bir dindarlık?” sorusuna verilecek cevapta yatmaktadır. Zira dini ben merkezli amaçlarına ulaşmak için kullanan dış güdümlü dini yönelimli bireyler için dindarlığın psikolojik kazanımlara dönüşmesi ne kadar güçse, dini hayatının temelinde oturtmuş iç güdümlü dini yönelimli birey için bu, o denli olası ve muhtemel olmaktadır.

Dinin, bireye çevresinde olup bitenleri ve kendi öznel yaşantılarını anlamlandırmasına yardımcı olan bir bilişsel şema sağladığı ön kabulüyle yapılan araştırmalar dinin, stresle başa çıkma, ölüm benzeri temel yaşam olaylarını

²⁹⁵ C. Daniel Batson, Patricia Schoenrade, W. Larry Ventis, *Din ve Birey: Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım*, çev. Ali Kuşat, Abdulvahap Taştan, Kayseri, Kimlik Yayınları, 2017, ss. 231-237.

anlamlandırma, istenmeyen zorlu durumlara uyum sağlama gibi benliği muhtemel hasar tehditlerine karşı koruyucu bir fonksiyon icra ettiğini ortaya koymuştur.²⁹⁶ Elbette ki burada, dindar bireyin kullandığı başa çıkma modeli, ölüm korkusuyla mücadele edişte kabullenme, bastırma ya da maskeleye yöntemlerinden hangisini tercih ettiği, uyum sağlama ile kişilikten feragat etme dengesinin neresinde durduğu hususu, dindarlığın benliği olumlu mu yoksa olumsuz mu etkileyeceği konusunda son derece belirleyicidir. Bu sebeple dindarlığın benliğe etkilerini incelerken nasıl bir dindarlık sorusunun sorulması gerekmektedir. Bu çalışmada olduğu gibi dindarlığı keyfiyet bağlamında ele alan araştırmalar, iç güdümlü dini yönelimin benlik üzerindeki etkilerinin, dış güdümlü dini yönelimden daha olumlu olduğunu göstermektedir. Örneğin, ruh sağlığı ve dindarlık üzerine yapılmış olan araştırmalar hakkında meta analitik bir inceleme yapan Daniel Batson ve arkadaşları, ruh sağlığını bireyde herhangi bir hastalığın bulunmayışı ile açıklayan 41 çalışmadan 11'inin ruh sağlığı ile dış güdümlü yönelim arasında negatif ve 11'inin iç güdümlü dini yönelimle pozitif ilişki tespit ettiğini belirtmektedir. Benzer şekilde uygun sosyal davranışın sergilenmesi, endişeden beri olma, kişisel yeterlilik ve kontrol duygusu, kendini kabul etme, kendini gerçekleştirme ve bütünlük duygusunun iç güdümlü dini yönelimle genel olarak pozitif ilişki gösterdiği ifade edilmektedir. Yalnızca, esneklik ve açık görüşlülük konusunda iç güdümlü dini yönetime sahip bireylerin yüksek skorlar alamadıklarını belirten Batson ve arkadaşları bunu, adanmış bir dindarlığa sahip olan iç güdümlü bireyin kendisini adadığı inancın hakikatinden emin olması dolayısıyla başka dünya görüşlerine açık olma ihtiyacı hissetmemesine yormaktadır. Bu bağlamda, dinin ahlaki ilkelerini kabul edip içselleştirmesinden dolayı, iç güdümlü dini yönelimli bireyin geleneğe ve dolayısıyla hakim kültüre uygun sosyal davranışta bulunmasının anlaşılır bir sonuç olduğunu belirten Batson ve arkadaşları, varoluşsal sorularına inancı üzerinden cevap bulan iç güdümlü dini yönetime sahip bireyin dış güdümlü dini yönelimli bireylere nazaran endişelerden daha ari olmasının da öngörülebilir olduğunu iddia etmektedir. Benzer şekilde, Tanrıyı kendisine yakın hisseden ve Tanrının kendisini izlediğini düşünen adanmış dindar bireyin kişisel yeterlilik, kontrol duygusu ve bütünlük hissine sahip olması beklenir bir

²⁹⁶ Daniel N. McIntosh, "Religion-as-Schema, With Implications for the Relation Between Religion and Coping", *The International Journal for the Psychology of Religion*, C. 5, S. 1, 1995, ss. 8-11.

durumdur.²⁹⁷ Bahsi geçen araştırmacıların analizlerinde yer verdikleri çalışmaların çoğu bu yönde sonuç vermekle birlikte, tam aksi yönde seyreden araştırma sonuçları da mevcuttur. Özetlemek gerekirse, yaptıkları meta analitik incelemede, iç güdümlü dini yönelimin ruh sağlığıyla pozitif ilişki içerisinde olduğunu saptayan 49, negatif ilişkili olduğu tespitinde bulunan 11 ve herhangi bir anlamlı ilişki bulunamadığı sonucuna varan 30 çalışmadan bahsettiklerini söylemek mümkündür.

Dindarlığın benlik saygısı ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki arz ettiğini gösteren pek çok araştırma sonucu mevcuttur.²⁹⁸ Buna göre çeşitli yaş grupları ve farklı dine mensup katılımcılar üzerinde yapılan çok sayıda araştırma dindarlığın bireyin *kendilik* algısını olumluya doğru çektiğini, kendisine verdiği değeri arttırdığını göstermektedir.²⁹⁹ Benlik saygısı ve dindarlık ilişkisinin aksi yönde seyrettiği iddiasını taşıyan³⁰⁰ ya da bütün boyutlarıyla dindarlık ile benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını iddia eden³⁰¹ araştırmalar da söz konusu olmakla birlikte genel itibariyle dindarlığın benlik saygısını desteklediği kabul edilmektedir.

Benlik saygısı eksikliğinden kaynaklandığı düşünölen gösteriş eğiliminde de bireyin dindarlık düzeyine göre değişiklik gözlendiği bilinmektedir. Buna göre, dine ilgisiz bireylerin gösterişin eğiliminin, biraz dindar, dindar ve çok dindar grubunda değerlendirilebilecek olan bireylerden daha yüksek olduğu araştırma sonuçları tarafından ortaya konulmuştur. Dolayısıyla dindar bireylerin, dine ilgisiz bireylere nazaran aşağılık kompleksinden daha uzakta göröndüklerini iddia etmek

²⁹⁷ Baston, Schoenrade, Ventis, *Din ve Birey*, ss. 277-344.

²⁹⁸ İlhan Topuz, “Dindarlık Tipolojileri İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Bir Araştırma”, *SDÜ Fen Edebiyat Faköltesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 30, 2013, s. 148; Adem şahin, “Ergenlerde Dindarlık-Benlik Saygısı İlişkisi”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Faköltesi Dergisi*, S. 19, 2005, s. 191; Behlöl Tokur, “İçsel Dinî Motivasyon ve Özsaygı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, *EKEV Akademi Dergisi*, S. 66, 2016, s. 169; Mustafa Koç, “Dindarlık İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Faköltesi Dergisi*, C. 18, S. 1, 2009, s. 482.

²⁹⁹ Ahmed M. Abdel-Khalek, “Religiosity, Subjective Well-Being, Self-Esteem, and Anxiety Among Kuwaiti Muslim Adolescents”, *Mental Health, Religion & Culture*, C. 14, S. 2, ss. 135-136.

³⁰⁰ Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din*, Adana, Karahan Kitabevi, 2007, ss.207-208.

³⁰¹ Murat Yıldız, Betöl apar, “Orta Öğretim Öğrencilerinde Benlik Saygısı İle Dindarlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 10, S. 1, 2010, s. 114; Nurten Kımtır, “Üniversiteli Gençlerde Dindarlık ile Benlik Saygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 2, S. 2, 2011, s. 55.

mümkündür.³⁰² Bu sonuçların, dindar bireylerin benlik saygılarının daha yüksek olduğunu ileri süren araştırma sonuçlarını destekler mahiyet arz ettiği ifade edilebilir.

Benzer şekilde kurumsal dindarlığın, bireysel dindarlığa nazaran sağlık ve yaşam doyumu üzerinde olumlu etkisinin olduğunu gösteren araştırma sonuçları da mevcuttur.³⁰³ Yine dindarlık ve anksiyete ilişkisini inceleyen pek çok araştırma, dindarlığın öznel iyi olma halini destekleyerek bireyi anksiyeten uzak tuttuğunu göstermektedir.³⁰⁴ Çok boyutlu yapısı dolayısıyla dindarlığın hangi boyutunun bu sonuçlar üzerinde etkili olduğunu açığa çıkartmak üzere çalışma yürüten araştırmacılar, dini katılım boyutunun ve inanç boyutunun, özellikle de ölümden sonraki yaşama iman etmenin, düşük anksiyete puanları üzerinde önemli derecede etkin olduğu sonucunu elde etmiştir.³⁰⁵ Yine dini yönelim boyutları ile anksiyete düzeyi arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar iç güdümlü dini yönelim ile endişe düzeyi arasında negatif yönlü bir ilişkiyi göstermektedir.³⁰⁶ Aynı şekilde dış güdümlü dini yönelime sahip bireylerin, iç güdümlü bireylere kıyasla daha yüksek düzeyde endişe yaşadıkları araştırmanın sonuçları arasında yer almaktadır.

Dini yönelim ve kişilik ilişkisinin açığa çıkarılmasında rol oynayan önemli çalışmalardan bir diğeri John Maltby tarafından yürütülmüştür. Eysenck'in kişilik boyutları ile dini yönelim tarzları arasındaki ilişkiyi inceleyen Maltby, çalışmalarında iç güdümlü dini yönelim ile psikotiklik boyutu arasında ters yönlü anlamlı bir ilişkiyi tespit etmiştir.³⁰⁷ Benzer şekilde dış güdümlü dini yönelim ile Eysenck'in psikotiklik boyutu arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki tespit eden araştırmalar da söz

³⁰² Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, İstanbul, Dem Yayınları, 2004, s. 186.

³⁰³ Jeffrey S. Levin, Linda M. Chatters, Robert Joseph Taylor, "Religious Effects on Health Status and Life Satisfaction Among Black Americans", *Journal of Gerontology: SOCIAL SCIENCES*, C. 50B, S. 3, 1995, s. 159.

³⁰⁴ Andrea K. Shreve-Neiger, Barry A. Edelstein, "Religion and Anxiety: A Critical Review of the Literature", *Clinical Psychology Review*, S. 24, 2004, ss. 383-386.

³⁰⁵ Christopher G. Ellison, Amy M. Burdette, Terrence D. Hill, "Blessed Assurance: Religion, Anxiety, and Tranquility Among US Adults", *Social Science Research*, S. 38, 2009, ss. 661-662.

³⁰⁶ Sombat Tapanya, Richard Nicki, Ousa Jarusawad, "Worry and Intrinsic/Extrinsic Religious Orientation Among Buddhist (Thai) and Christian (Canadian) Elderly Persons", *The International Journal of Aging and Human Development*, C. 44, S. 1, 1997, s. 79.

³⁰⁷ John Maltby, "Religious Orientation and Eysenck's Personality Dimensions: The Use of the Amended Religious Orientation Scale to Examine the Relationship Between Religiosity, Psychoticism, Neuroticism and Extraversion", *Personality and Individual Differences*, S. 26, 1999, s. 82; John Maltby, "Personality, Prayer, and Church Attendance Among U.S. Female Adults", *The Journal of Social Psychology*, C. 135, S. 4, 1995, s. 530.

konusudur.³⁰⁸ Bununla birlikte pskotiklik ve dini yönelim tarzları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı iddiasını taşıyan çalışmaların da varlığından söz etmek mümkündür.³⁰⁹ Ancak araştırma sonuçlarındaki farklılığın, bahsi geçen çalışmaların farklı örneklem grupları üzerinde yürütülmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Yani öğrenciler üzerinde yapılan çalışmalarda, özellikle üniversite öğrencileri özelinde düşünüldüğünde, dine karşı ilgisizliğin hakim olması sözü geçen değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin tespitine engel olarak değerlendirilebilir.

Dindarlık yönelimlerinin nevroitiklikle bağlantısını sınamak kişilik ve dindarlık ilişkisini inceleyen araştırmacıların odaklarından bir diğerini oluşturmuştur. Buna göre dini yönelim tarzları ve diğergamlık ilişkisi merkezli çalışmasında Ling Chau ve arkadaşları, iç güdümlü dini yönelim ile diğergamlık arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki yakalamışken, iç güdümlü dini yönelim ile nevroitiklik arasında negatif, dış güdümlü dini yönelim ile nevroitiklik arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki tespit etmiştir.³¹⁰ İbrahim Gürses'in yetişkinler üzerinde yürütmüş olduğu araştırması ise tam tersi bir tabloya işaret etmektedir. İç güdümlü dini yönelim ile nevroitik eğilimler arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit eden Gürses, bu sonuçları dindar bireylerin yoğun iç çatışmalarının bir tezahürü olarak değerlendirmektedir.³¹¹ Diğergamlık ve dini yönelim ilişkisine dönmek gerekirse, farklı dini ve kültürel arka plana sahip toplumlar üzerinde yapılan bir araştırma da yine iç güdümlü dindarlık ve diğergamlık arasındaki pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin varlığını doğrular mahiyet arz etmektedir.³¹²

Tanrı algısı ile kişilik arasında bir uyumun söz konusu olabileceği düşüncesiyle çalışmalar yürüten araştırmacılar, bireylerin kişilik özelliklerinin Tanrı algıları üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.³¹³ Buna göre kendisini olduğu

³⁰⁸ Thomas N. Robinson, "Eysenck Personality Measures and Religious Orientation", *Personality and Individual Differences*, C. 11, S. 9, 1990, s. 919.

³⁰⁹ Bkz. Maltby, "Religious Orientation and Eysenck's Personality Dimensions", s. 80.

³¹⁰ Lai Ling Chau v.d., "Intrinsic and Extrinsic Religiosity as Related to Conscience, Adjustment and Altruism", *Personality and Individual Differences*, C. 11, S. 4, 1990, s. 400.

³¹¹ İbrahim Gürses, *Dindarlık ve Kişilik*, Bursa, Emin Yayınları, 2010, ss. 131-133, 173-174.

³¹² R. C. Johnson v.d., "Cross Cultural Assessment of Altruism and Its Correlates", *Personality and Individual Differences*, C. 10, S. 8, 1989, s. 866.

³¹³ A. Philip Greenway, Lisa C. Milne, Veronica Clarke, "Personality Variables, Self-Esteem and Depression and an Individual's Perception of God", *Mental Health, Religion & Culture*, C. 6, S.1, 2003, ss. 54-55.

gibi kabul eden ve seven, pozitif karakteristikler taşıyan bireyler, koruyup kollayan sevgi dolu Tanrı algısına sahip olabilmekte iken kendisini sevmekten yoksun olanların ise olumsuz Tanrı algısına sahip olduğu söylenebilir. Yine Benson ve Spilka yaptıkları alan araştırmasında katılımcıların sahip oldukları Tanrı algısı ile benlik saygısı düzeyinin ilişkili olduğu sonucunu elde etmiştir.³¹⁴ Buna göre benlik saygısı yüksek olan bireylerin daha çok seven-merhamet eden Tanrı algısına sahip oldukları, kontrolcü Tanrı algısına sahip olan katılımcıların ise daha ziyade benlik saygılarının düşük olduğu tespit edilmiştir. Bunlara ilaveten, Tanrı algısının da bireyin kişiliği üzerinde etkili olabileceği ihtimali de üzerinde düşünölmeye değer görünmektedir. Zira sevgi dolu bir Tanrı algısının bireyin kendisi hakkındaki olumsuz düşüncelerini değiştirmede yardımının olabileceği de muhtemel görünmektedir. Buna ilaveten, ergenlerin dini mesajları algılamalarında sevgi ve korku motiflerinin ne yönde etki ettiğini ortaya çıkarmak üzere yürüttüğü çalışmasında Ahmet Albayrak, genel olarak sevgi motifinin olumlu yansımalarının olduğunu doğrularken, inanç boyutunda ise korku motifinin de etkin olduğunu ileri sürmektedir.³¹⁵ Yani, korku temalı mesajların ergenlerin inancını arttırabileceği, kısa vade de olsa dini gelişimleri üzerinde olumlu bir etkide bulunabileceği iddia edilebilir.

Bireyin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak onun duygu ve düşüncelerini anlaması, yaşananları onun perspektifinden okuması anlamına gelen empati kavramının, insan benliğinin içerisinde bulunduğu toplumla etkileşim sürecinde gelişerek tekamüle yaklaşması sebebiyle, benlik gelişimi için önem arz ettiği iddia edilebilir. Bu minvalde dinlerin, özellikle İslam dininin, bütün insanlığın hayrı için çalışmayı öğütleyerek, farklı sosyal statülerdeki insanları anlayabilmek üzere zekat benzeri ibadetleri şart koşarak pro-sosyal davranışları desteklemesi, yine namaz ve hac gibi ibadetlerle farklı toplumsal, kültürel, hatta farklı ırki kodlara sahip kişileri aynı mekanı paylaşmak zorunda bırakması ve bunun neticesinde çift taraflı bir anlayış kültürünün yeşertilmesini sağlaması, aslında ciddi bir empati terbiyesinin bizzat dinler tarafından icra edildiğini göstermektedir. Bu konuda yapılan

³¹⁴ Peter Benson, Bernard Spilka, "God Image as a Function of Self-Esteem and Locus of Control", *Journal for the Scientific Study of Religion*, C. 12, S. 3, 1973, ss. 306-307.

³¹⁵ Ahmet Albayrak, "Sevgi ve Korku Motiflerinin Gençlerin Dinî Mesajları Algılamasındaki Rolü", *Gençlik Dönemi ve Eğitimi*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2000, ss. 291-292.

araştırmaların sonuçları da aynı doğrultuda veriler sunmaktadır. Bu bağlamda dindarlık ile empatik eğilim arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki tespit eden araştırma sonuçlarından bahsetmek mümkündür.³¹⁶ Aynı şekilde dini yönelim ve empatik eğilim ilişkisini inceleyen bir araştırma, iç güdümlü dini yönelime sahip bireylerin empatik eğilimlerinin, dış güdümlü dini yönelime sahip bireylere nazaran yüksek olduğunu ortaya koymuştur.³¹⁷ Empatik eğilim ile bağlantılı olarak, çevresindekilere yardım etme, sempati ile yaklaşma, iyilikte bulunma, başkalarının sorunlarını çözmeye hevesli olma ve gerektiğinde onları affedebilme potansiyeline sahip olmaya atıf yapan şefkat gösterme eğiliminin de dindarlık ile ilişkili olduğunu gösteren araştırma sonuçları mevcuttur. Buna göre, dindar, biraz dindar ve çok dindar bireylerin şefkat gösterme eğilimi dindar olmayan bireylerden daha yüksektir. Bu sebeple, dindar bireylerin daha uyumlu, yardımsever ve anlayışlı kişiler olduğu söylenebilir.³¹⁸

Bireyin istek, arzu ve dürtüleri ile dış gerçeklik arasında denge kurmasını sağlayan ego gücü ile dindarlığı arasındaki ilişkiden bahseden araştırma sonuçları dindar bireylerin ego güçlerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir.³¹⁹ Ahlaki açıdan kabul gören ya da olumlanan davranışlar incelendiğinde, bunların aslında bir şekilde öz-kontrol gerektiren eylemler oldukları görülmektedir. Bu fikre bakan sosyal açıdan problemli davranışların da birer öz-kontrol hatası şeklinde değerlendirilmesi mümkündür. Bu bağlamda öz-kontrolü ahlak kası şeklinde değerlendiren sosyal bilimciler de olmuştur.³²⁰ Dinin ise öz-kontrolü arttırdığı ve dolayısıyla bireyin ahlaki gelişimine olumlu yönde katkıda bulunduğu iddia edilebilir. Öz-kontrol ve dindarlık ilişkisini farklı dinlere mensup çeşitli örneklem grupları üzerinde analiz eden araştırmacıların elde ettikleri veriler de bu iddiayı

³¹⁶ Veysel Uysal, "Gençlerde Empati Eğilimi, Anne-Baba Tutumları ve Dindarlık", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Din Psikolojisi Özel Sayısı, 2016, ss. 29-31; Ali Ayten, *Empati ve Din: Türkiye'de Yardımlaşma ve Dindarlık Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2010, ss. 164-165. Adem Şahin, "Ergenlerde Dindarlık ve Empati", *Marife*, C. 8, S. 1, 2008, s. 158.

³¹⁷ Mustafa Koç, "Dindarlık ile Empatik Eğilim: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 43, 2009-2010, s. 10.

³¹⁸ Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, ss. 182-183.

³¹⁹ David Elkind, "Religious Development in Adolescence", *Journal of Adolescence*, S. 22, 1999, s. 291.

³²⁰ Roy F. Baumeister, Julie Juola Exline, "Virtue, Personality, and Social Relations: Self-Control as the Moral Muscle", *Journal of Personality*, C. 67, S. 6, 1999, ss. 1170-1171.

desteklemektedir. Buna göre genel olarak dini yönelim bazında incelendiğinde iç güdümlü dindarlık yönelimi yüksek olan bireylerin daha ziyade öz-kontrolü yüksek bireyler olduğu ortaya çıkmıştır.³²¹ Bu sonuçlar ise dinin bireyi disipline etmesi ve koyduğu doktrinler ile bireyden kendisi üzerinde tam kontrol sağlamasını beklemesi dolayısıyla, bireye öz-kontrolünü geliştirmede yardımcı olarak benlik gelişimini desteklediği yönünde yorumlanabilir.

Dindar bir birey olmanın beraberinde getirdiği psikolojik kazanımları kabul eden ve dindarlığı bir sosyal değer olarak yorumlayan bir grup araştırmacı, yukarıda bahsi geçen kazanımların kültüre göre değişim gösterip göstermediğini sınamak adına bir dizi araştırma yürütmüştür. Bu bağlamda, toplamda 11 farklı Avrupa ülkesinden 187.957 katılımcı üzerinde yaptıkları araştırmada, dindar bireylerin psikolojik uyum ve benlik saygısı düzeylerinin yüksek olduğu tezi tekrar doğrulanmış olmakla birlikte, bunun kültürün dine verdiği değerle orantılı olduğu tespit edilmiştir.³²² Buna göre, dine büyük önem atfeden toplumlarda dinin müntesipleri üzerindeki olumlu etkisi net bir şekilde gözlemlenirken, dinin çok önem görmediği İsveç gibi ülkelerde yaşayan inançsız bireylerin, dindar bireylerden çok da ayrılmadığı görülmüştür. Yani, dindarlığın birey üzerindeki olumlu etkisinin aslında toplumun dine biçtiği rolün kıymet ve itibarından beslendiği iddiasında olan araştırmacılardan da bahsetmek mümkündür. Ancak ilgili araştırmacıların elde ettikleri istatistiki verilerin, toplumun söylemlerinden ari bir şekilde dinin bizatihi kendisinin müntesiplerine sunduğu kazançları görmezden gelerek yorumlanmaması gerekmektedir. Zira bu kazançlar toplum kaynaklı olarak düşünüldüğünde, örneğin ölümden sonra yaşama inanmanın bireye sunduğu güven, din hayatın anlamına dair sorularını cevaplandırdığında bireyin elde ettiği anlam ve yaşam vizyonu ya da bireyin sorunlarla başa çıkarken yalnız olmadığını, yüce bir güç tarafından korunup

³²¹ Michael E. McCullough, Evan C. Carter, "Religion, Self-Control, and Self-Regulation: How and Why Are They Related?", *APA Handbook of Psychology, Religion, And Spirituality*, (ed.) Kenneth I Pargament- Julie J Exline- James W Jones, Washington D.C, American Psychological Association, 2013, ss. 127-128; Michael E. McCullough, Brian L. B. Willoughby, "Religion, Self-Regulation, and Self-Control: Associations, Explanations, and Implications", *Psychological Bulletin*, C. 135, S. 1, 2009, ss. 72-76; Vassilis Saroglou, "Religiousness as a Cultural Adaptation of Basic Traits: A Five-Factor Model Perspective", *Personality and Social Psychology Review*, C. 14, S. 1, 2010, s. 117.

³²² Jochen E. Gebauer, Constantine Sedikides, Wiebke Neberich, "Religiosity, Social Self-Esteem, and Psychological Adjustment: On the Cross-Cultural Specificity of the Psychological Benefits of Religiosity", *Association for Psychological Science*, C. 20, S. 10, 2011, ss. 2-3.

gözetildiğini hissetmesi nasıl açıklanabilir? Kısaca, bireyin dine bağlılığı dolayısıyla elde ettiği psikolojik iyi olma halinde toplumun dine verdiği değerle birlikte bir artış gözlenebileceğini, ancak dinin toplum nazarında değer görmediği durumlarda ise dindar bireylerin inançlarından aldıkları psikolojik desteğin azalmayacağını ifade etmek gerekmektedir.

Özetle söylemek gerekirse, dindarlığın diğergamlıktan, intihar girişimine, benlik saygısından öz-kontrole ve hatta şiddet eğilimine kadar geniş bir çerçevede bireyin gelişimsel kazanımlar edinmesini desteklediğini³²³, bireyi uyumsuzluktan koruduğunu³²⁴ ve genel olarak benlik gelişimi üzerinde olumlu etki bırakan en önemli faktörlerden biri olduğunu ifade etmek mümkündür.

3.2.Dini Grup Dindarlığı

3.2.1.Dini Grup

İnsan sosyal bir varlık olması sebebiyle hem kendisi için barınak hem de inşa ettiği medeniyet için taşıyıcı işlevi gören toplumdaki ayrı bir şekilde düşünülemez. Temel ortak çıkarları uğruna insanların aynı toprak parçası üzerinde bir arada yaşama tecrübesi zemininde yapılan toplum, büyük ya da küçük, sürekli ya da süreksiz, örgütlü ya da örgütsüz, resmi ya da gayri resmi, basit ya da kümülatif, birincil ya da ikincil çok sayıda grubu bünyesinde barındırmaktadır.³²⁵ En genel anlamıyla sosyal grup olarak adlandırılan bu insan yığınlarını grup yapan temel özellik birbirine bağlı (interdependent) ve birbirleriyle etkileşim halinde olmalarıdır³²⁶ ve bu etkileşimin kaynağı, şekli ve amaçlarına göre sosyal gruplar farklı alt başlıklara ayrılmaktadır.

İnsanların sosyal gruplara yönelmesinin altındaki temel etkenin doğuştan getirdikleri ait olma ihtiyacı olduğunu savunan araştırmacılardan söz etmek

³²³ Michael J. Donahue, Peter L. Benson, "Religion and the Well-Being of Adolescents", *Journal of Social Issues*, C. 51, S. 2, 1995, s. 155.

³²⁴ Joanna Ball, Lisa Armistead, Barbara-jeanne Austin, "The Relationship Between Religiosity and Adjustment Among African-American, Female, Urban Adolescents", *Journal of Adolescence*, S. 26, 2003, ss. 439-440.

³²⁵ Mehmet Taplamacıoğlu, "Din ve Toplum İlişkileri ve Dini Gruplar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 1, 1965, s. 13.

³²⁶ Shelley E. Taylor, Letita Anne Peplau, David O. Sears, *Social Psychology*, 12. B., New Jersey, Pearson Education, 2006, s. 308.

mümkündür.³²⁷ Araştırmalar bireyin bir grup tarafından kabul görmesinin, yani sosyal onay ihtiyacının karşılanması özsaygı düzeyi üzerinde doğrudan etkili olduğunu göstermektedir.³²⁸ Bu da bireylerin doğası gereği bir gruba dahil olma eğiliminde olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Bu görüşle bağlantılı olarak gruba katılımı evrimci bir yaklaşımla bireyin yalnızken başaramayacaklarının toplulukla hareket ettiğinde üstesinden gelebilmesine bağlayan araştırmacılar söz konusudur³²⁹. Bireylerin içerisinde yaşadıkları dünya ve bu dünyadaki konumları hakkındaki fikirleri, yani kendi kimliklerine dair algıları üyesi oldukları grup tarafından şekillendirilmektedir.³³⁰ Dolayısıyla bireyler, hem hayata hem kendilerine dair kesin bilgi edinebilmenin bir yolu olarak bir gruba dahil olma ihtiyacı da hissedebilmektedir.³³¹

Her din bir toplumda doğup yayıldığı için ve din bütünleştirici etkisi dolayısıyla insanları bir araya getirerek topluluklar oluşturduğu için dini grup bahsi sosyal grubun bir alt başlığı olarak değerlendirilmektedir.³³² Dini gruplar, neşet ettikleri toplumun ambiyansından türemiş bir tepki şeklinde değerlendirildikleri için bu grupların tarihi ve toplumsal şartların yansımalarını taşıdıkları iddia edilmektedir.³³³ Bu sebeple Batı toplumları ve Müslüman toplumların dini grup anlayışlarında farklılıklar bulunmakta ve bu da farklı dini grup tasniflerine yol açmaktadır. Bu çalışmanın benimsediği tasnif dönemsel bir bakış açısını esas almaktadır. Buna göre dini grupları modern dönem öncesi klasik dini gruplar ve modern dönem sonrası dini gruplar olarak iki başlıkta ele almak mümkündür. Modern dönem öncesi dini gruplar daha çok geleneksel dini yapılanmaları ifade

³²⁷ Roy F. Baumeister, Mark R. Leary, “The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation”, *Psychological Bulletin*, C. 117, S. 3, 1995, s. 499.

³²⁸ Mark R. Leary v.d., “Self-Esteem as an Interpersonal Monitor: The Sociometer Hypothesis”, *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 68, S. 3, 1995, ss. 527-528.

³²⁹ Marilynn B. Brewer, “The Social Psychology of Intergroup Relations Social Categorization, Ingroup Bias, and Outgroup Prejudice”, *Social Psychology: Handbook of Basic Principles*, (ed.) Arie W. Kruglanski- E. Tory Higgins, 2. B., New York, Guilford Press, 2007, ss. 699-700.

³³⁰ Hayati Hökelekli, “Müslüman ve Öteki: Farklı Dini Grupların Birbirini Algılama Biçimi”, *İslam Psikolojisi Yazıları*, İstanbul, Dem Yayınları, 2009, s. 221.

³³¹ Michael A. Hogg, Zachary P. Hohman, Jason E. Rivera, “Why Do People Join Groups? Three Motivational Accounts from Social Psychology”, *Social and Personality Psychology Compass*, C. 2, S. 3, 2008, s. 1270.

³³² Ünver Günay, *Din Sosyolojisi Dersleri*, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1993, s. 190.

³³³ Ahmet Faruk Kılıç, “Din Sosyolojisinde Dini Grup Tipolojileri”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C. 5, S. 13, 2007, s. 55.

etmektedir ve bu da İslam özelinden bakıldığında tarikat olgusuna karşılık gelmektedir. Modern dini gruplar olarak ise cemaatler ve modern dönemin yol açtığı anlam boşluğunu telafi etmek üzere sayıları gün geçtikçe artan yeni dini hareketlerden bahsedilebilir. Modern dönemde trend dışı bırakılarak insanların hayatlarındaki belirleyici etkisini kaybeden dinden doğan boşluğu, yine din kaynaklı olan ancak postmodern dönemin mottosuna uygun şekilde form değiştirerek eskisinden daha zararsız, uysal ve cazip bir şekilde geri dönen yeni dini hareketlerin doldurması³³⁴ dikkat çekici olmakla birlikte bu çalışma yalnızca, modern dönem öncesi dini yapılara tekabül eden ancak günümüzde hala aktif olarak hem birey hem toplum bazında varlığını devam ettiren tarikatları ve modern dönemle birlikte geleneksel tarikattan farklı bir yapılanmayla ortaya çıkan cemaatleri kapsamaktadır.

Kelime anlamı olarak gidilecek yol, izlenecek usül anlamına gelen tarikat, terim olarak Allah'a ulaşmak isteyenlere mahsus adet, hal ve davranış demektir.³³⁵ Genel olarak tarikatların dini daha içten yaşama arzusundan kaynaklandıkları ve ana akıma karşı uyarı, itiraz ve protesto ile ortaya çıktıkları söylenmektedir. Aslında bu, ana akımdan bir ayrılmaya değil, ana akım sınırlarında yaşanacak olan yoğun bir dindarlığa işaret etmektedir.³³⁶ Bu açıdan bakıldığında tarikat, ortak bir takva hayatı yaşamaya karar veren kişiler tarafından kurulmuş ve tasarlanmış nispeten kapalı bir grup şeklinde tanımlanabilir.³³⁷ İslam coğrafyası özelinden bakıldığında ise tarikat kavramının geleneksel olarak tasavvufun müesseseseleşmiş haline işaret etmek için kullanıldığı iddia edilebilir.³³⁸ Bu minvalde tarikatlar, İslam medeniyetindeki ahlak, terbiye ve felsefi derinliği yansıtan tasavvufî hayat tarzının öğretildiği mektepler olarak değerlendirilebilir.

Cemaat kavramı, Ferdinand Tönnies'in meşhur cemaat-cemiyet ayrımıyla literatürde yer edinmiştir.* Kavramsal olarak cemaat, üyelerinin ortaklaşa

³³⁴ Mehmet Ali Büyükkara, "Dinî Grup Yapılarında Dine İlişkin Muhtemel Anlama ve Temsil Sorunları", *Usûl: İslam Araştırmaları*, C. 7, 2007, s. 135.

³³⁵ Reşat Öngören, "Tarikat", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 40, s. 95.

³³⁶ Günay, a.g.e., s. 229.

³³⁷ Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, (çev.) Ünver Günay, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995, ss. 232-233.

³³⁸ Hilmi Ziya Ülken, "Tasavvuf", *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969.

* Bu ayrımı yaparken Tönnies'in cemaatten kastı bugünkü manada dini amaçlı gruplar olmamıştır. Tönnies, modern öncesi toplumu cemaat, modern toplumu ise cemiyet olarak nitelendirerek aslında

paylaştıkları bir değere dayanan, özel olarak oluşturulmuş bir toplumsal ilişkiler bütünü şeklinde tanımlanabilir.³³⁹ İçerisinde yakın ilişkilerin hakim olması, üye sayısının az olması, diğer kesimlerle ilişkisiz nazaran küçük gruplara tekabül etmesi, kader ve kültür birliği ile birbirine bağlanması ve içerisinde egemenlik unsuru taşımayan bir toplum yapısı olması cemaatin temel özellikleri arasında yer almaktadır.³⁴⁰ Cemaatlerin, modernleşme süreciyle birlikte yapısal farklılıklar göstererek tarikatlardan koptuğu da iddia edilmektedir.³⁴¹

Tarikat ve cemaat arasındaki temel farklılık cemaatlerin yalnızca dini tebliğ ve irşatla uğraşmakla yetinmemesi, modern toplumda bireyin eğitim-öğretim, ekonomi, sanat ve spor gibi pek çok farklı alandaki ihtiyaçlarını karşılama gayretinde olmasıdır.³⁴² Bunun yanında terminoloji kullanımında ve şeyh-mürit ilişkilerinin şekli açısından bazı farklılıklar da söz konusu olmakla birlikte, esas ayırım noktasını salt dini alanla meşgul olup olmama hususu oluşturmaktadır.

3.2.2.Dini Grup Üyeliği ve Benlik İlişkisi

Bir grup içerisinde yer alma ihtiyacının dindar bireyler arasındaki önemli karşılıklarından bir tanesi dini gruba katılma ihtiyacıdır. Katılımcıyı cezbetme bağlamında çekim gücü fazla olan sosyal gruplardan biri olarak dini gruplar, modern dönemin beraberinde getirdiği varoluşsal boşluğun da etkisiyle, gücüne güç katarak varlığını sürdürmektedir. Yeni dini hareketlere katılımı bireyin kişiliği, katıldığı dini hareketin grup yapısı, yine grubun inanç sistemi ve bireyin çevresinde yer alan kişiler gibi çok çeşitli faktörler etkileyebilmektedir. Dini gruplara artan talebin altında yatan etkenler örüntüsü incelendiğinde, bunların genel olarak üç başlık altında

zamansal bir dönemlendirmeyi amaçlamıştır. Fakat farklı bir anlamda da kullanılmış olsa kavramın literatüre girişi Tönnies ile olmuştur.

³³⁹ Gordon Marshall, "Cemaat", *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınbay- Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

³⁴⁰ Mehmet Taplamacıoğlu, *Din Sosyolojisi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1975, ss. 22-23.

³⁴¹ Fatih Sezgin, *Türkiye'de Toplumsal Değişme Sürecinde Dini Gruplar ve Meşruiyet Kazanma Yolları*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş, 2013, s. 21.

³⁴² Halil Peçe, "Dinî Çeşitliliğin Artması: Dinî Grupları Sınıflandırma Sorunu Bağlamında Tarikat-Cemaat Ayrımı", *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı III*, 12-15 Mayıs 2016, Isparta, ss. 197-198.

toplanabileceği görülmektedir: Dini ve manevi faktörler, sosyolojik faktörler ve psikolojik faktörler.³⁴³

Dini ve manevi faktörler, bireylerin dini kaygıları dolayısıyla bir dini gruba girme ihtiyacı hissettiklerini ifade etmektedir. Dini gruplara yönelme nedenleri üzerinde yapılan araştırmaların sonuçları çoğunlukla daha iyi bir dini hayat yaşama isteğinin bireylerin kararları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.³⁴⁴ Dolayısıyla bu bireyler dinin emrettiği yaşam biçimine ulaşmanın muhtemel en iyi yolu olarak dini grupları görmekte ve bu motivasyon üzere yönelişte bulunmaktadır. Bu bağlamda dini gruba yönelmenin altında bir dini eksiklik şuurunun yer aldığı söylenebilir. Bireylerin dini gruplara yönelişinde etkili olan bir diğer nedenin idealleştirilmiş değer algısı olduğu iddia edilebilir.³⁴⁵ Buna göre, ülküleştirildiği değerler sistemini kendi hayatında tatbik etmeye çalışan ancak bunu gerçekleştirme için tek başına başaramayan bazı kişilerin bu yüce değerlere bir lider/grup vasıtasıyla erişebileceklerine dair ümitlerinin dini gruplara katılımı kolaylaştırdığı söylenebilir. Yani dini gruplar, bireyi ideal insan/inanan olmaya götüren yol olarak algılanabilmekte ya da insanın kendisinde göremediği ancak ideal edindiği mükemmelliği bir dini lider/gruba yansıtması ve daha sonra o grubun müntesibi olarak bu mükemmellikten pay edinmekle tatmin sağlamanın aracı olabilmektedir. Yine dinin emirlerinin hilafına bir yaşantı sürmüş olmanın bireyde yarattığı suçluluk duygusu ve bunun sonucu olarak arınma ihtiyacı da dini gruba yöneliş nedeni olarak değerlendirilebilir.³⁴⁶ Aynı şekilde, kötü alışkanlıklarından kurtulmak, temiz ve huzur dolu bir hayat yaşamak için dini gruplara başvurduklarını ifade eden bireyler de mevcuttur.³⁴⁷ Bunların dışında, dini grupları din eğitimi almak için bir aracı olarak değerlendiren ve bu amaçla dini gruplara katılanlar da söz konusudur.³⁴⁸ Bireyin yaşadığı dini tecrübe kabilinden sayılabilecek bazı manevi olaylar da onu

³⁴³ Fatma Baynal, Erkan Yaman, “Kadınların Dinî Gruplara Yönelme, Katılma ve Bağlanma Nedenleri”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C. 12, S. 30, 2015, s. 146.

³⁴⁴ Muammer Cengil, “Tasavvufî Yaşantıya Yönelmede Etkili Olan Psiko-Sosyal Nedenler”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 11, 2003, s. 225.

³⁴⁵ Daniel Kraus, “Psychological Studies of New Religious Movements: Findings from German-Speaking Countries”, *The International Journal for the Psychology of Religion*, C. 9, S. 4, 1999, s. 279.

³⁴⁶ Cengil, a.g.m., ss. 215-216.

³⁴⁷ Cengil, a.g.m., s. 225.

³⁴⁸ Baynal, Yaman, a.g.m., ss. 148-149.

dini gruba götüren etkenler arasında yer almaktadır.³⁴⁹ Son olarak dini rol model arayışı gibi manevi arayışların da bireyleri dini gruplara sevk eden faktörlerden biri olduğu ileri sürülebilir.³⁵⁰

Sosyolojik faktörlerin de bireyleri dini gruba yönlendirmede ağırlığı olduğu bilinmektedir. Bahsi geçen sosyolojik faktörler arasında en etkin olanın anne-baba olduğu iddia edilebilir. Buna göre anne-babası bir dini grup mensubu olan bireylerin ebeveynlerinin etkileri doğrultusunda dini gruplara katılabildiği bilinmektedir.³⁵¹ Eşin bir dini grup üyesi olması da dini gruba yönelmeyi etkileyebilmektedir. Anne-baba ve eş kadar etkin olamasa da diğer aile bireylerinin de kişinin bazı dini gruplar hakkında bilgi sahibi olması ve grup yaşantısına dair bir merak düşmesi noktasında etkili olduğu söylenebilir. Yine dini grup mensubiyeti bulunan arkadaşları vasıtasıyla dini gruplarla tanıştığını beyan edenler de mevcuttur. Aynı şekilde medyanın etkisinden de bahsetmek mümkündür.³⁵² Ayrıca sosyal çevre edinme ihtiyacına binaen dini gruplara yöneliş de söz konusu olabilmektedir.³⁵³

Psikolojik faktörler ise, öncelikli olarak güven ihtiyacına dayandırılabilir. Sayısız tehlike ve olasılıklarla dolu olan dünyada tek başına her gün yeni bir yaşam mücadelesine atılan birey için güven ihtiyacı başat ihtiyaçlar arasındadır. Bu minvalde dini grupların özellikle ölüm ve ölüm ötesi hakkındaki güven veren söylemleriyle bireyleri kendisine çektiği iddia edilebilir. Bu bağlamda bir yakının ölümü dolayısıyla bir dini gruba katıldığını ifade eden bireyler söz konusudur.³⁵⁴

Zygmunt Bauman'ın, cemaatlerin bireyde oluşturduğu güvenlik duygusuna yaptığı vurgunun çerçevesi, günümüz dini gruplarını da kapsamına alacak şekilde genişletilebilir. Bauman cemaatlerin üyelerine sıcak, keyifli ve rahat bir ortam, aynı dili konuştukları ve kendilerini çok iyi anlayacak arkadaşlar, tehlikelerden arınmışlık hissinin beraberinde getirdiği emniyet duygusu sunarak, onlara kaybettikleri ve umudunda oldukları cenneti yaşattığını ileri sürmektedir. Ancak bu cennet yaşantısının bir bedeli olduğunu ve bu bedelin de özgürlük cinsinden ödendiğini

³⁴⁹ Cengil, a.g.m., s. 221.

³⁵⁰ Baynal, Yaman, a.g.m., s. 149.

³⁵¹ Cengil, a.g.m., s. 221.

³⁵² Baynal, Yaman, a.g.m., ss. 149-150.

³⁵³ Cengil, a.g.m., ss. 236-237.

³⁵⁴ Cengil, a.g.m., s. 221.

ifade eden Bauman, cemaatin hizmetlerinin karşılığında katı bir itaat beklentisinde olduğunu düşünmektedir. Yani cemaat yaşantısı sürmek arzusunda olan bireyin güvenlik isteği özgürlüğünden vazgeçerek, itimat isteği cemaat dışındakilere güvenmeyerek, emniyet isteği yabancıları içeri sokmayarak karşılanmaktadır. Ona göre, cemaat arayışı içerisinde olmak nasıl güvenlik arayışı içerisinde olmak anlamına geliyorsa, cemaate girmek de bir süre sonra özgürlük arayışına girmek anlamına gelebilir. Bu sebeple de hem güvenlik hem de özgürlüğün birlikte elde edilmesi güç olmaktadır.³⁵⁵

Aynı şekilde günlük yaşamında dine yer kalmayan modern insanın hayatı anlamlandırılmaması sebebiyle yaşadığı varoluşsal krizler de bireyleri dini gruplara götürebilmektedir. Zira din, insanın akıl yoluyla anlamak ve yorumlamakta güçlük çektiği konularda kendisine yol gösteren anlamlandırıcı bir çerçeve sunmaktadır. Dini gruplar da bireylere içselleştirebilecekleri bazı açıklama modelleri sunarak onların bu ihtiyaçlarına cevap verebilmekte ve bireyde bir bütünlük duygusu oluşturabilmektedir.³⁵⁶ Ayrıca bireyleri dini gruplara çeken önemli etkenlerden birinin stresle başa çıkma olduğunu ileri süren araştırmacılar da vardır. Bu araştırmacılar, dini grupların müntesiplerine sosyal destek sağlayarak ve onları şiddet, uyuşturucu kullanımı gibi sosyal tehditlerden uzak tutarak dış dünya kaynaklı stresten olabildiğince arı bir ortam sunduğunu ve bu sebeple rağbet gördüğünü ifade etmektedir.³⁵⁷

Dini grupların, topluma ve kendisine yabancılaşan bireyin yaşadığı kaygı, benlik yitimi, yalnızlık ve umutsuzluk gibi olumsuz duyguların telafisinde aktif rol oynadığı, bu sebeple yabancılaşmanın dini grupların tercihinde önemli bir etken olduğunu ileri sürmek de mümkündür.³⁵⁸ Yabancılaşma, temel olarak kişinin akranlarına, ailesine ya da topluma ait olmadığını hissetmesi, onlarla sıcak ilişkiler içinde olmaması sebebiyle tecrübe ettiği ayrılmışlık duygusunu ifade etmektedir.

³⁵⁵ Zygmunt Bauman, *Cemaatler: Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*, çev. Nurdan Soysal, İstanbul, Say Yayınları, 2016, ss. 7-12.

³⁵⁶ Nils G. Holm, *Din Psikolojisine Giriş*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2004, ss. 25-26.

³⁵⁷ Lawrence Lilliston, Gary Shepherd, "New Religious Movements and Mental Health", *New Religious Movements Challenge and Response*, (ed.) Bryan Wilson, Jamie Cresswell, London, Routledge, 1999, ss. 135-136.

³⁵⁸ Muhammet Kızılgeçit, *Birey ve Hareket Açısından Yeni Dini Hareketlerin Psikolojisi*, Rize, STS Yayınları, 2016, ss. 68-76.

Böylesi bir ayrılmışlık, kopmuşluk ya da yabancılık hissi dolayısıyla köklerini sorgulayan ya da çoktan kaybetmiş olan kimse için dini gruplar bir alternatif olabilmektedir.³⁵⁹ Yabancılaşmanın önemli bir kısmı ailedeki problemlerle yapının işareti olarak yorumlandığı için dini gruplara katılımda ailenin ve yaşanan ailevi problemlerin önemli bir faktör olarak ele alınması gerekmektedir. Ailevi sorunlara ek olarak bazı ruhi bunalım halleri, günlük hayatın makineleştiren rutininden kaynaklanan tükenmişlik sendromu gibi psikolojik sıkıntıların da insanları dini gruplara kanalize ettiği söylenebilir.³⁶⁰

Dini grupların bireyin geçmişiyle, yani dini ve kültürel mirasıyla arasında köprü vazifesi görerek bütünleşmesinde, bireye yaşadığı kimlik krizinin üstesinden gelmede yardımcı olabileceği de düşünülmektedir. Zira birey içerisinde bulunduğu dini grup üzerinden edindiği kültürel bağ ile bugününe anlam kazandırmayı sağlayabilmektedir. Kurduğu bağ ile kişi gerçek benliğiyle bütüncül olarak kendisini, çevresini, dününü, bugününü ve yarınını yeniden anlamlandırma fırsatı yakalayabilmektedir.³⁶¹ Buradan hareketle, bireyin yaşadığı kopukluk ve uzaklaşmanın başka bir formu olarak geçmişine yabancılaşmasının, bunun neticesinde ise kendisine alternatif çözüm olarak görünen dini gruplara tevccüh göstermesinin mümkün olduğu ileri sürülebilir.

Dini gruplara olan rağbeti bireylerin yaşamış oldukları mahrumiyetler üzerinden yorumlamak da mümkündür. Bu görüşe göre dini gruplar, bireylerin günlük hayatlarında tecrübe ettikleri ekonomik, sosyal, fizyolojik ve psikolojik mahrumiyetlerin bireyde oluşturduğu yoksunluk duygusu için bir teselli mekanizması görevi görebilmektedir.³⁶² Çok zengin bir ailede büyüüp finansal açıdan hiç problem yaşamamış olan bir genç, hakikatten ve ondan doğacak anlam duygusundan mahrum kalmış olabilir ya da çok meraklı ve zeki bir çocuk imkansızlıklar dolayısıyla eğitim hakkına erişemediği için sosyal adaletten mahrum kalmış olabilir. Bedensel engeli dolayısıyla atlet olamayan kişi fizyolojik

³⁵⁹ John A. Saliba, *Understanding New Religious Movements*, 2. B., New York, Altamira Press, 2003, ss. 81-83.

³⁶⁰ Baynal, Yaman, a.g.m., s. 148.

³⁶¹ Daniel Bell, "Kutsalın Dönüşü", *Laik Ama Kutsal*, (ed.) Ali Köse, İstanbul, Etkileşim Yayınlar, 2006, ss. 66-67.

³⁶² Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 10. B., Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, ss. 92-96.

mahrumiyetten, sıcak bir aile ortamında büyüyüp sağlıklı bir bağlanma süreci geçirememiş kimse psikolojik mahrumiyetten muzdarip olabilir. Bir alanda yaşadığı mahrumiyet dolayısıyla birey, yoksunluklarını unutturacak sıcak ve huzurlu bir ortam arayışında olabilmekte ve dini gruplar böyle bir ruh halindeki birey için normalde olduğundan çok daha cazip bir hal alabilmektedir. Tüm bu örnekler, mahrumiyetin tek açıdan düşünülmemesi gerektiğini ve görünüşte her şeye sahip olan birinin dahi dini gruplara girmek için psikolojik arka plana sahip güçlü nedenlerinin olabileceğini göstermektedir.

Dini grup temayülünün bireydeki dindarlık eğiliminden kaynaklanabileceği iddiası da, dini grup psikolojisini çözümlemede kullanılan açıklamalardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu iddiaya göre, dini gruplara meyleden bireylerin akranlarından daha fazla dini eğilimlerinin olması muhtemeldir. Zira bazı bireylerin kendilerini inançlarına adamak gibi arzu ve ihtiyaçları olabilmektedir. Böylesi kimseler, kendilerini inançlarına adayarak vuku bulabilecek bazı büyük felaketleri önleme ve dünyanın kurtarıcısı olma arzusu tarafından güdülenebilmektedirler.³⁶³ Ütopik gibi görünse de, günümüz dini gruplarında benzer motivasyona sahip bireylerin olduğu ifade edilebilir. Örneğin, bir dini grupla tanışıp radikal dini dönüşüm yaşayarak seküler bir hayattan, koyu dindar bir yaşantıya geçiş yapan kimselerde, kendisini, malını, sosyal hayatını, aile ilişkilerini, sahip olduğu zamanın zorunlu ihtiyaçlar için ayırdıklarının dışında kalan kısmının neredeyse tamamını dine vakfederek yeni bir kimliğe bürünme durumu söz konusu olabilmektedir.

Ezcümle, cemaatler bireye daha bütünlüklü ve stabil bir kimlik duygusu kazandırabilir. Benzer şekilde bireyin hayatın anlamına dair sorularını cevaplayarak onda bir güven duygusu oluşturabilir veya en hak gruba intisap ederek hakikate ulaştığına ve böylelikle hakikatin bir parçası olduğuna dair söylemleriyle bireyin kendisini daha kıymetli hissetmesine yardımcı olabilir. Ancak tam aksine cemaatlerin bireyin varolan içsel problemlerini arttırma ve dolayısıyla içsel gelişimini yavaşlatma ihtimali de söz konusu olabilmektedir.³⁶⁴ Daniel Kraus'un yeni dini hareketlerin benlik gelişimini sekteye uğratabileceğine dair fikirlerini günümüz

³⁶³ Saliba, a.g.e., s. 83.

³⁶⁴ John A. Saliba, *Perspectives on New Religious Movements*, 2. B., London, Bloomsbury Academic, 2016, s. 97.

Türkiye toplumundaki dini grupları da içine alacak şekilde düşünmek mümkündür. Buna göre bireyin intisap ettiği yeni dini hareketin dogmalarının içselleştirilmesi, örneğin tek hak yol inancının geliştirilmesi, bireyin kendisini ve çevresindeki diğer bireyleri anlamasında bir engel teşkil edebilmektedir.³⁶⁵ Dini gruplar kişinin dünya görüşünü kökten etkileyebilmekte, kendisiyle aynı yolu paylaşmayan diğer insanlara bakışını ve onlarla olan ilişkisini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Benzer şekilde cemaat üyelerinin cemaat liderine karşı sorgusuz ve aşırı bağlılık geliştirmeleri de benlik için yıkıcı veya hastalıklı sonuçlar doğurabilmektedir.

³⁶⁵ Daniel Kraus, "Psychological Studies of New Religious Movements", ss. 279-280.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

1. ARAŞTIRMANIN METODU

Bilimsel araştırma yöntemi, araştırmanın amacını ve problemi tanımlama, problemi çözecek olan modeli kurma, modelle bağlantılı olarak hipotezleri formüle etme gibi birbiriyle ilişkili süreçleri kapsamaktadır.¹

Bir benlik alt başlığı olarak kendini ayarlama, dini yönelim ve dini grup ilişkisi üzerine yapılan bu çalışmanın teorik kısmı, literatür çalışması yoluyla konuyla ilgili kaynakların taranması sonucunda derlenen bilgiler esas alınarak dökümantasyon metodu² ile inşa edilmiştir. Çalışmanın alan araştırması kısmında ise bilgi toplama yöntemi olarak anket tekniği tercih edilmiştir. Anket formu, katılımcıya formda yer alan sorular dışında başka soru sormayı gerektirmeyecek şekilde önceden düzenlenmiştir. Bu araştırmada kullanılan anket formu, 43 maddeden oluşmaktadır. Anketin başlangıcında, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, meslek, yaşanan yer, sosyo-ekonomik durum sorularından oluşan demografik maddeleri, öznel dine önem verme düzeyi ve dini grup üyeliğini kapsayan maddeleri içeren 9 maddelik kişisel bilgi formu yer almaktadır. Daha sonra 12 maddeli “Gözden Geçirilmiş Kendini Ayarlama Ölçeği” ve 22 maddelik “Dini Yönelim Ölçeği” ile anket sona ermektedir. Ölçekler aracılığıyla toplanan veriler, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA), t-Testi, Pearson Korelasyon Analizi ve Basit Doğrusal Regresyon Analizi yoluyla işlenerek araştırma bulgularına dönüştürülmüştür.

2. ARAŞTIRMANIN MODELİ VE DEĞİŞKENLERİ

Araştırma modelinin sağlıklı bir şekilde seçilmesi, araştırmanın işleyişi ve elde edilen sonuçların güvenilirliğinin temini açısından önem arz etmektedir. Zira bilimsel araştırmanın ilk aşamalarından biri olan model kurma, çalışmanın değer

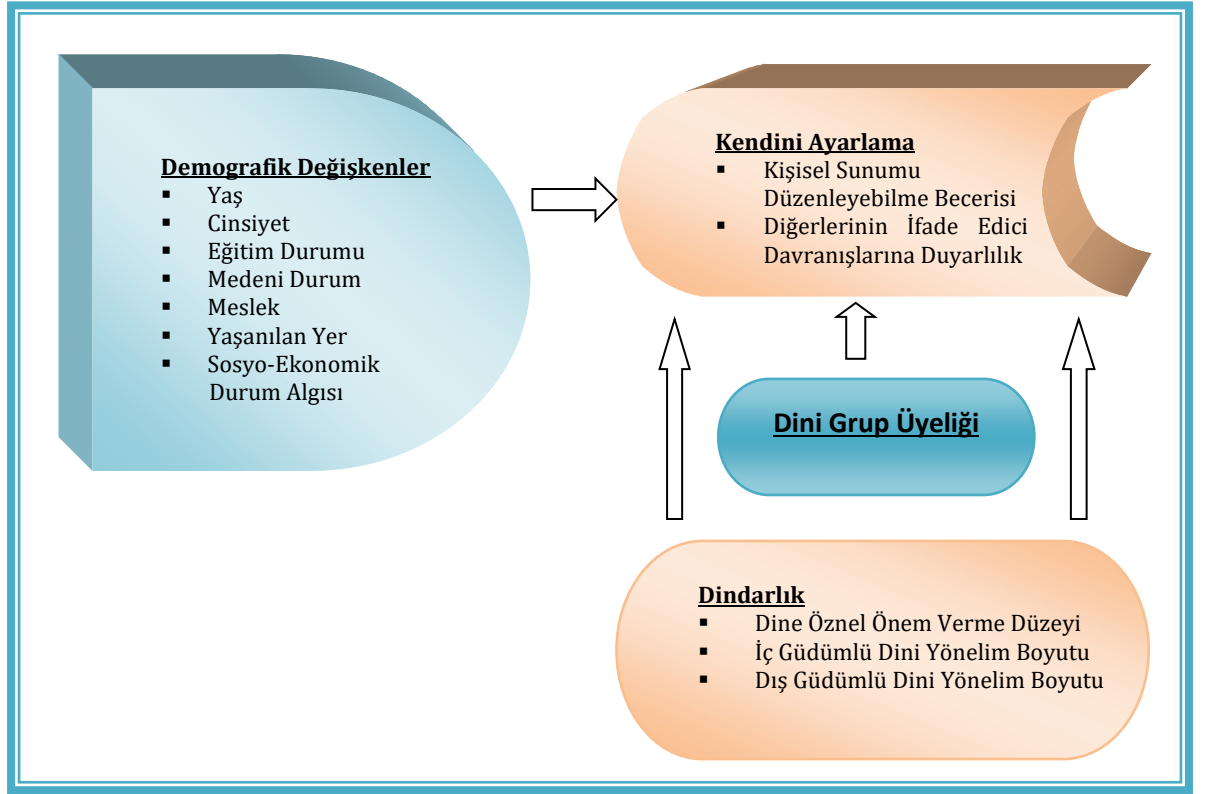
¹ Hamdi İslamoğlu, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, İzmit, Beta, 2009, ss. 27-28.

² Suat Cebeci, *Bilimsel Araştırma ve Yazma Teknikleri*, İstanbul, Alfa, 1997, s. 40.

yargılarından uzak bir şekilde bilimsel ilkelerin ihlaline düşmeksizin yürütülmesine imkan sağlamaktadır.³

Araştırma modeli, araştırmanın amacına uygun olarak verilerin toplanması ve analizi için gerekli koşulların düzenlenmesi olarak tanımlanmaktadır.⁴ Gerekli koşulların düzenlenmesi noktasında farklı yaklaşımlardan yararlanılmaktadır. Yapılan araştırma, geçmişte yaşanan ya da halen yaşanmakta olan bir olayı olduğu şekliyle betimlemeyi hedefliyorsa “tarama” modeli kullanılmaktadır.⁵ İki veya daha çok sayıdaki değişken arasındaki birlikte değişimin varlığını ve derecesini belirlemeyi amaçlayan tarama modeli türü ise “ilişkisel tarama modeli” şeklinde adlandırılmaktadır.⁶ Bu çalışmada da kendini ayarlama, dini yönelim ve dini grup üyeliği değişkenleri arasındaki ilişkinin varlığı, yönü ve derecesini tespit etme amacı sebebiyle ilişkisel tarama modeli kullanılacaktır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

³ Orhan Türkoğan, *Bilimsel Araştırma Metodolojisi*, 6. B., İstanbul, Timaş Yayınları, 2009, s. 190.

⁴ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*, 7. B., Ankara, 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık, 1994, s. 76.

⁵ Hamdi İslamoğlu, a.g.e., ss. 84-85.

⁶ Niyazi Karasar, a.g.e., s. 81.

3. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Bu araştırmanın temel hipotezi şu şekildedir: “*Kendini ayarlama açısından iç güdümlü dini yönelime sahip bireyler ile dış güdümlü dini yönelime sahip bireyler arasında anlamlı farklılık tespit edilecektir.*” Bu bağlamda araştırmanın alt hipotezleri şu şekilde sıralanabilir:

Demografik Değişkenler ve Kendini Ayarlama

1. Örneklem grubunun kendini ayarlama düzeyi, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, meslek, yaşanılan yer, sosyo ekonomik durum gibi demografik değişkenlere göre farklılık gösterecektir.
 - a) Örneklem grubunda kendini ayarlaması yüksek bireylerin sayısı kendini ayarlaması düşük bireylerin sayısından yüksek olacaktır.
 - b) Kadın katılımcıların erkeklere oranla kendini ayarlamaları daha yüksek olacaktır.
 - c) Örneklem grubunun yaşı arttıkça kendini ayarlama düzeyinde azalma görülecektir.
 - d) Eğitim durumu yükseldikçe kendini ayarlama ortalaması da yükselecektir.
 - e) Medeni durum açısından bekarların evlilere göre kendini ayarlama ortalaması daha yüksek olacaktır.
 - f) Ticari sektörde çalışanların kendini ayarlama ortalaması diğer meslek mensuplarına oranla daha yüksek olacaktır.
 - g) Köy ve kasabada yaşayanlara oranla büyük şehirde hayatlarının çoğunu geçirenlerin kendini ayarlama ortalaması daha yüksek olacaktır.
 - h) Ortanın altı sosyo-ekonomik durum algısına sahip katılımcıların kendini ayarlama ortalaması orta ve yüksek sosyo-ekonomik durum algısına sahip olanlardan düşük olacaktır. Benzer şekilde orta ekonomik duruma sahip olduğunu belirtenlerin kendini ayarlama

ortalamları ortanın üstü sosyo ekonomik duruma sahip olduğunu ifade edenlerden daha düşük olacaktır.

Dindarlık ve Kendini Ayarlama

2. Örneklem grubu kendini ayarlama ve dini yönelim tarzları açısından farklılık gösterecektir.
 - a) Örneklem grubundaki iç güdümlü dini yönelime sahip bireylerin sayısı dış güdümlü dini yönelime sahip bireylerin sayısından yüksek olacaktır.
 - b) İç güdümlü dini yönelim ile kendini ayarlama arasında negatif yönlü bir ilişki görülecektir.
 - c) Dış güdümlü dini yönelim ile kendini ayarlama arasında pozitif yönlü bir ilişki görülecektir.
 - d) Öznel dine önem verme düzeyi arttıkça kendini ayarlama ortalamalarında düşüş görülecektir.

Dini Grup Mensubiyeti ve Kendini Ayarlama

3. Örneklem grubunun bir dini gruba mensup olup olmaması açısından kendini ayarlama ortalamalarında farklılıklar olacaktır.
 - a) Herhangi bir dini gruba mensup olanların kendini ayarlama ortalaması, bir dini gruba mensup olmayanlardan daha yüksek olacaktır.

4. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Bir araştırmanın kapsamına giren obje, olgu, olay ve bireylerin tümüne evren denilmektedir.⁷ Araştırma, sonuçların genellenebilirliğinin artması oranında değer kazandığı için bilim üretmenin yolunun evreni olabildiğince geniş tutmak olduğu

⁷ Saim Kaptan, *Bilimsel Araştırma Teknikleri ve İstatistik Yöntemleri*, Ankara, Tekışık Matbaası, 1982, s. 133.

iddia edilmektedir.⁸ Ancak evren büyüdükçe soyutlaşmakta ve ulaşılabilirliği azalmaktadır. Bu sebeple genel evren ve çalışma evreni ayrımı yapılmıştır. Genel evren, araştırma sonuçlarının genellenmek istendiği bütün birimleri kapsarken, çalışma evreni ulaşılabilen evrendir. Yani çalışma evreni, araştırmacının doğrudan gözleyerek ya da kendisinden seçilen bir örnek küme üzerinde yapılan gözlemlerden yararlanarak hakkında görüş bildireceği evrendir.⁹ Ancak evrenin birim sayıları çok fazla olduğunda, evrenden örnek seçilmekte ve veriler örneğin kapsamına giren bu birimlerden alınmaktadır. İşte evrenden belli kurallara göre seçilen ve seçildiği evreni nitelik ve nicelik yönünden temsil ettiği kabul edilen kümeye örneklem denilmektedir.¹⁰

Örneklem seçiminde kullanılan farklı yöntemler bulunmaktadır. Bunlar içerisinde çokça kullanılanı basit tesadüfi örneklemedir. Bu yöntem, evreni oluşturan bireylerin tamamının örneğe girme şansının eşit ve tesadüfi olduğu örnekleme yöntemidir.¹¹

Bu araştırmanın çalışma evrenini oluşturan yerleşim birimi Bursa ili olarak belirlenmiştir. TÜİK'in verilerine göre Bursa ilinin 2013 yılındaki toplam nüfusu 2.740.970 iken, 16-65+ yaş aralığındaki toplam nüfus ise 2.091.151 civarında görünmektedir.¹² Buna göre örneklemin içerisinden seçileceği 16-65+ yaş grubundaki bireyler, çalışma evrenininin yaklaşık %76'sını oluşturmaktadır. Buradan hareketle örneklemin büyüklüğünün tespiti, aşağıdaki formül esas alınarak yapılmıştır:

$$n = \frac{p * q}{d^2} * z^2$$

Yukarıdaki formülde kullanılacak olan istatistiksel değerlerin bu çalışmanın örneklemindeki karşılığı şu şekildedir:

⁸ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, ss. 109-110.

⁹ Yahşi Yazıcıoğlu, Samiye Erdoğan, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 3. B., Ankara, Detay Yayıncılık, ss. 69-70.

¹⁰ Hamdi İslamoğlu, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, s. 159.

¹¹ Yazıcıoğlu, Erdoğan, a.g.e., s. 74.

¹² TÜİK, *Seçilmiş Göstergelerle Bursa 2013*, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2014, ss. 84-85.

$p = 0.76$ (Bursa’da ikamet eden 16-65+ yaş grubunda yer alan nüfusun il nüfusuna oranı)

$$q = 1-p = 0,24$$

• $z = 1.96$ (0.95 güven düzeyinde normal dağılım değeri)

• $d = 0.05$ (Öngörülen değer ile gerçek değer arasındaki fark)

$$n = \frac{0,76 * 0,24}{0,05^2} * 1,96^2 = 280,28$$

Ayrıca evreni oluşturan varlıkların toplam sayısı bilindiğinde, kabul edilebilecek hata payları için, %95 ve %99 kesinlik düzeyinde gerekli hesaplamalar yapılarak belirlenen kuramsal örneklem büyüklüklerinin gösterildiği tablolar incelendiğinde, 2.091.151’lik evren büyüklüğü için %5 hata payında istenen örneklem sayısı örneklem homojen olduğu takdirde 246, homejen olmadığı ise 381 olarak görünmektedir.¹³ Ancak ihtiyaten bu çalışmanın örneklem sayısı, istatistiksel hesaplamaların yeter sayısından daha geniş tutulmuş ve 806 olarak belirlenmiştir.

Sonuç olarak, bu çalışmanın genel evreni Türkiye’deki 16-65+ yaş aralığında yer alan bütün insanlar iken, çalışma evrenini Bursa’da ikamet eden 16-65+ yaş aralığındaki en az ilkokul mezunu bireyler oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilmiş olup, 2017 yılında Bursa’da ikamet eden 16-65+ yaş aralığındaki 806 bireyden müteşekkildir.

5. ARAŞTIRMAYA KATILANLARIN NİTELİKLERİ

Araştırmaya katılan toplamda 806 kişinin demografik özellikleri hakkındaki bilgi, anket formunun ilk yedi maddesine verilen yanıtlar üzerinden elde edilmiştir. Bu bağlamda katılımcılara ait betimsel istatistikler aşağıda sunulduğu gibidir:

¹³ Abdullah Can, *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*, 3. B., Ankara, Pegem Akademi, 2014, ss. 28-30.

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Yaşa Göre Dağılımı

Yaş	N	%
16-21	160	19,9
22-40	415	51,5
41-65	213	26,4
65+	18	2,2
Toplam	806	100

Toplamda 806 kişiden oluşan katılımcıların yaş ortalaması 34,12'dir. Sıralı dört kategoride ele alınan yaş değişkeninin ilk basamağını 16-21 yaş grubu oluşturmaktadır. Tablo 1'de görüldüğü üzere 160 kişi bu yaş aralığında yer almaktadır ve örneklemin %19,9'unu oluşturmaktadır. 22-40 yaş aralığındaki 415 kişi örneklemin %51,5'ini, 41-65 yaş aralığındaki 213 kişi örneklemin %26,4'ünü ve son olarak da 65+ yaş grubunda bulunan 18 kişi de örneklemin %2,2'sini oluşturmaktadır. Tablodan anlaşıldığı üzere örneklem grubunun yarısından fazlasını %51,5'lik oranla 22-40 yaş aralığında yer alan 415 kişi oluşturmaktadır. En düşük oran ise %2,2 ile 65 yaş ve üzeri yaş aralığındaki 18 kişiye aittir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	N	%
Kadın	437	54,2
Erkek	369	45,8
Toplam	806	100,0

Tablo 2'ye göre, örneklemin %54,2'si (437) kadın ve %45,8'i (369) erkek katılımcıdan oluşmaktadır. Buna göre katılımcılar arasındaki sayısal çoğunluğun kadınlara ait olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 3. Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	N	%
İlkokul	141	17,5
Ortaokul	122	15,1
Lise	291	36,1
Yükseköğretim	252	31,3
Toplam	806	100,0

Tablo 3'ten anlaşıldığı üzere, ilkokul mezunu olan 141 kişi katılımcıların %17,5'ini, ortaokul mezunu olan 122 kişi %15,1'ini, lise mezunu 291 kişi %36,1'ini ve yükseköğretim mezunu olan 252 kişi ise örneklemin 31,3'ünü oluşturmaktadır. Eğitim durumunu baz alan bu dağılım tablosuna göre en yüksek oran 291 kişiden oluşan ve örneklemin %36,1'ine tekabül eden lise mezunlarına ait iken, en düşük oran ise örneklemin %15,1'ini oluşturan 122 kişilik ortaokul mezunu gruba aittir.

Tablo 4. Araştırmaya Katılanların Medeni Duruma Göre Dağılımı

Medeni Durum	N	%
Bekar	380	47,1
Evli	426	52,9
Toplam	806	100,0

Araştırmaya katılanların medeni duruma göre dağılımını gösteren tablo 4'e göre örneklem, %47,1'e karşılık gelen 380 bekar ve %52,9'a karşılık gelen 426 evli katılımcıdan oluşmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere, katılımcıların çoğu evli bireylerden oluşmaktadır.

Tablo 5. Araştırmaya Katılanların Mesleğe Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	N	%
Eğitimci	95	11,8
Resmi Olmayan Din Görevlisi	73	9,1
Özel Sektör	225	27,9
Ticari Sektör	52	6,5
Memur	18	2,2
Emekli	33	4,1
Öğrenci	130	16,1
Ev Hanımı	170	21,1
İşsiz	10	1,2
Toplam	806	100,0

Katılımcıların mesleğe göre dağılımını esas alan tablo 5'e bakıldığında örneklemin meslek durumunun dokuz grupta ele alındığı görülmektedir. Bu gruplardan ilki eğitimcilerden oluşmaktayken 95 kişiden oluşan eğitimcilerin örnekleminde tekabül ettiği oran %11,8'dir. Resmi olmayan din görevlisi ile çeşitli dini grupların kurduğu medrese tarzı okullarda talebe ve hoca olarak yer alan kişiler kastedilmektedir. Bu grupta ise örneklemin %9,1'ini oluşturan 73 kişi bulunmaktadır. Özel sektörde çalışan 225 kişi örneklemin %27,9'una, ticaret sektöründe yer alan 52 kişi örneklemin %6,5'ine, memur olarak görev yapan 18 kişi örneklemin %2,2'sine, 33 kişiden oluşan emekliler %4,1'ine, öğrenciler 130 kişiyle örneklemin %16,1'ine, 170 kişilik ev hanımları %21,1'ine ve son olarak da 10 kişiyle işsiz grubunda yer alan katılımcılar örneklemin %1,2'sine tekabül etmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere katılımcıların çoğunluğunu 27,9 yüzdeler ile 225 kişiden ibaret olan özel sektör çalışanları oluşturmaktadır.

Tablo 6. Araştırmaya Katılanların Yaşanılan Yere Göre Dağılımı

Yaşanılan Yer	N	%
Köy	49	6,1
Kasaba	51	6,3
Büyük Şehir	706	87,6
Toplam	806	100,0

Katılımcıları yaşadıkları yere göre sınıflandıran tablo 6, aslında katılımcıların şuanda yaşadıkları yeri değil, hayatlarının çoğunu geçirdikleri yeri esas almaktadır. Ancak, adlandırma kolaylığı sebebiyle yaşanılan yer ifadesi tercih edilmiştir. Tablo 6'ya göre, örneklemin %6,1'ini oluşturan 49 kişi hayatlarının çoğunu köyde geçirmiş iken, 51 kişilik kasaba kategorisinde yer alan katılımcılar ise örneklemin %6,3'ünü oluşturmaktadır. %87,6'lık oranla katılımcıların büyük çoğunluğunu oluşturan 706 kişilik kısmın da hayatlarının çoğunu büyük şehirde geçirmiş kimseler olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 7. Araştırmaya Katılanların Sosyo-Ekonomik Durum Algısına Göre Dağılımı

Sosyo-Ekonomik Durum Algısı	N	%
Ortanın Altı	53	6,6
Orta	638	79,2
Ortanın Üstü	115	14,3
Toplam	806	100,0

Örneklemin sosyo-ekonomik durum algısı dağılımını yansıtan tablo 7 ise ortanın altı, orta ve ortanın üstü olmak üzere üç kategoriden oluşmaktadır. Buna göre, 53 kişiyi içerisinde barındıran ortanın altı kategorisi katılımcıların %6,6'sını, 638 kişinin paylaştığı orta kategorisi %79,2'sini ve ortanın üstü kategorisi de 115 kişiyi içerisine alarak örneklemin %14,3'ünü oluşturmaktadır. En yüksek oran ise

79,2'lik yüzdelikle orta sosyo-ekonomik durum algısına sahip olan katılımcılara aittir.

Tablo 8. Araştırmaya Katılanların Dini Grup Üyeliğine Göre Dağılımı

Dini Grup Üyeliği	N	%
Var	271	33,6
Yok	535	66,4
Toplam	806	100,0

Tablo 8, katılımcıların herhangi bir dini grup, tarikat ya da cemaate mensup olma veya olmama durumuna göre dağılımını vermektedir. Araştırma farklı dini gruplardan bireyleri kapsamaktadır. Ancak katılımcılara hangi dini gruba bağlı oldukları sorulmamış, yalnızca bir dini grup mensubiyetlerinin olup olmadığı sorulmuştur. Bu sebeple bir dini grup üyeliği olan katılımcılardan söz edilirken, belli bir grup vurgusu yapılmaksızın herhangi bir dini gruba üye olan bireyler kastedilmektedir. Buna göre, katılımcıların 535 kişiden oluşan 66,4'lük çoğunluğu herhangi bir dine gruba mensup olmadıklarını ifade etmişken, 271 kişi ve %33,6'lık orana sahip olan kısmı ise bir dini grup mensubu olduğunu belirtmiştir.

6. ARAŞTIRMADA KULLANILAN VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmanın amaçları doğrultusunda veri toplamak üzere katılımcılara sunulan anket formu, iki farklı ölçek ve kişisel bilgi toplamak için hazırlanan sorulardan oluşmaktadır.

6.1.Kişisel Bilgi Formu

Araştırmanın örnekleminin genel özellikleri hakkında bilgi toplamak üzere geliştirilen bu formda, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, meslek, yaşanılan yer, sosyo-ekonomik durum, dine öznel önem verme düzeyi ve dini grup mensubiyeti ile ilgili açık uçlu ve çoktan seçmeli sorulara yer verilmiştir.

6.2.Gözden Geçirilmiş Kendini Ayarlama Ölçeği

Bireylerin benlik sunumları ve dışavurumcu davranışları üzerinde ne ölçüde kontrol sahibi olduklarını ölçmek üzere Kendini Ayarlama Ölçeği (KAÖ), ilk olarak Mark Snyder tarafından geliştirilmiştir. Bu çalışmada kullanılan Gözden Geçirilmiş Kendini Ayarlama Ölçeği, Snyder'ın ölçeğinin aldığı eleştiriler dolayısıyla güncellenmiş versiyonlarından biri olan *Revised Self-Monitoring Scale*'in Türkçeye uyarlanmış versiyonudur. Richard Lennox ve Raymond Wolfe tarafından reforme edilen, 13 maddeden oluşan ve 6'lı likert cevap sistemine sahip olan ölçek, iki faktörlü bir yapıya sahiptir: 7 maddeden oluşan benlik sunumunu düzenleme becerisi ve 6 maddeden oluşan başkalarının dışı vurumcu davranışlarına duyarlılık.¹⁴ Lennox ve Wolfe yaptıkları geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları sonucunda ölçeklerinin önceki versiyonlardan daha başarılı olduğunu ortaya koymuştur. Aynı şekilde ölçeğin Lennox-Wolfe versiyonu üzerinde yapılan diğer çalışmalar da benzer sonuçlar vermiştir.¹⁵

Revised Self-Monitoring Scale'in Türkçeye uyarlama çalışmaları İlkur Özalp Türetgen ve Sevim Cesur tarafından yapılmıştır. Yaptıkları çalışmada Türetgen ve Cesur, hem Bacanlı'nın uyarladığı KAÖ'yü hem de kendi uyarlamaları olan Gözden Geçirilmiş Kendini Ayarlama Ölçeğini (G-KAÖ) kullanmış ve bu iki ölçeği psikometrik özellikleri açısından karşılaştırmıştır. Buna göre iki ölçek arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiş, G-KAÖ'nün güvenilirlik kat sayısı, KAÖ'nün güvenilirlik kat sayısından yüksek bulunmuştur (Cronbach Alfa Katsayısı ,68 /,86).

¹⁴ Richard Lennox, "The Problem With Self-Monitoring: A Two-Sided Scale and a One-Sided Theory", *Journal of Personality Assessment*, C. 52, S. 1, 1988, ss. 70-71; Richard D. Lennox, Raymond N. Wolfe, "Revision of the Self-Monitoring Scale", *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 46, S. 6, 1984, s. 1363.

¹⁵ Lynn R. Anderson, "Test-Retest Reliability of the Revised Self-Monitoring Scale Over a Two-Year Period", *Psychological Reports*, C. 68, 1991, s. 1058; Aron O'Cass, "A Psychometric Evaluation of a Revised Version of the Lennox and Wolfe Revised Self-Monitoring Scale", *Psychology&Marketing*, C. 17, S. 5, 2000, ss. 414-415; F. Kelly Shuptrine, William O. Bearden, Jesse E. Teel, "An Analysis of the Dimensionality and Reliability of the Lennox and Wolfe Revised Self-Monitoring Scale", *Journal of Personality Assessment*, C. 54, S. 3&4, s. 521; Judith E. Larkin, "Are Good Teachers Perceived as High Self-Monitors?", *Personality and Social Psychology Bulletin*, C. 13, S. 1, 1987, s. 70.

Uyarlama çalışmaları çerçevesinde madde analizleri yapan Türetgen ve Cesur bütün maddelerin toplam puanla olan korelasyonlarının ,33 ile ,57 arasında değiştiğini, yalnızca onikinci maddenin korelasyonunun ,25 olduğunu, yani tüm maddelerin ayırt edici özellikte olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca Lennox ve Wolfe'un iddia ettiği üzere ölçeğin dışa dönüklükten farklı bir yapıyı ölçtüğünü sınamak için ölçek maddelerini EPQ dışa dönüklük boyutuyla faktör analizine tabi tutmuştur. Neticede ölçek maddelerinden yalnızca on ikinci maddenin dışa dönüklükle beraber yüklendiği görülmüştür. Yine geçerlik çalışmaları kapsamında yaptıkları faktör analizi neticesinde yalnızca on ikinci maddenin çok güçlü bir şekilde (,84) farklı bir faktöre yüklendiği görülmüştür. Yapılan analizlerde bu maddenin, hem en düşük madde-toplam korelasyonuna sahip olması hem de dışa dönüklük boyutuyla birlikte yüklenmesi dolayısıyla diğer maddelerden farklılaştığı tespit edilmiş ve ilgili madde ölçekten çıkartılmıştır. Geride kalan on iki maddenin ise orijinalinde olduğu gibi iki faktöre yüklendiği gözlenmiştir. Bu iki faktör de aslına uygun şekilde “kişisel sunumu düzenleyebilme becerisi” ve “diğerlerinin ifade edici davranışlarına duyarlılık” olarak isimlendirilmiştir. İlk faktör 1, 3, 7, 9, 10, 12 numaralı maddeleri kapsayan altı maddeden, ikinci faktör de 2, 4, 5, 6, 8, 11 numaralı maddeleri içine alarak toplamda altı maddeden oluşmaktadır. Yapılan iç tutarlılık analizlerinde ise ölçeğin ,86 gibi yüksek bir güvenilirlik katsayısına sahip olduğu görülmüştür.¹⁶

Türkçeye uyarlama çalışmaları neticesinde 12 maddeye indirilen ölçek, 6'lı likert tipi yanıt şekline sahiptir. Ölçekte sunulan yanıt seçenekleri “kesinlikle, her zaman yanlış”, “genellikle yanlış”, “yanlış sayılır ancak bazı istisnalar var”, “doğru sayılır ancak bazı istisnalar var”, “genellikle doğru”, “kesinlikle, her zaman doğru” şeklindedir. Puanlama, “kesinlikle, her zaman yanlış” 0, “kesinlikle, her zaman doğru” 5 puan olmak üzere, 0-5 değerleri arasında yapılmaktadır. Sonuçta elde edilen puanın yüksekliği oranında kendini ayarlama düzeyindeki yükseklikten, düşüklüğü oranında ise kendini ayarlama düzeyinin düşük olduğundan bahsedilebilmektedir. Yani ölçekten elde edilen puan ile kendini ayarlama düzeyi arasında doğrusal bir bağ söz konusu olmaktadır.

¹⁶ İlknur Özalp Türetgen, Sevim Cesur, “Gözden Geçirilmiş Kendini Ayarlama Ölçeği'nin Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması”, *Türk Psikoloji Yazıları*, C. 9, S. 17, 2006, ss. 8-11.

6.3.Dini Yönelim Ölçeği

Dini yönelimi iç güdümlü ve dış güdümlü olmak üzere iki boyutta ele alan ölçek, Gordon Allport ve Michael Ross tarafından geliştirilmiş 5’li likert tipi bir ölçektir. Orijinal ismi *Religious Orientation Scale* olan ölçek, 9 maddesi iç güdümlü (içsel) dini yönelimi, 11 maddesi dış güdümlü (dışsal)* dini yönelimi ölçmek üzere toplam 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışmaları Fatma Gül Cirhinlioğlu’nun doktora çalışması çerçevesinde yapılmıştır. Öncelikle ölçeğin kültüre uygun hale getirilmesi adına orijinal ölçekteki “Şartlar engellemediği sürece ibadetlerimin gereğini yerine getiririm” maddesinin yerine “Şartlar engellemediği sürece her gün beş vakit namaz kılarım”, “Senede bir kere malımın zekatını veririm”, “Şartlar engellemediği sürece insanın ömründe bir kez Hacca gitmesi gerektiğini düşünürüm” ve “Şartlar engellemediği sürece ramazan ayında oruç tutarım” maddeleri eklenmiştir. Böylelikle orijinal ölçekteki bir maddeye karşılık, 4 madde eklenerek ölçek 23 maddeli hale getirilmiştir.

Yapı geçerliliğini sınamak amacıyla ölçeğin uyarlanmış versiyonu faktör analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonuçları ölçeğin üç faktörden oluştuğunu göstermiştir. Birinci faktör, iç güdümlü dini yönelimi ölçmeye yönelik olan 6, 14, 1, 3, 18, 7, 22, 13, 8, 16, 10 numaralı maddeleri kapsayan on bir maddeden oluşmaktadır. İkinci faktör, dış güdümlü-kişisel dini yönelimi ölçen 23, 12, 2, 5, 9, 11, 19 numaralı maddelerden oluşan 7 maddeli bir yapıya sahiptir. Üçüncü faktör ise, dış güdümlü-sosyal olarak adlandırılmış ve 15, 21, 4, 20, 17 numaralı maddelerden oluşmaktadır. Ancak başta Allport ve Ross’un çalışması olmak üzere pek çok çalışmada dış güdümlü dini yönelim tek faktör olarak ele alındığı için Cirhinlioğlu’nun çalışmasında da analiz iki faktöre zorlanmıştır. Sonuç olarak, dış güdümlü kişisel ve dış güdümlü sosyal maddeleri birleştirilmiş, böylelikle ölçek iç güdümlü dini yönelim ve dış güdümlü dini yönelim olmak üzere iki faktörlü bir yapıya kavuşturulmuştur. Faktör analizi sonucunda orijinal ölçekte dış güdümlü dini yönelim boyutunda yer alan 6, 10, 18 numaralı maddeler iç güdümlü dini yönelim boyutuna alınmış ve ters kodlanmıştır. Orijinal ölçekte iç güdümlü dini yönelim

* Ölçeğin Türkçeye uyarlanmış versiyonunda alt ölçekler, içsel dini yönelim ve dışsal dini yönelim şeklinde adlandırılmıştır. Ancak bu çalışmada iç güdümlü ve dış güdümlü dini yönelim kullanımı tercih edilmiştir.

boyutunda yer alan 5 ve 11 numaralı maddeler, Cirhinlioğlu'nun çalışmasında dış güdümlü dini yönelim boyutunda yer almış ve 5 numaralı madde içeriği bu boyuta uygun olmadığı için ölçekten çıkartılmıştır. İlave edilen 9 numaralı madde ise dış güdümlü dini yönelim boyutuna uygunluğu dolayısıyla bu boyut altında ele alınmıştır.

Yapılan güvenirlik çalışmalarında ölçeğin iç tutarlık katsayısı Cronbach alfa,90 ve iki yarım güvenirliği ,89 olarak tespit edilmiştir. Çeşitli çalışmalarda ölçeğin iç tutarlığının, iç güdümlü yönelim için ,67 ve ,93; dış güdümlü dini yönelim alt ölçeği için ,76 ve ,85 arasında seyrettiği dikkate alındığında ölçeğin uyarlanmış versiyonunun güvenirliğinin oldukça iyi olduğu ifade edilebilir.¹⁷

5'li likert cevaplandırma tarzına sahip olan ölçekte sunulan cevap seçenekleri “Hiç katılmıyorum”, “Pek katılmıyorum”, “Kararsızım”, “Biraz katılıyorum” ve “Tamamen katılıyorum” şeklindedir. Puanlama “Hiç katılmıyorum” 1, “Tamamen katılıyorum” 5 puan olmak üzere, 1 ile 5 arasında bir değer vererek yapılmaktadır. Bu sebeple ölçekten alınabilecek toplam puan 22 ile 110 arasında değişmektedir.

¹⁷ Fatma Gül Cirhinlioğlu, *Üniversite Öğrencilerinde Utanç Eğilimi, Dini Yönelimler, Benlik Kurguları ve Psikolojik İyi Hali Arasındaki İlişkiler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006, ss. 42-45.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Giriş bölümünde ifade edildiği üzere araştırmanın temel amacı kendini ayarlama ve dini yönelim biçimleri arasındaki ilişkiyi ve varsa dini grup mensubiyetinin kendini ayarlama üzerindeki etkisini ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda, araştırmada kullanılan ölçekler üzerinden elde edilen veriler, çeşitli analiz teknikleri kullanılarak işlenmiş ve istatistiksel bulgulara çevrilmiştir. Bu bölümde, elde edilen bulgular dört ana başlık etrafında incelenecek ve aynı başlıklar altında tartışılıp değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu plana göre ilk olarak ölçeklerle ilgili güvenilirlik analizi, normallik analizi ve ölçekler arası korelasyon sonuçlarına yer verilecektir. Çalışmada kullanılan her iki ölçek de Türkçeye uyarlama çalışmaları yapılmış ölçekler olduğu için tekraren geçerlik çalışmalarına ihtiyaç duyulmamıştır. Ayrıca, kendini ayarlama, dindarlık ve dini grup üyeliğinin genel profiline dair bulgulara yer verilecektir. Akabinde bahsi geçen değişkenlerin demografik değişkenlerle ilişkisi elde edilen bulgular çerçevesinde irdelenecektir. Son olarak ise, araştırmanın temel hipotezinin de sınındığı kısım olan kendini ayarlama, dindarlık ve dini grup üyeliği arasındaki ilişki ve etkileşim araştırma bulguları doğrultusunda değerlendirilecektir.

1. ÖLÇEKLERLE İLGİLİ BULGULAR

1.1. Güvenirlik Analizi

Ölçümdeki hatalarla ilgili bir kavram olan güvenilirlik, art arda yapılan ölçümler arasındaki tutarlılık olarak ifade edilmektedir. Buna göre, bir ölçümdeki hata payının azlığı oranında, tekrarlanan ölçümlerde benzer sonuçlara ulaşma imkanı

artmaktadır. Bu sebeple güvenilirlik en genel manada “ölçmenin hatadan arınmış olması” şeklinde tanımlanmaktadır.¹

Ölçümdeki güvenilirliğin gösterimi, korelasyon temelli bir hesaplama ile elde edilen güvenilirlik katsayısı üzerinden yapılmaktadır. Güvenirlik katsayısı, 0 ile +1 arasında bir değer almakta ve bu değer +1’e yaklaştıkça hata azalmakta, yani ölçümün güvenilirliği artmaktadır. Güvenirliğin tespitinde kullanılan çeşitli usuller olmakla birlikte, bu araştırmada tercih edilen Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısıdır. Genel olarak Cronbach Alfa katsayısının ,60 üzerinde olması ölçümün güvenilirliğinin kabul edilebilir olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın yaptığı ölçümlerin tutarlılığını kontrol etmek için yapılan güvenilirlik analizi sonucunda elde edilen Cronbach Alfa değerleri tabloda sunulduğu gibidir:

Tablo 9. Araştırmada Kullanılan Ölçekler ve Alt Faktörlerine Ait Güvenirlik Katsayıları

Ölçekler ve Alt Faktörleri	Katılımcı Sayısı (N)	Madde Sayısı	Ort.±Std.Sapma	Cronbach's Alpha
Kendini Ayarlama Ölçeği	806	12	38,39±7,48	,77
Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi	806	6	16,49±4,26	,65
Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık	806	6	21,90±4,53	,71
Dini Yönelim Ölçeği	806	22	85,2±12,52	,82
İç Güdümlü Dini Yönelim	806	11	45,11±8,23	,81
Dış Güdümlü Dini Yönelim	806	11	40,17±7,05	,68

Tablo 9’da görüldüğü üzere, bu araştırma özelinde bütün olarak Kendini Ayarlama Ölçeğinin Cronbach Alfa katsayısı ,75 olarak bulunmuştur. Bu değer,

¹ Abdullah Can, *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*, 3. B., Ankara, Pegem Akademi, 2014, s.365.

ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışmalarını yapan Türetgen ve Cesur'un bulduğu değerin ($,86$)² altında olmakla birlikte kabul edilir sınırlar dahilindedir. Ayrıca, yine Türetgen'in yürüttüğü başka bir çalışmada ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı $,76$ olarak tespit edilmiştir.³ Ölçeğin alt faktörlerinden Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi $,65$ iken Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık alt faktörünün Cronbach Alfa değeri $,71$ olarak tespit edilmiştir. Dini Yönelim ölçeğinden elde edilen değerler, tüm ölçek için $,82$; İç Güdümlü Dini Yönelim alt ölçeği için $,81$ ve Dış Güdümlü Dini Yönelim alt ölçeği için ise $,68$ şeklinde sıralanabilir. Çeşitli çalışmalarda ölçeğin aldığı değerlerin $,60$ ile $,90$ arasında değiştiği⁴ göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmada elde edilen Alfa değerlerinin kabul edilir aralıklarda olduğu ifade edilebilir.

1.2. Normallik Analizi

Araştırmada verilerin analizi için kullanılan testlerin temelde parametrik olan ve olmayan testler şeklinde iki grupta ele alınması mümkündür. Örneklem büyüklüğünün 50'nin üzerinde olduğu araştırmalarda koşullar el verdiği sürece, sonuçların güvenilirliği ve genellenebilirliği açısından parametrik testlerin öncelendiğini iddia etmek mümkündür. ANOVA, t-Testi gibi parametrik testlerin bir çalışmada kullanılabilmesi ise verilerin normal dağılım özelliği göstermesine bağlıdır.⁵ Normal dağılımın kontrolü için kullanılan farklı yöntemler olmakla birlikte, bu çalışmada çarpıklık ve basıklık değerleri esas alınmıştır. Çarpıklık ve basıklık katsayısına göre normallik kontrolünde belirleyici olan husus, dağılım grafiğinin simetrik olması ve ne çok sivri ne de çok basık olmasıdır. Bu durumun sayısal olarak karşılığı ise çarpıklık ve basıklık katsayılarının $+2$ ile -2 arasında olmasıdır. Tablo 10'da araştırmada kullanılan ölçeklere göre veri dağılımı değerleri

² İlknur Özalp Türetgen, Sevim Cesur, "Gözden Geçirilmiş Kendini Ayarlama Ölçeği'nin Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması", *Türk Psikoloji Yazıları*, C. 9, S. 17, 2006, s. 12.

³ İlknur Özalp Türetgen, *Kendini Ayarlama Özetkinlik ve Dominantlık Özellikleriyle Birlikte Cinsiyet Değişkenlerinin Lider Olarak Algılanmadaki Etkisinin Deneysel ve Alan Çalışmalarında İncelenmesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2006, s. 58.

⁴ Fatma Gül Cırhinliçoğlu, *Üniversite Öğrencilerinde Utanç Eğilimi, Dini Yönelimler, Benlik Kurguları ve Psikolojik İyilik Hali Arasındaki İlişkiler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006. ss. 44-45.

⁵ Can, a.g.e., ss.81-82.

sunulmuştur. Buradan hareketle kullanılan her bir ölçek ve alt ölçek için veri dağılımının çarpıklık ve basıklık katsayılarının ön görülen sınırlar içerisinde yer aldığı söylenebilir.

Tablo 10. Kendini Ayarlama Ölçeği ve Alt Faktörlerine Ait Normallik Analizi Sonuçları

Ölçekler ve Alt Faktörleri	N	Çarpıklık		Basıklık	
		Değer	Std. Hata	Değer	Std. Hata
Kendini Ayarlama Ölçeği	806	-0,328	0,86	0,138	0,172
Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi	806	-0,464	0,86	0,669	0,172
Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık	806	-0,599	0,86	0,572	0,172
Dini Yönelim Ölçeği	806	-0,890	0,86	0,677	0,172
İç Güdümlü Dini Yönelim	806	-0,555	0,86	-0,583	0,172
Dış Güdümlü Dini Yönelim	806	-0,465	0,86	0,002	0,172

1.3.Araştırmada Kullanılan Ölçekler Arası Korelasyonlar

Araştırmada kullanılan ölçek ve alt ölçeklerin birbirleri arasındaki korelasyon değerleri Tablo 11’de görüldüğü gibidir:

Tablo 11. Araştırmada Kullanılan Ölçekler Arası Korelasyonlar

	1	2	3	4	5	6
1-Kendini Ayarlama Ölçeği	1					
2-Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi	,857**	1				
3-Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık	,851**	,459**	1			

4-Dini Yönelim Ölçeği	,175**	,089*	,211**	1		
5-İç Güdümlü Dini Yönelim	,102**	,002	,174**	,848**	1	
6- Dış Güdümlü Dini Yönelim	,192**	,156**	,172**	,785**	,338**	1

** p< 0,01 * p< 0,05

Tabloda görüldüğü üzere, Kendini Ayarlama Ölçeğinin, Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi alt ölçeği ile Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık alt ölçeği arasında aynı yönlü istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki ($r=0,459$, $p<0,01$) tespit edilmiştir. Bahse konu olan alt ölçeklerin Türkçeye uyarlama çalışmaları sırasında elde edilen korelasyon değerinin 0,35 olduğu araştırmacılar tarafından ifade edilmiştir.⁶ Yine Dini Yönelim Ölçeğinin İç Güdümlü Dini Yönelim alt ölçeği ile Dış Güdümlü Dini Yönelim alt ölçeği arasında aynı yönlü ve anlamlı bir ilişkinin varlığından ($r=0,338$, $p<0,01$) bahsetmek mümkündür. Ölçeğin uyarlama çalışmalarını yürüten Cirhinlioğlu da bu iki alt boyut arasındaki korelasyon değerinin 0,49 olarak tespit edildiğini belirtmiştir.⁷ Kendini Ayarlama Ölçeği ile Dini Yönelim Ölçeği arasında da aynı yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=0,175$, $p<0,01$). Benzer şekilde Kendini Ayarlama Ölçeği ile İç Güdümlü Dini Yönelim alt ölçeği arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki ($r=0,102$, $p<0,01$) ve Dış Güdümlü Dini Yönelim alt ölçeği arasında da korelasyon değeri biraz daha yüksek bir anlamlı ilişki ($r= 0,192$, $p<0,01$) bahsedilebilir. Tabloda dikkat çeken husus, İç Güdümlü Dini Yönelim alt ölçeği ile Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki çıkmamış olmasıdır. Haddi zatında tablonun aralarında anlamlı ilişki saptanmayan tek ikilisi bu ikilidir. Katılımcıların anket formunu cevaplandırırken Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi alt ölçeği sorularına tepkisel yaklaştıkları görülmüştür. Yani katılımcıların Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık sorularını normal karşılarken Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi ifadelerini tabiri yerindeyse nahoş karşıladıkları gözlenmiştir. Son olarak ölçekler arasındaki en yüksek anlamlı ilişkinin ($r=0,192$, $p<0,01$) Dış Güdümlü Dini Yönelim ile Kendini Ayarlama Ölçeği arasında, en düşük anlamlı ilişkinin ($r=0,089$, $p<0,05$)

⁶ Türetgen, Cesur, a.g.m., s. 12.

⁷ Cirhinlioğlu, a.g.e., s. 141.

ise Dini Yönelim Ölçeği ile Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi alt ölçeği arasında tespit edildiği iddia edilebilir.

2. KENDİNİ AYARLAMA, DİNİ YÖNELİM VE DİNİ GRUP ÜYELİĞİNİN GENEL PROFİLİ

2.1. Kendini Ayarlama

Katılımcıların kendini ayarlama düzeylerinin ölçümü için kullanılan Kendini Ayarlama Ölçeği, iki alt faktörden oluşan 6'lı likert tipi bir ölçektir. Katılımcılar her maddeyi ne kadar doğru bulduklarını 0'dan 6'ya kadar bir rakam vererek puanlamıştır. Ölçekten alınan puanların artması, kendini ayarlama düzeyinde de bir artışın olduğunu göstermektedir. Aşağıdaki tabloda katılımcıların Kendini Ayarlama Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları en düşük ve en yüksek ortalama/puan, aritmetik ortalama/puan ve standart sapma değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 12. Kendini Ayarlama Ölçeği ve Alt Boyutlarının Ortalamaları ve Puan Karşılıkları

	Sayı (N)	Min.	Max.	Ortalama (Mean)	Standart Sapma
Kendini Ayarlama Ölçeği	806	,58	5,00	3,3923	,65207
		7	60	40,70	
Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi	806	,00	5,00	3,1344	,77035
		0	30	18,80	
Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık	806	,00	5,00	3,6501	,75634
		0	30	21,90	

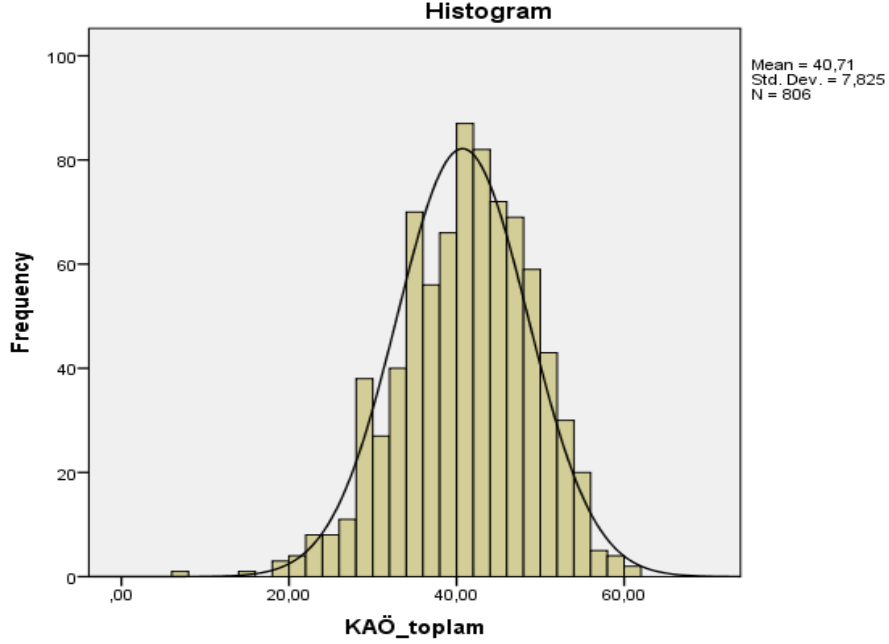
Tablo 12'de görüldüğü üzere, Kendini Ayarlama Ölçeğinden alınan en düşük ortalama 0,58 iken en yüksek ortalama 5'tir. Puan bazında düşünüldüğünde, ölçekten alınan en düşük puan 7 iken, en yüksek 60 puan alınmıştır. Katılımcıların tümünün

ölçekten aldıkları puanın aritmetik ortalaması 3,39 olarak görünmektedir. Ölçeğin genelinden alınan puan ortalaması ise 40,70'e denk gelmektedir. Yani Kendini Ayarlama Ölçeğinden bir katılımcının ortalama olarak 41 puan aldığını söylemek mümkündür. Kendini ayarlaması düşük-yüksek ayrımında sınır puanın 35 olmasından hareket ederek genel olarak araştırmaya katılanların yüksek bir kendini ayarlama profiline sahip olduğu iddia edilebilir.

Kendini Ayarlama Ölçeğinin alt ölçeklerinden biri olan Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisinin tablodaki ilgili satırına bakıldığında, ölçekten alınan en düşük ortalamanın 0, en yüksek ortalamanın 5 olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun puan karşılığı ise en düşük 0 en yüksek 30 puan alındığı şeklinde ifadeye dökülebilir. Katılımcıların genelini madde başı ortalaması 3,13'ü gösterirken, ölçek ortalamasının ise 18,80'e tekabül etmektedir. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık alt ölçeği için tablo, en düşük madde ortalamasının 0, en yüksek madde ortalamasının ise 5 olduğunu göstermektedir. Ölçeğin genel ortalaması ise 21,90 puana karşılık gelmektedir. İki alt boyutun karşılaştırması yapıldığında Diğerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık boyutundan alınan ortalama puanın daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu da genel olarak katılımcıların kendi benlik sunumlarını kontrol ve düzenlemeden ziyade, çevrelerinde yer alan diğer bireylerin dışavurumcu davranışlarının kontrol ve takibine ilgili oldukları şeklinde yorumlanabilir. Anketlerin uygulanması safhasında da kişisel sunumu düzenlemeye dair maddelerin bazı katılımcılar tarafından olumsuz değerlendirildiği gözlemlendiği için bu ölçeğin ortalama değerinin daha düşük çıkması beklenmedik bir sonuç olarak karşılanmamaktadır. Son olarak ölçeklerin standart sapma değerleri ise ortalama olarak yaklaşık 0,7'lik bir farklılık olabileceğinin hesaba katılması gerektiğine işaret etmektedir.

Aşağıda ölçek genelinden alınan ortalama puan dağılımının histogram grafiği ile gösterimi yer almaktadır. Grafikten de anlaşıldığı üzere ölçek genelinden alınan puanlar yüksek marjda seyretmektedir.

Grafik 1. Kendini Ayarlama Ölçeği Toplam Puan Histogram Grafiği

Daha önce bahsi geçtiği üzere, kendini ayarlama teorisi bireyleri kendini ayarlaması düşük ve yüksek bireyler olarak iki gruba ayırmaktadır. Aynı şema üzerinden bu araştırmaya katılan bireyler değerlendirildiğinde sonuç tablo 13'te ibraz edildiği gibidir:

Tablo 13. Katılımcıların Kendini Ayarlama Düzeylerine Göre Dağılımı

Kendini Ayarlama	N	%
Düşük	171	21,2
Yüksek	635	78,8
Toplam	806	100

Toplam 806 katılımcı arasında kendini ayarlaması düşük bireyler grubunda yer alabilecek 171 kişinin, kendini ayarlaması yüksek bireyler sınıfında ele alınabilecek 635 kişinin olduğu tablo 13'ten anlaşılmaktadır. Puanlama açısından bakıldığında bu durum, maksimum alınabilecek puanın 60 olduğu bir ölçekten 806

kişilik örneklem grubu içerisinde yalnızca 171 kişinin 35 puan ve altında aldığı, 635 kişinin ise 35 puanın üstünde skora sahip olduğu şeklinde ifade edilebilir. Bu sayılar yüzdeler hesap üzerinden okunduğunda katılımcıların %21,2'sinin kendini ayarlaması düşük birey olarak, %78,8 gibi önemli bir kısmının ise kendini ayarlaması yüksek birey olarak addedilebileceği ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçlar “*Örneklem grubunda kendini ayarlaması yüksek bireylerin sayısı kendini ayarlaması düşük bireylerin sayısından yüksek olacaktır.*” şeklindeki hipotez 1-a'yı desteklemektedir.

Kendini ayarlama bir dereceye kadar bir sosyal beceri olarak değerlendirildiği için toplum içerisinde yaşayan her bireyin belli bir düzeyde kendini ayarlama stratejilerine başvurduğu iddia edilebilir. Ancak bu çalışmadan elde edilen bulgular, bu seviyenin tahmin edilenden daha yukarıda olabileceği ihtimalini gündeme getirmektedir. Doktora çalışması çerçevesinde kendini ayarlamayı temel değişkenlerinden biri olarak inceleyen Özlem Altunsu Sönmez, 872 kişilik örneklem grubundan 420'sinin (%48,2) kendini ayarlaması düşük, 452'sinin (%51,8) ise kendini ayarlaması yüksek bireyler olarak nitelendirilebileceğini ifade etmiştir.⁸ Altunsu Sönmez'in elde ettiği sonuçlarla karşılaştırıldığında bu araştırmanın neticesinde elde edilen kendini ayarlama puanlarının önemli derecede yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 14. Katılımcıların Kendini Ayarlama Puanlarına Dair Frekans Tablosu

Puan	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
7,00	1	,1	,1
15,00	1	,1	,2
18,00	1	,1	,4
19,00	2	,2	,6
20,00	3	,4	1,0

⁸ Özlem Altunsu Sönmez, *Religiosity Self-Monitoring and Political Participation: A Research on University Student*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Ankara, 2012, s. 225.

21,00	1	,1	1,1
22,00	4	,5	1,6
23,00	4	,5	2,1
24,00	6	,7	2,9
25,00	2	,2	3,1
26,00	4	,5	3,6
27,00	7	,9	4,5
28,00	10	1,2	5,7
29,00	28	3,5	9,2
30,00	6	,7	9,9
31,00	21	2,6	12,5
32,00	16	2,0	14,5
33,00	24	3,0	17,5
34,00	30	3,7	21,2
35,00	40	5,0	26,2
36,00	29	3,6	29,8
37,00	27	3,3	33,1
38,00	32	4,0	37,1
39,00	34	4,2	41,3
40,00	42	5,2	46,5
41,00	45	5,6	52,1
42,00	40	5,0	57,1
43,00	42	5,2	62,3

44,00	36	4,5	66,7
45,00	36	4,5	71,2
46,00	33	4,1	75,3
47,00	36	4,5	79,8
48,00	37	4,6	84,4
49,00	22	2,7	87,1
50,00	24	3,0	90,1
51,00	19	2,4	92,4
52,00	14	1,7	94,2
53,00	16	2,0	96,2
54,00	9	1,1	97,3
55,00	11	1,4	98,6
56,00	2	,2	98,9
57,00	3	,4	99,3
58,00	2	,2	99,5
59,00	2	,2	99,8
60,00	2	,2	100,0
Total	806	100,0	

Katılımcıların kendini ayarlama puanlarına dair oluşturulan frekans tablosuna bakıldığında örneklemin yalnızca %1'inin Kendini Ayarlama Ölçeğinden 20 puan ve altında aldığı görülmektedir. 30 puan ve altında alanların oranının ise %9,9 olduğu tablodan anlaşılmaktadır. 35 puan sınırının altında kalanların, katılımcıların toplamına oranının %21,2 olduğu göz önüne alındığında, 35 puan sınırına takılan katılımcıların yarısından fazlasının 20 puan ve üzeri skora sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yani bu çalışma kapsamında kendini ayarlaması düşük olarak

nitelendirilen 171 kişiden yalnızca 9'u 20 puan ve altında skora sahip olmuştur. Bu da, 35 sınırında puan alarak kendini ayarlaması düşük grubunda ele alınan bireylerin bile genel olarak sınıra yakın puanlar aldıklarını, diğer bir ifadeyle nazaran yüksek puanlarla kendini ayarlaması düşük bireyler grubunda yer aldıklarını göstermektedir. Bu sonucu da yine katılımcıların kendini ayarlama düzeylerinin yüksekliğinin bir işareti olarak okumak mümkündür.

2.2. Dindarlık

Bu çalışmada dindarlığın ölçümü noktasında Allport&Ross tipi Dini Yönelim Ölçeği Kullanılmıştır. Yöntem bahsinde değinildiği gibi ölçek, bireylerin dini bir araç olarak mı yoksa amaç olarak mı değerlendirdikleri hususunu baz almakta ve buradan hareketle bireyleri iç güdümlü dini yönelim-dış güdümlü dini yönelime sahip olanlar şeklinde iki gruba ayırmaktadır. Buna ilaveten anket formunda katılımcıların dini ne derece önemli bulduklarını sınavan bir soruya da yer verilmiştir. Dine öznel önem verme düzeyi olarak isimlendirilen bu soru maddesi de dindarlık başlığı altında ele alınacaktır. Aşağıdaki tabloda ise bu dindarlık ölçme araçları arasındaki korelasyona yer verilmiştir.

Tablo 15. Dine Öznel Önem Verme Düzeyi, İç Güdümlü ve Dış Güdümlü Dini Yönelim Korelasyonu

	1	2	3
1- Dine Öznel Önem Verme Düzeyi	1		
2-İç Güdümlü Dini Yönelim	,546**	1	
3-Dış Güdümlü Dini Yönelim	,357**	,338**	1

** p< 0,01 * p< 0,05

Tablo 15'e göre, Dine Öznel Önem Verme Düzeyi maddesiyle İç Güdümlü Dini Yönelim alt ölçeği arasında aynı yönlü anlamlı bir korelasyon ($r=0,54$, $p<0,01$) söz konusudur. Yine Dine Öznel Önem Verme Düzeyi ile Dış Güdümlü Dini Yönelim alt ölçeği arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki ($r=0,35$, $p<0,01$) tespit

edilmiş olmakla birlikte, bu ilişkinin İç GÜdümlü Dini Yönelim ile olan korelasyondan daha zayıf görüldüğünü ifade etmek mümkündür.

2.2.1.Dine Öznel Önem Verme Düzeyi

Örneklem grubuna, anket formundaki demografik soruların akabinde yer alan “Din sizin için ne kadar önemli?” sorusu yöneltilmiş ve bu önemi 1’den 5’e kadar bir puan vererek derecelendirmeleri istenmiştir. Aşağıdaki tabloda katılımcıların bu soruya verdikleri cevapların dağılımı yer almaktadır.

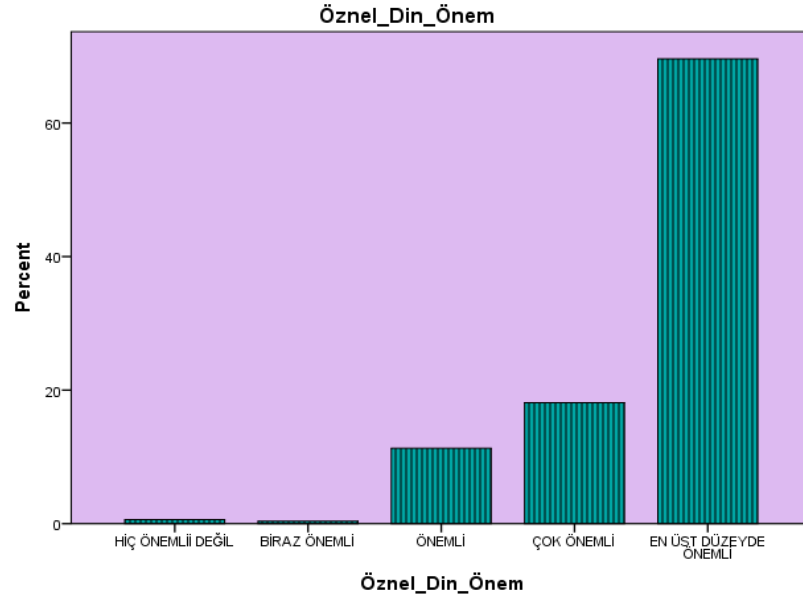
Tablo 16. Katılımcıların Dine Öznel Önem Verme Düzeyi

Dine Öznel Önem Verme	N	%
Hiç Önemli Değil	5	,6
Biraz Önemli	3	,4
Önemli	91	11,3
Çok Önemli	146	18,1
En Üst Düzeyde Önemli	561	69,6
Toplam	806	100,0

Tablodan anlaşıldığı üzere, dinin kendisi için hiç önemli olmadığını ifade eden 5 kişi, örneklem grubunun %0,6’sını oluşturmaktadır. Biraz önemlidir diyen 3 kişinin yüzdelik karşılığı 0,4 olup din benim için önemlidir diyenler ise 91 kişiyle %11,3’lük dilimi oluşturmaktadır. Dini çok önemli bulan katılımcıların sayısı 146 iken yüzdelik oranı 18,1’dir. Dine en üst düzeyde önem atfeden katılımcıların sayısı 561 olup örneklemin %69,6’sını oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu da, katılımcıların çoğunluğunun dinin hayattaki en önemli şey olduğu görüşünü paylaştığı anlamına gelmektedir. Toplamda 806 kişiden oluşan örneklem grubundan yalnızca 8 kişinin pek önemli görmediği, geriye kalan 798 katılımcının değişen düzeylerde de olsa dini önemli bir yerde konumlandıklarını ifade etmesi göze çarpmaktadır.

Aşağıdaki görsel ise tablo 16'da ifade edilen katılımcıların dini ne derece önemli algıladıklarına dair dağılımın bar grafik ile gösteriminden ibarettir.

Grafik 2. Katılımcıların Dine Öznel Önem Verme Düzeyi Oranları

Grafikten de, katılımcıların dini en üst düzeyde önemli olarak algıma noktasında çok önemli bir temayül sergiledikleri anlaşılmaktadır. Bunun dışında yine gözle görünür bir kemiyete sahip olan kısmın dini önemli ve daha yoğun olarak çok önemli bulduklarını ifade etmeleri de çalışmanın örneklem grubunun niteliği hususunda anlamlı ipuçları sunmaktadır.

2.2.2. Dini Yönelim

Toplamda 22 madde ve iki alt faktörden oluşan Dini Yönelim Ölçeğinin 11 maddesini İç Güdümlü Dini Yönelim ifadeleri, kalan 11 maddesini ise Dış Güdümlü Dini Yönelim ifadeleri oluşturmaktadır. Katılımcılardan her bir ifadeye ne kadar katıldıklarına 1 ile 5 arasında rakamlar vererek puanlamaları istenmiştir. Aşağıdaki tabloda katılımcıların İç Güdümlü Dini Yönelim alt ölçeğinden aldıkları minimum ve maksimum puanlar ve madde ortalamaları ile alt ölçeğin geneline dair ortalamaları verilmektedir.

Tablo 17. İç GÜdümlü Dini Yönelim Alt Ölçeğine Ait Ortalama ve Puan Değerleri

	Sayı (N)	Min.	Max.	Ortalama (Mean)	Standart Sapma
İç GÜdümlü Dini Yönelim	806	1,73	5,00	4,1013	,74878
		19	55	45,1141	

Görüldüğü üzere, katılımcıların İç GÜdümlü Dini Yönelim alt ölçeğinden aldıkları puanların madde başına düşen minimum ortalaması 1,73'tür. Bunun alt ölçek genelinde 19 puana tekabül ettiği söylenebilir. Maksimum madde ortalamasının 5 olduğu ve puan bazında bakıldığında 55 puanı karşıladığı görülmektedir. Ortalama değer olarak bakıldığında ise madde başı ortalamasının 4,10 olduğunu ve alt ölçek genel puan ortalaması olarak ise 45,11'e karşılık geldiğini ifade etmek mümkündür. Son olarak da bu puanlarda 0,74'lük artı/eksi bir sapma yaşanabileceğini belirtmek gerekmektedir.

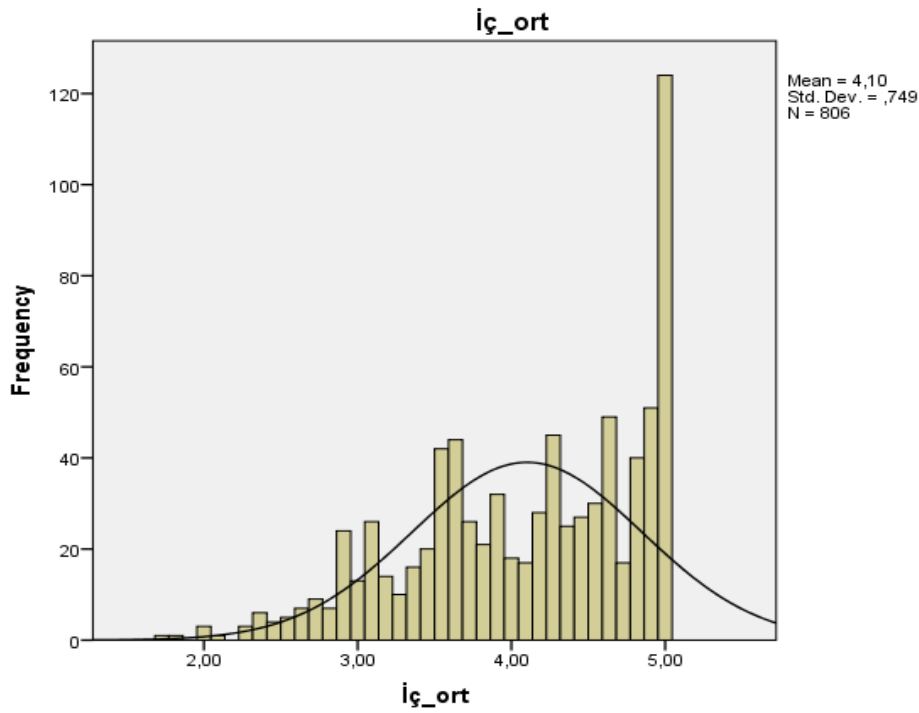
İç GÜdümlü Dini Yönelim alt ölçeğinden alınan en düşük puanın 19 olması, katılımcıların iç güdümlü dini yönelimlerinin güçlü olduğuna dair bir ipucu sunmaktadır. Aynı şekilde alt ölçek genel ortalamasının 45 gibi yüksek bir skora karşılık gelmesi de önemli bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Zira aynı ölçeğin kullanıldığı benzer çalışmalara bakıldığında hem alınan minimum puan açısından hem de genel ortalama açısından bu çalışmanın bulgularından ciddi derece farklı sonuçlarla karşılaşmak mümkündür. Örneğin Cirhinlioğlu, üniversite öğrencilerinde utanç eğilimi, dini yönelim, benlik kurguları ve psikolojik iyilik hali ilişkisini incelediği doktora çalışmasında, katılımcıların İç GÜdümlü Dini Yönelim alt ölçeği genel ortalamalarının yaklaşık 39 puana karşılık geldiğini ifade etmiştir.⁹ Bu sebeple, bu çalışmanın örneklem grubunu oluşturan kişilerin genel itibarıyla dini amaç olarak değerlendirme eğiliminde olduklarını iddia etmek mümkündür. Bunun sebebi olarak, bizim çalışmamızın örnekleminin farklı yaş gruplarından seçilmiş olması gösterilebilir. Zira üniversiteler genellikle pozitivist bakış açısının hakim olduğu kurumlar olduğu için din gibi metafiziksel konular trend dışı görülerek

⁹ Cirhinlioğlu, a.g.e., s. 53.

ötenebilmektedir. Dolayısıyla yalnızca üniversite öğrencileri üzerinde yapılan araştırmaların dindarlık skorlarının düşük marjlarda seyretmesi anlaşılabilir bir durumdur. Bunun yanında yaş faktörünün de dini yönelimi etkileyebileceği düşünüldüğünde, çalışmamızın örneklem grubundaki sayısal çoğunluğu ilk yetişkinlik ve orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin oluşturmasının bu sonuçlar üzerinde etkili olmuş olması muhtemel görünmektedir.

Aşağıda, katılımcıların İç Güdümlü Dini Yönelim alt ölçeğinden aldıkları ortalamaların dağılımını gösteren histogram grafiği yer almaktadır. Katılımcıların iç güdümlü dini yönelimlerinin yüksek olduğu, grafikteki dağılımın negatif yöne doğru olmasından da anlaşılmaktadır.

Grafik 3. İç Güdümlü Dini Yönelim Alt Ölçeği Ortalama Histogram Grafiği

Tablo 18 ise katılımcıların dini, hüzn ve talihsizliklerle başa çıkmak, sosyal ve ekonomik refahı korumak, çevre edinmek ya da makam mevki sahibi olmak ve benzeri gayelerle kullanabilecekleri bir araç olarak algılama derecelerini ölçmek adına kullanılan Dış Güdümlü Dini Yönelim alt ölçeği puanlamasının minimum, maksimum ve ortalama değerlerine dair bilgiler sunmaktadır.

Tablo 18. Dış GÜdümlü Dini Yönelim Alt Ölçeğine Ait Ortalama ve Puan Değerleri

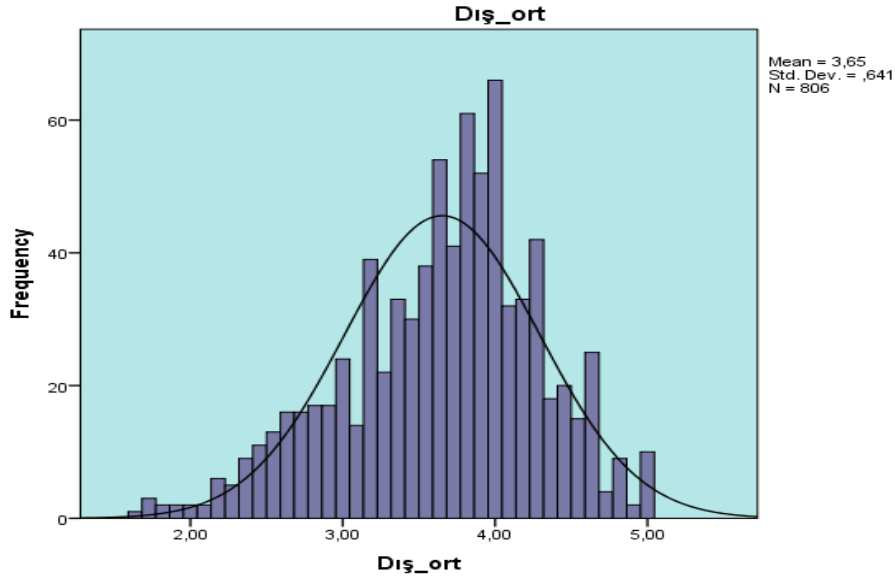
	Sayı (N)	Min.	Max.	Ortalama (Mean)	Standart Sapma
Dış GÜdümlü Dini Yönelim	806	1,64	5,00	3,6523	,64115
		18	55	40,1749	

Örneklem grubunun ilgili alt ölçekten aldıkları minimum puan ortalaması 1,64 iken, alt ölçekten alınan en düşük puan 18'dir. Alınan en yüksek madde ortalaması 5 iken, alt ölçekten alınan en yüksek puan 55 olarak görünmektedir. Alt ölçeğin genelinden alınan madde ortalaması 3,6 şeklindeyken, toplamın ortalaması ise 40,17 puana karşılık gelmektedir. Bununla birlikte, bu değerlerde 0,6'lık bir sapmanın olası olduğunu da belirtmek gerekmektedir.

Bu ortalama değerlerin de, iç güdümlü dini yönelim ortalaması kadar olmasa da, yüksek marjlarda seyrettiği iddia edilebilir. Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu iç güdümlü dini yönelime sahip olmakla birlikte, dış güdümlü dini yönelim boyutundan aldıkları puanların da çok düşük olmadığı yorumunu yapmak mümkündür.

Aşağıdaki grafikte katılımcıların Dış Güdümlü Dini Yönelim alt ölçeğinden aldıkları madde ortalamalarının dağılımı gösterilmektedir.

Grafik 4. Dış GÜdümlü Dini Yönelim Alt Ölçeği Ortalama Histogram Grafiği

Grafik 4'ten anlaşıldığı üzere, katılımcıların Dış GÜdümlü Dini Yönelim boyutuna ait ortalamaları daha çok 3-4 aralığında yoğunlaşmaktadır. Bu dağılımın, grafik 3'te gözlenen dağılımdan daha düzenli olduğunu, yani daha fazla normal dağılım özelliğini taşıdığını iddia etmek mümkündür.

Aşağıdaki tabloda, katılımcıların dini yönelim biçimlerine göre tasnifi ve her bir grupta yer alan katılımcıların örneklem toplamına oranları gösterilmektedir.

Tablo 19. Katılımcıların Dini Yönelim Biçimlerine Göre Dağılımı

Dini Yönelim	N	%
İç GÜdümlü Dini Yönelim	519	64,4
Dış GÜdümlü Dini Yönelim	287	35,6
Toplam	806	100

Tablo 19'a göre, katılımcıların %64,4'ünü iç güdümlü dini yönetime sahip olan 519 kişi oluşturmaktadır. Geriye kalan 287 kişi de dış güdümlü dini yönelim grubunda yer alan katılımcılardan oluşmakta ve örneklemin %35,6'sına karşılık gelmektedir. Buradan da katılımcıların büyük çoğunluğunun iç güdümlü dini yönetime sahip bireyler olduğu anlaşılmaktadır. Bu tablodan hareketle eldeki

bulguların, “Örneklem grubundaki iç güdümlü dini yönelime sahip bireylerin sayısı dış güdümlü dini yönelime sahip bireylerin sayısından yüksek olacaktır.” şeklindeki hipotez 2-a’yı desteklediği ifade edilebilir.

2.2.3. Dini Grup Üyeliği

Dini grup üyeliği bahsi araştırmanın temel değişkenlerinden bir tanesini oluşturmaktadır. Anket formunda demografik sorulardan sonra, öznel dine önem verme düzeyi maddesinin akabinde katılımcılara herhangi bir dini grup/cemaat/tarikat ile bağlarının olup olmadığı sorulmuş ve kendilerinden “var” ya da “yok” seçeneklerden birini işaretlemeleri istenmiştir. Aşağıdaki tabloda da örneklem grubunun dini grup üyeliğine göre dağılım bilgileri sunulmaktadır.

Tablo 20. Katılımcıların Dini Grup Üyeliğine Göre Dağılımı

Dini Grup Üyeliği	N	%
Var	271	33,6
Yok	535	66,4
Toplam	806	100

Tablo 20, katılımcılar arasında herhangi bir dini grup/tarikat/cemaatle bağlantısı olan 271 kişi bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bahsi geçen 271 kişinin katılımcıların tamamına oranı ise %33,6’dır. Geriye kalan 535 kişi herhangi bir dini grup/tarikat/cemaatle bir bağlantısı olmadığını beyan etmiştir. Bunların örneklemin toplamına oranının ise %66,4 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, araştırmaya katılanların çoğunluğunun bir dini grup/tarikat/cemaat mensubiyeti olmayan kişiler olduğunu ifade etmek mümkündür. Elbette ki Türkiye’nin içerisinde bulunduğu konjonktür sebebiyle dini grup mensubu olan kimselere ulaşmak oldukça güçleşmiştir. Benzer şekilde tesadüfi örnekleme ile seçtiğimiz katılımcılar arasında bir dini gruba intisabı olduğu halde birtakım kaygılardan dolayı bunu ifade etmekten geri durmuş ve aksi beyanda bulunmuş kişilerin olması da ihtimal dahilindedir.

Tablo 21. Dini Grup Üyeliği ve Dine Öznel Önem Verme Düzeyine Göre Dağılımı

			DİNE ÖZNEL ÖNEM VERME DÜZEYİ					Toplam
			HİÇ ÖNEMLİ DEĞİL	BİRAZ ÖNEMLİ	ÖNEMLİ	ÇOK ÖNEMLİ	EN ÜST DÜZEYDE ÖNEMLİ	
DİNİ GRUP	VAR	N	0	0	2	15	254	271
		%	0	0	0,7	5,5	93,7	
	YOK	N	5	3	89	131	307	535
		%	0,9	0,6	16,6	24,5	57,4	
Toplam			5	3	91	146	561	806

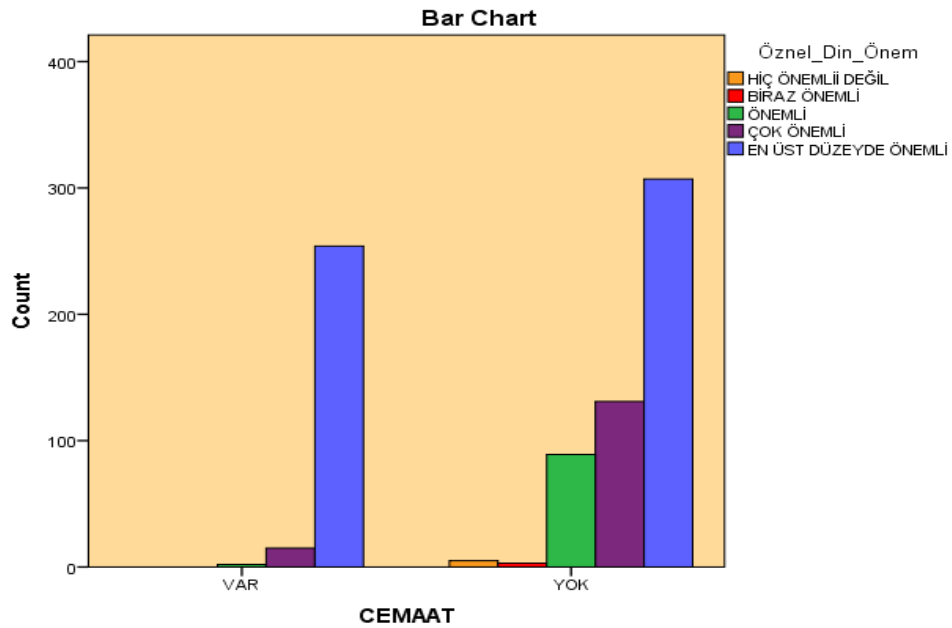
Yukarıdaki tabloda katılımcıların öznel dine önem verme düzeylerinin herhangi bir dini grup üyeliği olup olmamasına göre dağılımı gösterilmektedir. Bu verilere göre, bir dini grup bağlantısı olduğunu ifade eden katılımcılardan dinin hiç önemli olmadığını ya da biraz önemli olduğunu düşünen kimse bulunmamaktadır. Bunun yanında, dini önemli gördüğünü söyleyen 2 dini grup mensubu söz konusudur. Bu iki kişinin, toplamda 271 kişiden oluşan dini grup üyesi katılımcıların yalnızca %0,7'sini oluşturduğu görülmektedir. Dini çok önemli bulan 15 katılımcının dini grup üyesi olan katılımcıların %5,5'ine tekabül ettiği ifade edilebilir. Din benim için en üst düzeyde önemlidir diyenler ise 254 kişi ile büyük çoğunluğu oluşturmakta ve bahsi geçen 271 kişinin %93,7'sine karşılık gelmektedir. Buradan herhangi bir dini gruba bağlanmış kişiler için dinin yeri doldurulamaz bir öneme sahip olduğu yorumuna ulaşmak mümkündür. Zira bu kimselerin çoğunlukla yüksek dini açıklık, ihtiyaç ve öğrenme motivasyonlarıyla bir dini grubun üyesi olmaya yöneldikleri bilinmektedir.

Herhangi bir dini grup/cemaat/tarikat ile bağlantısının olmadığını ifade eden 535 kişi arasında din hiç önemli değil diyen 5 kişinin olduğu ve bu 5 kişinin bir dini grup üyeliği olmayan katılımcı toplamına oranının %0,9 olduğu görülmektedir. Din

benim için biraz önemlidir diyen 3 kişi ise 535 katılımcının %0,6'sına tekabül etmektedir. Dinin kendisi için önemli olduğu iddiasının sahibi olan ve bir dini grup mensubiyeti olmayan kişi sayısı 89 olarak görünmektedir. Bu kategoride yer alan 89 katılımcı 535 kişinin %16,6'sını oluşturmaktadır. Dinin çok önemli olduğunu belirten 131 kişinin de dini grup bağı bulunmayan 535 kişi arasında 24,5'lik yüzdeliğe sahip olduğu tablodan anlaşılmaktadır. Son olarak bir dini grup üyesi olmayıp da dine en üst düzeyde önem veren 307 katılımcıdan ve bunların dini grup mensubu olmayan 535 kişi arasında %57,4'lük kesimi temsil ettiğinden bahsetmek mümkündür. Buradan hareketle, bir dini gruba intisap etme ihtiyacı hissetmeyen, bunu gerekli görmeyen, buna karşı olan ya da bir şekilde bundan geri durmuş olan katılımcıların hayatlarında da dinin önemli bir yer işgal ettiğini iddia etmek mümkündür. Zira bu grup arasından dinin kendileri için hiç önemli olmadığını ya da kısmen önemli olduğunu beyan eden yalnızca 8 kişi olmuştur.

Aşağıdaki görsel, yukarıda bahsi geçen herhangi bir dini grup üyesi olan ve olmayan katılımcılar için dinin önem düzeyindeki dağılımın bar grafiği ile gösterimini içermektedir.

Grafik 5. Dini Grup Üyeliliğinin Dine Özel Önem Verme Düzeyine Göre Dağılımını Gösteren Bar Grafiği

3. KENDİNİ AYARLAMA VE DEMOGRAFİK YAPI

Bu başlık altında, kendini ayarlamanın araştırmanın demografik değişkenleriyle ilişkisi sınanacaktır. Bu minvalde, yöntem kısmında yer verilen 1/a-b-c-d-e-f-g-h numaralı hipotezler test edilmiş olacaktır. Hipotezlerin test edilebilmesi için t-Testi, ANOVA testleri kullanılacaktır. Bu testler arasında hangilerinin kullanılabilir olduğu grupların normallik analizine tabi tutulması neticesinde belirlenmektedir. Başlangıç için kullanılan dağılım normalliği belirleme yöntemleri için örnekler verilecek olmakla birlikte, tablo kalabalığına sebep olmamak adına ilerleyen kısımlarda bunlara yer verilmeyecektir.

Demografik yapıyı oluşturan değişkenler, cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, meslek, yaşanan yer, sosyo-ekonomik durum algısından oluşmaktadır.

3.1. Kendini Ayarlama ve Cinsiyet

Katılımcıların cinsiyete göre kendini ayarlama puanlarında bir farklılaşma olup olmadığını sınamak üzere t-testi yapmadan önce bu ikilinin dağılımının normalliği merkezi eğilim ölçüleri üzerinden test edilecektir. Aşağıdaki tabloda, bu ikiliye dair merkezi eğilim ölçüleri sunulmaktadır.

Tablo 22. Katılımcıların Cinsiyete Göre Kendini Ayarlama Merkezi Eğilim Ölçüleri

	N	Ortalama (Mean)	Medyan	Mod
KADIN	437	3,4	3,5	3,5
ERKEK	369	3,3	3,3	3,3

Her iki grubun da merkezi eğilim ölçüleri, yani ortalama, ortanca ve tepe değerleri arasında önemli farklar görülmediği için dağılımın normal olduğu düşünülmektedir.¹⁰ Bu sebeple veri seti t-testi için uygun görülmüştür.

¹⁰ Can, a.g.e., s. 117.

Tablo 23. Kendini Ayarlamamın Cinsiyet Değişkenine Göre Farklaşmasına Dair Sonuçlar (t-Testi)

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	N	X (ort.)	S (std.sap.)	Sd (serbestlik derecesi)	T	p
Kendini Ayarlama	Kadın	437	41,13	7,76394	804	1,673	,095
	Erkek	369	40,20	7,87752			

Tablo 23'e göre, kadın ve erkelerin kendini ayarlama ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları arasında fark olup olmadığını sınavan ilişkisiz örneklem için t testinin p değeri 0,095 olarak tespit edilmiştir. Grupların ortalamaları arasında fark yoktur şeklindeki yokluk hipotezi $p > 0,05$ olduğu için kabul edilmiştir Yani grupların ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır ($t_{(804)}=1,673$, $p > 0,05$). Bu da, “*Kadın katılımcıların erkeklere oranla kendini ayarlamaları daha yüksek olacaktır.*” şeklindeki hipotez 1-b'nin desteklenmediğini göstermektedir. Ancak toplam puan ortalamalarına bakıldığında, kadınların kendini ayarlama toplam puan ortalamasının ($X=41,13$), erkeklerin toplam puan ortalamasından ($X=40,20$) daha yüksek olduğu görülmektedir. Her ne kadar ortalamalardaki farklılık istatistiksel olarak anlam ifade etmese de sayısal bir farklılık olarak yorumlanabilir. Bu sayısal fark da, kadınların kendini ayarlamasının daha yüksek çıkacağına dair beklentinin desteksiz olmadığına göstergesi şeklinde değerlendirilebilir.

Çalışmamızın başlangıcında, Türk toplumunda kadınların erkeklere kıyasla toplum tarafından daha fazla denetlendiği ve toplumsal normları içselleştirmesi noktasında daha fazla baskıya maruz kaldığı varsayımından yola çıkarak kadın katılımcıların kendini ayarlama puanlarının erkek katılımcılardan anlamlı bir şekilde farklılaşacağını öngörmüştük. Ancak ne bizim çalışmamızın sonuçları ne de diğer yerli çalışmaların sonuçları bu öngörüğü desteklememektedir. Önceki çalışmalardan farklı olarak bizim çalışmamız, değişkenlerinden birisini dini grup mensubiyeti oluşturduğu için, nazaran daha dindar olarak nitelendirilebilecek kesimler üzerinde yürütüldüğünden ötürü; dindarlık da Müslüman toplumlarda daha çok kadınlar üzerinden değerlendirildiği ve bu sebeple kadınların daha fazla baskı altında

hissetmesi sebebiyle, sonuçların önceki çalışmalardan farklı çıkması beklense de netice tam olarak bekleneni vermemiştir.

Batı'daki çalışma sonuçları, erkeklerin kendini ayarlama düzeylerinin kadınların kendini ayarlama düzeylerinden anlamlı bir şekilde yüksek olduğunu gösterse de¹¹ yerli çalışmalarda böyle bir sonuç gözlenmemiştir. Hasan Bacanlı'nın elde sonuçlar da cinsiyetin kendini ayarlama üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını ortaya koymuştur. 283 erkek, 257 kız öğrenci üzerinde incelemeler yürüten Bacanlı, iki grubun ortalamaları arasında da sayısal anlamda önem ifade edebilecek bir farklılık çıkmadığını belirtmiştir.¹² Koç da çalışmasında, bu sonuçlara benzer bulgular tespit etmiştir. 253'ü erkek, 222'si kadın toplam 475 kişi üzerinde yürüttüğü çalışmasında Koç, kadınların puan ortalamasının ($X= 8,79$), erkeklerin puan ortalamasından ($X=8,45$) az da olsa yüksek olduğu ancak bu iki grup arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.¹³ Benzer şekilde Altunsu Sönmez de 570 kız ve 370 erkek katılımcıdan oluşan örneklem grubunda cinsiyetler arasında kendini ayarlama puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç tespit etmemiştir.¹⁴ 300 erkek ve 300 kadın olmak üzere 600 kişiden oluşan katılımcı grubu üzerinde yaptığı çalışma neticesinde Aysun Ündal da kadın ve erkeklerin kendini ayarlama ortalamalarında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.¹⁵ Eğitim fakültesi dördüncü sınıf öğrencisi olan 251 katılımcı üzerinde yaptığı araştırmada Kasım Yıldırım ve Aykut Emre Bozdoğan, kız ve erkek öğrencilerin kendini ayarlama puanları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmediğini ortaya koymuştur.¹⁶

¹¹ Angela Stewart, Lynn Carley, "Personality Characteristics of Extreme Scorers On The Self-Monitoring Scale", *Perceptual and Motor Skills*, S. 58, 1984, s. 204; David Day vd., "Self-Monitoring Personality at Work: A Meta-Analytic Investigation of Construct Validity", *Journal of Applied Psychology*, C. 87, S. 2, 2002, s. 397.

¹² Hasan Bacanlı, *Sosyal İlişkilerde Benlik: Kendini Ayarlama Psikolojisi*, İstanbul, MEB Yayınları, 1997, ss. 79-80.

¹³ Mustafa Koç, *Yetişkinlik Döneminde Dindarlık ile Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 2008, ss.137-138.

¹⁴ Özlem Altunsu Sönmez, *Religiosity Self-Monitoring and Political Participation*, s. 283.

¹⁵ Aysun Ündal, *Kendini Ayarlama Becersinin Holland'ın Mesleki Kişilik Tiplerine Göre Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1996, s. 67.

¹⁶ Kasım Yıldırım, Aykut Emre Bozdoğan, "Öğretmen Adaylarının Kendini Ayarlama Psikolojilerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Durum Çalışması", *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 3, 2009, s.132.

Tüm bu sonuçlar, göstermektedir ki cinsiyetler arasında kendini ayarlama açısından anlamlı bir farklılıktan en azından Türkiye toplumu için bahsetmek güçtür.

Tablo 24. Kişisel Sunumu Ayarlama Becerisinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklaşmasına Dair Sonuçlar (t-Testi)

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	N	X	S	sd	t	p
Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi	Kadın	437	18,97	4,74069	804	1,126	,261
	Erkek	369	18,60	4,47579			

Kendini Ayarlama Ölçeğinin alt boyutlarından birini oluşturan Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi noktasında kadın ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını ortaya çıkarmak için yapılan t-testinin sonuçları, istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığını göstermektedir ($t_{(804)}=1,126$, $p>0,05$). Ortalamalar açısından bakıldığında kadınların ortalamasının ($X=18,97$) erkeklerin ortalamasından ($X=18,60$) çok az yüksek olsa da anlamlı bir farklılığı beraberinde getirmediği ifade edilebilir.

Tablo 25. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılığın Cinsiyet Değişkenine Göre Farklaşmasına Dair Sonuçlar (t-Testi)

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	N	X	S	sd	t	p
Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık	Kadın	437	22,15	4,51029	804	1,737	,083
	Erkek	369	21,59	4,55839			

Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılığın cinsiyet değişkeni açısından farklılık gösterip göstermeyeceğini sınamak için başvurulan ilişkisiz örneklem için t-testi sonuçlarını gösteren Tablo 25'e bakıldığında alt ölçek ortalaması olarak kadınların ($X=22,15$) erkeklerden ($X=21,59$) az da olsa daha yüksek skora sahip olduğu ancak gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşmadan bahsedilemeyeceği anlaşılmaktadır.

Empatik eğilim ile cinsiyet değişkeni üzerinde yapılan ve kadınların erkeklere kıyasla daha fazla empati kurma potansiyeline sahip olduğunu gösteren araştırmalardan¹⁷ hareketle, kadınların çevresinde yer alan öteki bireylerin dışavurumcu davranışlarını okumada daha istekli ve başarılı olması, bu yönüyle de erkeklerden farklılaşması beklenebilirdi. Ancak eldeki bulgular bu şekilde yorumlanmaya müsait bir nitelik arz etmemektedir.

3.2. Kendini Ayarlama ve Yaş

Katılımcıların kendini ayarlama oranlarında yaş faktörünün etkisinden bahsetmenin mümkün olup olmadığını test etmek adına ANOVA, yani tek yönlü varyans analizinden faydalanılmıştır. Ancak öncesinde yaş gruplarına göre kendini ayarlama puan ortalaması bilgilerine yer verilmiştir.

Tablo 26. Kendini Ayarlama Puanlarının Yaşa Göre Dağılımı

Bağımlı Değişken	Yaş	N	X	S
Kendini Ayarlama	16-21	160	42,3563	7,65888
	22-40	415	40,1373	7,53850
	41-65	213	40,5305	8,49890
	65+	18	41,2778	5,63399
Toplam		806	40,7072	7,82486

Tablo 26'dan anlaşıldığı üzere, katılımcıların yaş değişkenleri 4 grupta ele alınmıştır. Bu gruplardan ilki olan 16-21 yaş aralığında yer alan 160 kişinin ölçek genelinden aldığı puanların ortalaması 42,35'tir. İkinci grup 22-40 yaş arası bireyleri kapsarken bu grupta yer alan 415 kişinin puan ortalaması 40,13 olarak görünmektedir. 41-65 yaş grubundaki 213 kişi de 40,53'lük bir ortalama skora

¹⁷ Mustafa Koç, "Demografik Özellikler ile Empatik Eğilim Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 9, 2016, s. 37.

sahiptir. Son olarak 65 yaş ve üzerinde yer alan 18 kişinin kendini ayarlama puan ortalamasının 41,27 olduğu söylenebilir.

Görüldüğü gibi, yaş grupları arasında en yüksek kendini ayarlama ortalamasına sahip olan katılımcılar 16-21 yaş aralığında bulunanlardır. Ortalama puanlar açısından en yüksek ikinci skora sahip olan grup 65 yaş ve üzeri gruptur. Bunu daha sonra 41-65 yaş grubu ve son olarak da 22-40 yaş aralığındaki katılımcıların oluşturduğu grup takip etmektedir.

Tablo 27. Kendini Ayarlamının Yaş Değişkenine Göre Farklaşması ile İlgili Sonuçlar (ANOVA)

Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	p	Eta-Kare	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	582,371	3	194,124	3,196	,023	0,01	16-21>22-40
Grup İçi	48706,528	802	60,731				
Toplam	49288,898	805					

Örnekleme grubunun kendini ayarlama puanları arasında fark olup olmadığını sınamak için, ait oldukları yaş gruplarına göre oluşturulan grupların puanlarının ortalamaları ilişkisiz örneklem için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmıştır. Test sonunda, 16-21 yaş grubunda yer alan katılımcıların ortalaması, 22-40 yaş grubundaki katılımcıların ortalaması, 41-65 yaş grubundakilerin ortalaması ve 65 yaş ve üzerinde yer alan katılımcıların ortalamasının en az ikisi arasında istatistiksel olarak anlamlı fark gözlenmiştir. ($F_{(3,802)}=3,196$, $p=0,023<0,05$). Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (eta-kare) bu farkın küçük düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda, anlamlı farkın, 16-21 ve 22-40 yaş gruplarında yer alan katılımcıların puanları arasında olduğu görülmüştür. Buna göre, 16-21 yaş aralığında yer alan katılımcıların kendini ayarlama puanları, 22-40 yaş aralığındakilerden anlamlı bir şekilde yüksek çıkmıştır.

Koç'un daha önce bahsi geçen çalışmasında elde ettiği bulgular, ele aldığı en erken dönem olan 25-30 yaş döneminin, yani erken yetişkinlik döneminin, 31-35 yaş

döneminden istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir. Diğer yaş grupları arasında, bu çalışmada olduğu gibi, anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.¹⁸

Bu sonuçlar, “*Örneklem grubunun yaşı arttıkça kendini ayarlama düzeyinde de bir azalma görülecektir*” şeklindeki 1-c nolu hipotezin kısmi olarak desteklendiğini göstermektedir. Zira katılımcıların yaşça en küçüklerinden oluşan 16-21 yaş grubunun bir üst yaş grubundan anlamlı bir şekilde farklılaşıyor olması kısmen de olsa yaşın kendini ayarlama üzerinde etkin olabileceğinin işareti olarak yorumlanabilir. 16-21 yaş, son ergenlik dönemi olarak değerlendirilebileceğinden, diğerleri tarafından beğenilme kaygısının zirvede olduğu bir döneme tekabül etmektedir. Diğerlerinin beğeni ve onayını almak isteyen ergenler için ortamın gereklerinin okunması, diğerleri tarafından nelerin hoş karşılandığının takibi ve sevicecek bir imajın oluşturulup sergilenmesi önemlidir. Bu da tam olarak kendini ayarlamanın temel bileşenlerine karşılık gelmektedir. Ayrıca, yaşadığı kimlik çatışmaları sebebiyle henüz kim olduğuna dair netleşmiş bir fikri olmayan ergenlerin, farklı durumlarda farklı davranışlar sergilemesi, tabir caizse diğer yaş gruplarına kıyasla daha kolay bir şekilde içerisinde bulunduğu ortamın rengini alması anlaşılır bir mahiyet taşımaktadır.

Kriz dönemlerini atlatarak kimlik duygusu kazanan birey, ne yapıp ne yapmayacağını, kendisine neyin yakışıp neyin yakışmayacağını, çizgilerinin, tutumlarının ve değerlerinin, yani kendi kişiliğinin farkına vararak kendisine bir davranış repertuarı geliştirmektedir. Tıpkı erken bebeklik döneminde bebeğin kendisinin diğer her şey ve herkesten ayrı bir varlık olduğunu keşfetmesi gibi, artan hayat tecrübesiyle birlikte birey, kendi kimliğini/neliğini ve dolayısıyla ne olamayacağını keşfetmektedir. Elbette bu olup biten bir süreç olarak düşünülmemelidir, zira kişiliğin yaşam boyu gelişen dinamik bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir. Ancak ilk yetişkinlik döneminde kişiliğinin iskeletini oturtmuş olan bireyin, bundan sonra sahip olduğu iskeletin dokusuyla uyuşan parçaları üzerinde barındırmaya dikkat etmesi beklenmektedir. Diğer bir ifadeyle, yaşla birlikte kazanılan tecrübenin, kişiye tutum ve davranışları arasında bir tutarlılık getirmesi

¹⁸ Koç, a.g.e., ss. 142-143.

muhtemel görünmektedir. Bunun da, artan yaşla birlikte kendini ayarlama düzey ve ihtiyacında bir azalma yaşanabileceği şeklinde yorumlanması mümkündür.

Ortalamalar açısından düşünüldüğünde dikkat çekici olan husus, 16-21 yaşın skorunu takiben 65 yaş ve üzeri grupta yer alanların gelmesidir. Yaşla birlikte kendini ayarlama bir azalma beklenirken, 65 yaş ve üzerinde yer alan bireyler bu beklentiyle uyuşmayan bir skora sahip olmuştur. Elbette bu istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşmayı beraberinde getirmemiştir. Ancak, yine de 65 yaş ve üzerinin ortalamalar açısından 16-21 yaşa yakın bir skora sahip olması, Erikson'un benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk olarak adlandırdığı dönemsel sorunların ya da maddi-manevi güç kaybına uğrayan bireyin toplumsal norm ve beklentilerle mücadele edecek direnci kendisinde görmüyor olmasının nişanesi olabilir.

Tablo 28. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi Alt Ölçeği Puanlarının Yaşa Göre Dağılımı

Bağımlı Değişken	Yaş	N	X	S
Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi	16-21	160	19,9063	4,58984
	22-40	415	18,4867	4,46502
	41-65	213	18,5446	4,92913
	65+	18	19,5000	3,29438
Toplam		806	18,8065	4,62209

Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi alt ölçeği puan ortalamalarının yaşa göre dağılımını gösteren tablo 28'e bakıldığında, en yüksek ortalamanın ($X=19,90$) yine 16-21 yaş grubuna ait olduğu görülmektedir. 22-40 yaş grubunda yer alan 415 katılımcının alt ölçek genelinden aldığı puanların ortalaması 18,48 iken, 213 kişiden müteşekkil 41-65 yaş grubunun puan ortalaması 18,54'tür. Son olarak 65 yaş ve üzeri yaş aralığındaki 18 katılımcının ortalaması ise 19,50 olarak görünmektedir. Ancak bu skorlarda ortalama 4 puanlık bir artma-eksilmenin yaşanmasının olası olduğunu da belirtmek gerekmektedir.

İlgili yaş grupları ortalama puan bazında bir sıralamaya tabi tutulacak olursa, ilk sırada 16-21 yaş, ikinci sırada 65 yaş ve üzeri, üçüncü sırada 41-65 yaş ve son sırada ise 22-40 yaş grubu yer almaktadır.

Tablo 29. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisinin Yaş Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar (ANOVA)

Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	p	Eta-Kare	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	259,209	3	86,403	4,091	,007	0,015	16-21>22-40
Grup İçi	16938,597	802	21,120				16-21>41-65
Toplam	17197,806	805					

Tablo 29’da, Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisinde yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılaşmanın söz konusu olup olmadığını tespit etmek için yapılan ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizinin sonuçları gösterilmektedir. Analiz sonuçlarına göre, farklı yaş gruplarında yer alan katılımcıların ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($F_{(3,802)}=4,091$, $p=0,007<0,05$). Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (eta-kare) bu farkın küçük düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi anlamlı farkın, 16-21 ile 22-40 ve 16-21 ile 41-65 yaş grupları arasında gözlemlendiğine işaret etmektedir. Buna göre, 16-21 yaş aralığında yer alan katılımcıların Kişisel Sunumu Düzenleme alt ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması, 22-40 yaş aralığındakilerin ortalamasından daha yüksektir. Yine, 16-21 yaş aralığındaki katılımcıların ortalamasının, 41-65 yaş aralığındaki katılımcıların ortalamasından yüksek olduğu gözlenmiştir.

Katılımcıların yaş gruplarına göre kişisel sunumu düzenleme becerilerindeki anlamlı farklılıklar hipotez 1-c’deki “yaş ilerledikçe kendini ayarlama düzeyinde azalma görülecektir” ifadesini kısmen de olsa doğrulayan bir görüntü sergilemektedir. Ancak kişisel sunumu düzenleme becerisi kendini ayarlamanın bir

faktörünü oluşturduğu için, yalnızca bu faktör üzerinden hipotezin tamamen doğrulandığını ifade etmek mümkün görünmemektedir.

Tablo 30. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık Alt Ölçeği Puanlarının Yaşa Göre Dağılımı

Bağımlı Değişken	Yaş	N	X	S
Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık	16-21	160	22,4500	4,22898
	22-40	415	21,6506	4,52645
	41-65	213	21,9859	4,83548
	65+	18	21,7778	3,59011
Toplam		806	21,9007	4,53805

Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık alt ölçeğinden alınan puan ortalamalarına bakıldığında, en yüksek ortalamaya sahip grubun yine 16-21 yaş grubu olduğu ($X=22,45$) anlaşılmaktadır. 22-40 yaş grubunun ortalamasının 21,65, 41-65 yaş aralığında yer alan katılımcıların ortalamasının 21,98 ve 65 yaş üzerindeki katılımcıların Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık alt ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması 21,77 olarak tespit edilmiştir.

Alt ölçekten alınan puan ortalamasına göre yapılan sıralamada ilk sırada 16-21 yaş grubu yer almaktayken, ikinci sırada 41-65 yaş grubu, üçüncü sırada 65 yaş ve üzeri yaş aralığındaki katılımcılar yer almaktadır. Ortalama açısından son sırada 22-40 yaş grubunda yer alan katılımcıların geldiğini söylemek mümkündür.

Tablo 31. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılığın Yaş Değişkenine Göre Farklaşması ile İlgili Sonuçlar (ANOVA)

Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	p	Eta-Kare	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	76,053	3	25,351	1,232	,297	-	-

Grup İçi	16502,006	802	20,576
Toplam	16578,060	805	

Tablo 31’de sergilenen, Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık alt ölçeğinden alınan puanlarda yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık yaşanıp yaşanmadığını sınavan ilişkisiz örneklem için tek yönlü varyans analizinin sonuçlarına göre, $p=0,297>0,05$ olduğu için gruplar arasında anlamlı farklılık gözlenmemiştir ($F_{(3,802)}=1,232$, $p>0,05$). Yani, Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık puanları üzerinde yaş değişkeninin istatistiksel açıdan anlamlı farklılık oluşturacak bir etkiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

3.3. Kendini Ayarlama ve Eğitim Durumu

Demografik değişkenlerden biri olarak ele alınan eğitim durumu, bu çalışma kapsamında dört grupta ele alınmıştır: İlkokul, ortaokul, lise ve yükseköğretim. Katılımcıların eğitim durumlarının kendini ayarlama ortalamaları üzerinde anlamlı bir farklılığa sebep olup olmadığını test etmek için parametrik bir test olan ANOVA’dan yararlanılacaktır.

Tablo 32. Kendini Ayarlamanın Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Bağımlı Değişken	Eğitim Durumu	N	X	S
Kendini Ayarlama	İlkokul	141	40,9716	8,47091
	Ortaokul	122	40,8361	7,91417
	Lise	291	40,7973	7,60423
	Yükseköğretim	252	40,3929	7,69335
Toplam		806	40,7072	7,82486

Eğitim durumu kategorilerine göre katılımcı sayıları ve kendini ayarlama puan ortalamalarını içeren tablo 32’den anlaşıldığı üzere, tüm kategorilerin

ortalamları birbirlerine çok yakın skorlardan oluşmaktadır. 141 kişiden oluşan ilkokul mezunu katılımcıların en yüksek ortalamaya ($X=40,97$) sahip olduğu görülmektedir. Ortaokul mezunlarının 122 kişiden oluştuğu ve ortalamalarının 40,83'e tekabül ettiği görülmektedir. Lise mezunlarına gelindiğinde ise toplamda 291 kişiden oluşan grubun kendini ayarlama puan ortalamalarının 40,79 olduğu tablodan anlaşılmaktadır. 252 kişilik yükseköğretim mezunları da 40,39'luk ortalamaya sahip görünmektedir. Bu skorlar için ortalama 7,5'lik bir standart sapma payının olduğunu ifade etmek de mümkündür.

Grupları kendini ayarlama puan ortalamaları bağlamında bir sıralamaya koymak gerekirse, ilk sırada gelen ilkokul mezunlarını ortaokul mezunları takip etmektedir. Üçüncü sırada lise mezunları yer almaktayken, yükseköğretim mezunları ortalama açısından en son sırada gelmektedir. Yani yalnızca ortalamalar üzerinde bir değerlendirme yapılırsa, eğitim durumu ile kendini ayarlama arasında ters yönlü bir ilişki olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle, eğitim durumu arttıkça kendini ayarlama puanlarında bir azalma yaşandığı yorumu yapılabilir. Ancak gruplar arasında var olan bu farklılığın istatistiksel açıdan bir anlam ifade edip etmediğinin anlaşılması için tek yönlü varyans analizine ihtiyaç vardır. Aşağıda ilgili değişkenler arasındaki varyans analizi sonuçlarının yer aldığı tablo sunulmaktadır.

Tablo 33. Kendini Ayarlamannın Eğitim Değişkenine Göre Farklaşması ile İlgili Sonuçlar (ANOVA)

Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	p	Eta-Kare	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	39,145	3	13,048	,212	,888	-	-
Grup İçi	49249,753	802	61,409				
Toplam	49288,898	805					

Katılımcıların kendini ayarlama puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek amacıyla eğitim durumlarına göre oluşturulan grupların puan ortalamalarının ilişkisiz örneklem için tek yönlü varyans analizi ile kıyası

gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda, eğitim durumlarını ifade eden dört grubun ortalaması arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($F_{(3,802)}=0,212, p=0,88>0,05$).

Bu durumda “*Eğitim durumu yükseldikçe kendini ayarlama ortalaması da yükselecektir.*” şeklindeki hipotez 1-d’nin desteklenmediği görülmektedir. Eğitim kurumları belli davranış kalıplarının öğrenildiği yerler olduğu için, eğitim düzeyinde yaşanan artışın kendini ayarlamayı da pozitif yönde etkilemesi beklenmekteydi. Ayrıca çok farklı sosyal ve kültürel arka planlara sahip kişileri bir araya toplayan eğitim kurumlarının, birey için değişik tutum, inanç ve değerlere sahip insanlarla tanışmak, farklı dünya görüşlerinden haberdar olmak, kısaca ötekinin varlığının farkına varmak ve bu ötekiyle yaşamayı öğrenmek gibi çeşitli sosyalleşme imkanları sunduğu düşünüldüğünde, artan eğitim düzeyinin kendini ayarlama stratejilerini kullanmayı canlandırması öngörülebilir.

Benlik değişkenleri arasında kendini ayarlamaya da yer verdiği çalışmasında Koç, bizim elde ettiğimiz sonuçlara yakın tespitlerde bulunmuştur. Buna göre, eğitim durumuna göre kendini ayarlama skorlarında anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır. Ancak ortalamalara bakıldığında, en yüksek ortalamanın ilköğretim mezunlarına, en düşük ortalamasının da yükseköğretim mezunlarına ait olduğu gözlenmiştir.¹⁹ Bunun dışında, eğitim düzeyine niceliksel değil ama niteliksel bir perspektifle yaklaşarak Altunsu Sönmez, doktora çalışması kapsamında ele aldığı kendini ayarlama değişkenini alınan eğitimin içeriği ile karşılaştırmayı tercih etmiştir. Araştırma sonucunda Altunsu Sönmez, imam-hatip liselerinden mezun olan katılımcıların kendini ayarlama skorlarının diğer katılımcılardan istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde düşük olduğunu ortaya koymuştur. Aynı şekilde, ilahiyat fakültesi öğrencilerinin diğer fakültelerde okuyan öğrencilerden anlamlı bir şekilde ayrıldığını, yani diğerlerinden daha düşük kendini ayarlama skorlarına sahip olduğunu ileri sürmüştür.²⁰ Bizim çalışmamız ise alınan eğitimin niteliğine dair bir kıstasa sahip olmadığı için sonuçların karşılaştırılması mümkün olmamaktadır.

¹⁹ Koç, a.g.e., s. 156.

²⁰ Sönmez, a.g.e., ss. 284-289.

Tablo 34. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisinin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Bağımlı Değişken	Eğitim Durumu	N	X	S
Kişisel Sunumu Değiştirebilme Becerisi	İlkokul	141	18,8156	4,82642
	Ortaokul	122	18,9262	4,46320
	Lise	291	18,9003	4,39047
	Yükseköğretim	252	18,6349	4,85832
Toplam		806	18,8065	4,62209

Tablo 34’de örneklem grubunun eğitim durumuna göre Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi alt ölçeğinden aldığı skorlar sıralanmıştır. Öncelikle, tüm grupların skorlarının birbirine çok yakın olduğunu belirtmek gerekmektedir. İlkokul mezunu olan 141 kişinin alt ölçek ortalaması 18,81 iken, 122 kişilik ortaokul mezunlarının ortalaması 18,92 olup, 291 kişisen oluşan lise mezunlarının ortalaması 18,90 olarak görünmektedir. Yükseköğretim mezunları ise 252 kişiden oluşmakta ve alt ölçek ortalamaları 18,63’e karşılık gelmektedir.

Alınan alt ölçek ortalamaları bazında bir sıralama yapmak gerekirse en yüksek Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi ortalaması ortaokul mezunlarına aittir. İkinci sırada lise mezunları gelirken, üçüncü sıraya ilkokul mezunları yerleşmiştir. En düşük ortalama ise yükseköğretim mezunlarına ait görünmektedir.

Tablo 35. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisinin Eğitim Değişkenine Göre Farklaşması ile İlgili Sonuçlar (ANOVA)

Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	p	Eta-Kare	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	11,742	3	3,914	,183	,908	-	-
Grup İçi	17186,064	802	21,429				
Toplam	17197,806	805					

Örneklem grubunun Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını sınamak için eğitim durumları baz alınarak oluşturulan grupların puan ortalamaları tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırıldığında sonuçların gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma olmadığını gösterdiği tablo 35'ten anlaşılmaktadır ($F_{(3,802)}=0,183$, $p=0,908>0,005$).

Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisinin bir yönüyle adab-ı muaşeretini kapsadığı iddia edilirse, eğitim durumunun ilgili beceri üzerinde bir etkisinin olması beklenebilir. Çünkü toplumsal görgü kuralları bireyin o an nasıl bir psikoloji içerisinde bulunduğunu, olan biten hakkında ne düşündüğünü hesaba katmaksızın, ortama göre sergilenmesi gereken davranış kalıplarını bireye tabir caizse dayatmaktadır. Bu durumda kişiye özel davranış tarzı yerine ortama özel davranış tarzı söz konusu olmaktadır. Ortama özel davranış tarzı bahsi de kendini ayarlamının belirgin özelliği olarak yorumlanmaya müsait bir mahiyet taşımaktadır. Ancak bizim çalışmamızın sonuçları, bu yorumun doğruluğunu destekleyen veriler sunmamaktadır.

Tablo 36. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılığın Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Bağımlı Değişken	Eğitim Durumu	N	X	S
Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık	İlkokul	141	22,1560	4,89939
	Ortaokul	122	21,9098	4,80531
	Lise	291	21,8969	4,43921
	Yükseköğretim	252	21,7579	4,32460
Toplam		806	21,9007	4,53805

Tablo 36'da, örneklem grubunun Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık alt ölçeği puan ortalamalarının eğitim durumu kategorilerine göre dağılımı gösterilmektedir. Tabloya göre, ilkokul mezunu 141 katılımcının alt ölçek ortalaması 22,15 iken ortaokul mezunu 122 katılımcının ortalaması 21,90'dır. 291 kişiden

oluşan lise mezunlarının ortalamasının 21,89 ve 252 kişilik yükseköğretim mezunlarının alt ölçekten aldıkları puanların ortalamasının 21,75 olduğu anlaşılmaktadır.

Sıralayıcı bir bakışla ortalama puanlar ele alındığında, en yüksek Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık ortalamasının ilkökul mezunlarına ait olduğu görülmektedir. Daha sonra ortaokul mezunlarının geldiği ve onları lise düzeyinde eğitim görmüş katılımcıların izlediği söylenebilir. Yükseköğretim mezunlarının ise en düşük ortalamaya sahip grubu oluşturduğu tablodan anlaşılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında eğitim düzeyi ile Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılığın ters yönde bir ilişki içerisinde olduğu ve birinde artış yaşanırken diğerinde azalma gözlemlendiği yorumu yapılabilir. Ancak ortalama puanlar üzerinde gözlenen bu farkın istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığının tespiti için ilişkisiz örneklem için tek yönlü varyans analizine başvurulacaktır.

Tablo 37. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılığın Eğitim Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar (ANOVA)

Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	p	Eta-Kare	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	14,343	3	4,781	,231	,874	-	-
Grup İçi	16563,717	802	20,653				
Toplam	16578,060	805					

Tablo 37'den anlaşıldığı üzere, katılımcıların Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık alt ölçek ortalamalarında eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($F_{(3,802)}=0,231$, $p=0,874>0,05$). Diğer bir ifadeyle ilgili alt ölçek ortalamaları üzerinde yakalanan ters yönlü ilişki, istatistiksel açıdan herhangi bir anlam ifade etmemektedir.

Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılığın, diğer bireylerin davranışlarını okuma ve anlamlandırma sürecini içerdiği için, empatik eğilimle ilişkili olabileceği yorumundan hareketle, empatik eğilimin eğitim durumuna göre

farklılaşp farklılaşmadığı hususunu kapsayan araştırmalara bakıldığında, doktora çalışması bağlamında Ali Ayten'in, empatik eğilim açısından farklı eğitim düzeyine sahip gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı sonucunu elde ettiği görülmüştür.²¹

3.4. Kendini Ayarlama ve Medeni Durum

Bu başlık altında, katılımcıların kendini ayarlama düzeylerinde evli ya da bekar olmalarının bir etkisinin olup olmadığı incelenecektir. Medeni durumlarına göre örneklem grubunun Kendini Ayarlama Ölçeğinden aldıkları puanlarda bir farklılık oluşup oluşmadığı t-testi kullanılarak sınanacaktır.

Tablo 38. Kendini Ayarlamanın Medeni Durum Değişkenine Göre Farklılaşmasına Dair Sonuçlar (t-Testi)

Bağımlı Değişken	Medeni Durum	N	X (ort.)	S (std.sap.)	sd (serbestlik derecesi)	t	p
Kendini Ayarlama	Bekar	380	41,35	7,88690	804	2,226	,026
	Evli	426	40,12	7,73257			

Medeni durum değişkeninin katılımcıların kendini ayarlama puanları üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını ortaya koymak amacıyla yapılan ilişkisiz örneklem için t-testinde, bekar katılımcıların puan ortalaması ($X= 41,35$) ile evli katılımcıların puan ortalaması ($X= 40,12$) arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark tespit edilmiştir. [$t_{(804)}= 2,226$, $p<0,05$]. Testin p değeri 0,026 olduğu ve bu değer de 0,05'ten küçük olduğu için "grupların ortalamaları arasında anlamlı fark yoktur" şeklindeki yokluk hipotezi reddedilmiştir. Yani, gruplar arasında anlamlı bir farklılık söz konusudur. Kendini Ayarlama Ölçeğinden alınan puan ortalamalarına bakıldığında bekar katılımcıların ortalamalarının evli katılımcılardan yüksek olduğu

²¹ Ali Ayten, *Prosoyol Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayınlanmış doktora tezi), İstanbul, 2009, s. 137.

görülmüştür. Buradan “Medeni durum açısından bekarların evlilere göre kendini ayarlama ortalaması daha yüksek olacaktır.” şeklindeki hipotez 1-e'nin desteklendiği anlaşılmaktadır.

Konuyla ilgili yapılmış diğer araştırmalar incelendiğinde benzer sonuçlarla karşılaşmıştır. Örneğin Koç da araştırmasının bağımsız değişkenlerinden biri olan medeni duruma göre katılımcıların kendini ayarlama skorlarında önemli ve anlamlı bir farklılık olduğunu saptamıştır. Buna göre bekarların Kendini Ayarlama Ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması, evlilere göre anlamlı bir şekilde yüksektir.²²

Bu sonuçlar, bekar bireylerin genel olarak evlilik yaşına gelmemiş olmaları, yani 16-21 ve 21-40 yaş grupları içerisinde yer almaları muhtemel olduğu için ve hatırlanacağı üzere bu yaş grubunun özellikle 16-21 yaş grubunun kendini ayarlama ortalamaları diğer yaş gruplarından daha yüksek olduğundan ötürü anlaşılır görünmektedir. Ayrıca, evliliğin yüklediği sorumluluklar dolayısıyla bireye kazandırdığı tecrübe ve olgunluğun da bu sonuçlar üzerinde etkisinin olduğu düşünülebilir.

Tablo 39. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisinin Medeni Durum Değişkenine Göre Farklaşmasına Dair Sonuçlar (t-Testi)

Bağımlı Değişken	Medeni Durum	N	X	S	sd	t	p
Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi	Bekar	380	19,3053	4,59109	804	2,907	,004
	Evli	426	18,3615	4,60954			

Tablo 39, Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi alt ölçeğinden alınan skorların katılımcıların medeni durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını gösteren t-testi sonuçlarını kapsamaktadır. Sonuçlara göre evli katılımcıların alt ölçekten aldığı puan ortalaması ile bekar katılımcıların puan ortalaması arasında anlamlı bir farklılık saptanmıştır [$t_{(804)}= 2,907, p=0,004<0,05$]. Her iki grubun alt ölçekten aldığı

²² Koç, a.g.e., ss. 161-162.

ortalama değerlere bakıldığında bekar katılımcıların ortalamasının 19,30 ve evli katılımcıların ortalamasının 18,36 olduğu görülmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere, bekar katılımcıların kişisel sunumu düzenleme becerileri evli katılımcılarınkinden daha yüksektir. Ölçeğin genelinden elde edilen sonuçların aksine bir tabloyla karşılaşılmadığı için, yukarıda bekarların daha düşük yaş ortalamasına sahip olabileceği varsayımı üzerinden yapılan yorum burada da geçerli kabul edilebilir.

Tablo 40. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılığın Medeni Durum Değişkenine Göre Farklaşmasına Dair Sonuçlar (t-Testi)

Bağımlı Değişken	Medeni Durum	N	X	S	sd	t	p
Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık	Bekar	380	22,0500	4,55342	804	,882	,378
	Evli	426	21,7676	4,52548			

Tablo 40'dan anlaşıldığı üzere, katılımcıların Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık alt ölçeğinden aldıkları skorlarda, medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık gözlenmemektedir [$t_{(804)} = 0,882$, $p = 0,378 > 0,05$]. Her ne kadar ortalama değerleri açısından aralarında ufak bir fark görünse de, bu fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. Alt ölçekten aldıkları ortalamalara göre bekar katılımcıların Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık ortalamaları ($X = 22,05$), evli katılımcıların puan ortalamalarından ($X = 21,76$) daha yüksektir.

3.5. Kendini Ayarlama ve Meslek

Çalışmanın demografik değişkenlerinden birini oluşturan meslek, anket formunda açık uçlu soru şeklinde yer almıştır. Katılımcılardan gelen yanıtlar doğrultusunda 9 meslek grubu oluşturulmuş ve analizler bu meslek grupları üzerinden yapılmıştır. Aşağıda katılımcıların kendini ayarlama skorlarının meslek grupları arasında farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için uygulanan ANOVA testlerinin sonuçları tablolar halinde sunulmaktadır.

Tablo 41. Kendini Ayarlama Puan Ortalamalarının Mesleğe Göre Dağılımı

Bağımlı Değişken	Meslek	N	X	S
Kendini Ayarlama	Eğitimci	95	40,7684	7,15401
	Resmi Olmayan Din Görevlisi	73	41,4658	7,25351
	Özel Sektör	225	40,2711	7,64808
	Ticari Sektör	52	40,2500	9,38266
	Memur	18	39,2222	6,73494
	Emekli	33	39,7273	8,46785
	Öğrenci	130	42,4615	7,57920
	Ev Hanımı	170	40,1824	8,29606
İşsiz	10	38,8000	6,14275	
Toplam		806	40,7072	7,82486

Tablo 41’de, meslek gruplarının Kendini Ayarlama Ölçeğinden aldıkları ortalama skorlar sıralanmıştır. 95 kişiden oluşan eğitimci grubunun kendini ayarlama ortalaması 40,76 iken, resmi olmayan din görevliliği yapan 73 kişinin ortalama puanı 41,46, özel sektör çalışanlarından oluşan 225 kişinin ortalaması 40,27, ticari sektör içerisinde yer alan 52 kişinin ortalaması 40,25’tir. Toplam sayıları 18 olan memurların oluşturduğu grubun ortalaması 39,22 iken 33 kişilik emekli grubunun ortalaması 39,72’dir. 130 kişiden oluşan öğrencilerin kendini ayarlama ortalaması 42,46, ev hanımı grubunda yer alan 170 katılımcının ortalaması 40,18 ve son olarak işsiz olduğunu ifade eden 10 katılımcıdan oluşan grubun ortalaması 38,80’dir.

Meslek grupları tarafından alınan ortalama skorlar sıralandığında, en yüksek ortalamanın öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Öğrencileri resmi olmayan din görevlisi grubunda yer alan katılımcılar takip etmekte ve akabinde eğitimciler gelmektedir. Özel sektör çalışanları dördüncü sırada yer alırken, ticari sektörde

bulunan katılımcılar beşinci sırada, ev hanımları altıncı sırada, emekliler yedi, memurlar sekiz ve son olarak işsizler dokuzuncu sırada yer almaktadır.

Ortalamalarda en üst sırada olan öğrencilerin, bekar katılımcılarda olduğu gibi, yüksek kendini ayarlama ortalamalarının içerisinde buldukları yaş grubundan kaynaklandığı düşünülmektedir. Resmi olmayan din görevlisi grubunun kendini ayarlama ortalaması öğrencilerin ortalamasından sonraki en yüksek skor olarak görünmektedir. Bahsi geçen kurumlara bağlı olan kişiler bir dini grup yoluyla bu kurumlara katıldıkları için, resmi olmayan din görevlisi grubundaki katılımcılar dini grup mensubu kimselerden oluşmaktadır. Bu grubun elde ettiği skor, çalışmamızın önemli öngörülerinden biri olan dini grup mensubiyetinin kendini ayarlama üzerinde pozitif yönlü bir etkisinin olacağı düşüncesine destek olarak değerlendirilebilir. En düşük ortalama sahipleri olarak işsiz grubunda yer alanların çıkması ise işsizlikleri dolayısıyla sosyal ortamdan izole bir hayat sürmelerine yorulabilir.

Tablo 42. Kendini Ayarlamamın Meslek Değişkenine Göre Farklaşması ile İlgili Sonuçlar (ANOVA)

Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	p	Eta-Kare	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	650,705	8	81,338	1,333	,223	-	-
Grup İçi	48638,193	797	61,027				
Toplam	49288,898	805					

Katılımcıların Kendini Ayarlama Ölçeğinden aldıkları skorların meslek değişkenine göre anlamlı farklılıklar sergileyip sergilemediğini test etmek üzere ilişkisiz örneklem tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Analizin sonuçlarına göre örneklem grubunun ilgili ölçekten aldıkları ortalama puanlarda meslek grupları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir ($F_{(8,797)}=1,333$, $p=0,223>0,05$).

Bu durumda “*Ticari sektörde çalışanların kendini ayarlama ortalaması diğer meslek mensuplarına oranla daha yüksek olacaktır.*” şeklindeki hipotez 1-f'nin desteklenmediği anlaşılmaktadır. Ticari sektörde çalışmanın gereklilikleri

düşünüldüğünde, insanları ikna etme kabiliyetine sahip olmak, müşteriye güven vermek için kişiye göre değişen benlik sunumlarında bulunmak, gelen müşterinin dışı vurumcu davranışlarını dikkatle izleyerek ne istediğini anlamaya çalışmak ve benzeri özellikler ilk akla gelen vasıflar olmaktadır. Tüm bu vasıflar da kendini ayarlamayı çağrıştırdığı için, ticari sektörde yer alanların kendini ayarlamasının yüksek çıkması beklenmiştir. Ancak sonuçların anlamlı bir farklılığın yokluğuna işaret etmesinin yanında yalnızca ortalama değer açısından bakıldığında da ticari sektör çalışanları beşinci sırada yer almaktadır. Çalışmasını, öğretmen, doktor, avukat, din görevlisi ve serbest meslek olmak üzere beş farklı meslek grubundan 475 katılımcı üzerinde yürüten Koç ise, araştırmasının sonucunda, doktor katılımcıların kendini ayarlama puanlarının din görevlisi ve öğretmenlerden anlamlı bir şekilde yüksek olduğunu tespit etmiştir.²³ Bizim çalışmamız meslek grupları temelinde yürütülmediği için katılımcı seçimi meslekler üzerinden yapılmamıştır. Bu sebeple Koç'un çalışması ile meslek bazlı bir karşılaştırma yapmak uygun görünmese de, çalışmada din görevlilerinin en düşük puanı almış olması dikkat çekicidir. Zira bizim çalışmamızda en yüksek ikinci kendini ayarlama ortalamasına sahip olan grup resmi olmayan din görevlisi grubunda yer alan katılımcılardan oluşmaktadır.

Tablo 43. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi Puan Ortalamalarının Mesleğe Göre Dağılımı

Bağımlı Değişken	Meslek	N	X	S
Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi	Eğitimci	95	18,6632	4,29649
	Resmi Olmayan Din Görevlisi	73	19,3836	4,21845
	Özel Sektör	225	18,6044	4,39246
	Ticari Sektör	52	18,9423	4,94048
	Memur	18	17,6111	4,56507

²³ Mustafa Koç, *Yetişkinlik Döneminde Dindarlık ile Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki*, s. 167.

Emekli	33	18,4848	4,39546
Öğrenci	130	19,7231	4,83850
Ev Hanımı	170	18,4118	5,03548
İşsiz	10	17,8000	3,73571
Toplam	806	18,8065	4,62209

Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisinden alınan ortalamaları meslek değişkenine göre sıralayan tablo 43'e göre, eğitimcilerin alt ölçekten aldıkları ortalama puan 18,66 iken, resmi olmayan din görevlisi grubunda yer alanların ortalaması 19,38, özel sektör çalışanlarının 18,60, ticari sektörde yer alanların 18,94, memurların 17,61, emeklilerin 18,48, öğrencilerin 19,72, ev hanımlarının 18,41 ve işsiz olduklarını ifade eden katılımcıların ortalaması 17,80'dir.

Meslek gruplarını Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi alt ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar doğrultusunda sıraya koymak gerekirse, en yüksek ortalama öğrencilere aittir. İkinci sırada resmi olmayan din görevlileri gelirken, üçüncü sırada ticari sektör çalışanları, dördüncü sırada eğitimciler, beşinci sırada özel sektör çalışanları, altıncı sırada emekliler, yedinci sırada ev hanımları, sekizinci sırada işsizler ve son sırada memurlar yer almaktadır. Bu sonuçlar içerisinde dikkat çekici olanı, ölçek genelinde beşinci sırada yer alan ticari sektör grubunun, söz konusu kişisel sunumu düzenleme becerisi olduğunda üçüncü sıraya yükselmiş olmasıdır. Zira yukarı bahsedildiği üzere, bu sektörün kişisel sunumu düzenleme becerisine yakın beceriler gerektirdiği bilinmektedir.

Tablo 44. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisinin Meslek Değişkenine Göre Farklaşması ile İlgili Sonuçlar (ANOVA)

Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	p	Eta-Kare	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	211,375	8	26,422	1,240	,273	-	-

Grup İçi	16986,431	797	21,313
Toplam	17197,806	805	

Kişisel sunumu düzenleme becerisinin, meslek gruplarına göre farklılaşma durumunu sınamak için başvurulan F testinin sonuçları tablo 44’de sunulmuştur. Sonuçlar, katılımcıların Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi alt ölçeğinden aldıkları puanların meslek gruplarına göre istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir (($F_{(8,797)}=1,240$, $p=0,273>0,05$).

Tablo 45. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık Puan Ortalamalarının Mesleğe Göre Dağılımı

Bağımlı Değişken	Meslek	N	X	S
Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık	Eğitimci	95	22,1053	4,06718
	Resmi Olmayan Din Görevlisi	73	22,0822	4,14244
	Özel Sektör	225	21,6667	4,60783
	Ticari Sektör	52	21,3077	5,18496
	Memur	18	21,6111	3,36310
	Emekli	33	21,2424	5,43731
	Öğrenci	130	22,7385	3,97190
	Ev Hanımı	170	21,7706	4,98522
	İşsiz	10	21,0000	3,82971
Toplam		806	21,9007	4,53805

Tablo 45’e göre, eğitimcilerin Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık alt ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması 22,10, resmi olmayan din görevlisi grubunda yer alan katılımcıların puan ortalaması 22,08, özel sektör çalışanlarının 21,66, ticari sektörde çalışanların 21,30, memurların 21,61, emeklilerin

21,24, öğrencilerin 22, 73, ev hanımlarının 21, 77 ve son olarak işsiz olduğunu beyan eden katılımcıların alt ölçekten aldıkları puanın ortalaması 21'dir.

Meslek gruplarını yüksekten düşüğe doğru puan sıralamasına koymak gerekirse, ilk sırada öğrenciler yer almaktadır. İkinci olarak eğitimciler, üçüncü resmi olmayan din görevlileri, dördüncü ev hanımları, beşinci özel sektör çalışanları, altıncı memurlar, yedinci ticari sektör çalışanları, sekizinci emekli ve son sırada kendilerini işsiz olarak tanımlayan katılımcılar gelmektedir.

Eğitimcilerin Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılıklarının yüksek olması, mesleklerinin tümüyle insanla ilgili olmasından kaynaklanabilir. Bir eğitimci için muhatabının dışavurumcu davranışlarını deşifre edebilmek, muhatabının neye ihtiyacı olduğunu bilmek, kısaca hedef kitlesini her yönüyle okuyabilmek önem taşıdığı için eğitimcilerin ilgili alt ölçekten aldıkları puanlar anlaşılır görünmektedir. Ayrıca yapılan araştırmaların öğretmenlerin empatik eğilimlerinin yüksek olduğunu göstermesi, empatik eğilimin muhatabı anlamayı kolaylaştırdığı düşünüldüğünde, kendini ayarlama düzeylerinin de yüksek olabileceğinin işareti olabilir.²⁴ Haddi zatında kendini ayarlamanın bir iletişim becerisi olarak değerlendiriliyor olması da, eğitimci grubunun skorlarındaki yüksekliği açıklayabilir. İletişim becerisi ve kendini ayarlama arasındaki ilişkiyi konu edinen çalışmasında Mustafa Kutlu ve arkadaşları kontrol ve deney grubu olarak ikiye ayırdığı 90 katılımcı üzerinde ön test, son test tekniğini kullanmıştır. Deney grubunda yer alan katılımcılara 10 haftalık iletişim becerileri eğitimi verilmiş ve daha sonra bu grubun eğitim öncesi ve eğitim sonrası puanları ile eğitim verilmemiş kontrol grubunun ön test ve son test sonuçları mukayese edilmiştir. Yapılan karşılaştırma sonucunda, iletişim becerileri eğitimi alan deney grubunun kendini ayarlama son puanlarının, kontrol grubu son test puanlarından anlamlı düzeyde artış gösterdiği tespit edilmiştir.²⁵ Bu sebeple, eğitimcilerin mesleklerinin bir gereği olarak yüksek iletişim becerilerine sahip oldukları düşünüldüğünde, bir iletişim becerisi olarak diğerlerinin dışı vurumcu

²⁴ Necla Acun Kapıkıran, "Öğretmen Adaylarının Empatik Eğilim ve Kendini Ayarlama Açısından İncelenmesi", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 26, 2009, ss. 87-88.

²⁵ Mustafa Kutlu, Seher Balcı, Müge Yılmaz, "İletişim Beceri Eğitiminin Öğrencilerin Kendini Ayarlama ve İyimserlik Düzeylerine Etkisi", *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 6-9 Temmuz 2004 İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya*, s. 7.

davranışlarının değerlendirme noktasında diğer meslek gruplarından daha iyi puanlara sahip olmaları makul görünmektedir.

En düşük ortalamaya sahip iki gruba bakıldığında bunların emekliler ve işsizler oldukları görülmektedir. Her iki grubun da şartları itibariyle toplumdan kısmen tecrit olmuş bir şekilde yaşamlarını sürdürmeleri, aldıkları düşük skorun açıklayıcısı olabilir.

Tablo 46. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılığın Meslek Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar (ANOVA)

Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	p	Eta-Kare	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	155,029	8	19,379	,940	,482	-	-
Grup İçi	16423,030	797	20,606				
Toplam	16578,060	805					

Tablo 46, yukarıda bahsi geçen Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık alt ölçeğinden alınan ortalama puanların meslek gruplarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığının tek yönlü varyans analizi yoluyla test edilmesi sonucu elde edilen bulguları sergilemektedir. Analizin sonucunda, katılımcıların ilgili alt ölçekten aldıkları ortalama puanların meslek grupları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermediği anlaşılmaktadır ($F_{(8,797)}=0,940$, $p=0,482>0,05$).

3.6. Kendini Ayarlama ve Yaşanılan Yer

Öncelikle, yaşanılan yer ibaresinden kastın aslında kişinin hayatının çoğunun geçtiği yer olduğunu hatırlatmak yerinde olacaktır. Katılımcılardan daha çok hangi yerleşim biriminde kaldıysa onu işaretlemesi istenmiş ve kendilerine üç seçenek sunulmuştur: Köy, kasaba ve büyük şehir. Ancak çoğunlukla köy (49) ve kasabada

(51) yaşanmış olduğunu belirten katılımcıların azlığı dolayısıyla bu iki kategori birleştirilerek analizlere dahil edilmiştir.

Tablo 47. Kendini Ayarlama Puan Ortalamalarının Yaşanan Yere Göre Dağılımı

Bağımlı Değişken	Yaşanılan Yer	N	X	S
Kendini Ayarlama	Köy/Kasaba	100	39,8800	8,11070
	Büyük Şehir	706	40,8244	7,78234
Toplam		806	40,7072	7,82486

Tablo 47’de katılımcıların hayatlarının çoğunu geçirdikleri yerleşim birimine göre Kendini Ayarlama Ölçeğinden aldıkları puanların ortalamaları yer almaktadır. Buna göre, hayatının çoğun köy/kasabada geçirdiğini söyleyen katılımcıların kendini ayarlama ortalaması 39,88 iken, büyük şehirde geçirdiğini söyleyenlerin ortalaması 40,82’dir.

Görüldüğü üzere, hayatının çoğunu büyük şehirde geçirmiş olan katılımcıların kendini ayarlama ortalaması, çoğunlukla köy/kasabada yaşadığını belirtenlerin ortalamasından yüksektir. Çalışmanın öngörülere arasında büyük şehir hayatının bireylerin kendini ayarlaması üzerinde etkisi olacağı hususu yer almakla birlikte bu farklılığın istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığının belirlenmesi t-testi sonuçlarına bağlıdır.

Tablo 48. Kendini Ayarlamanın Yaşanılan Yer Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar (t-Testi)

Bağımlı Değişken	Yaşanılan Yer	N	X	S	sd	t	p
Kendini Ayarlama	Köy/Kasaba	100	39,8800	8,11070	804	-1,130	,259
	Büyük Şehir	706	40,8244	7,78234			

Tablo 48’de anlatılan ortalama puanlar arası farklılığın istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığını sınamak amacıyla başvuru analizin sonucunda, kendi ayarlama ortalamalarının yaşanılan yere göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir [$t_{(804)} = -1,130, p = 0,259 > 0,05$].

Sonuçlardan hareketle, “*Köy ve kasabada yaşayanlara oranla büyük şehirde hayatlarının çoğunu geçirenlerin kendini ayarlama ortalaması daha yüksek olacaktır.*” şeklindeki hipotez 1-g’nin desteklenmediğini ifade etmek mümkündür. Büyük şehirde yaşamış olmak resmi davranış kalıplarını içselleştirmiş olmak anlamına gelebilir. En basitinden apartmanda yaşıyor olmanın bile, ortak yaşam alanlarının kullanım şartları, apartmanların dizayn edilmiş tarzının getirdiği fiziksel imkansızlıklar dolayısıyla diğer insanların özel hayatlarının bir parçası olmak ve onlara da bu hususta izin vermiş olmak gibi nedenlerden ötürü belli bir düzeyde kendini ayarlama becerisi gerektirdiği iddia edilebilir. Bunun dışında büyük şehir hayatıyla gelen basit ve samimi ilişkilerden kompleks ve politik ilişkilere geçiş sürecinin de yine kendini ayarlamanın aktivasyonuna sebep olabileceği şeklinde yorumlanması mümkündür. Bu minvalde, Gudykunst ve arkadaşlarının, bireyci ve kolektivist toplumlar arasında kendini ayarlama açısından bir farklılaşma olup olmadığını konu edinen araştırması, köy/kasaba ve büyük şehir ayrımı bağlamında yeniden okunabilir. Adı geçen araştırmacılar, kolektivist toplum örneği olarak Japon ve Kore toplumlarını, bireyci toplum olarak da Amerikan toplumunu ele almış ve bu toplumların kendini ayarlama noktasında birbirlerinden farklılaştıklarını tespit etmiştir. Buna göre bireyci toplumların kendini ayarlaması, kolektivist toplumların kendini ayarlamasından yüksek çıkmıştır.²⁶ Bu araştırma sonuçları, büyük şehir ve köy/kasaba arasındaki, istatistiksel olarak anlamlı olmasa da, farklılığın sebebinin habercisi olarak değerlendirilebilir. Zira yukarıda köy/kasaba gibi kırsal kesimde daha kolektivist bir hayat tarzının hakim olduğu, büyük şehirde ise daha bireyci bir felsefi arka planın söz konusu olduğu ileri sürülebilir.

Yaşanılan yer ve kendini ayarlama ilişkisini konu edinen araştırmalar arasında bizim çalışmamızın sonuçlarına benzer sonuçlar elde edenler olmuştur.

²⁶ William B. Gudykunst, Seung-Mock Yang, Tsukasa Nishida, “Cultural Differences in Self-Consciousness and Self-Monitoring”, *Communication Research*, C. 14, S. 1, 1987, s. 24.

Örneğin Altunsu Sönmez, yerleşim birimleri için beş kategori oluşturmuştur. Köy, kasaba, nahiye, şehir ve metropol olarak gruplandırılan Sönmez, yerleşim birimlerine göre kendini ayarlama skorlarında $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşmıştır.²⁷ Bacanlı da üniversite öğrencileri ile sınırladığı araştırmasında, katılımcıların kendini ayarlama puanlarında köy, kasaba veya büyük şehirde hayatlarının çoğunu geçirmelerinin anlamlı bir etkisinin olmadığını tespit etmiştir.²⁸

Tablo 49. Kişisel Sunumu Değerlendirme Becerisi Puan Ortalamalarının Yaşanılan Yere Göre Dağılımı

Bağımlı Değişken	Yaşanılan Yer	N	X	S
Kişisel Sunumu Değerlendirme Becerisi	Köy/Kasaba	100	18,1500	4,28617
	Büyük Şehir	706	18,8994	4,66310
Toplam		806	18,8065	4,62209

Örneklem grubunun Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi alt ölçeğinden aldığı ortalama puanları, hayatlarının çoğunu geçirdikleri yerleşim birimine göre tasnif eden tablo 49'a göre, yaşamlarının ekseriyetini köy/kasabada geçiren katılımcıların ortalaması 18,15 iken büyük şehirde yaşamış olanların alt ölçekten aldıkları ortalama puan 18,89'dur.

Ortalama puan açısından bakıldığında, köy/kasabada yaşamış olanların ortalamasının, büyük şehirde ikamet etmiş olanların ortalama skorundan küsuratlarla farklılaştığı görülmektedir.

²⁷ Sönmez, a.g.e., ss. 289-290.

²⁸ Bacanlı, a.g.e., ss. 80-81.

Tablo 50. Kişisel Sunumu Değerlendirme Becerisinin Yaşanılan Yer Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar (t-Testi)

Bağımlı Değişken	Yaşanılan Yer	N	X	S	sd	t	p
Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi	Köy/Kasaba	100	18,1500	4,28617	804	-1,519	,129
	Büyük Şehir	706	18,8994	4,66310			

Tablo 50, p değeri 0,05'ten büyük olduğu için t-testinin sonuçları, Kişisel Sunumu Değerlendirme Becerisi alt ölçeğinden alınan skorlarda gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir [$t_{(804)} = -1,519$, $p=0,129 > 0,05$]. Ancak ortalama değerlerinden yola çıkarak yapılan değerlendirmede, çoğunlukla büyük şehirde yaşamış olanların kişisel sunumu düzenleme becerilerinin, çoğunlukla köy/kasabada ikamet etmiş olan katılımcılardan az da olsa daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu zaviyeden bakıldığında büyük şehir yaşantısının bireyi daha resmi veya politik davranmaya ve bu yönde ilişkiler kurmaya sevk ettiğine dair öngörümüzün araştırma sonuçları tarafından cüzi de olsa desteklendiğini iddia etmek mümkündür.

Tablo 51. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık Puan Ortalamalarının Yaşanılan Yere Göre Dağılımı

Bağımlı Değişken	Yaşanılan Yer	N	X	S
Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık	Köy/Kasaba	100	21,7300	4,59656
	Büyük Şehir	706	21,9249	4,53247
Toplam		806	21,9007	4,53805

Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık alt ölçeğinden alınan puanların yaşanılan yer kategorilerine göre dağılımını veren tablo 51'den anlaşıldığı üzere, daha çok köy/kasaba ortamında bulunmuş olanların ortalaması 21,73, büyük şehirde yaşamış olanların ortalaması 21,92'dir. Buradan büyük şehirde hayatının çoğunu geçiren katılımcıların kendini ayarlamasının, köy/kasabada yaşamış

olanlardan çok az yüksek olduğu görülmektedir. Tespit edilen gruplar arası farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek için t-Testine başvurulmuştur.

Tablo 52. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılığın Yaşanan Yer Değişkenine Göre Farklaşması ile İlgili Sonuçlar (t-Testi)

Bağımlı Değişken	Yaşanan Yer	N	X	S	sd	t	p
Kendini Ayarlama	Köy/Kasaba	100	21,7300	4,59656	804	-,402	,688
	Büyük Şehir	706	21,9249	4,53247			

Tablo 52’de gösterilen analiz sonuçlarına göre, örneklem grubunun hayatlarının çoğunu geçirdikleri yerleşim birimlerine göre Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık alt ölçeğinden aldıkları ortalama skorlar arasında anlamlı farklılık tespit edilememiştir [$t_{(804)} = -0,402$ $p = 0,688 > 0,05$]. Dolayısıyla yukarıdaki ortalama skorlarda ortaya çıkan farkın istatistiksel açıdan anlamlı bulunmadığı anlaşılmaktadır.

3.7. Kendini Ayarlama ve Sosyo-Ekonomik Durum Algısı

Katılımcıların kendi sosyo-ekonomik düzeylerini nasıl algıladıkları, anket formunda kendilerine sunulan ilgili maddeye cevaben üç seçenektan birini tercih etmeleri istenerek anlaşılmaya çalışılmıştır: Ortanın altı, orta ve ortanın üstü. Bu başlık altında, örneklem grubunun sosyo-ekonomik durumunun kendini ayarlama skorları üzerinde etkili olup olmadığı hususu ele alınacaktır.

Tablo 53. Kendini Ayarlama Puan Ortalamalarının Sosyo-Ekonomik Durum Algısına Göre Dağılımı

Bağımlı Değişken	Sosyo-Ekonomik Durum	N	X	S
Kendini Ayarlama	1. Ortanın Altı	53	39,3208	8,64642
	2. Orta	638	40,4498	7,71224
	3. Ortanın Üstü	115	42,7739	7,76752
Toplam		806	40,7072	7,82486

Tablo 53'e göre, ortanın altı sosyo-ekonomik duruma sahip olduğunu beyan eden katılımcıların Kendini Ayarlama Ölçeğinin genelinden aldığı ortalama puan, 39,32'dir. Orta sosyo-ekonomik durum bildirenlerin ortalaması 40,44 iken ortanın üstünde sosyo-ekonomik imkanlara sahip olduğunu bildiren katılımcıların ortalamasının 42,77 olduğu görülmektedir.

Üç sosyo-ekonomik durum kategorisinden en yüksek kendini ayarlama ortalamasına sahip olan ortanın üstü durum beyanında bulunan gruptur. Daha sonra orta sosyo-ekonomik şartlara sahip olduklarını ifade edenler ve son olarak da ortanın altında yer alan grup gelmektedir.

Tablo 54. Kendini Ayarlamanın Sosyo-Ekonomik Durum Algısı Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar (ANOVA)

Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	p	Eta-Kare	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	635,334	2	317,667	5,243	,005	0,01	3>1
Grup İçi	48653,564	803	60,590				3>2
Toplam	49288,898	805					

Tablo 54, Kendini Ayarlama Ölçeğinin genelinden alınan ortalama puanların sosyo-ekonomik duruma göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan ilişkisiz örneklemeler için tek yönlü varyans analizinin sonuçlarını vermektedir. Tabloya göre, sosyo-ekonomik durum kategorilerine göre kendini ayarlama skorlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar söz konusudur ($F_{(2,803)}=5,243$, $p=0,005<0,05$).

Hangi kategoriler arasında anlamlı farklılık olduğunun tespiti için yapılan Tukey analizinin sonucu, ortanın üstü sosyo-ekonomik duruma sahip olanların, orta ve ortanın altında sosyo-ekonomik durum beyanında bulunanlardan anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir. Ortalama puanların verildiği tablo 53'den yararlanarak, bu farklılaşmanın ortanın üstü sosyo-ekonomik durum sahiplerinin, diğer iki kategoride yer alan katılımcılardan anlamlı bir şekilde yüksek kendini ayarlama skorlarına işaret ettiği çıkarımı yapılabilir.

Analiz sonuçları doğrultusunda “*Ortanın altı sosyo-ekonomik durum algısına sahip katılımcıların kendini ayarlama ortalaması orta ve yüksek sosyo-ekonomik durum algısına sahip olanlardan düşük olacaktır. Benzer şekilde orta ekonomik duruma sahip olduğunu belirtenlerin kendini ayarlama ortalamaları ortanın üstü sosyo-ekonomik duruma sahip olduğunu ifade edenlerden daha düşük olacaktır.*” şeklindeki hipotez 1-h'nin desteklendiği ifade edilebilir. Her sosyal statü bireye üstlenmesi gereken rollere dair görevler sunmakta ve bu rollerin ifası için birey üzerinde baskı oluşturmaktadır. Yüksek sosyo-ekonomik şartlar yüksek sosyal statü anlamına gelebildiği için ve yüksek sosyal statünün de elit ya da prezantabl olarak ifade edilebilecek karaktere uygun davranış kalıplarını bireye dayatma olasılığı, kendini ayarlama noktasında üst sosyo-ekonomik durum sahiplerinin daha antrenmanlı olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Ayrıca, Batı'da yapılan araştırma sonuçları kendini ayarlama yüksek bireylerin, kendini ayarlama düşük bireylere kıyasla sosyal statü ihtiyaçlarının daha fazla olduğunu ve aynı zamanda sosyal statü elde etmeye de daha fazla motive olduklarını göstermektedir.²⁹ Kendini

²⁹ Paul T. Fuglestad, Mark Snyder, “Status and the Motivational Foundations of Self-Monitoring”, *Social and Personality Psychology Compass*, C. 4, S. 11, 2010, ss. 1035-1036; Francis J. Flynn, Ray E. Reagans, Emily T. Amanatullah and Daniel R. Ames, “Helping One’s Way to the Top: Self-Monitors Achieve Status by Helping Others and Knowing Who Helps Whom”, *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 91, S. 6, s. 1125.

ayarlamacı birey'in, sosyal çevresine karşı duyarlı olmasından ötürü, içerisinde bulunduğu ortamın özelliklerine ve gereklerine, muhatap kitlenin beklentilerine dair bilgi toplamaya ilgili ve bu konuda mahir olduğundan daha önce bahsedilmiştir. Diğer bireylerden olumlu dönüt alma istek ve beklentileri göz önünde bulundurulduğunda, kendini ayarlaması yüksek bireylerin daha saygıdeğer, sosyal kabule daha şayan, daha güçlü izlenimi oluşturabilmek adına sosyal statüye daha fazla ihtiyaç duymaları muhtemel görünmektedir.

Bizim elde ettiğimiz bulgulara paralel şekilde Bacanlı, üniversite gençleri üzerinde yaptığı araştırmasında, katılımcıların ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyi ile kendini ayarlama arasında pozitif yönlü bir ilişki saptadığını belirtmektedir.³⁰ Benzer şekilde, kendini ayarlama ve sosyo-ekonomik durum ilişkisine de yer verdiği çalışmasında Özlem Altunsu Sönmez de, sosyo-ekonomik şartlar iyileştikçe kendini ayarlama skorlarının anlamlı bir şekilde yükseldiğini tespit etmiştir³¹. Bununla birlikte Mustafa Koç ise sosyo-ekonomik durum ile kendini ayarlama skorları arasında anlamlı bir ilişki bulamadığını ifade etmiştir³².

Tablo 55. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi Puan Ortalamalarının Sosyo-Ekonomik Durum Algısına Göre Dağılımı

Bağımlı Değişken	Sosyo-Ekonomik Durum	N	X	S
Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi	1. Ortanın Altı	53	18,5283	5,43353
	2. Orta	638	18,5909	4,48794
	3. Ortanın Üstü	115	20,1304	4,77295
Toplam		806	18,8065	4,62209

Tablo 55'e göre, ortanın altı sosyo-ekonomik duruma sahip olduğunu söyleyen katılımcıların Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi alt ölçeğine ait puan

³⁰ Bacanlı, a.g.e., s. 80.

³¹ Sönmez, a.g.e., ss. 287-288.

³² Koç, a.g.e., ss. 149-150.

ortalaması 18,52 iken orta grupta yer alanların ortalaması 18,59 ve ortanın üstü sosyo-ekonomik durum bildirimini yapanların ortalaması ise 20,13'tür.

Görüldüğü üzere, en yüksek alt ölçek ortalaması ortanın üstü kategorisine, daha sonra orta ve en düşük ortalama ortanın altı sosyo-ekonomik duruma sahip katılımcılara aittir.

Tablo 56. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisinin Sosyo-Ekonomik Durum Algısı Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar (ANOVA)

Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	p	Eta-Kare	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	235,328	2	117,664	5,570	,004	0,01	3>2
Grup İçi	16962,478	803	21,124				
Toplam	17197,806	805					

Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi alt ölçeğinden alınan puanların sosyo-ekonomik durum kategorileri arasında anlamlı bir şekilde farklılaşp farklılaşmadığını test eden F-testi sonuçları tablo 56'da sunulmaktadır. Sonuçlara göre, araştırmaya katılanların ilgili alt ölçekten aldıkları ortalama, sahip oldukları sosyo-ekonomik duruma göre istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır ($F_{(2,803)}=5,570$, $p=0,004<0,05$).

Tespit edilen anlamlı farklılığın hangi kategoriler arasında söz konusu olduğunu belirlemek için yapılan Tukey analizinde, ortanın üstü grubunda yer alanların kişisel sunumu değerlendirme becerisi puanları açısından orta grupta yer alanlardan farklılaştığı ortaya çıkmıştır. Gruplara ait ortalama skorlar hatırlanacak olursa, ortanın üstü kategorisinde yer alanların alt ölçek ortalamalarının orta sosyo-ekonomik durum bildiriminde bulunanlardan anlamlı bir şekilde yüksek olduğu yorumu yapılabilir.

Tablo 57. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık Puan Ortalamalarının Sosyo-Ekonomik Durum Algısına Göre Dağılımı

Bağımlı Değişken	Sosyo-Ekonomik Durum	N	X	S
Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık	1. Ortanın Altı	53	20,7925	5,03587
	2. Orta	638	21,8589	4,54583
	3. Ortanın Üstü	115	22,6435	4,15319
Toplam		806	21,9007	4,53805

Tablo 57'den anlaşıldığı üzere, ortanın altı kategorisinde yer alanların Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık alt ölçeğinden aldıkları puan ortalaması 20,79, orta kategorisindekilerin 21,85 ve ortanın üstü kategorisindekilerin ortalaması 22,64'tür.

Sıralayıcı bir bakışla, en yüksek ortalamanın ortanın üstü kategorisine, ikinci yüksek skorun orta kategorisine ve en düşük ortalamanın ortanın altı kategorisine ait olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu kategoriler arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını söyleyebilmek için yapılan varyans analizi sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 58. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılığın Sosyo-Ekonomik Durum Algısı Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar (ANOVA)

Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	p	Eta-Kare	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	129,656	2	64,828	3,165	,043	0,007	3>1
Grup İçi	16448,404	803	20,484				
Toplam	16578,060	805					

Tabloya göre, bahsi geçen kategorilerin en az ikisi arasında Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık alt ölçeğinden alınan ortalama puanlar istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır ($F_{(2,803)}=3,165, p=0,007<0,05$).

Farklılığın hangi kategoriler arasında olduğunu belirlemek amacıyla Tukey analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda ortanın üstü kategorisinin ortanın altı kategorisinden anlamlı şekilde farklılaştığı öğrenilmiştir. Tablo 57’de verilen ortalama değerlerden yola çıkarak, ortanın üstü kategorisinin Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık alt ölçeğinden aldıkları ortalama puanın, ortanın altı kategorisinin skorundan anlamlı şekilde yüksek olduğunu iddia etmek mümkündür.

4. KENDİNİ AYARLAMA, DINDARLIK VE DİNİ GRUP ÜYELİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Kendini ayarlama, dindarlık ve dini grup üyeliği ilişkisinin irdelenmesi bağlamında öncelikle kendini ayarlama ve dindarlık ilişkisi ele alınacaktır. Korelasyon ve regresyon analizleri yardımıyla ilişkinin varlığı, yönü ve nedeni hakkında bilgi toplamayı kapsayan süreç, yorum ve değerlendirmelerle noktalandırılacaktır. Daha sonra kendini ayarlama ile dini grup üyeliği ilişkisi için aynı aşamalar kat edilecek ve son olarak da dindarlık ile dini grup ilişkisinin seyri çalışmanın bulguları doğrultusunda analiz edilecektir.

Bu çalışma sınırları içerisinde, kendini ayarlama iki ve dindarlık üç boyuttan müteşekkil olarak düşünülmüştür. Bu sebeple kendini ayarlamanın alt boyutları olan Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi ve Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılığın, dindarlıkla ilişkisi incelenirken iç güdümlü dini yönelim, dış güdümlü dini yönelim ve öznel dine önem verme düzeyi ile ayrı ayrı korelasyonuna ve gerektiğinde regresyonuna bakılacaktır.

İki veri dizisi arasındaki ilişkinin miktarını ve yönünü gösteren korelasyon analizinin sonucunda korelasyon katsayısı olarak adlandırılan, +1 ile -1 arasında bir değer elde edilmektedir. Bu değer, +1’e veya -1’e ne kadar yakın olursa, aradaki ilişki o kadar güçlü olmaktadır. Korelasyon katsayısının + veya – şeklindeki işareti de ilişkinin yönünü göstermektedir.³³ Genel olarak, 0 ile 0,30 arasında yer alan

³³ Can, a.g.e., ss. 347-348.

korelasyon değerinin düşük ilişkiye, 0,30 ile 0,70 arasında yer alan korelasyon değerinin orta kuvvetli ilişkiye ve 0,70 ile 1 arasındaki değerin ise yüksek kuvvetli ilişkiye işaret ettiği kabul edilmektedir.³⁴

4.1 Kendini Ayarlama ve Dindarlık Arasındaki İlişki

Kendini ayarlama ile dindarlık arasındaki ilişki incelenmeden önce, kendini ayarlaması yüksek ve düşük olarak iki kategoriye ayrılmış olan katılımcıların i güdümlü dini yönelim ve dış güdümlü dini yönelime göre dağılımları ele alınacaktır.

Tablo 59. Kendini Ayarlamaya Göre Dini Yönelim Dağılımı

Bağımlı Değişken	KAD		KAY		Toplam
	N	%	N	%	
İ Güdümlü Dini Yönelim	129	24,9	390	75,1	519
Dış Güdümlü Dini Yönelim	82	28,6	205	71,4	287
Toplam	211		595		806

Tablo 59’da görüldüğü üzere, i güdümlü dini yönelim sahibi olarak kategorize edilmiş olan 519 kişinin 129’u (%24,9) kendini ayarlaması düşük bireylerken, 390’ı (%75,1) kendini ayarlaması yüksek kimselerdir. Dış güdümlü dini yönelim sahibi 287 kişinin ise 82’si (%28,6) kendini ayarlaması düşük kategorisinde yer alırken, 205’i (%71,4) kendini ayarlaması yüksek bireylerden oluşmaktadır.

Kendini ayarlama zaviyesinden bakıldığında, kendini ayarlaması düşük olan 211 katılımcının 129’u (%61,1) i güdümlü dini yönelime sahip bireylerken, 82’si (%38,9) dış güdümlü dini yönelime sahip bireyler olarak nitelendirilebilir. Kendini ayarlaması yüksek olan 595 katılımcının 390’ı (%65,5) i güdümlü dini ynelimliken, 205’inin (%34,5) dış güdümlü dini yönelimli bireyler arasında yer aldığı ifade edilebilir.

³⁴ şener Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 22. B., Ankara, Pegem Akademi, 2016, s. 32.

Bu sonuçlardan, katılımcıların çoğunluğunun iç güdümlü dini yönelimli bireyler olduğu ve iç güdümlü dini yönelimlilerin de çoğunluğunu kendini ayarlaması yüksek bireylerin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Buna ilaveten dış güdümlü dini yönelimliler arasında da çoğunluğun yine kendini ayarlaması yüksek bireylerde olduğu söylenebilir.

4.1.1. Kendini Ayarlama ve İç Güdümlü Dini Yönelim

Tablo 60. Kendini Ayarlama ile İç Güdümlü Dini Yönelim Arası Korelasyon Sonuçları

	İç Güdümlü Dini Yönelim	
	r	,102**
Kendini Ayarlama (Genel)	p	,004
	N	806

**Korelasyon katsayısı 0,01 düzeyinde anlamlı

Tablo 60, katılımcıların kendini ayarlama puanları ile iç güdümlü dini yönelim puanları arasında bir ilişkinin olup olmadığını ortaya koymak için yapılan basit doğrusal korelasyon işleminin sonuçlarını göstermektedir. Elde edilen sonuçlardan, kendini ayarlama ve iç güdümlü dini yönelim puanları arasında, pozitif yönde ve anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır ($r=0,102$, $p=0,004<0,01$). Korelasyon katsayısının 0,102 olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu ilişkinin pozitif yönlü, ancak düşük düzeyli bir ilişki olduğu söylenebilir. Yani bu sonuçlara göre, örneklem grubunun kendini ayarlama puanları arttıkça iç güdümlü dini yönelim puanlarının az da olsa artmakta olduğu ileri sürülebilir. Buradan hareketle, “*İç güdümlü dini yönelim ile kendini ayarlama arasında negatif yönlü bir ilişki görülecektir.*” şeklindeki hipotez 2-b’nin desteklenmediği ifade edilebilir.

Bu hususta yapılan araştırmalar incelendiğinde, Kojetin ve Snyder’ın birlikte yürüttükleri çalışmada kendini ayarlaması düşük bireylerin, kendini ayarlaması

yüksek bireylerden daha iç güdümlü olduğunun saptandığı görülmektedir.³⁵ Koç'un çalışmasında ise, iç güdümlü dini yönelim ile kendini ayarlama arasında negatif yönde, düşük şiddette ve anlamlı ilişki saptanmıştır ($r=-0,107$, $p=0,02<0,05$).³⁶ Aynı değişkenler arasındaki ilişkiyi yine Pearson Korelasyon Katsayısı üzerinden anlamlandırmaya çalışan Altunsu Sönmez de benzer şekilde, iç güdümlü dini yönelim ile kendini ayarlama arasında negatif yönlü ve düşük kuvvetli bir ilişkinin varlığından bahsetmektedir ($r=-0,184$, $p=0,00<0,01$).³⁷ Bizim araştırmamızın sonuçları, önceki çalışmalarla ilişkinin kuvvet derecesi yönünden benzerlik gösterse de ilişkinin yönü açısından ters düşmektedir. Bunun dışında, dindarlığı dini yönelim açısından değil de dini bağlılık (religious commitment) zaviyesinden ele alan Evan Carter ve arkadaşları kendini ayarlama ile kişiler arası ve kişi içi (interpersonal-intrapersonal) dini bağlılık ve dua etme davranışı arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişki tespit etmiştir ($r=0,31/ 0,44/0,31$, $p<0,01$).³⁸ Bahsi geçen araştırmacılar bu ilişkiyi, Tanrının kendisini izliyor olduğuna inanan dindar bireyin, Tanrı tarafından izleniyor olma hissi dolayısıyla kendisini daha çok ayarlama gereği duyduğu şeklinde yorumlamışlardır.

Araştırma sonuçlarının, hem beklentimiz ve hem de önceki çalışmalar açısından farklı bir tabloyu göstermesi, 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra oluşan konjonktür bağlamında ele alınabilir. Zira, darbe girişiminin, dini grup kimliğiyle ön plana çıkan bir grupla doğrudan ilişkisinin ortaya çıkması, doğal olarak diğer gruplar üzerindeki toplumsal baskı ve ön yargıyı güçlendirmiştir. Bu da, katılımcıları oluşan yeni konjonktür doğrultusunda daha fazla politik davranış sergilemeye sevk etmiş olabilir. Ayrıca, 2017 yılında Amerika'da yapılan bir araştırmanın sonuçları, alternatif bir yorum imkanı sunmaktadır. 629 üniversite öğrencisi üzerinde yürütülen araştırma, kendini ayarlama, güvenilirlik (authenticity) ve psikolojik iyi oluş halini konu edinmiştir. Kendini ayarlamayı kamusal performans (public performance) ve dıştan yönetimlilik (other directedness) şeklinde

³⁵ Brian Kojetin, Mark Snyder, "Self-Monitoring and Religiosity", (the Annual Convention of the American Psychological Association'da sunulmuş bildiri, Washington, D.C., Ağustos 1986), ss. 1-9.

³⁶ Mustafa Koç, "Dindarlık İle Kendini İzleme İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 41, 2009, ss. 127-144.

³⁷ Sönmez, a.g.e., s. 343.

³⁸ Evan C. Carter v.d., "The Mediating Role of Monitoring in the Association of Religion With Self-Control", *Social Psychological and Personality Science*, C. 3, S. 6, 2012, s. 692.

iki ayaklı bir yapı olarak ele alan araştırmanın sonuçları, kamusal performans ile güvenilirlik ve psikolojik iyi oluş arasında pozitif yönlü, anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya çıkartmıştır. Literatürde yer almış önceki araştırmalara meydan okuyan bu sonuçları araştırmacılar kendini ayarlamamanın dışadönüklük ile pek çok araştırma tarafından desteklenen bağlantısı üzerinden yorumlayarak, kendini ayarlamayı tamamen olumsuz bir yapı olarak değerlendirmek yerine, kendini ayarlaması yüksek bireyin hangi yapının hangi ayağı üzerinden puan aldığına dikkat edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Zira kendini ayarlaması yüksek bireylerin hem güvenilir hem de psikolojik iyi oluş hali taşıyan bireyler olabileceği bu araştırma tarafından desteklenmiştir.³⁹ Bu araştırmadan hareketle, psikolojik iyi oluş hali ile bağlantısı dolayısıyla kendini ayarlamamanın iç güdümlü dini yönelim ile anlamlı doğrusal bir ilişki içerisinde bulunmuş olmasının zorunlu olarak bir çelişkiyi beraberinde getirmeyebileceği de düşünülebilir.

Korelasyon analizi, yalnızca iki değişkenin birlikte değişim yönünü ve kuvvetini ortaya çıkarmaktadır. Bu iki değişkenden hangisinin yordayıcı, hangisinin yordayan olduğuna, yani hangisinin diğerinin sebebi konumunda değerlendirilebileceğine dair bilgi sunmamaktadır. Değişkenler arasındaki yordayıcı-yordayan ilişkisini öğrenmek için regresyon analizine başvurulmaktadır. Aşağıdaki tablo da kendini ayarlama ve iç güdümlü dini yönelim arasındaki basit regresyon analizinin sonuçlarını vermektedir.

Tablo 61. Kendini Ayarlama ile İç Güdümlü Dini Yönelim Arası Basit Regresyon Sonuçları

Yordayan	Yordanan	R	R ²	F	B	Std. β	T	p
İç Güdümlü Dini Yönelim	(Sabit)				36,336		23,773	,000
	Kendini Ayarlama	,102	,010	8,449	,097	,102	2,907	,004

³⁹ David R. Pillow v.d., “Exploring the Relations Between Self-Monitoring, Authenticity, and Well-Being”, *Personality and Individual Differences*, S. 116, 2017, ss. 396-397.

İç güdümlü dini yönelimin, katılımcıların kendini ayarlama puanlarını ne şekilde yordadığını ortaya koymak için yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonucunda, iç güdümlü dini yönelim ile kendini ayarlama puanları arasında anlamlı bir ilişki gözlenmiş ($R=0,102$, $R^2=0,010$), iç güdümlü dini yönelimin kendini ayarlama puanlarının anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmüştür ($F_{(1-804)}=8,449$, $p<0,01$). İç Güdümlü dini yönelim kendini ayarlama puanlarındaki değişimin yüzde birini açıklamaktadır. Regresyon denkleminde esas yordayıcı değişkenin katsayısının ($B=0,097$) anlamlılık testi de, iç güdümlü dini yönelimin anlamlı bir yordayıcı olduğunu göstermektedir ($p<0,01$).

İç güdümlü dindarlığın, kendini ayarlama puanlarındaki artışın anlamlı bir yordayıcısı olmasının, kendini ayarlama ve depresyon ilişkisi üzerinden değerlendirilmesi mümkündür. Depresif olan ve olmayan bireyler arasında kendini ayarlama puanları açısından farklılık olup olmayacağını test etmek üzere araştırma yürüten Sara Rahaim ve arkadaşları, depresif bireylerin dışavurumcu davranışlarını ve benlik sunumlarını depresif olmayan bireylere kıyasla daha az kontrol ettiğini ortaya koymuştur. Araştırmacılar, bu sonucu depresyonun sosyal kabiliyet eksikliğiyle ilişkisi üzerinden anlamlandırmışlardır.⁴⁰ Bir sosyal kabiliyet olarak nitelendirilen kendini ayarlamanın depresyonla negatif ilişki içerisinde olduğu iddiası, iç güdümlü dini yönelim ile psikolojik iyi olma hali arasında anlamlı pozitif ilişkilerin söz konusu olduğunu ortaya koyan araştırma sonuçları⁴¹ ile birleştirildiğinde, iç güdümlü dindarlık ile kendini ayarlama arasında ortak paydaların bulunabileceği ihtimalini gündeme getirebilir.

⁴⁰ Sara Rahaim, v.d., "Differences in Self-Monitoring of Expressive Behavior in Depressed and Nondepressed Individuals", *Psychological Reports*, S. 46, 1980, s. 1054.

⁴¹ Gülüşan Göcen, "Pozitif Psikoloji Düzleminde Psikolojik İyi Olma ve Dini Yönelim İlişkisi: Yetişkinler Üzerine Bir Araştırma", *Toplum Bilimleri Dergisi*, C. 7, S. 13, 2013, ss. 117-121.

Tablo 62. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi ile İç Güdümlü Dini Yönelim Arası Korelasyon Sonuçları

		İç Güdümlü Dini Yönelim
	r	,002
Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi	p	,953
	N	806

Tablo 62’de, Kendini Ayarlama Ölçeğinin alt boyutu olarak kişisel sunumu düzenleme becerisi ile iç güdümlü dini yönelim arasındaki ilişkinin yönü ve derecesine dair korelasyon analizi sonuçları sunulmaktadır. Tablodan anlaşıldığı üzere kişisel sunumu düzenleme becerisi ile iç güdümlü dini yönelim arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($r=0,002$, $p=0,953>0,05$).

Tablo 63. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık ile İç Güdümlü Dini Yönelim Arası Korelasyon Sonuçları

		İç Güdümlü Dini Yönelim
	r	,174**
Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık	p	,000
	N	836

** Korelasyon katsayısı 0,01 düzeyinde anlamlı

Tablo 63’ten, diğerlerinin ifade edici davranışlarına duyarlılık ile iç güdümlü dini yönelim arasında pozitif yönlü, düşük düzeyli, ancak önemli derecede anlamlı bir ilişki tespit edildiği anlaşılmaktadır ($r=0,174$, $p=0,00<0,01$). Değişkenler arasındaki yordanan-yordayan ilişkisi ile ilgili bilgi edinmek için basit doğrusal regresyon analizine ihtiyaç duyulmuştur.

Tablo 64. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık ile İç GÜdümlü Dini Yönelim Arası Basit Regresyon Sonuçları

Yordayan	Yordanan	R	R ²	F	B	Std. β	T	p
İç GÜdümlü Dini Yönelim	(Sabit)				17,583		20,036	,000
	DİEDD ¹	,174	,030	25,019	,096	,174	5,002	,000

Tablo 64’te sunulan analiz sonuçları incelendiğinde, iç güdümlü dini yönelim ile Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık puanları arasında anlamlı bir ilişki gözlenmekte ($R=0,174$ $R^2=0,030$) ve iç güdümlü dini yönelimin, Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılığın anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmektedir. ($F_{(1-804)}=25,019$, $p<0,01$). İç GÜdümlü Dini Yönelim, Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık puanlarındaki değişimin yüzde üçünü açıklamaktadır. Regresyon denkleminde esas yordayıcı değişkenin katsayısının ($B=0,096$) anlamlılık testi de, iç güdümlü dini yönelimin anlamlı bir yordayıcı olduğunu göstermektedir ($p<0,01$).

1.4.1.2. Kendini Ayarlama ve Dış GÜdümlü Dini Yönelim

Dış güdümlü dini yönelimden alınan puan ortalamalarını sırasal üç kategoriye ayırarak, kendini ayarlama puan ortalamasının bu üç kategoriye göre dağılımını incelemek de bu iki değişken arasındaki ilişki hakkında fikir verebilir. Bu amaçla oluşturulan tablo 65 aşağıdaki gibidir:

¹ DİEDD: Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık

Tablo 65. Dış GÜdümlü Dini Yönelim Alt Ölçeğinden Alınan Puan Kategorisine Göre Kendini Ayarlama Ortalama Puan Dağılımı

Dış GÜdümlü Dini Yönelim		N	Ort.	Std. Sapma
Düşük (11-25)	Kendini Ayarlama	23	37,9130	9,10501
	Dış GÜdümlü D.Y.	23	22,4348	2,33211
Orta (26-39)	Kendini Ayarlama	299	39,5318	7,71916
	Dış GÜdümlü D.Y.	299	34,0401	3,81516
Yüksek (40-55)	Kendini Ayarlama	484	41,5661	7,71636
	Dış GÜdümlü D.Y.	484	44,8079	3,72533

Tablo 65’den, düşük dış güdümlü dini yönelim sahibi olan 23 kişinin kendini ayarlama puan ortalamasının 37,91 olduğu, orta dış güdümlü dini yönelimli denilebilecek 299 kişinin kendini ayarlama ortalamasının 39,53 olduğu ve yüksek dış güdümlü dini yönelimli olarak nitelendirilen 484 katılımcının ortalamasının 41,56 olduğu anlaşılmaktadır. Buradan da görüldüğü üzere, dış güdümlü dini yönelim puan ortalaması arttıkça kendini ayarlama ortalama skorunda da bir artış gözlenmektedir.

Tablo 66. Kendini Ayarlama ile Dış GÜdümlü Dini Yönelim Arası Korelasyon Sonuçları

		Dış GÜdümlü Dini Yönelim
	r	,192**
Kendini Ayarlama (Genel)	p	,000
	N	806

** Korelasyon katsayısı 0,01 düzeyinde anlamlı

Tablo 66’den anlaşıldığı gibi, örneklem grubunun kendini ayarlama skoru ile dış güdümlü dini yönelim skoru arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki söz konusudur ($r=0,192$, $p=0,00<0,01$). 0,192 olarak tespit edilen korelasyon katsayısı, katılımcıların kendini ayarlama skorlarının artmasıyla, dış güdümlü dini yönelim

skorlarının da artmasının beklenebileceği yorumunu mümkün kılmaktadır. Bu da, “*Dış güdümlü dini yönelim ile kendini ayarlama arasında pozitif yönlü bir ilişki görülecektir.*” şeklindeki hipotez 2-c’nin desteklendiğine işaret etmektedir.

Kendini ayarlama ve dış güdümlü dini yönelim ilişkisini inceleyen çalışmalardan ilki Kojetin ve Snyder’a aittir. Yaptıkları araştırma neticesinde dış güdümlülük açısından kendini ayarlaması düşük ve yüksek bireyler arasında anlamlı bir farklılık tespit edememişlerdir.⁴² Koç ise, yaptığı Pearson Korelasyon analizi neticesinde dış güdümlü dini yönelim ile kendini ayarlama arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkiye rastladığını belirtmektedir ($r=0,101$, $p=0,04<0,05$).⁴³ Benzer ölçme araçlarıyla araştırmasını yürüten Altunsu Sönmez de, bahsi geçen değişkenler arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir korelasyon tespit etmiştir ($r=0,176$, $p=0,00<0,01$).

Önceki analizler de dikkate alındığında kendini ayarlamanın hem iç güdümlü dini yönelimle hem de dış güdümlü dini yönelimle pozitif korelasyon gösterdiği görülmektedir. Ancak her iki korelasyon karşılaştırıldığında dış güdümlü dini yönelim ile kendini ayarlama arasındaki korelasyonun daha güçlü olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda kendini ayarlama ile dış güdümlü dini yönelim arasında hem daha önceki çalışmalarda ortaya çıkan sonuçlar, hem önceki araştırmacıların kendini ayarlama ve dış güdümlü dini yönelim arasında öngördüğü teorik benzeşme ve hem de bizim öngörülerimiz, tekraren desteklenmiş gibi görünmektedir. Bu sebeple, dış güdümlü dini yönelimin kendi bireysel çıkarı için dini kullanan, tabir yerindeyse kendi ihtiyaç ve arzuları doğrultusunda dini yorumlayan birey tasviri ile, durum temelli yaptığı kar-zarar hesapları doğrultusunda kazanım elde edeceği ya da en azından zarara girmekten koruyacağı düşüncesiyle davranış değişikliğinde bulunan kişi tasvirinin birbirine çok uzak görünmediği iddia edilebilir.

⁴² Kojetin, Snyder, a.g.m., ss. 5-7.

⁴³ Koç, a.g.e., s. 186.

Tablo 67. Kendini Ayarlama ile Dış GÜdümlü Dini Yönelim Arası Basit Regresyon Sonuçları

Yordayan	Yordanan	R	R ²	F	B	Std. β	T	p
Dış GÜdümlü Dini Yönelim	(Sabit)				32,160		20,531	,000
	Kendini Ayarlama	,192	,037	30,689	,213	,192	5,540	,000

Tablo 67’de dış güdümlü dini yönelimin, katılımcıların kendini ayarlama puanlarını ne şekilde yordadığını ortaya koymak için yapılan basit doğrusal regresyon analizinin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen sonuçlar, dış güdümlü dini yönelim puanları ile kendini ayarlama puanları arasında anlamlı bir ilişkinin varlığını ($R=0,192$, $R^2=0,037$) ve dış güdümlü dini yönelimin kendini ayarlama puanlarının anlamlı bir yordayıcısı olduğunu göstermektedir ($F_{(1-804)}=30,689$, $p<0,01$). Buna göre, dış güdümlü dini yönelim kendini ayarlama puanlarındaki değişimin yüzde dördüne yakın bir kısmını açıklamaktadır. Regresyon denkleminde esas yordayıcı değişkenin katsayısının ($B=0,213$) anlamlılık testi de, dış güdümlü dini yönelimin anlamlı bir yordayıcı olduğuna işaret etmektedir ($p<0,01$).

Tablo 68. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi ile Dış GÜdümlü Dini Yönelim Arası Korelasyon Sonuçları

	Dış GÜdümlü Dini Yönelim	
	r	,156**
Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi	p	,000
	N	806

** Korelasyon katsayısı 0,01 düzeyinde anlamlı

Kişisel sunumu düzenleme becerisi ve dış güdümlü dini yönelim arasındaki ilişkinin yönü ve derecesine dair rakamlar sunan tablo 68, iki değişken arasında pozitif yönlü ve anlamlı ancak düşük düzeyde bir ilişkinin söz konusu olduğunu göstermektedir ($r=0,156$, $p=0,00<0,01$). Korelasyon katsayısının almış olduğu pozitif değerden anlaşıldığı üzere, katılımcıların iç güdümlü dini yönelim puanları arttıkça kişisel sunumu düzenleme becerileri de hafif düzeyde de olsa artmaktadır. İç güdümlü dini yönelimin tahmin edilen yordayıcı rolünün tespiti için regresyon analizi yapılması gerekmektedir.

Tablo 69. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi ile Dış Güdümlü Dini Yönelim Arası Basit Regresyon Sonuçları

Yordayan	Yordanan	R	R ²	F	B	Std. β	T	p
Dış Güdümlü Dini Yönelim	(Sabit)				14,697		15,783	,000
	KSDB ¹	,156	,024	20,071	,102	,156	4,480	,000

Dış güdümlü dini yönelimin, kişisel sunumu düzenleme becerisi üzerindeki yordayıcı rolünün anlaşılması için yapılan basit doğrusal regresyon analizinin sonuçlarını gösteren tablo 69'a göre, dış güdümlü dini yönelim puanları ile kişisel sunumu düzenleme becerisi puanları arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur ($R=0,156$, $R^2=0,024$) ve dış güdümlü dini yönelim kişisel sunumu düzenleme becerisinden alınan puanların anlamlı bir yordayıcısıdır ($F_{(1-804)}=20,071$, $p<0,01$). Buna göre, dış güdümlü dini yönelim kişisel sunumu düzenleme becerisi puanlarındaki değişimin yüzde ikilik bir kısmını açıklamaktadır. Regresyon denkleminde esas yordayıcı değişkenin katsayısının ($B=0,102$) anlamlılık testi de, dış güdümlü dini yönelimin anlamlı bir yordayıcı olduğunu göstermektedir ($p<0,01$).

¹ KSDB: Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi

Tablo 70. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık ile Dış GÜdümlü Dini Yönelim Arası Korelasyon Sonuçları

		Dış GÜdümlü Dini Yönelim
	r	,172**
Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık	p	,000
	N	806

** Korelasyon katsayısı 0,01 düzeyinde anlamlı

Tablo 70'in incelenmesinden katılımcıların Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılığı ile dış güdümlü dini yönelimi arasında, düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=0,172$, $p=0,00<0,01$). Sonuçlardan hareketle, dış güdümlü dini yönelim arttıkça katılımcıların diğerlerinin ifade edici davranışlarına duyarlılıklarının da arttığı söylenebilir. Determinasyon katsayısı ($r^2= 0,02$) dikkate alındığında, diğerlerinin ifade edici davranışlarına duyarlılıktaki değişkenliğin %2'sinin dış güdümlü dini yönelimden kaynaklandığı söylenebilir. Ancak teorik olarak açıklanan değişkenlik, diğer değişken için de söz konusu olabilir. Zira basit korelasyon neden-sonuç bağlamında bir yorumlama olanağı vermemekte, yalnızca değişkenlerin birlikte hangi düzeyde ve yönde değiştikleri konusunda fikir vermektedir. Değişkenlerin neden-sonuç ilişkisi açısından değerlendirilebilmesi için yapılan regresyon analizinin sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 71. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık ile Dış GÜdümlü Dini Yönelim Arası Basit Regresyon Sonuçları

Yordayan	Yordanan	R	R ²	F	B	Std. β	T	p
Dış GÜdümlü Dini Yönelim	(Sabit)				17,463		19,151	,000
	DİEDD	,172	,029	24,415	,110	,172		,000

							4,941	
--	--	--	--	--	--	--	-------	--

Dış güdümlü dini yönelimin diğerlerinin ifade edici davranışlarına duyarlılık üzerindeki yordayıcı etkisini gösteren regresyon analizinin sonuçları incelendiğinde, iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu ($R=0,172$, $R^2=0,029$) ve dış güdümlü dini yönelimin katılımcıların diğerlerinin ifade edici davranışlarına duyarlılığının anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmektedir ($F_{(1-804)}=24,415$, $p<0,01$). Buna göre, dış güdümlü dini yönelimin kişisel sunumu düzenleme becerisi puanlarındaki değişimin yüzde üçlük bir kısmına açıklama getirdiği iddia edilebilir.

4.1.3. Kendini Ayarlama ve Dine Özel Önem Verme Düzeyi

Katılımcıların, 1'den 5'e kadar bir rakam vererek puanlamaları üzerinden hesaplanan dine özel önem verme düzeyinin kendini ayarlama puanlarıyla ilişkisinin olup olmadığı, varsa ne yönlü ve ne dereceli bir ilişkiden bahsedebileceği hususunu netleştirmek üzere korelasyon analizleri ve değişkenler arasındaki ilişkilerin neden sonuç ilişkilerini ortaya çıkarmak üzere de regresyon analizleri yapılmıştır.

Tablo 72. Kendini Ayarlama ile Dine Özel Önem Verme Düzeyi Arası Korelasyon Sonuçları

		Dine Özel Önem Verme
	r	,051
Kendini Ayarlama (Genel)	p	,146
	N	806

Tablo 72, kendini ayarlama ile dine özel önem verme düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin saptanamadığını göstermektedir ($r=0,051$, $p=0,146>0,05$). Buradan hareketle, dine özel önem verme düzeyindeki değişimin katılımcıların kendini ayarlama puanları üzerinde bir artışa ya da azalışa sebep olmadığını ya da

tam aksine kendini ayarlama puanlarındaki değişimin katılımcıların dine öznel önem verme düzeylerine etkisinin olmadığı iddia edilebilir.

Analizden elde edilen sonuçlar, “Dine öznel önem verme düzeyi arttıkça kendini ayarlama ortalamalarında düşüş görülecektir.” şeklindeki hipotez 2-d’nin desteklenmediğinin göstergesi olarak algılanabilir.

Tablo 73. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi ile Dine Öznel Önem Verme Düzeyi Arası Korelasyon Sonuçları

		Dine Öznel Önem Verme
	r	-,002
Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi	p	,959
	N	806

Tablo 73’ten anlaşıldığı üzere, Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi ile dine öznel önem verme düzeyi arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır ($r=-0,002$, $p=0,959>0,05$). Bu da, kişisel sunumu düzenleme becerisindeki bir değişimin dine öznel önem verme düzeyine ya da dine öznel önem verme düzeyindeki bir değişimin kişisel sunumu düzenleme becerisine anlamlı bir etkisinin olmayacağı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 74. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık ile Dine Öznel Önem Verme Düzeyi Arası Korelasyon Sonuçları

		Dine Öznel Önem Verme
	r	,090*
Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık	p	,010
	N	806

*Korelasyon katsayısı 0,05 düzeyinde anlamlı

Tablo 74, diğerlerinin ifade edici davranışlarına duyarlılık puanları ile dine öznel önem verme puanları arasındaki ilişkinin yönünün ve derecesinin tayini için

yapılan basit korelasyon analizinin sonuçlarını göstermektedir. İlgili analizin sonuçları, iki değişken arasında pozitif yönlü, anlamlı, ancak düşük düzeyli bir ilişkinin söz konusu olduğunu göstermektedir ($r=0,090$, $p=0,010<0,05$).

Tablo 75. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık ile Dine Özel Önem Verme Düzeyi Arası Basit Regresyon Sonuçları

Yordayan	Yordanan	R	R ²	F	B	Std. β	T	p
Dine Özel Önem Verme	(Sabit)				19,432		19,927	,000
	DİEDD	,090	,008	6,583	,542	,090	2,566	,010

Dine özel önem verme düzeyinin, katılımcıların Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılıklarını ne şekilde yordadığını gösteren tablo 75 incelendiğinde, iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir ($R=0,090$, $R^2=0,008$). Benzer şekilde dine özel önem verme düzeyinin, katılımcıların diğerlerinin ifade edici davranışlarına duyarlılık puanlarının anlamlı bir yordayıcısı olduğu da yine tablodan anlaşılmaktadır ($F_{(1-804)}=6,583$, $p<0,01$). Analizden çıkan R^2 değeri 0,008'e tekabül ettiği için dine özel önem verme düzeyinin Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılığın yalnızca binde sekizini açıklayabildiğini söylemek mümkündür.

4.2. Kendini Ayarlama ve Dini Grup Üyeliği Arasındaki İlişki

Çalışmamızın odak noktalarından bir tanesini dini grup üyeliğinin bireyler üzerindeki etkilerinden biri olarak kendini ayarlama düzeylerindeki değişikliğin ele alınıp alınmayacağı tartışması oluşturmaktadır. Aşağıda yer alan tablolar, kendini ayarlama ve dini grup üyeliği ilişkisini ortaya çıkarmak amacıyla yapılan analizlerin sonuçlarını içermektedir.

Tablo 76. Kendini Ayarlama ve Dini Grup Üyeliği Arası Korelasyon Sonuçları

		Dini Grup Üyeliği	
	r		-,023
Kendini Ayarlama (Genel)	p		,521
	N		806

Tablo 76, dini grup üyeliği ile kendini ayarlama puanları arasında anlamlı bir ilişkinin saptanamadığını göstermektedir ($r=-0,023$, $p=0,521>0,05$). Bu da iki değişken arasında anlamlı bir birlikte değişimin olmadığını göstergesi olarak yorumlanabilir.

Hipotez 3-a'yı test etmek üzere dini grup mensubiyetine göre kendini ayarlama ortalama puan dağılımlarını gösteren tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 77. Dini Grup Üyeliği Değişkenine Göre Kendini Ayarlama Dağılımı

			Kendini Ayarlama		Toplam
			Düşük	Yüksek	
Dini Grup	Var	N	60	211	271
		%	22,1	77,9	100
		X	40,9557		
	Yok	N	151	384	535
		%	28,2	71,8	100
		X	40,5813		
Toplam		N	211	595	806
		%	26,2	73,8	100

Tablo 77'de görüldüğü gibi bir dini gruba mensup olan toplam 271 kişinin 60'ı (%22,1) kendini ayarlaması düşük bireyler arasında yer alırken, 211'i (77,9)

kendini ayarlaması yüksek birey olarak kategorize edilmiştir. Herhangi bir dini grup üyeliği bulunmadığını belirten 535 katılımcının, 151'i (%28,2) kendini ayarlaması düşük olarak tasvir edilirken, 384'ünün (% 71,8) kendini ayarlaması yüksek bireyler arasında yer aldığı düşünülmektedir.

Dini grup üyeliği olan ve olmayan iki grubun kendini ayarlama ortalaması karşılaştırıldığında, herhangi bir dini gruba bağlantısı olanların kendini ayarlama ortalamasının 40,9557 olduğu ve bir dini grup bağı olmadığını belirtenlerin kendini ayarlama ortalamasının 40,5813 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda, yalnızca ortalamalar arasındaki fark dikkate alınarak *“Herhangi bir dini gruba mensup olanların kendini ayarlama ortalaması, bir dini gruba mensup olmayanlardan daha yüksek olacaktır.”* şeklindeki hipotez 3-a'nın kabul edildiğini ortalama değerler bazında söylemek mümkündür. Ancak iki ortalama arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığının anlaşılması için t-testine başvurmak gerekmektedir.

Tablo 78. Kendini Ayarlamının Dini Grup Üyeliği Değişkenine Göre Farklılaşmasına Dair Sonuçlar (t-Testi)

Bağımlı Değişken	Dini Grup	N	X	S	sd	t	p
Kendini Ayarlama	Var	271	40,9557	7,98319	804	,642	,521
	Yok	535	40,5813	7,74793			

Kendini ayarlama noktasında dini grup üyesi olmanın anlamlı bir farklığa sebep olup olmadığını ortaya çıkarmak için yapılan t-testinin sonuçları, istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın saptanmadığını göstermektedir ($t_{(804)}=0,642$, $p=0,521>0,05$). Ortalamalar açısından bakıldığında dini grup üyesi olanların ortalamasının ($X=40,95$) dini grup üyesi olmayanların ortalamasından ($X=40,58$) çok az yüksek olduğu, ancak bu yüksekliğin anlamlı bir farklılığa işaret etmediği görülmektedir.

Kendini ayarlama puanlarının dini grup üyeliğine göre farklılık göstereceği varsayımına, dini grupların yapıları gereği bireyi benlik sunumu kontrolüne, itaate,

düşündüğü gibi davranmak yerine grup tarafından uygun görüldüğü gibi davranmaya, guruba uyum sağlamaya, tutum değişikliği olmaksızın davranış değişikliğine ve dolayısıyla tutum-davranış tutarsızlığına sevk edebileceği olasılığı dayanak oluşturmaktadır. Bahsi geçen olasılıkların hepsi, kendini ayarlama ile yakından ilişkili bir görüntü sergilemektedir. Aslında yalnızca dini grupların değil, tabiatları gereği bütün grupların birey üzerinde özellikle uyum ve itaat odaklı baskı oluşturduğu iddia edilebilir. Dolayısıyla, genel olarak bir gruba mensup olmanın bireyin kendini ayarlama düzeyi üzerinde anlamlı etkisinin olabileceği öngörülebilir. Ancak bu çalışma, kendini ayarlamayı dindarlık bağlamında ele aldığı için, grubun bireyin kendini ayarlama skoruna etkisi, dini gruplar üzerinden değerlendirilmektedir.

Tablo 79. Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisinin Dini Grup Üyeliği Değişkenine Göre Farklaşmasına Dair Sonuçlar (t-Testi)

Bağımlı Değişken	Dini Grup	N	X	S	sd	t	p
Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi	Var	271	18,9225	4,94090	804	,507	,612
	Yok	535	18,7477	4,45555			

Kendini Ayarlama Ölçeğinin alt boyutlarından birini oluşturan Kişisel Sunumu Düzenleme Becerisi noktasında dini grup mensubu olanlar ve olmayanlar arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını ortaya çıkarmak için yapılan t-testinin sonuçları, istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığını göstermektedir ($t_{(804)}=0,507$, $p=0,612>0,05$). Ortalamalar açısından bakıldığında dini grup üyeliği bulunanların ortalamasının ($X=18,92$) dini grup üyesi olmayanların ortalamasından ($X=18,74$) çok az yüksek olmasına karşın, bunun anlamlı bir farklılık ifadesi olarak yorumlanamayacağı söylenebilir.

Sosyal durumlarda davranış değişikliği kendini ayarlamanın en belirgin özelliklerinden biri olduğu için tüm ölçekle olmasa da en azından kişisel sunumu düzenleme becerisine dini grup ortamının etki etmesi beklenebilirdi. Ancak araştırmanın tespit edebildiği kadarıyla, dini grup ortamında bulunuyor olmak

bireyin benlik sunumlarını kontrol ve düzenlemesinde anlamlı bir değişime neden olmamaktadır.

Tablo 80. Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılığın Dini Grup Üyeliği Değişkenine Göre Farklılaşmasına Dair Sonuçlar (t-Testi)

Bağımlı Değişken	Dini Grup	N	X	S	sd	t	p
Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık	Var	271	22,0332	4,31908	804	,590	,556
	Yok	535	21,8336	4,64754			

Tablo 80, dini grup mensubu olanlar ve olmayanlar arasında Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık noktasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını ortaya çıkarmak için yapılan t-testi sonuçlarını göstermektedir. Eldeki sonuçlara göre dini grup üyeliğine göre Diğerlerinin İfade Edici Davranışlarına Duyarlılık noktasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık söz konusu değildir ($t_{(804)}=0,590$, $p=0,556>0,05$). Ortalamalar açısından bakıldığında dini grup üyeliği bulunanların ortalamasının ($X=22,03$) dini grup üyesi olmayanların ortalamasından ($X=21,83$) çok az yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu yükseklik, anlamlı bir farklılık ifadesi olarak değerlendirilememektedir.

Aslında yalnızca dini grup değil, hiçbir grup, kendi normlarını kabul edip gözetmeyen, bu normlara uygun davranışlar sergilemeyen bir üyeyi içerisinde barındırmaz. Zaten grup tanımı, karşılıklı hedeflere ulaşmak için birbirlerine karşılıklı şekilde bağımlılığı olan kişilere vurgu yaparak, birlikte bir davranış değişikliğini ya da en azından bir uyum sürecini çağrıştırmaktadır. Bu zaviyeden bakıldığında dini grup üyeliğinin bir kendini ayarlama süreci katalizörlüğü yapması beklenebilirdi. Ancak bu bakış açısı en azından bu araştırmanın sonuçları tarafından, ortalamalardaki küçük farklılıklar dışarıda tutulursa, desteklenmiş gibi görünmemektedir. Bu araştırmanın dini grup üyesi olsun olmasın katılımcılarının genel olarak kendini ayarlama skorlarının yüksek olması, iki grup arasındaki farkın gözlenebilirliğini düşürmüş olabilir. Dolayısıyla farklı bir örneklem üzerinde,

nispeten daha “normal” olarak nitelendirilebilecek bir süreçte, ilgili hipotezin tekrar test edilmesi farklı sonuçlar ortaya çıkarabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumsal bir varlık olarak dünyaya gelen insanın henüz anne karnındayken başlayan intibak süreci, sayısız tehditkar uyarıcıyla dolu dış dünya ile tanışmasıyla daha komplike bir hal almaya başlamaktadır. Önceleri daha ziyade fiziksel nitelikte olan bu süreç, zamanla psikolojik, bilişsel ve sosyal etmenlerin dahil olmasıyla birlikte genişleyerek insanın yaşamı boyunca mücadelesini vereceği gelişim ödevlerine dönüşmektedir. Bireyin, toplumun organik bir parçası olma serüvenini kapsayan sosyal gelişimin, bireyin *ötekinin* varlığının farkına varması, *onu* tanınması, *ona* benzer ya da *onun* onayını alabilecek davranış kalıpları geliştirmesi, yani kısaca *onunla* yaşamayı öğrenmesi şeklinde tanımlanması mümkündür.

Sosyal gelişimin bel kemiğini oluşturan kişiler arası ilişkilerde uyum stratejileri, Mark Snyder tarafından kendini ayarlama teorisi çerçevesinde sistematize edilmiştir. Kişinin içerisinde bulunduğu ortamı sıkı bir çözümlenmeye tabi tutarak ortamın gerekliliklerine vakıf olması, bu gereklilikler temelinde davranışlarını kontrol ve düzenleme çabasına girmesi anlamına gelen kendini ayarlamayı Snyder, bir kişilik özelliği olarak tanıtmaktadır. Teoriye göre, her birey bir toplum içerisinde yaşamını sürdürüyor olması sebebiyle kendini ayarlama stratejilerine başvurmakta, ancak bu stratejileri kullanma kabiliyeti ve sıklığı açısından diğerlerinden farklılaşmaktadır. Buradan hareketle Snyder, insanların kendini ayarlaması düşük ve kendini ayarlaması yüksek olmak üzere iki kategoriye ayrılabilceğini savunmaktadır. İçerisinde bulunduğu ortamı analiz etmede hassasiyet sahibi olan kendini ayarlaması yüksek birey, kendini ayarlaması düşük bireye kıyasla, aynı ortamı paylaştığı bireylerin dışı vurumcu davranışlarını okuyarak ona mukabil davranışlar sergilemede daha istekli ve daha kabiliyetlidir.

Kişinin, kendini ayarlaması düşük ya da yüksek birey kategorisinde yer almasında nelerin etkin olabileceği hususu incelendiğinde hem kalıtsal hem de çevresel etmenlerin iş başında olduğu görülmektedir. Bu minvalde bireyin hayatında

önemli yansımaları olan din olgusunun, kendini ayarlama düzeyi üzerindeki etkisinin incelenmesini konu edinen bu çalışmanın amacı temel olarak, *“Bireyin dindarlığının kendini ayarlama düzeyi üzerinde bir etkisi var mıdır? Varsa, bu etkinin yönü ve derecesi hakkında ne söylenebilir?”* ve *“Dini grup üyeliği kendini ayarlama düzeyinde bir değişime sebep olmakta mıdır? Oluyorsa bu değişim ne yönde ve ne şekilde gerçekleşmektedir?”* sorularına yanıt aramaktır.

Bahsi geçen araştırma sorularına, 437’si (%54,2) kadın, 369’u (%45,8) erkek toplam 806 kişinin katılımıyla oluşan örneklem grubunun anket tekniği aracılığıyla toplanan ifadeleri esas alınarak cevap aranmıştır. Örneklem grubunun temel niteliklerine bakıldığında, yaş ortalamasının 34 olduğu, 16-21 yaş grubunda 160 (%19,9), 22-40 yaş grubunda 415 (%51,5), 41-65 yaş grubunda (%26,4) ve 65+ yaş grubunda 18 (%2,2) kişinin yer aldığı görülmektedir. Eğitim düzeyi olarak, katılımcıların 141’i (%17,5) ilkokul mezunu, 122’si (15,1) ortaokul mezunu, 291’i (36,1) lise mezunu ve 252’si (%31,3) yükseköğretim mezunudur. Bunun yanında, araştırmaya katılanların 380’i (47,1) evli, 426’sı (%52,9) da bekarıdır. Mesleğe göre dağılımları incelendiğinde 95’inin (%11,8) eğitimci olduğu, 73’ünün (%9,1) resmi olmayan din görevlisi grubunda yer aldığı, 225’inin (%27,9) özel sektör, 52’sinin (%6,5) ticari sektör çalışanı olduğu, 18’inin (%2,2) memur, 33’ünün (%4,1) emekli, 130’unun (%16,1) öğrenci, 170’inin (%21,1) ev hanımı ve 10’unun (%1,2) işsiz olduğu ifade edilebilir. Katılımcıların 49’u (%6,1) hayatının çoğunu köyde, 51’i (%6,3) kasabada ve 706’sı (%87,6) büyük şehirde geçirmiştir. Ayrıca örneklem grubunda yer alan bireylerin 53’ü (%6,6) ortanın altı, 638’i (%79,2) orta, 115’i (%14,3) ortanın üstü sosyo-ekonomik duruma sahip olduğunu belirtmiştir. Son olarak katılımcıların 271’i (%33,6) herhangi bir dini grup ile bağlantısı olduğunu, 535’i (%66,4) ise bağlantısının olmadığını ifade etmiştir.

Kendini ayarlamanın bir kişilik özelliği olarak değerlendirilmesi, araştırmanın Türkiye’nin büyük şehirlerinden birinde yapıyor olması ve ülkenin içerisinden geçmekte olduğu sürecin de etkisiyle katılımcıların kendini ayarlama düzeylerinin yüksek olması beklenmekteydi. Araştırma sonuçları, örneklem grubunun %21,2’lik kısmının kendini ayarlaması düşük, %78,8’lik büyük çoğunluğun ise kendini ayarlaması yüksek olarak nitelendirilebileceğini ortaya koymaktadır. Böylelikle, *“Örneklem grubunda kendini ayarlaması yüksek bireylerin sayısı kendini ayarlaması*

düşük bireylerin sayısından yüksek olacaktır.” şeklindeki hipotez 1-a'nın bu sonuçlar tarafından desteklendiği anlaşılmaktadır (bkz. Tablo 13). Haddi zatında kendini ayarlama bir dereceye kadar, özü itibariyle toplumsal bir tabiata sahip olmasından ötürü bireyin günlük hayatının bir parçasını oluşturmaktadır. Bu sebeple her bireyde az ya da çok kendini ayarlamının izlerini taşıyan davranış değişikliklerinin gözlenmesi olası karşılanmaktadır. Ancak, bizim çalışmamızda bu oranın beklenenden ve benzer çalışmaların gösterdiğinden daha fazla çıkmasının, 15 Temmuz 2016 Darbe girişiminden sonra oluşan atmosferle bağlantılı olabileceği düşünülebilir.

Kendini ayarlamının demografik değişkenlerle ilişkisi bağlamında, cinsiyete dair sonuçlara bakıldığında, kadın katılımcılar ile erkek katılımcılar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Bu durumda “*Kadın katılımcıların erkeklere oranla kendini ayarlamaları daha yüksek olacaktır.*” şeklindeki hipotez 1-b'nin desteklenmediği görülmektedir (bkz. Tablo 23). Ancak ortalama değerler açısından kadınlar lehine elde edilen sonuçlar, hipotezin beslenebileceği bir zeminin söz konusu olabileceğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, yurt dışında yapılan çalışmalar dışarıda tutulduğunda, yurt içinde yapılan çalışmaların takip edebildiğimiz kadarıyla hiç birinin cinsiyet ve kendini ayarlama arasında anlamlı bir ilişki tespit edememesinden araştırma sonucumuzun şaşırtıcı olmadığı anlaşılmaktadır.

Yaş ve kendini ayarlama ilişkisine bakıldığında, araştırma sonuçlarının 16-21 yaş grubunda yer alan katılımcıların kendini ayarlama ortalamasının 22-40 yaş aralığındaki katılımcıların kendini ayarlama ortalamasından anlamlı bir şekilde yüksek olduğunu ortaya çıkardığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple, elde edilen bulguların “*Örneklem grubunun yaşı arttıkça kendini ayarlama düzeyinde de bir azalma görülecektir*” şeklindeki hipotez 1-c'yi kısmi olarak desteklediği ifade edilebilir (bkz. Tablo 27). Bu sonuçların kimlik ve kişilik bağlamında değerlendirilerek, ergenlikten çıkan bireyin değerlerinin, prensiplerinin, inanç ve tutumlarının, kısaca ne ve kim olduğuna dair düşüncelerinin belirginleşmeye başlamasıyla açıklanması mümkündür. Bireyin yaşam tecrübesinden beslenen kimlik duygusu, zamanla kemikleşerek bireyi tutum-davranış tutarlılığı açısından daha iyiye ve ileriye

taşımaktadır. Bu sebeple, artan yaşa muhalif olarak kendini ayarlama düzeyinde azalma olması beklenmektedir.

Durumlar arası davranış değişikliği üzerine temellenen kendini ayarlamanın, davranış şekillendirme aracı olan eğitim ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Ancak bu araştırma sonuçları, eğitim seviyesine göre katılımcıların kendini ayarlama puanlarında anlamlı bir farklılık göstermediğine işaret etmektedir. Bu sebeple, *“Eğitim durumu yükseldikçe kendini ayarlama ortalaması da yükselecektir.”* şeklindeki hipotez 1-d’nin istatistiksel olarak ortaya konulması güç görünmektedir (bkz. Tablo 33). Bu noktada yapılan farklı araştırmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Kanaatimizce, kendini ayarlama ile eğitim ilişkisi incelenirken, alınan eğitimin süresi ya da seviyesinden ziyade niteliğinin baz alınması durumunda daha anlamlı sonuçlar elde edilebilir.

Medeni durumun kendini ayarlama etkisinin olup olmadığını araştırmak üzere yapılan analiz sonuçları, evli ya da bekar olmanın kendini ayarlama skorları üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Buna göre bekar katılımcıların kendini ayarlama ortalamasının evli katılımcılardan anlamlı bir şekilde yüksek olduğu görülmektedir. Bu sebeple, *“Medeni durum açısından bekarların evlilere göre kendini ayarlama ortalaması daha yüksek olacaktır.”* şeklindeki hipotez 1-e’nin doğrulandığı müşahade edilmektedir (bkz. Tablo 38). Bu sonuçların, bekar katılımcıların yaş ortalamasının düşük olmasıyla açıklanması mümkün olmakla birlikte, evlilik müessesesinin bireye yüklediği görev ve sorumlulukların, buna ilaveten anne-baba olmanın beraberinde getirdiği ek yükün bireyin olgunlaşmasındaki payının da ilerleyen yaş ile birlikte değerlendirmeye alınması isabetli olabilir.

İnsan hayatının önemli bir parçasını oluşturan meslek değişkeninin bireyi hem psikolojik hem fizyolojik ve hem de bilişsel açıdan şekillendiriyor olmasının meslek alışkanlığı, meslek hastalığı, meslek körlüğü gibi çok bilinen bahisler üzerinden bile anlaşılması mümkündür. Bu araştırmada da bireyi birden çok açıdan etkisi altına alan mesleğin, kendini ayarlama üzerinde bir değişikliğe neden olup olmadığı test edilmiş ve netice olarak istatistiksel açıdan anlamlılık düzeyine ulaşmış bir farklılığa rastlanmamıştır. Dolayısıyla, *“Ticari sektörde çalışanların kendini*

ayarlama ortalaması diğer meslek mensuplarına oranla daha yüksek olacaktır.” şeklindeki hipotez 1-f'nin doğrulanmadığı ortaya konulmuştur (bkz. Tablo 42). Ticaretle iştigal ediyor olmanın, insanları tanıma, dışavurumcu davranışlarını analiz etme ve bunun üzerinden benlik sunumu sergileme, kişiye özel söylem geliştirme, stratejik düşünme, ikna kabiliyeti gibi becerileri gerektirdiği düşünüldüğü için geliştirilen hipotez bu çalışma sınırları içerisinde destek bulmamış olmasına rağmen, araştırmanın meslek esasına dayanarak toplanan bir örneklem grubunda, yani meslekler arasındaki dağılımın daha homojen olabileceği bir katılımcı grubu üzerinde tekrarlanması halinde farklı sonuçlar vermesi beklenmektedir.

Araştırmanın önemli değişkenlerinden birini oluşturan yaşanılan yerin kendini ayarlama ile ilişkisi incelendiğinde, çoğunlukla köy/kasabada ya da büyük şehirde yaşamış olmak arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bu sebeple, *“Köy ve kasabada yaşayanlara oranla büyük şehirde hayatlarının çoğunu geçirenlerin kendini ayarlama ortalaması daha yüksek olacaktır.”* şeklindeki hipotez 1-g'nin istatistiksel olarak desteklenmediğini ifade etmek mümkündür (bkz. Tablo 48). Fakat puan ortalamaları açısından bakıldığında, hayatının çoğunu büyük şehirde geçiren katılımcıların ortalamasının, köy/kasabada yaşayanların ortalamasından yüksek olduğu görülmektedir. Bunun da hipotez 1-g için dayanak teşkil edebileceği düşünülmektedir. Zira sanayi devriminin beraberinde getirdiği ihtiyaçlar doğrultusunda bireyci bir felsefeyle kurulmuş olan yerleşim birimlerinin bugünkü hali olan büyük şehirlerin daha sığ, ihtiyaca yönelik, kişinin kendisini öncelediği daha politik ilişkilerin hakim olduğu, buna karşın köy/kasaba gibi kolektivist desenler taşıyan kırsal kesim yerleşim birimlerinde daha samimi, duygu temelli ve derinlikli ilişkilerin yaşanmasına imkan tanıyan bir ortamın söz konusu olduğu düşünülmektedir.

Bireyin yaşam şartlarını, eğitimini, sosyal çevresini, kısaca sosyal statüsünü belirleyen temel etkenlerden biri olan sosyo-ekonomik durumun bireyi kendini ayarlamacı davranışlara sevk edip etmediği de bu çalışmanın araştırma konularından bir diğerini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda yapılan analiz sonuçları katılımcıların sosyo-ekonomik durum algılarının kendini ayarlama düzeylerini istatistiksel açıdan anlamlı kabul edilecek şekilde etkilediğini göstermiştir. Buna göre, *“Ortanın altı sosyo-ekonomik durum algısına sahip katılımcıların kendini ayarlama ortalaması*

orta ve yüksek sosyo-ekonomik durum algısına sahip olanlardan düşük olacaktır. Benzer şekilde orta ekonomik duruma sahip olduğunu belirtenlerin kendini ayarlama ortalamaları ortanın üstü sosyo-ekonomik duruma sahip olduğunu ifade edenlerden daha düşük olacaktır.” şeklindeki hipotez 1-h'nin desteklendiği ifade edilebilir (bkz. Tablo 54). Zira yüksek sosyo-ekonomik durumun, bireyin çevresinin genişlemesi, elit olarak adlandırılabilir ortamlara girip çıkmanın getirisi olarak belli davranış kalıplarının sergilenmesi, göz önünde olma düzeyinin artmasıyla birlikte gelen yeni roller, rollerin gerektirdiği imajın sergilenmesi ve benzeri şekillerde bireyin davranışını kontrol altına aldığı düşünülmektedir. Ayrıca, kendini ayarlama ve sosyo-ekonomik durum ilişkisini sınavan diğer çalışmaların da bu doğrultuda sonuç verdiği gözlenmektedir.

Dindarlık bahsine gelindiğinde, araştırmada kullanılan dini yönelim temelli sınıflandırma açısından örneklem grubunun dağılımı incelendiğinde, sayısal üstünlüğün dış güdümlü dini yönelime sahip katılımcılara değil, iç güdümlü dini yönelime sahip katılımcılara ait olduğu müşahede edilmektedir. Dolayısıyla, eldeki bulguların, “Örneklem grubundaki iç güdümlü dini yönelime sahip bireylerin sayısı dış güdümlü dini yönelime sahip bireylerin sayısından yüksek olacaktır.” şeklindeki hipotez 2-a'yı desteklediği anlaşılmaktadır (bkz. Tablo 19). Bu sonuçlar, örneklem yaş ortalamasınının 34 olması, yani genel olarak ilk yetişkinlikten orta yetişkinliğe geçmiş olan nispeten olgun bireylerden oluşuyor olmasıyla açıklanabilir. Ayrıca araştırmanın önemli bir ayağını herhangi bir dini grupla bağlantısı olan katılımcıların oluşturması ve bu grubun aldığı yüksek iç güdümlü dini yönelim skorlarının elde edilen tablo üzerinde etkili olması da ihtimal dahilinde görünmektedir.

Dini yönelim ve kendini ayarlama ilişkisi bu çalışmanın temel hipotezini teşkil etmektedir. Araştırma sonucunda beklenildiği gibi “Kendini ayarlama açısından iç güdümlü dini yönelime sahip bireyler ile dış güdümlü dini yönelime sahip bireyler arasında anlamlı farklılık tespit edilecektir.” şeklinde ifade edilen temel hipotezin desteklendiği görülmektedir. Ancak gruplar arasındaki kendini ayarlama bazındaki farklılığın yönünün kısmen öngörüleni doğrularken, kısmen öngörülenin aksine bir manzaraya çıktığı müşahede edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların kendini ayarlama puanları ile iç güdümlü dini yönelim puanları arasında pozitif yönlü, ancak düşük kuvvetli bir korelasyon saptanmıştır. Buradan

hareketle, “İç güdümlü dini yönelim ile kendini ayarlama arasında negatif yönlü bir ilişki görülecektir.” şeklindeki hipotez 2-b’nin desteklenmediği ifade edilebilir (bkz. Tablo 60). Kendini ayarlaması düşük bireylerin, davranışları ile sahip oldukları tutumlar arasında tutarlılık sergileyen bireyler olarak, dini değerlerini de davranışa döken kimseler olmaları beklenmektedir. Bu sebeple kendini ayarlama ile iç güdümlü dini yönelim arasında ters yönlü bir ilişki beklenmesine karşın, bu araştırmanın, öngörülenin aksine sonuçlar sergilemesi ve böylelikle dini yönelim ve kendini ayarlama ilişkisini konu edinen daha önce yapılmış çalışmalardan ayrılmış olması, konuyla ilgili yeni soruların sorulmasına kapı aralamaktadır.

Kendini ayarlaması yüksek bireylerin nitelikleri göz önüne bulundurulduğunda, dıştan yönetimli, durumsal etmenler kaynaklı davranış değişikliğinde bulunan, kendisinden çok ötekine dair bilgi sahibi olmaya ilgili, sosyal ipuçlarını dikkatle takip eden, sosyal pragmatistler olarak vasıflandırılmaya müsait bir yapı arz ettiği anlaşılmaktadır. Bu özellikleri taşıma potansiyeli dolayısıyla kendini ayarlaması yüksek birey, huzur, rahatlama ya da sosyal statü elde etme gibi hedeflerine ulaşmak için dini kullanan dış güdümlü dini eğilim sahibi bireyi çağrıştırmaktadır. Bu nedenle bu ikili arasında doğrusal bir ilişkinin söz konusu olduğu düşünülmüştür. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular da bu beklentiye doğrular nitelik arz etmektedir. Kendini ayarlama ve dış güdümlü dini yönelim arasında pozitif yönlü ve önemli derecede anlamlı bir korelasyonun varlığını gösteren sonuçlar, “Dış güdümlü dini yönelim ile kendini ayarlama arasında pozitif yönlü bir ilişki görülecektir.” şeklindeki hipotez 2-c’nin destek bulunduğunu ortaya koymaktadır (bkz. Tablo 66). Bu sonuçların daha önce yapılan araştırma sonuçları ile aynı doğrultuda seyretmiş olması da dış güdümlü dini yönelim ve kendini ayarlamanın yüksekliği arasındaki benzerlik iddiasının mesnetsiz bir iddia olmadığına nişanesi olarak yorumlanabilir.

Aynı araştırma çerçevesi içerisinde kendini ayarlamanın hem iç güdümlü dini yönelim ile hem de dış güdümlü dini yönelim ile pozitif ve anlamlı korelasyon sergilemesi, çelişkili bir durum olarak okunmamalıdır. Öncelikle, dış güdümlü dini yönelim ile kendini ayarlama arasında tespit edilen ilişkinin şiddeti, iç güdümlü dini yönelim ile kendini ayarlama arasındaki korelasyondan daha yüksek olduğu için dış güdümlü dini yönelim ve kendini ayarlama ilişkisi daha fazla dikkate şayan olarak

algılanmaktadır. Ayrıca, dini yönelim ölçeğinin alt boyutları olan iç güdümlü dini yönelim ve dış güdümlü dini yönelim boyutları arasında, hem şiddet hem de anlamlılık açısından nispeten güçlü bir korelasyon olduğu hatırlanacak olursa, bir değişkenin her iki boyutla da aynı yönde ilişki göstermesi tuhaf karşılanmayacaktır.

Araştırmanın bir diğer öngörüsü, kendini ayarlama düzeyi ile dine öznel önem verme ilişkisi üzerinde şekillenmiştir. Bireyin bir dine önem verme derecesi, o dine kendisini ne denli adadığının ya da hayatını o dinin yönlendirmesine ne denli açtığına işareti olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan, dinin kendisi için çok önemli olduğunu iddia eden bireyin hayatında dinin izlerinin kolaylıkla gözlenebilmesi, kavlen biçilen değerlerin fiilen doğrulanması yönündeki beklentinin doyurulması gerekmektedir. Dini hayatının merkezine yerleştiren bir kişinin o dinin öne sürdüğü prototip ile uyuşması yahut bu yönde bir çabasının olması ya da en azından bu prototiple çelişmemesi bekleneceği için, böyle bireyler arasında kendini ayarlama çok yüksek bireylerin yer almaması ya da azınlıkta kalması öngörülmektedir. Herhangi bir kurumsal dinin, özellikle de İslam'ın öngördüğü örnek insan modeli, dıştan yönetimli, kendisini öteki üzerinden tanımlayan, inancı ile davranışı arasında çelişki barındırabilen, ilişkilerinde sığ, gerektiğinde prensiplerinden taviz vermekten çekinmeyen bir mahiyet arz etmekten ziyade, içsel inanç ve değerleri doğrultusunda hareket eden, kendisini tanımlamak için başkasına ihtiyacı olmayan, her halükarda doğruyu söylemek üzere şartlanmış, dönüşen değil, dönüştüren bir inanan portresi çizdiği için, kendini ayarlama ve dine önem verme arasında ters yönlü bir ilişki beklenmektedir. Ancak araştırma sonuçları, bahsi geçen ikili arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığını göstermektedir. Bu yüzden "*Dine öznel önem verme düzeyi arttıkça kendini ayarlama ortalamalarında düşüş görülecektir.*" şeklindeki hipotez 2-d'nin doğrulanmadığını söylemek mümkündür (bkz. Tablo 72). Elbette, içerisinde yetiştiği kültürün dine verdiği önem dolayısıyla hiç dinle ilgisi olmayan birinin de dine en azından fikir bazında önem atfetmesi mümkündür. Zira, din Türk kimliğinin ve kültürünün en önemli öğelerinden birini, belki de en önemlisini oluşturmaktadır. Müslümanlık ve Türklük mezcedilmiş olduğu için, din bir anlamda milliliğin sembolü mesabesinde. Yani, içerisinde yetiştiği kültürün etkisiyle katılımcıların dine aslında atfediyor olduklarından daha fazla önem verdikleri yönünde ifade bulunmuş olmaları, sonuçların bu yönde seyretmesine etki etmiş olabilir.

Son olarak, çalışmanın önemli odak noktalarından birini dini grup üyeliği ve kendini ayarlama ilişkisinin oluşturduğu söylenebilir. Genel anlamda grupların bireyler üzerindeki dönüştürücü etkisinden hareketle, dini grupların da üyelerinden gözlenebilen davranış değişimleri talebinde bulunabileceği ihtimali dolayısıyla bireylerin kendini ayarlama skorları üzerinde farklılık oluşturabileceği öngörülmüştür. Dini grup üyesi olan ve olmayanların kendini ayarlama ortalamalarına bakıldığında, dini grup üyelerinin kendini ayarlama ortalamasının dini grup üyesi olmayanlardan az da olsa daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuçlara dayanarak *“Herhangi bir dini gruba mensup olanların kendini ayarlama ortalaması, bir dini gruba mensup olmayanlardan daha yüksek olacaktır.”* şeklindeki hipotez 3-a’nın desteklendiği iddia edilebilirse de tespit edilen farklılığın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı görülmüştür (bkz. Tablo 77-78). Ancak bir farkın istatistiksel olarak anlamlı olmamasının, ortalama değerler açısından bir anlam ifade etmediği manasına gelmediği unutulmamalıdır.

Tüm bu sonuçlardan sonra, kendini ayarlamanın Snyder’ın iddia ettiği üzere bir kişilik özelliği olduğu, yani az ya da çok her bireyin sözlü-sözsüz davranışlarında izlerinin gözlenebileceği ifade edilebilir. Burada yapılan kendini ayarlama yüksek ve düşük birey tasvirleri, konunun anlaşılabilirliğini arttırmak adına çok net ifadelerle çok belirgin örnekler üzerinden ele alınmıştır. Ancak aslında kendini ayarlama yüksek ve düşük bireyler arasında, bu denli göze çarpan keskin farklılıklardan bahsetmek güçtür. Ayrıca kendini ayarlama yüksek bireye dair anlatılan vasıflardan birine sahip olmak, bahsedilen diğer tüm vasıfları da taşıma zorunluluğunu beraberinde getirmeyebilir. Bu sebeple kendini ayarlamanın psikolojik sağlık açısından olumlu olması ya da tamamen olumsuzlanması, konunun girift tabiatı dolayısıyla her zaman mümkün olmayabilir. Yalnızca, kendini ayarlamanın her iki kutbunda da yer almanın sıkıntılı bir duruma işaret ettiğinin, uçlara kaçmaksızın dengenin bir tarafında bulunmanın tek başına ne “iyi” ne de “kötü” olarak kategorize edilmeyi zorunlu kılmadığının belirtilmesi gerekmektedir. Zira, bu konuda yapılmış önceki araştırma sonuçları kendini ayarlama çok düşük olan bireylerin sınır kişilik bozukluğu yaşıyor olma ihtimaline atıfta bulunurken, aynı zamanda yüksek kendini ayarlamanın da histrionik kişilik bozukluğu ile benzerlikler taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu sebeple kanaatimizce, kendini ayarlama konusunda çok keskin ve

normatif ifadelerden kaçınarak, dengenin her iki tarafının avantaj ve dezavantajları beraberinde getirdiğinin ifade edilmesi yerinde olacaktır.

Özetle, bu çalışmadan elde edilen ana sonucun şu şekilde ifadeye dökülmesi mümkündür: Dini yönelim biçimlerinin her ikisinin de kendini ayarlama üzerinde yordayıcı bir etkiye sahip olduğu ortaya konulmuş olmakla birlikte, özellikle dış güdümlü dini yönelimin kendini ayarlama ile anlamlı bir şekilde aynı yönde hareket ettiği tespit edilmiştir. Dini grup üyeliğinin ise kendini ayarlama üzerinde beklendiği kadar büyük ve anlamlı bir değişime sebep olmadığı, yani bireylerin kendini ayarlama düzeyini bulunduğu yönde daha ileriye taşıyacak ya da tersine çevirecek bir etkiye sahip olmadığı ortaya çıkmıştır.

Kendini ayarlama, dini yönelim ve dini grup üyeliğini konu edinen bu araştırmadan edindiğimiz tecrübelerden hareketle, benzer konular üzerinde yapılacak araştırmalara ışık tutması açısından birkaç öneri sunulabilir:

- Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği tercih edilmiştir. Sonraki çalışmalarda nitel araştırma yöntemlerinden ya da nicel araştırma yöntemlerinin farklı tekniklerinden, özellikle de akran değerlendirmelerinden faydalanılabilir. Akran değerlendirmeleri, kendini ayarlamanın tespiti noktasında Batı'da çokça kullanılan teknikler arasında yer almaktadır.
- Bireylerin kendini ayarlama düzeylerinin yaşa göre değiştiği iddiaları, boylamsal çalışmalar yapılarak araştırılabilir ve böylece bir kişinin yaşamının hangi dönemlerinde kendini ayarlama düzeylerinde ne gibi değişimlerin olduğu tespit edilebilir.
- Bu çalışma, son ergenlik ile yaşlılık dönemi arasındaki bireylerin kendini ayarlama değişimlerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Snyder'a ait olan kendini ayarlamanın doğal bir eğilim olduğu tezinin, çocukluk dönemi üzerinde incelemeler yapılarak test edilmesi gerekmektedir.
- Kendini ayarlamanın yordayıcısı olarak bu çalışmada, dini yönelim biçimleri ve dini grup üyeliği ele alınmıştır. Ancak başka çalışmalarda değerler, çocukluk yaşantıları, kontrol odağı, anti sosyal davranış,

yaşam doyumu ya da kişilik bozuklukları gibi farklı konularla bağlantılı olarak çalışılarak yeni ilişki ağları ortaya çıkarılabilir.

- Bu çalışma ağırlıklı olarak dindar bireyler üzerinde yapılmıştır. Farklı çalışmalar dine karşı ilgisiz ya da bir dini inancı olmayan kişilerin kendini ayarlama düzeylerini ele alabilir ve böylelikle dindar bireyler üzerinde yapılan araştırmalarla karşılaştırma yapma imkanı elde edilerek dinin kendini ayarlama üzerindeki etkisi daha geniş bir şekilde tartışılabilir.
- Bu araştırmada dindarlığın tespiti Dini Yönelim Ölçeği ve Dine Özne Önem Verme maddesi üzerinden yapılmaya çalışılmıştır. Sonraki çalışmalarda 5 boyutlu ölçekler kullanılarak, dindarlığın bilgi, inanç, ibadet, duygu ya da etki boyutlarından hangisinin kendini ayarlama üzerinde ne yönde etki ettiği incelenebilir.
- Bu çalışmanın sınırları içerisinde kendini ayarlama stratejilerinin kullanılıp kullanılmaması üzerinden kendini ayarlama ölçülmeye çalışılmıştır. Ancak bu usul ile motivasyonu ne olursa olsun kendini ayarlayan her birey aynı şekilde değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Oysaki işlevci bir bakış açısı geliştirilerek, bireyler kendini ayarlama başvurduğu sebepleri doğrultusunda ayrıştırılabilir. Örneğin, içerisinde bulunduğu ortamın huzurunu bozma kaygısıyla, prososyal bir davranış olarak kendini ayarlayan birey ile o ortamda yer alan kişilerin onayını almak için kendini ayarlayan birey arasındaki farkın ortaya çıkartılmasının imkanı araştırılabilir.
- Konu, sosyal psikolojik bakış açısıyla ele alındığı için kendini ayarlamanın birey düzlemindeki etkileri incelenmeye çalışılmıştır. Ancak sosyolojik bir perspektif üzerinden yapılacak bir araştırma kendini ayarlamanın toplumdaki yansımalarının neler olabileceği noktasında yol gösterici olabilir.
- Bu çalışmada kendini ayarlama, dini gruplar bağlamında ele alınmıştır. Sonraki çalışmalarda konu diğer grup çeşitleri özelinde de çalışıldığı takdirde, farklı gruplardan elde edilen sonuçlar

karşılaştırılmak suretiyle genel olarak grup olgusunun kendini ayarlama üzerindeki etkisi tartışılabilir.

- Ceza evleri, sevgi evleri, yaşlı bakım evleri gibi kurumlarda bulunan ve nispeten toplumdan tecrit bir şekilde hayatını sürdüren kişiler üzerinde çalışmalar yapılabilir ve buradan elde edilen veriler normal aile yapısı içerisinde yetişen/yetişmekte olan bireyler üzerinde yapılan araştırmalardan elde edilen verilerle mukayese edilerek sağlıklı toplumsal ilişkilerin kendini ayarlama üzerindeki etkisini inceleme imkanı elde edilebilir.
- Kendini ayarlama ve iç güdümlü dini yönelim arasında elde ettiğimiz pozitif korelasyon, yeni perspektiflerle konuyla ilgili yeni çalışmaların yapılmasını gerekli kılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- ABDEL-KHALEK Ahmed M., “Religiosity, Subjective Well-Being, Self-Esteem, and Anxiety Among Kuwaiti Muslim Adolescents”, *Mental Health, Religion & Culture*, C. 14, S. 2, ss. 129-140.
- ACUN KAPIKIRAN Necla, “Öğretmen Adaylarının Empatik Eğilim ve Kendini Ayarlama Açısından İncelenmesi”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 26, 2009, ss. 81-91.
- ALBAYRAK Ahmet, “Sevgi ve Korku Motiflerinin Gençlerin Dinî Mesajları Algılamasındaki Rolü”, *Gençlik Dönemi ve Eğitimi*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2000, ss. 277-306.
- ALIC Margaret, “Gordon Willard Allport”, *Gale Encyclopedia of Psychology*, 2.B., (ed.) Bonnie Strickland, Michigan, Gale Group, 2001, ss. 28-29.
- ALLPORT Gordon W., Henry S. ODBERT, “Trait-Names: A Psycho-lexical Study”, *Psychological Monographs*, S. 47, 1936, ss. 1-171.
- ALLPORT Gordon W., Bernard M. KRAMER, “Some Roots of Prejudice”, *The Journal of Psychology*, S. 22, 1946, ss. 9-39.
- ALLPORT Gordon W., *The Nature of Prejudice*, Cambridge, Addison-Wesley Publishing Company, 1955.
- ALLPORT Gordon W., *The Individual and His Religion*, New York, The Macmillan Company, 1959.
- ALLPORT Gordon W., “The General and The Unique in Psychological Science”, *Journal of Personality*, S. 30, 1962, ss. 405-422.
- ALLPORT Gordon W., “Behavioral Science, Religion, and Mental Health”, *Journal of Religion and Health*, C. 2, S. 3, 1963, ss. 187-197.

- ALLPORT Gordon W., J. Michael ROSS, “Personal Religious Orientation and Prejudice”, *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 5, S. 4, 1967, ss. 432-443.
- ALTUNSU SÖNMEZ Özlem, *Religiosity Self-Monitoring and Political Participation: A Research on University Student*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Ankara, 2012.
- ANDERSON Lynn R., “Test-Retest Reliability of the Revised Self-Monitoring Scale Over a Two-Year Period”, *Psychological Reports*, C. 68, 1991, ss. 1057- 1058.
- ARGYLE Michael, Adam KENDON, “The Experimental Analysis of Social Performance”, *Advances in Experimental Social Psychology*, S. 3, 1967, ss. 55-98.
- ARGYLE Michael, Benjamin Beit-HALLAHMI, *The Social Psychology of Religion*, New York, Routledge, 1975.
- ARONSON Elliot, Timothy D. WILSON, Robin M. AKERT, *Sosyal Psikoloji*, 7.B., (çev. Okhan Gündüz), İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2012.
- ARONSON Elliot, Timothy D. WILSON, Robin M. AKERT, *Social Psychology*, 8.B., New Jersey, Pearson, 2013.
- AYTEN Ali, *Prososyol Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış Doktora Tezi), İstanbul, 2009.
- AYTEN Ali, *Empati ve Din: Türkiye’de Yardımlaşma ve Dindarlık Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2010.
- BACANLI Hasan, “Kendini Ayarlaması Yüksek ve Düşük Bireylerin Kişilik Özellikleri”, (Eğitim Bilimleri I. Ulusal Kongresi’ne sunulan bildiri), *Bildiriler IV: Eğitimde Psikolojik Hizmetler* (24-28 Eylül 1990, Ankara), ss. 459-466.

- BACANLI Hasan, *Sosyal İlişkilerde Benlik: Kendini Ayarlamamanın Psikolojisi*, İstanbul, MEB Yayınları, 1997.
- BALL Joanna, Lisa ARMISTEAD, Barbara-jeanne AUSTIN, “The Relationship Between Religiosity and Adjustment Among African-American, Female, Urban Adolescents”, *Journal of Adolescence*, S. 26, 2003, ss. 431-446.
- BARENBAUM Nicole B., David G. WINTER, “History of Modern Personality Theory and Research”, *Handbook of Personality*, 3.B., (ed.) Oliver P. John-Richard W. Robins-Lawrence A. Pervin, New York, The Guilford Press, 2008, ss. 3-26.
- BATESON Melissa, Daniel NETTLE, Gilbert ROBERTS, “Cues Of Being Watched Enhance Cooperation in A Real-World Setting”, *Biology Letters*, S. 2, 2006, ss. 412-414.
- BATSON C. Daniel, Patricia SCHOENRADE, W. Larry VENTIS, *Din ve Birey: Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım*, çev. Ali Kuşat - Abdulvahap Taştan, Kayseri, Kimlik Yayınları, 2017.
- BAUMEISTER Roy F., Mark R. LEARY, “The Need to Belong: Desire For Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation”, *Psychological Bulletin*, C. 117, S. 3, 1995, ss. 497-529.
- BAUMEISTER Roy F., Julie Juola EXLINE, “Virtue, Personality, and Social Relations: Self-Control as the Moral Muscle”, *Journal of Personality*, C. 67, S. 6, 1999, ss. 1165-1194.
- BAUMEISTER Roy F., Jean M. TWENGE, “The Social Self”, *Handbook of Psychology*, C. 5, (ed.) Irving B. Weiner, New Jersey, John Wiley & Sons. Inc., 2003, ss. 327-352.
- BAYMUR Feriha, *Genel Psikoloji*, 17. B., İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1972.
- BAYNAL Fatma, Erkan YAMAN, “Kadınların Dinî Gruplara Yönelme, Katılma ve Bağlanma Nedenleri”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C. 12, S. 30, 2015, ss. 141-179.

- BELL Daniel, "Kutsalın Dönüşü", *Laik Ama Kutsal*, (ed.) Ali Köse, İstanbul, Etkileşim Yayınlar, 2006, ss.57-70.
- BELSKY Jay, "Differential Susceptibility to Rearing Influences", *Origins of The Social Mind: Evolutionary Psychology and Child Development*, (ed.) Bruce J. Ellis - David F. Bjorklund, New York, The Guilford Press, 2005, ss. 139-163.
- BELSKY Jay, Marian J. BAKERMANS-KRANENBURG, Marinus H. van IJZENDOORN, "For Better and Worse: Differential Susceptibility to Environmental Influences", *Current Directions in Psychological Science*, 2007, C. 16, S. 6, ss. 300-304.
- BEM Daryl J., Andrea ALLEN, "On Predicting Some of the People Some of the Time: The Search for Cross-Situational Consistencies in Behavior", *Psychological Review*, C. 81, S. 6, ss. 506-520.
- BENSON Peter, Bernard SPILKA, "God Image as a Function of Self-Esteem and Locus of Control", *Journal for the Scientific Study of Religion*, C. 12, S. 3, 1973, ss. 297-310.
- BERSCHEID Ellen, William GRAZIANO, Thomas MONSON, Marshall Lev DERMER, "Outcome Dependency: Attention, Attribution, and Attraction", *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 34, S. 5, 1976, ss. 978-989.
- BİLGİN Nuri, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü*, 3.B., İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2016.
- BLOCK Jack, "Ego Identity, Role Variability, And Adjustment", *Journal of Consulting Psychology*, C. 25, S. 5, 1961, ss. 392-397.
- BORKENAU Peter, Rainer RIEMANN, Frank P. SPINATH, Alois ANGLEITNER, "Genetic and Environmental Influences on Person-Situation Profiles", *Journal of Personality*, C. 74, S. 5, 2006, ss. 1451-1480.
- BRANNON Laura A., Valerie K. PILLING, "Personality And Social Behavior", *Encyclopedia of Social Psychology*, C. 2, (ed.), Roy F. Baumeister - Kathleen D. Vohs, California, SAGE Publications, 2007, ss. 655-659.

- BREWER Marilyn B., "The Social Psychology of Intergroup Relations Social Categorization, Ingroup Bias, and Outgroup Prejudice", *Social Psychology: Handbook of Basic Principles*, (ed.) Arie W. Kruglanski- E. Tory Higgins, 2. B., New York, Guilford Press, 2007, ss. 695-715.
- BRIGGS Stephen R., Jonathan M. CHEEK, "The Role of Factor Analysis in The Development and Evaluation of Personality Scales", *Journal of Personality*, C. 54, S. 1, 1986, ss. 106-148.
- BRIGGS Stephen R., Jonathan M. CHEEK, "On the Nature of Self-Monitoring: Problems With Assessment, Problems With Validity", *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 54, S. 4, 1988, ss. 663-678.
- BUDAK Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, 2.B., Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2003.
- BUGENTAL James E T., "Abraham Harold Maslow", *Encyclopedia of Psychology*, C. 4, (ed.) Alan E. Kazdin, ss. 118-120.
- BURGER Jerry M., *Personality*, 8.B., Belmont, Wadsworth, 2011.
- BURKE Peter J., Judy C. TULLY, "The Measurement of Role Identity", *Social Forces*, C. 55, S. 4, 1977, ss. 881-897.
- BÜYÜKKARA Mehmet Ali, "Dinî Grup Yapılarında Dine İlişkin Muhtemel Anlama ve Temsil Sorunları", *Usûl: İslam Araştırmaları*, C. 7, 2007, ss. 107-136.
- BÜYÜKÖZTÜRK Şener, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 22. B., Ankara, Pegem Akademi, 2016.
- CAN Abdullah, *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*, 3. B., Ankara, Pegem Akademi, 2014.
- CANTOR Nancy, Walter MISCHEL, "Prototypicality and Personality: Effects on Free Recall and Personality Impressions", *Journal of Research in Personality*, C. 13, S. 2, 1979, ss. 187-205.

- CARTER Evan C., Michael MCCULLOUGH, Charles CARVER, “The Mediating Role of Monitoring in the Association of Religion With Self-Control”, *Social Psychological and Personality Science*, C. 3, S. 6, 2012, ss. 691-697.
- CEBECİ Suat, *Bilimsel Araştırma ve Yazma Teknikleri*, İstanbul, Alfa, 1997.
- CENGİL Muammer, “Tasavvufi Yaşantıya Yönelmede Etkili Olan Psiko-Sosyal Nedenler”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 11, 2003, ss. 213-240.
- CEZAYİRLİ Gülay, “Dini Grup ve Toplumsal Grup”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 37, S. 1, 1997, ss. 365-375.
- CHAU Lai Ling, R. C. JOHNSON, J. K. BOWERS, T. J. DARVELL, G. P. DANKO, “Intrinsic and Extrinsic Religiosity as Related to Conscience, Adjustment and Altruism”, *Personality and Individual Differences*, C. 11, S. 4, 1990, ss. 397-400.
- CHENG Clara Michelle, Tanya L. CHARTRAND, “Self-Monitoring Without Awareness: Using Mimicry as a Nonconscious Affiliation Strategy”, *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 85, S. 6, 2003, ss. 1170-1179.
- CİRHİNLİOĞLU Fatma Gül, *Üniversite Öğrencilerinde Utanç Eğilimi, Dini Yönelimler, Benlik Kurguları ve Psikolojik İyilik Hali Arasındaki İlişkiler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006.
- CONSOLINI Gildo, “Kernberg Versus Kohut: A (Case) Study In Contrasts”, *Clinical Social Work Journal*, C. 27, S. 1, 1999, ss. 71-86.
- COOLEY Charles Horton, *Human Nature and The Social Order*, New York, CharlesScribner’sSons, 1902.
- COON Dennis, John O. MITTERER, *Introduction to Psychology: Gateways to Mind and Behavior*, 12.B., Belmont, Wadsworth, 2010.

- CRAMER Kenneth M., Jamie A. GRUMAN, “The Lennox and Wolfe Revised Self-Monitoring Scale: Latent Structure and Gender Invariance”, *Personality and Individual Differences*, C. 32, 2002, ss. 627-637.
- CROCKER Jennifer, Amy CANEVELLO, “Self and Identity Dynamics of Persons and Their Situations”, *The Oxford Handbook of Personality and Social Psychology*, (ed.) Kay Deaux - Mark Snyder, Oxford, Oxford University Press, 2012, ss. 263-287.
- ÇAM ÇELİKEL Feyal v.d., “Cloninger's Temperament and Character Dimensions of Personality in Patients with Major Depressive Disorder”, *Comprehensive Psychiatry*, S. 50, 2009, ss. 556–561.
- DAY David V., Deidra J. SHLEICHER,, Amy L. UNCKLESS, Nathan J. HILLER, “Self-Monitoring Personality at Work: A Meta-Analytic Investigation of Construct Validity”, *Journal of Applied Psychology*, C. 87, S. 2, 2002, ss. 390-401.
- DAY David V., Deidra J. SCHLEICHER, “Self-Monitoring at Work: A Motive-Based Perspective”, *Journal of Personality*, C. 74, S. 3, 2006, ss. 685-713.
- DERRYBERRY Douglas, Marry Klevjord ROTHBART, “Emotion, Attention and Temprament”, *Emotions, Cognition & Behavior*, (ed.) Carroll Izard, New York, Cambridge University Press, 1984, ss. 132-166.
- DONAHUE Michael J., Peter L. BENSON, “Religion and the Well-Being of Adolescents”, *Journal of Social Issues*, C. 51, S. 2, 1995, ss. 145-160.
- DREVER James, *The Penguin Dictionary of Psychology*, 22.B., Middlesex, Penguin Books, 1979.
- DWORKIN Robert H., “Genetic and Environmental Influences on Person-Situation Interactions”, *Journal of Research in Personality*, S. 13, 1979, ss. 279-293.

- EAGLE Morris N., "Psychoanalysis", *Encyclopedia of Psychology*, C. 6, (ed.) Alan E. Kazdin, New York, Oxford University Press/American Psychological Association, 2000, ss. 340-344.
- ELKIND David, "Religious Development in Adolescence", *Journal of Adolescence*, S. 22, 1999, ss. 291-295.
- ELLIS Bruce, W. Thomas BOYCE, Jay BELSKY, Marinus H. van IJZENDOORN, "Differential susceptibility to the environment: An evolutionary–neurodevelopmental theory", *Development and Psychopathology*, S. 23, 2011, ss. 7-28.
- ELLISON Christopher G., Amy M. BURDETTE, Terrence D. HILL, "Blessed Assurance: Religion, Anxiety, and Tranquility Among US Adults", *Social Science Research*, S. 38, 2009, ss. 656-667.
- ERIKSON Erik H., *Childhood and Society*, London, Paladin Grafton Books, 1977.
- ERSANLI Kurtman, *Benliğin Gelişimi ve Görevleri*, 3.B., Ankara, Tarcan Matbaa, 2012.
- ESTOW Sarah, Jeremy P. JAMIESON, Jennifer R. YATES, "Self-Monitoring And Mimicry of Positive and Negative Social Behaviors", *Journal of Research in Personality*, C. 41, 2007, ss. 425-433.
- FESTINGER Leon, "Behavioral Support For Opinion Change", *Public Opinion Quarterly*, C. 28, S. 3, 1964, ss. 404-417.
- FISCHER Kurt W., "A Theory of Cognitive Development: The Control and Construction of Hierarchies of Skills", *Psychological Review*, C. 87, S. 6, 1980, ss. 477-531.
- FLYNN Francis J., Ray E. REAGANS, Emily T. AMANATULLAH, Daniel R. AMES, "Helping One's Way to the Top: Self-Monitors Achieve Status by Helping Others and Knowing Who Helps Whom", *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 91, S. 6, 2006, ss. 1123–1137.

- FRANZOI Stephen L., "Symbolic Interactionism", *Encyclopedia of Social Psychology*, (ed.) Roy F. Baumeister- Kathleen D. Vohs, California, SAGE Publications, 2007, ss. 961-963.
- FREUD Sigmund, *The Interpretation of Dreams*, New York, The Macmillan Company, 1913.
- FREUD Sigmund, "On Narcissism: An Introduction (1914)", *Freud's "On Narcissism: An Introduction"*, (ed.) Joseph Sandler- Ethel Spector Person- Peter Fonagy, London, Karnac Books, 2012, ss. 3-32.
- FUGLESTAD Paul T., Mark SNYDER, "Self-Monitoring", *Handbook of Individual Differences in Social Behavior*, (ed.) Mark R. Leary, Rick H. Hoyle, New York, The Guilford Press, 2009, ss. 574-591.
- FUGLESTAD Paul T., Mark SNYDER, "Status and the Motivational Foundations of Self-Monitoring", *Social and Personality Psychology Compass*, C. 4, S. 11, 2010, ss. 1031-1041.
- FURNHAM Adrian, Mark CAPON, "Social Skills and Self-Monitoring Processes", *Personality and Individual Differences*, C. 4, S. 2, 1983, ss. 171-178.
- FURNHAM Adrian, "Personality Correlates of Self-Monitoring: The Relationship Between Extraversion, Neuroticism, Type A Behaviour and Snyder's Self-Monitoring Construct", *Personality and Individual Differences*, C. 10, S. 1, 1989, ss. 35-42.
- GANGESTAD Steven W., Mark SNYDER, "'To Carve Nature at Its Joints': On the Existence of Discrete Classes in Personality", *Psychological Review*, C. 92, S. 3, 1985, ss. 317-349.
- GANGESTAD Steven W., Mark SNYDER, "Self-Monitoring: Appraisal and Reappraisal", *Psychological Bulletin*, C. 126, S. 4, 2000, ss. 530-555.
- GEBAUER Jochen E., Constantine SEDIKIDES, Wiebke NEBERICH, "Religiosity, Social Self-Esteem, and Psychological Adjustment: On the Cross-Cultural Specificity of the Psychological Benefits of Religiosity", *Association for Psychological Science*, C. 20, S. 10, 2011, ss. 1-3.

- GEÇTAN Engin, *Çağdaş Yaşam ve Normaldışı Davranışlar*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993.
- GEORGE Lindsay, Lusia STOPA, “Private and Public Self-Awareness in Social Anxiety”, *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, C. 39, S. 1, 2008, s. 57-72.
- GERGEN Kenneth J., *The Concept of Self*, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1971.
- GLEITMAN Henry, James GROSS, Daniel REISBERG, *Psychology*, 8.B., New York, W. W. Norton & Company, 2011.
- GLICK Peter, “Orientations toward Relationships: Choosing a Situation in Which to Begin a Relationship”, *Journal of Experimental Social Psychology*, C. 21, S. 3, 1985, ss. 544-562.
- GOFFMAN Erving, *The Presentation of Self in Everyday Life*, New York, Double Day Anchor Books, 1959.
- GOFFMAN Erving, “The Presentation of Self”, *Life As Theater: A Dramaturgical Sourcebook*, (ed.) Dennis Brissett – Charles Edgley, 2.B., New Brunswick, AldineTransaction, 2005, ss. 129-139.
- GOLDSMITH H. Hill, Arnold H. BUSS, Robert PLOMIN, Mary Klevjord ROTHBART, Alexander THOMAS, Stella CHESS, Robert A. HINDE, Robert B. MCCALL, “Roundtable: What is Temperament? Four Approaches”, *Child Development*, C. 58, S. 2, 1987, ss. 505-529.
- GÖCEN Gülüşan, “Pozitif Psikoloji Düzleminde Psikolojik İyi Olma ve Dini Yönelim İlişkisi: Yetişkinler Üzerine Bir Araştırma”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, C. 7, S. 13, 2013, ss. 97-130.
- GREENWAY A. Philip, Lisa C. MILNE, Veronica CLARKE, “Personality Variables, Self-Esteem and Depression and an Individual's Perception of God”, *Mental Health, Religion & Culture*, C. 6, S.1, 2003, ss. 45-58.

- GUDYKUNST William B., Seung-Mock YANG, Tsukasa NISHIDA, “Cultural Differences in Self-Consciousness and Self-Monitoring”, *Communication Research*, C. 14, S. 1, 1987, ss. 7-34.
- GUDYKUNST William B., Ge GAO , Tsukasa NISHIDA , Michael H. BOND , Kwok LEUNG , Georgette WANG & Robert A. BARRACLOUGH, “A Cross-Cultural Comparison of Self-Monitoring”, *Communication Research Reports*, C. 6, S. 1, 1989, ss. 7-12.
- GÜNAY Ünver, *Din Sosyolojisi Dersleri*, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1993.
- GÜNGÖR Özcan, “Sosyolojik Bir Teori Olarak Sembolik Etkileşimciliğin Ontolojik Temeli ve Din Olgusu”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 13, S. 1, 2013, ss. 57-91.
- GÜRSES İbrahim, *Dindarlık ve Kişilik*, Bursa, Emin Yayınları, 2010.
- HALLAHMI Benjamin, *Prolegomena to the Psychological Study of Religion*, Bucknell University Press, 1989.
- HARTER Susan, Shelley BRESNICK, Heather BOUCHEY, Nancy WHITESHELL, “The Development of Multiple Role-Related Selves During Adolescence”, *Development and Psychopathology*, S. 9, 1997, ss. 835-853.
- HARTER Susan, *The Construction of the Self: Developmental and Sociocultural Foundations*, 2.B., New York, The Guilford Press, 2012.
- HATTIE John, *Self-Concept*, UK, Psychology Press, 2014.
- HENDERSON Norman D., “Human Behavior Genetics”, *Annual Review of Psychology*, S. 33, 1982, ss. 403-440.
- HOGG Michael A., Zachary P. HOHMAN, Jason E. RIVERA, “Why Do People Join Groups? Three Motivational Accounts from Social Psychology”, *Social and Personality Psychology Compass*, C. 2, S. 3, 2008, ss. 1269–1280.

- HOOD Bruce, *Benlik Yanılsaması*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014.
- HOOD Ralph W., Peter C. HILL, Bernard SPILKA, *The Psychology of Religion: An Empirical Approach*, 4.B., New York, The Guilford Press, 2009.
- HOLM Nils G., *Din Psikolojisine Giriş*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2004,
- HORTAÇSU Nuran, *Ben Biz Siz Hepimiz: Toplumsal Kimlik ve Gruplararası İlişkiler*, Ankara, İmge Kitabevi, 2007.
- HOYLE Rick H., Richard D. LENNOX, “Latent Structure of Self-Monitoring”, *Multivariate Behavioral Research*, C. 26, S. 3, 1991, ss. 511-540.
- HÖKELEKLİ Hayati, “Müslüman ve Öteki: Farklı Dini Grupların Birbirini Algılama Biçimi”, *İslam Psikolojisi Yazıları*, İstanbul, Dem Yayınları, 2009, ss. 221-236.
- HÖKELEKLİ Hayati, *Din Psikolojisine Giriş*, İstanbul, Dem Yayınları, 2010.
- HÖKELEKLİ Hayati, *Din Psikolojisi*, 10. B., Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- HÖKELEKLİ Hayati, *Psikolojiye Giriş*, 4.B., Bursa, Emin Yayınları, 2013.
- ICKES William, BARNES Richard D., “The Role of Sex and Self-Monitoring in Unstructured Dyadic Interactions”, *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 35, S. 5, 1977, ss. 315-330.
- ICKES William, Mary Anne LAYDEN, Richard D. BARNES, “Objective Self-Awareness and Individuation: An Empirical Link”, *Journal of Personality*, C. 46, S. 1, 1978, ss. 146-161.
- İSLAMOĞLU Hamdi, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, İzmit, Beta, 2009.
- JAMES William, *The Principles of Psychology*, I-II, New York, Henry Holt and Company, 1980.
- JAMES William, *Varieties of Religious Experience: A Study of Human Nature*, Being the Gifford Lectures on Natural Religion Delivered at Edinburgh in

1901-1902 Edited and Annotated for the World Wide Web by LeRoy L. Miller, ss. 72-97.

JOHN Oliver P., Richard W. ROBINS, “Gordon Allport Father and Critic of the Five-Factor Model”, *Fifty Years of Personality Psychology*, (ed.) Kenneth H. Craik- Robert Hogan- Raymond N. Wolfe, New York, Springer Science+Business Media, 1993, ss. 215-236.

JOHNSON R. C., G. P. DANKO, T. J. DARVILL, S. BOCHNER, J. K. BOWERS, Y. HUANG, J. Y. PARK, V. PECJAK, A. R. A. RAHIM, D. PENNINGTON, “Cross Cultural Assessment of Altruism and Its Correlates”, *Personality and Individual Differences*, C. 10, S. 8, 1989, ss. 855-868.

JONES Edward E., Thane S. PITTMAN, “Toward a General Theory of Strategic Self-Presentation”, *Psychological Perspectives on the Self*, (ed.) Jerry Suls, Hillsday, Erlbaum, C. 1, 1982, ss. 231-262.

JONES Melinda, “Influence of Self-Monitoring on Dating Motivation”, *Journal of Research in Psychology*, C. 27, S. 2, 1993, ss. 197-206

KALAT James W., *Introduction to Psychology*, 8.B., Belmont, Thomson Wadsworth, 2008.

KAPTAN Saim, *Bilimsel Araştırma Teknikleri ve İstatistik Yöntemleri*, Ankara, Tekişik Matbaası, 1982.

KARACA Faruk, *Din Psikolojisi*, Trabzon, Eser Ofset, 2011.

KARASAR Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*, 7. B., Ankara, 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık, 1994.

KAYIKLIK Hasan, “Allport’a Göre Dini Yaşayışa Gelişimsel Bir Açılım”, *Dini Araştırmalar*, C. 5, S. 15, 2003, ss. 121-138.

- KENRICK Douglas T., Heather E. MCCREATH, “Person-Environment Intersections: Everyday Settings and Common Trait Dimensions”, *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 58, S. 4, 1990, ss. 685-698.
- KILIÇ Ahmet Faruk, “Din Sosyolojisinde Dini Grup Tipolojileri”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C. 5, S. 13, 2007, ss. 37-58.
- KILIÇ Metin, “Dramaturjik Teori Ekseninde Spor”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 28, S. 1, 2015, ss. 126-152.
- KIMTER Nurten, “Üniversiteli Gençlerde Dindarlık ile Benlik Saygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 2, S. 2, 2011, ss. 39-60.
- KIZILGEÇİT Muhammet, “Dindarlık Üzerine Meta-Analitik Bir Çalışma Doğu Karadeniz Örneği”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 4, ss. 1143-1163.
- KIZILGEÇİT Muhammet, *Birey ve Hareket Açısından Yeni Dini Hareketlerin Psikolojisi*, Rize, STS Yayınları, 2016.
- KLEIN Stanley B., “What is the Self? Approaches to a Very Elusive Question”, *Social Cognition*, C. 30, S. 4, 2012, ss. 363-366.
- KOÇ Mustafa, *Yetişkinlik Döneminde Dindarlık ile Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 2008.
- KOÇ Mustafa, “Dindarlık ile Benlik Saygısı Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, C. 18, S. 1, 2009, ss. 473-493.
- KOÇ Mustafa, “Dindarlık İle Kendini İzleme İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 41, 2009, ss. 127-144.
- KOÇ Mustafa, “Dindarlık ile Empatik Eğilim: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 43, 2009-2010, ss. 1-18.

- KOÇ Mustafa, “Demografik Özellikler ile Empatik Eğilim Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 9, 2016, ss. 25-47.
- KOHUT Heinz, Ernest S. WOLF, “The Disorders of the Self and their Treatment: An Outline”, *International Journal of Psycho-Analysis*, S. 59, 1978, ss. 413-425.
- KOHUT Heinz, *Kendiliğin Çözümlemesi*, 2. B., İstanbul, Metis Yayınları, 2004.
- KOJETIN Brian A., Mark SNYDER, “Self-Monitoring and Religiosity”, (the Annual Convention of the American Psychological Association’da sunulmuş bildiri, Washington, D.C., Ağustos 1986), ss. 1-17.
- KÖKNEL Özcan, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, 17.B., İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 2005.
- KRAUS Daniel, “Psychological Studies of New Religious Movements: Findings from German- Speaking Countries”, *The International Journal for the Psychology of Religion*, C. 9, S. 4, 1999, ss. 263-281.
- KUTLU Mustafa, Seher BALCI, Müge YILMAZ, “İletişim Beceri Eğitiminin Öğrencilerin Kendini Ayarlama ve İyimserlik Düzeylerine Etkisi”, *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 6-9 Temmuz 2004 İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya*, ss. 1-8.
- KÜÇÜKCAN Talip, “Can Religiosity Be Measured? Dimensions of Religious Commitment: Theories Revisited”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 1, 2000, ss. 461-468.
- LAKIN Jessica L., Valerie E. JEFFERIS, Clara Michelle CHENG, Tanya L. CHARTRAND, “The Chameleon Effect As Social Glue: Evidence For The Evolutionary Significance Of Nonconscious Mimicry”, *Journal of Nonverbal Behavior*, C. 27, S. 3, 2003, ss. 145-162.
- LARKIN Judith E., “Are Good Teachers Perceived as High Self-Monitors?”, *Personality and Social Psychology Bulletin*, C. 13, S. 1, 1987, ss. 64-72.

- LAUTENSCHLAGER Gary J., William G. GRAZIANO, "Conducting Research on the Development of Social Behavior: The Case of Self-Monitoring", *Contemporary Social Psychology*, C. 14, S. 2, 1990, ss. 89-95.
- LEARY Mark R., Robin M. KOWALSKI, "Impression Management: A Literature Review and Two-Component Model", *Psychological Bulletin*, C. 107, S. 1, 1990, ss. 34-47.
- LEARY Mark R, Ellen S. TAMBOR, Sonja K. TERDAL, Deborah L. DOWNS, "Self-Esteem as an Interpersonal Monitor: The Sociometer Hypothesis", *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 68, S. 3, 1995, ss. 518-530.
- LENNOX Richard D., Raymond N. WOLFE, "Revision of the Self-Monitoring Scale", *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 46, S. 6, 1984, ss. 1349-1364.
- LENNOX Richard D., *Expressive Control and Sensitivity to Others' Expression: Validation of the Lennox-Wolfe Self-Monitoring Scale*, Texas Tech Üniversitesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Teksas, 1985.
- LENNOX Richard D., "The Problem With Self-Monitoring: A Two-Sided Scale and a One-Sided Theory", *Journal of Personality Assessment*, C. 52, S. 1, 1988, ss. 58-73.
- LEONE Christopher, Irma HALL, "Self-Monitoring, Marital Dissatisfaction, and Relationship Dissolution: Individual Differences in Orientations to Marriage and Divorce", *Self and Identity*, C. 2, S. 3, 2003, ss. 189-202.
- LEONE Christopher, "Self-Monitoring: Individual Differences in Orientations to the Social World", *Journal of Personality*, C. 74, S. 3, 2006, ss. 633-657.
- LEONE Cristopher, LouAnne B. HAWKINS, "Self-Monitoring and Close Relationships", *Journal of Personality*, C. 74, S. 3, 2006, ss. 739-778.
- LEVIN Jeffrey S., Linda M. CHATTERS, Robert Joseph TAYLOR, "Religious Effects on Health Status and Life Satisfaction Among Black Americans", *Journal of Gerontology: SOCIAL SCIENCES*, C. 50B, S. 3, 1995, ss. 154-163.
- LILISTON Lawrence, Gary SHEPHERD, "New Religious Movements and Mental Health", *New Religious Movements Challenge and Response*, (ed.) Bryan Wilson, Jamie Cresswell, London, Routledge, 1999, ss. 123-139.

- LIPPA Richard, "Expressive Control And The Leakage of Dispositional Introversion-Extraversion During Role-Played Teaching," *Journal of Personality*, C. 44, S. 4, 1976, ss. 541-559.
- LIPPA Richard, "Expressive Control, Expressive Consistency, and the Correspondence Between Expressive Behavior and Personality", *Journal of Personality*, C. 46, S. 3, 1978, ss. 438-461.
- MALTBY John, "Personality, Prayer, and Church Attendance Among U.S. Female Adults", *The Journal of Social Psychology*, C. 135, S. 4, 1995, ss. 529-531.
- MALTBY John, "Religious Orientation and Eysenck's Personality Dimensions: The Use of the Amended Religious Orientation Scale to Examine the Relationship Between Religiosity, Psychoticism, Neuroticism and Extraversion", *Personality and Individual Differences*, S. 26, 1999, ss. 79-84.
- MARKUS Hazel, "Self-Schemata and Processing Information About the Self", *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 35, S. 2, 1977, ss. 63-78.
- MARKUS Hazel, Elissa Wurf, "The Dynamic Self-Concept: A Social Psychological Perspective", *Annual Review of Psychology*, C. 38, 1987, ss. 299-337.
- MARSHALL Gordon, "Cemaat", *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınbay- Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- MASLOW Abraham Harold, "Peak Experiences As Acute Identity Experiences", *American Journal of Psychoanalysis*, S. 21, 1961, ss. 254-260.
- MASLOW Abraham H., *Motivation And Personality*, 2.B., New York, Harper & Row Publishers, 1970.
- MATSUMOTO David (ed.), *Cambridge Dictionary of Psychology*, New York, Cambridge University Press, 2009.
- MCADAMS Dan P., "Personality Psychology", *Encyclopedia of Psychology*, C. 6, (ed.) Alan E. Kazdin, ss.124-128.
- MCCULLOUGH Michael E., Brian L. B. WILLOUGHBY, "Religion, Self-Regulation, and Self-Control: Associations, Explanations, and Implications", *Psychological Bulletin*, C. 135, S. 1, 2009, ss. 69-93.

- MCCULLOUGH Michael E., Evan C. CARTER, “Religion, Self-Control, and Self-Regulation: How and Why Are They Related?”, *APA Handbook of Psychology, Religion, And Spirituality*, (ed.) Kenneth I Pargament- Julie J Exline- James W Jones, Washington D.C, American Psychological Association, 2013, ss. 123-138.
- MCINTOSH Daniel N., “Religion-as-Schema, With Implications for the Relation Between Religion and Coping”, *The International Journal for the Psychology of Religion*, C. 5, S. 1, 1995, ss. 1-16.
- MEAD George H., *Mind, Self & Society: From The Standpoint of a Social Behaviorist*, Chicago, The University of Chicago Press, 1937.
- MEHMEDOĞLU Ali Ulvi, *Kişilik ve Din*, İstanbul, Dem Yayınları, 2004.
- METCALF John T., “Empathy and The Actor's Emotion”, *Journal of Social Psychology*, C. 2, S. 2, 1931, ss. 235-238.
- MILL Janice, “High and Low Self-Monitoring Individuals: Their Decoding Skills and Empathic Expression,” *Journal of Personality*, C. 52, S. 4, 1984, ss. 372-388.
- MISCHEL Walter, “Toward A Cognitive Social Learning Reconceptualization of Personality”, *Psychological Review*, C. 80, S. 4, 1973, ss. 252- 283.
- MISCHEL Walter, Yuichi SHODA, “A Cognitive-Affective System Theory of Personality: Reconceptualizing Situations, Dispositions, Dynamics, and Invariance in Personality Structure”, *Psychological Review*, C. 102, S. 2, ss. 246- 268.
- MOORE Timothy, “Humanistic Psychology”, *Gale Encyclopedia of Psychology*, 2.B., (ed.) Bonnie Strickland, Michigan, Gale Group, 2001, ss. 313-314.
- NELSON Katherine, “Structure and Strategy in Learning to Talk”, *Monographs of the Society for Research in Child Development*, C. 38, S. 1/2, 1973, ss. 1-135.

- NELSON Katherine, "Individual Differences in Language Development: Implications for Development and Language", *Developmental Psychology*, C. 17, S. 2, 1981, ss. 170-187.
- NETO Félix, "Love styles and self-representations", *Personality and Individual Differences*, C. 14, S. 6, 1993, ss. 795-803.
- NORRIS Stacy L., Richard L. ZWEIGENHAFT, "Self-Monitoring, Trust, and Commitment in Romantic Relationships", *The Journal of Social Psychology*, C. 139, S. 2, 1999, ss. 215-220.
- O'CASS Aron, "A Psychometric Evaluation of a Revised Version of the Lennox and Wolfe Revised Self-Monitoring Scale", *Psychology&Marketing*, C. 17, S. 5, 2000, ss. 397-419.
- ÖNGÖREN Reşat, "Tarikat", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 40, ss. 95-105.
- ÖZALP TÜRETGEN İlknur, Sevim CESUR, "Gözden Geçirilmiş Kendini Ayarlama Ölçeği'nin Güvenirlilik ve Geçerlik Çalışması", *Türk Psikoloji Yazıları*, C. 9, S. 17, 2006, ss. 1-17.
- PALOUTZIAN Raymond F., *Invitation to the Psychology of Religion*, 3. B., New York, Guilford Press, 2017.
- PARGAMENT Kenneth I., *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*, New York, The Guilford Press, 1997.
- PEÇE Halil, "Dinî Çeşitliliğin Artması: Dinî Grupları Sınıflandırma Sorunu Bağlamında Tarikat-Cemaat Ayrımı", *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı III*, 12-15 Mayıs 2016, Isparta, ss. 189-200.
- PILLOW David R., Willie J. HALE, Meghan A. CRABTREE, Trisha L. HİNOJOSA, "Exploring the Relations Between Self-Monitoring, Authenticity, and Well-Being", *Personality and Individual Differences*, S. 116, 2017, ss. 393-398.
- PLOTNIK Rod, Haig KOUYOUMDJIAN, *Introduction to Psychology*, 9. B., Canada, Wadsworth, 2011.

- POLOMA Margaret M., *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, 5.B., (çev. Hayriye Erbaş), Ankara, Palme Yayıncılık, 2012.
- PRICE Richard H., Dennis L. BOUFFARD, “Behavioral Appropriateness and Situational Constraint as Dimensions of Social Behavior”, *The Psychology of Social Situations: Selected Readings*, (ed.) Adrian Furnham - Michael Argyle, New York, Pergamon Press, 1981, ss. 26-39.
- RAGSDALE J. D., “Relational Communication Competence in High and Low Christian Religious Commitment: A Research Note”, *Review of Religious Research*, C. 35, S. 3, 1994, ss. 268-274.
- RAHAIM Sara, Lewis R. WAID, K. Kevin J. KENNELLY, And Ann STRICKLIN, “Differences in Self-Monitoring of Expressive Behavior in Depressed and Nondepressed Individuals”, *Psychological Reports*, S. 46, 1980, ss. 1051-1056.
- RAWN Catherine D., “Self-Monitoring”, *Encyclopedia of Social Psychology*, C. 2, (ed.), Roy F. Baumeister - Kathleen D. Vohs, California, SAGE Publications, 2007, ss. 831-833.
- RAYNER Stephen G., “Aspects of Self as Learner: Perception, Concept and Esteem”, (ed.)Richard J. Riding – Stephen G. Rayner, *International Perspectives on Individual Differences*, Westport, Ablex Publishing, 2001, ss. 25- 52.
- REIFMAN Alan, Jill G. KLEIN, Sheila T. MURPHY, “Self-Monitoring and Age”, *Psychology and Aging*, C. 4, S. 2, 1989, ss. 245-246.
- ROBERTS Brent W., Eileen M. DONAHUE, “One Personality, Multiple Selves: Integrating Personality and Social Roles”, *Journal of Personality*, C. 62, S. 2, 1994, ss. 199-218.
- ROBINSON Thomas N., “Eysenck Personality Measures and Religious Orientation”, *Personality and Individual Differences*, C. 11, S. 9, 1990, ss. 915-921.

- ROGERS Carl R., "A Theory of Therapy, Personality, and Interpersonal Relationships, As Developed in The Client-Centered Framework", *Psychology: A Study of Science*, C. 3 (Formulations of :The Person and The Social Context), Sigmund Koch (ed.), New York, McGraw Hill Book Company, 1959, ss. 184-256.
- SALIBA John A., *Understanding New Religious Movements*, 2. B., New York, Altamira Press, 2003.
- SALIBA John A., *Perspectives on New Religious Movements*, 2.B., London, Bloomsbury Academic, 2016.
- SAMPSON Edward E., "Personality and The Location of Identity", *Journal of Personality*, C. 46, S. 3, 1978, ss. 552-568.
- SAROGLOU Vassilis, "Religiousness as a Cultural Adaptation of Basic Traits: A Five-Factor Model Perspective", *Personality and Social Psychology Review*, C. 14, S. 1, 2010, ss. 108-125.
- SCHLENKER Barry R., "Impression Management", *Encyclopedia of Psychology*, (ed.) Alan E. Kazdin, New York, Oxford University Press/American Psychological Association, C. 4, 2000, ss. 236-237.
- SCHULTZ Duane, *A History of Modern Psychology*, 3.B., New York, Academic Press, 1981.
- SHREVE-NEIGER Andrea K., Barry A. EDELSTEIN, "Religion and Anxiety: A Critical Review of the Literature", *Clinical Psychology Review*, S. 24, 2004, ss. 379-397.
- SEZGİN Fatih, *Türkiye'de Toplumsal Değişme Sürecinde Dini Gruplar ve Meşruiyet Kazanma Yolları*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş, 2013.
- SHAVELSON Richard J., Judith J. HUBNER, George C. STANTON, "Self-Concept: Validation of Construct Interpretations", *Review of Educational Research*, C. 46, S. 3, 1976, ss. 407-441.

- SHUPTRINE F. Kelly, William O. BEARDEN, Jesse E. TEEL, “An Analysis of the Dimensionality and Reliability of the Lennox and Wolfe Revised Self-Monitoring Scale”, *Journal of Personality Assessment*, C. 54, S. 3&4, ss. 515-522.
- SLATTERY Martin, *Sosyolojide Temel Fikirler*, 4.B., (çev. Ümit Tatlıcan v.d.), İstanbul, Sentez Yayıncılık, 2011.
- SNYDER Mark, “Self-Monitoring of Expressive Behavior”, *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 30, S. 4, 1974, ss. 526-537.
- SNYDER Mark, Elizabeth Decker TANKE, “Behavior and Attitude: Some People Are More Consistent Than Others”, *Journal of Personality*, C. 44, S. 3, 1976, ss. 501-517.
- SNYDER Mark, “Cognitive, Behavioral, and Interpersonal Consequences of Self-Monitoring”, *Perception of Emotion in Self and Others*, (ed.) Patricia Pliner et. al., New York, Plenum Press, 1979, ss. 181-201.
- SNYDER Mark, “Self-Monitoring Processes”, *Advances in Experimental Social Psychology*, I-LIII, (ed.) Leonard Berkowitz, C. 12, New York, Academic Press, 1979, ss. 85–128.
- SNYDER Mark, Nancy CANTOR, “Thinking About Ourselves and Others: Self-Monitoring and Social Knowledge”, *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 39, S. 2, 1980, ss. 222-234.
- SNYDER Mark, Jeffrey A. SIMPSON, “Self-Monitoring and Dating Relationships”, *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 47, S. 6, 1984, ss. 1281-1291.
- SNYDER Mark, Dave SMITH, “Personality and Friendship: The Friendship Worlds of Self-Monitoring”, *Friendship and Social Interaction*, (ed.) Valerian J Derlega, Barbara A Winstead, New York, Springer-Verlag, 1986, ss. 64-80.
- SNYDER Mark, *Public Appearances Private Realities: The Psychology of Self-Monitoring*, New York, W.H. Freeman and Company, 1987.
- SNYDER Mark, “Self-Monitoring”, *The Blackwell Encyclopedia of Social Psychology*, (ed.), Antony S. R. Manstead - Miles Hewstone, Oxford, Blackwell Publishing, 1995, ss. 515-517.

- SNYDER Mark, "Psychology of Self-Monitoring", *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 1-26, (ed.) Neil J Smelser - Paul B Baltes, New York, Elsevier, 2001, ss. 13841-13844.
- SONDHAUS Elizabeth L., Richard M. KURTZ, Michael J. STRUBE, "Body Attitude, Gender, and Self-Concept: A 30-Year Perspective", *The Journal of Psychology*, C. 135, S. 4, 2001, ss. 413-429.
- STARK Rodney, Charles Y. GLOCK, *American Piety: The Nature of Religious Commitment*, 3.B., Berkely, University of California Press, 1974.
- STEWART Angela, Lynn CARLEY, "Personality Characteristics Of Extreme Scorers On The Self-Monitoring Scale", *Perceptual and Motor Skills*, S. 58, 1984, ss. 199-205.
- STRYKER Sheldon, "Symbolic Interaction Theory", *Encyclopedia of Psychology*, C. 6, (ed.) Alan E. Kazdin, ss.526-528.
- STRYKER Sheldon, "Traditional Symbolic Interactionism, Role Theory, and Structural Symbolic Interactionism", *Handbook of Sociological Theory*, (ed.) Jonathan H. Turner, New York, Kluwer Academic/Plenum Publishers, 2002, ss. 211-231.
- SWINGWOOD Alan, *A Short History of Sociological Thought*, New York, The Macmillan Press, 1984.
- ŞAHİN Adem, "Ergenlerde Dindarlık-Benlik Saygısı İlişkisi", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 19, 2005, ss. 187-197.
- ŞAHİN Adem, *Ergenlerde Dindarlık ve Benlik: Dindarlığın Ergen Benliğine Etkisi Üzerine Bir Araştırma*, Konya, Adal Ofset, 2007.
- ŞAHİN Adem, "Ergenlerde Dindarlık ve Empati", *Marife*, C. 8, S. 1, 2008, ss. 149-166.

- TAPANYA Sombat, Richard NICKI, Ousa JARUSAWAD, “Worry and Intrinsic/Extrinsic Religious Orientation Among Buddhist (Thai) and Christian (Canadian) Elderly Persons”, *The International Journal of Aging and Human Development*, C. 44, S. 1, 1997, ss. 73-83.
- TAPLAMACIOĞLU Mehmet, “Din ve Toplum İlişkileri ve Dini Gruplar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 1, 1965, ss. 13-20.
- TAPLAMACIOĞLU Mehmet, *Din Sosyolojisi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1975.
- TAYLOR Shelley E., Letita Anne PEPLAU, David O. SEARS, *Social Psychology*, 12. B., New Jersey, Pearson Education, 2006.
- TEDESCHI James T., Marc RIESS, “Identities, the Phenomenal Self, and Laboratory Research”, *Impression Management Theory and Social Psychological Research*, (ed.) James T. Tedeschi, New York, Academic Press, 1981, ss. 3-22.
- TERBAŞ Özden, “Kendilik Psikolojisi Kuramına Göre Kendilik Bozuklukları: Bir Olgu Sunumu”, *Türk Psikiyatri Dergisi*, C. 15, S.1, 2014, ss. 70-76.
- TOKUR Behlül, “İçsel Dinî Motivasyon ve Özsaygı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, *EKEV Akademi Dergisi*, S. 66, 2016, ss. 159-175.
- TOPUZ İlhan, “Dindarlık Tipolojileri İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Bir Araştırma”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 30, 2013, ss. 139-154.
- TRIANDIS Harry C., “The Self and Social Behavior in Differing Cultural Contexts”, *Psychological Review*, C. 96, S. 13, ss. 506-520.
- TURNLEY William H., Mark C. BOLINO, “Achieving Desired Images While Avoiding Undesired Images: Exploring the Role of Self-Monitoring in Impression Management”, *Journal of Applied Psychology*, C. 86, S. 2, 2001, ss. 351-360.

- TÜİK, *Seçilmiş Göstergelerle Bursa 2013*, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2014.
- TÜRETGEN İlknur Özalp, *Kendini Ayarlama, Öz Etkinlik ve Dominantlık Özellikleriyle Birlikte Cinsiyet Değişkenlerinin Lider Olarak Algılanmadaki Etkisinin Deneysel ve Alan Çalışmalarında İncelenmesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2006.
- TÜRKDOĞAN Orhan, *Bilimsel Araştırma Metodolojisi*, 6. B., İstanbul, Timaş Yayınları, 2009.
- UYSAL Veysel, "Gençlerde Empati Eğilimi, Anne-Baba Tutumları ve Dindarlık", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Din Psikolojisi Özel Sayısı, 2016, ss. 7-40.
- ÜLKEN Hilmi Ziya, "Tasavvuf", *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- ÜNDAL Aysun, *Kendini Ayarlama Becersinin Holland'ın Mesleki Kişilik Tiplerine Göre Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1996.
- VAZIRE Simine, "Looking-Glass Self", *Encyclopedia of Social Psychology*, (ed.) Roy F. Baumeister- Kathleen D. Vohs, California, SAGE Publications, 2007, ss. 534-535.
- WACH Joachim, *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995.
- WEBB William M., Kerry L. MARSH, William SCHNEIDERMAN, Bob DAVIS, "Interaction Between Self-Monitoring and Manipulated States of Self-Awareness", *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 56, S. 1, 1989, ss. 70-80.

- WESTEN Drew, "Pschoanalysis: Theories", *Encyclopedia of Psychology*, C. 6, (ed.) Alan E. Kazdin, New York, Oxford University Press/American Psychological Association, 2000, ss. 344-349.
- WESTEN Drew, Glen O. GABBARD, Kile M. ORTIGO, "Psychoanalytic Approaches to Personality", *Handbook of Personality*, (ed.) Oliver P. John, Richard W. Robins, Lawrence A. Pervin, New York, The Guilford Press, 2008, ss. 61-113.
- WICKER Allan W., "Attitudes versus Actions: The Relationship of Verbal and Overt Behavioral Responses to Attitude Objects", *Journal of Social Issues*, C. 25, S. 4, 1969, ss. 41-78.
- WICKLUND Robert A., ECKERT Martina, *The Self-Knower: A Hero Under Control*, New York, Springer Science+Business Media, 1992.
- WILMOT Michael P., *Self-Monitoring Personality At Work Revisited: A Comparative Meta-Analysis*, Nebraska – Lincoln Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Lincoln, 2011.
- WOLF Heike, Frank M. SPINATH, Rainer RIENMANN, A. ANGLEITNER, "Self-Monitoring and Personality: A Behavioural-Genetic Study", *Personal and Individual Differences*, S. 47, 2009, ss. 25-29.
- WRIGHT Courtney N., Adrienne HOLLOWAY, Michael E. ROLOFF, "The Dark Side of Self-Monitoring: How High Self-Monitors View Their Romantic Relationships", *Communication Reports*, C. 20, S. 2, 2007, ss. 101-114.
- YALÇIN Melikenaz, *Ergenlerde Mizaç Özelliklerinin ve Ebeveyn Kabul-Reddinin Yıkıcı Davranışlar Üzerine Etkisi*, Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın, 2004.
- YAPICI Asım, "Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 2, 2002, ss. 75-117.
- YAPICI Asım, *Ruh Sağlığı ve Din*, Adana, Karahan Kitabevi, 2007.

- YAZICIOĞLU Yahşi, Samiye ERDOĞAN, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 3. B., Ankara, Detay Yayıncılık.
- YILDIRIM Kasım, Aykut Emre BOZDOĞAN, “Öğretmen Adaylarının Kendini Ayarlama Psikolojilerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Durum Çalışması”, *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 3, 2009, ss. 129-134.
- YILDIZ Murat, “Benlik-Kavramı ve Benliğin Gelişiminde Dinin Rolü”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 23, 2006, ss. 87-127.
- YILDIZ Murat, Betül ÇAPAR, “Orta Öğretim Öğrencilerinde Benlik Saygısı İle Dindarlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 10, S. 1, 2010, ss. 103-131.
- YİĞİTOĞLU Zeliha, *İzlenim Ayarlamacılığı ve İş Doyumu Arasındaki İlişkinin Sosyoekonomik Düzeye Göre İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009.
- ZINNBAUER Brian J., Kenneth I. PARGAMENT, “Religiousness and Spirituality”, *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*, (ed.) Raymond F. Paloutzian- Crystal L. Park, New York, The Guilford Press, 2005, ss. 21-42.

EKLER

ANKET FORMU

Bu araştırma, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı bir doktora çalışması kapsamında yapılmaktadır. Araştırmanın sonuçları tamamen bilimsel amaçlı kullanılacaktır. Sizden, ad-soyad gibi kimlik bilgileriniz istenmemektedir. Araştırmanın bilimsel ve güvenilir olabilmesi, her maddeyi dikkatlice okuyup, samimi ve gerçeğe uygun cevaplar vermenize bağlıdır. Lütfen hiçbir soruyu yanıtsız bırakmayınız. İlgili ve yardımlarınız için teşekkür ederim.

Arş. Gör. Büşra Kılıç Ahmadi
Uludağ Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Öğrencisi

1. Yaşınız:

2. Cinsiyetiniz: Kadın () Erkek ()

3. Eğitim Durumunuz: İlkokul () Ortaokul () Lise () Yükseköğretim ()

4. Medeni Haliniz: Bekar () Evli () Diğer.....

5. Mesleğiniz:

6. Hayatınızın Çoğunu Geçirdiğiniz Yer: Köy () Kasaba () Büyük Şehir ()

7. Sizce sosyo-ekonomik düzeyinizi aşağıdakilerden hangisi ifade ediyor?

() Ortanın altı

() Orta

() Ortanın üstü

8. Din sizin için ne kadar önemli? 1 ile 5 arasında bir puan vererek ilgili rakamı işaretleyiniz.

Hiç Önemli Değil	Biraz önemli	Önemli	Çok Önemli	En Üst Düzeyde Önemli
1	2	3	4	5

--	--	--	--	--

9. Herhangi bir dini grup/cemaat/tarikat ile bağınız var mı?

() Var

() Yok

Açıklama: Aşağıdaki maddelerde farklı durumlara verdiğiniz kişisel tepkilerle ilgili ifadelere yer verilmiştir. Her bir ifadeyi okuyunuz ve sizi ne kadar tanımladığına karar veriniz. Doğru ya da yanlış cevap söz konusu değildir; muhtemelen bu ifadelerin bazıları size uyacak, bazıları da uymayacaktır. Lütfen cevaplarınızda samimi olunuz ve kendinizi olmak istediğiniz gibi değil, olduğunuz gibi tanımlayınız. Aşağıda belirtilen puanlamaya uygun olarak, ifadelerin yanında yer alan parantezin içine, maddeyle ilgili tutum veya duygunuzu en iyi tarif eden rakamı yazınız.

0	Kesinlikle, her zaman yanlış
1	Genellikle yanlış
2	Yanlış sayılır ancak bazı istisnalar var
3	Doğru sayılır ancak bazı istisnalar var
4	Genellikle doğru
5	Kesinlikle, her zaman doğru

(___)	1. Sosyal durumlarda başka bir şeyin istendiğini hissettiğimde, davranışımı değiştirme yeteneğim vardır.
(___)	2. İnsanların gerçek duygularını gözlerinden doğru olarak okuyabilirim.
(___)	3. Vermek istediğim izlenime bağlı olarak insanların karşısına çıkma biçimimi kontrol etme yeteneğim vardır.
(___)	4. Biriyle konuşurken, karşımdakinin yüz ifadesindeki en ufak bir değişikliğe bile duyarlıyım.
(___)	5. Diğer insanların duygu ve isteklerini anlama konusunda sezgisel güçlerim vardır.
(___)	6. İnsanlar inandırıcı bir şekilde gülseler bile, bir şakayı kötü bulduklarını anlayabilirim.
(___)	7. Sergilediğim imajın işe yaramadığını hissettiğimde, bunu kolaylıkla işe yarar başka bir imajla değiştiririm.
(___)	8. Söylediğim bir şeyin uygunsuz olduğunu, dinleyenin gözlerinden anlayabilirim.
(___)	9. Davranışlarımı farklı insanlara ve farklı ortamlara uyacak şekilde değiştirme konusunda sorun yaşıyorum.
(___)	10. Davranışımı, içinde bulunduğum herhangi bir ortamın gereklerini karşılayacak şekilde ayarlayabildiğimi fark ediyorum.

(____)	11. Eğer birisi bana yalan söylüyorsa, bunu o kişinin davranışlarından hemen anlarım.
(____)	12. Ortamın gerektirdiklerini bildikten sonra davranışlarımı buna göre düzenlemek benim için kolaydır.

<i>Açıklama:</i> Aşağıdaki maddeler, din hakkındaki düşüncelerinizle ilgilidir. Yalnızca şu andaki düşüncelerinizi değil, genel tutumunuzu öğrenmek istiyoruz. Lütfen her ifadenin sizi ne kadar tanımladığını, o ifadenin karşısında yer alan sayılardan sizin için uygun olan yalnızca bir tanesine çarpı koyarak belirtiniz.	1	2	3	4	5
	Hiç Katılmıyorum	Pek Katılmıyorum	Kararsızım	Biraz Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1. Dini inançlarımı, hayatımın diğer tüm alanlarına uygulamak için elimden geleni yapmaya çalışırım.					
2. Dini inancın bana sağladığı en büyük yarar hüznün ve talihsizliklerle karşılaştığımda beni rahatlatmasıdır.					
3. Hayata bakışımın temelinde dini inançlarım yatar.					
4. Dua etmemin başlıca nedeni, dua etmem gerektiğinin öğretilmesidir.					
5. Dürüst ve ahlaklı bir yaşam sürdüğüm sürece, neye inandığım çok fazla önemli değildir.					
6. Şartlar engellemediği sürece, her gün beş vakit namazımı kılarım.					
7. Senede bir kere malımın zekâtını veririm.					
8. Şartlar engellemediği sürece, insanın ömründe bir kez hacca gitmesi gerektiğini düşünürüm.					
9. Kendi sosyal ve ekonomik refahımı korumak için zaman zaman dini inançlarımdan ödün vermemin gerektiğini düşünürüm.					
10. Dini amaçlı bir gruba katılacak olsam, sadece Kur'an kurslarına ya da toplumsal yardımı amaçlayan dini gruplara katılırdım.					
11. Dindar olmakla birlikte, hayatta daha birçok önemli şey olduğuna inanıyorum.					
12. İnançla ilgili kitap okurum.					
13. Dini tefekküre dalmak için zaman ayırmak benim açımdan önemlidir.					
14. Dini bir cemaate üye olmamın bir nedeni toplum içinde bana mevki kazandırmasıdır.					
15. Çok sık olarak Allah'ın veya kutsal bir varlığın mevcudiyetini güçlü bir şekilde hissederim.					

16. İbadet etmek bana mutlu ve huzurlu bir hayat sağlamalıdır.					
17. İnançlı biri olsam bile, dinsel düşüncelerimin günlük yaşamımı ve ilişkilerimi etkilemesine izin vermem.					
18. Şartlar engellemediği sürece, ramazan ayında oruç tutarım.					
19. İbadet yerleri, iyi sosyal ilişkiler kurmam açısından çok önemlidir.					
20. Dine ilgi duymamın başlıca nedeni, ibadet yerlerinin bana sıcak bir sosyal ortam sağlamasıdır.					
21. Hayatın anlamıyla ilgili pek çok soruyu cevaplandığı için din benim açımdan önemlidir.					
22. İbadetin en önemli amacı, kişiye huzur ve güven sağlamasıdır.					

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Büşra		KILIÇ AHMADİ
Doğum Yeri ve Yılı	Osmangazi/Bursa		1989
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce	Arapça	Farsça
Düzeyi	İleri	Orta	Orta
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2002	2006	Bursa Anadolu İmam-Hatip Lisesi
Lisans	2006	2009	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2009	2011	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/Din Psikolojisi
Doktora	2011	2017	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/Din Psikolojisi
Çalıştığı Kurumlar	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2011	2011	Diyanet İşleri Başkanlığı/ Kur'an Kursu Öğreticisi
2.	2012	2017	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Araştırma Görevlisi
Yayımlar:	Büşra Kılıç Ahmadi, "Kendini Aldatma ve Dindarlık İlişkisi", <i>Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i> , C. 26, S. 2, 2017.		
İletişim (e-posta):	kilibusra61@gmail.com		
Tarih	06.08.2017		
İmza			
Adı Soyadı	Büşra KILIÇ AHMADİ		

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Büşra KILIÇ AHMADİ
Tez Adı	Dini Yönelim ve Dini Grup Üyeliğinin Kendini Ayarlama İle İlişkileri Üzerine Bir Araştırma
Enstitü	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	Din Psikolojisi
Tez Türü	Doktora
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindikiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama İzni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasının ertelenmesini istiyorum 1 yıl ☐ 2 yıl ☐ 3 yıl ☐ ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin vermiyorum

Hazırlamış olduğum tezimin yukarıda belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih:
06.08.2017

İmza

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Büşra	KILIÇ AHMADİ	
Doğum Yeri ve Yılı	Osmangazi/Bursa	1989	
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce	Arapça	Farsça
Düzeyi	İleri	Orta	Orta
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise	2002	2006	Bursa Anadolu İmam-Hatip Lisesi
Lisans	2006	2009	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2009	2011	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/Din Psikolojisi
Doktora	2011	2017	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/Din Psikolojisi
Çalıştığı Kurumlar	Başlama - Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı	
1.	2011	2011	Diyanet İşleri Başkanlığı/ Kur'an Kursu Öğreticisi
2.	2012	2017	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Araştırma Görevlisi
Yayınlar:	Büşra Kılıç Ahmadi, "Kendini Aldatma ve Dindarlık İlişkisi", <i>Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i> , C. 26, S. 2, 2017.		
İletişim (e-posta):	kilicbusra61@gmail.com		
Tarih	06.09.2017		
İmza			
Adı Soyadı	Büşra KILIÇ AHMADİ		

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Büşra KILIÇ AHMADİ
Tez Adı	Dini Yönelim ve Dini Grup Üyeliğinin Kendini Ayarlama İle İlişkileri Üzerine Bir Araştırma
Enstitü	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	Din Psikolojisi
Tez Türü	Doktora
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama İzni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasının ertelenmesini istiyorum 1 yıl ☐ 2 yıl ☐ 3 yıl ☐ ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin vermiyorum

Hazırlamış olduğum tezimin yukarıda belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih:
06.09.2017

İmza

